

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET
NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

2018
II. ÉVFOLYAM 1-2. SZÁM

ISSN 1587-7949

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

IMPRESSZUM

KIADÓ HAMVAS BÉLA KULTÚRAKUTATÓ INTÉZET // **FELELŐS KIADÓ** DR. HANKISS ÁGNES
FELELŐS SZERKESZTŐ MEZŐ GÁBOR // **ISSN 1587-7949** // **A KIADÓ ELÉRHETŐSÉGE**
1016 BUDAPEST, PIROSKA UTCA 11. **TEL.:** 488 0275 // **TITKARSAG@HAMVASINTEZET.HU**
HAMVASINTEZET.HU

KIADVÁNYGONDOZÁS BENEDICTANDHELPER KFT. // **MUNKATÁRSÁK** BELE CZ ATTILA,
MOLNÁR LÁSZLÓ, SZALÁNCZY TÜNDE // **BORÍTÓ ÉS LAPTERV** GYIMESI JUDIT // **KORREK-**
TÚRA SPIRK ILDIKÓ, DUDÁS MÁRTA // **NYOMDAI ELŐÁLLÍTÁS** B32 NYOMDA KFT // **FELELŐS**
VEZETŐ DEÁK KINGA

5 **KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG**

7 | Taller János
Veszély van, pánik nincs!
- Az 1988-as bundabotrány

35 | Borvendég Zsuzsanna
**Újságírók a kommunista
állambiztonság
szolgálatában**

59 | Mező Gábor
**A fecsegő kungfumester,
avagy egy katonai
hírszerző kalandjai**

83 | Pál Zoltán
Izrael, az Ígéretek Földje

123 **BIZTONSÁG- KUTATÁS**

125 | Orbán-Schwarzkopf Balázs
Egy elnök halála

165 | Kasznár Attila
**Az ezerarcú India,
a terror földje**

175 | Laufer Balázs
és Takács Gergely
A HUMINT vége?

195 | Hankiss Ágnes
HUMINT-RETRO

229 **SZELLEM- TÖRTÉNET**

231 | **Egy európai magyar jezsuita emlékei**
- Beszélgetés Dr. Szabó Ferenc atyával

269 | Veres Ildikó
**Életvilág és bölcsélet - Brandenstein Béla és
Hamvas Béla filozófiája**

287 | Lakatos Artur
„A költő életéhez a halála is hozzátartozik”
- Szabédi László tragikus életútja

„Tegyük világossá a hálózati kontingens számára, hogyha valaha, akkor most teljes érdekeazonosság fűz össze bennünket. Most tehetjük a legtöbbet, hogy a demokratikus átmenet békés körülmények között, az MSZMP vezetésével valósuljon meg. Ha nem így lesz, akkor kell félni attól, hogy a titkok kikerülnek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy »egy csónakban evezünk«.”

A III/III. Csoportfőnökség, 1989. június

01

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

„A futballhoz kell szerencse is, de a szerencséért tenni kell.”

Wukovics László

TALLER JÁNOS

Veszély van, pánik nincs!

Az 1988-as bundabotrány a BM ORFK Tájékoztatójában

Többféle bunda létezik. Van például nercbunda, hermelinbunda, nyúlászor bunda, rókabunda, kártyabunda, lóversenybunda és még focibunda is. Annak ellenére, hogy utóbbit sokan nem szeretik, egyes körökben rendkívüli népszerűségnek örvendett és örvend mind a mai napig. Miért is? Mert nagyon nehezen bizonyítható, a bundázásba befektetett összeg pedig többszörösen is megtérülhet. Rengeteg pénzt, sikert és csillogást lehet általa elérni. A hátrányai értelemszerűen ritkábban kerülnek szóba: lebukás esetén nyilvános meghurcoltatás, renomé elvesztése, börtön stb. A mérkőzések adásvételével megszerezhető pénz mennyisége elfedi a vele járó kockázatokat. A bundázásban részt vevők elfelejtkeznek arról, hogy a világ legtöbb országában hatalmas népszerűségnek örvendő sportágról van szó, és annak játékosai megkülönböztetett figyelemben részesülnek. Egy klubbegyüttes vagy válogatott képes akár heteken, hónapokon át tematizálni a közvéleményt. Egy „jó csapat” – leginkább egy diktatúrában – szelepként is funkcionál. Kiereszti a gőzt, összehozza a nemzetet. A politikusoknak ezért érte és éri meg a labdarúgókkal való találkozás, kapcsolattartás. A sportolók sikereiből kívánnak profitálni. Ezért is vélhették, vélhetik a

bundázásban részt vevők, hogy sok mindent megengedhetnek maguknak. A legrosszabb esetben egy minimális büntetéssel úgysis megússzák a bűncselekményt.

Ez a mentalitás igencsak jellemző volt a Kádár-korszakban aktív magyar labdarúgókra, sportvezetőkre is. Úgy gondolták, hogy senkinek sem áll érdekében a szennyes túlzott mértékű kiteregetése, a pellengérré állítás. Ha véletlenül mégis fény derül a bundázásra,¹ a nyomozás során úgysis fognak mélyre ásni, és a menthetetleneket leszámítva senkit sem fognak meghurcolni. Hosszú ideig igazuk is volt. A hatvanas évek vége felé például a *Képes Sport* című újságban a későbbi MLSZ-elnök, Kutas István ezt szóvá is tette.² Szerinte a magyar labdarúgás vezetői befogták a fülüket, hallgatólagosan tudomásul vették a mérkőzések adásvételéről szóló mendemondákat, és nem tettek ellene semmit.³ A magyar labdarúgást féltő Kutas még azt is megírta, hogy mely mérkőzéseket kell(ene) figyelni:

8

„Ebben az esztendőben is, mint korábban, a legtöbb vitatható kérdés a kieső csapatok körül akadt. Nehezen lehet a kiesés elkerüléséért küzdő csapatok meglepetésszerű pontszerzéseit bravúrnak minősíteni. E pontok többsége – enyhén szólva – nagyon sok anyagi áldozattal járt. A »bunda« szinte megszokott jelenséggé vált. S a gyanúval körülvett egyesületek között ismét nem volt egyetlen olyan sem, amelyik nyilvános vizsgálatot kért volna maga ellen, hogy tisztázza magát a suttogó vádak alól.”⁴

Tíz évvel később az aranycsapat egykori kapusa is felemelte szavát a magyar labdarúgásban megszokott jelenséggé vált vesztegetési ügyek miatt. Grosics Gyula a *Labdarúgás* című lapnak 1979 szeptemberében adott interjújában⁵ arról beszélt, hogy futballunkat olyan rossz légkör veszi körül, hogy talán már nem is tudna benne játszani. Beleolvadna a szürke-ségbe. Véleménye szerint a magyar foci egyik fő problémája a bundázás.

„Tapasztalataim alapján felelősséggel állítom, hogy a magyar labdarúgás történetében soha nem volt olyan időszak, amelyben annyi bundamérkőzés döntötte volna el a bajnoki cím és a kiesés sorsát, mint az utolsó évtizedben.”⁶

Azonban hiába emelte fel szavát Grosics vagy bárki más a bundázások miatt, azokat továbbra is megszervezték. Amint korábban már említettem, a vesztegetésekben részt vevők úgy vélhették, hogy a lebukást és a felháborodást nem fogja követni komolyabb retorzió. Minden mehet majd tovább. Tévedtek. Egyszer csak elcsúsztak a banánhéjon, így az 1980-as évek első felében napvilágra kerültek a magyar labdarúgásban folyó sötét ügyletek. Az újságírók igyekeztek feltárni a gyanús mérkőzések hátterét, és a politika sem gördített akadályt a sajtónyilvánosság elé, hiszen a szurkolókat és talán őket is felettébb érdekelték a botrányok részletei.⁷

„MEGVETTE MÁR AZ E HETI MECCSET?”

Tette fel a kérdést a magyar totóbotrányra reflektálva a *Ludas Matyi* című vicclap.⁸ Amelyet az elvárt humorral természetesen nyugati importnak titulált:

„- *Ha most azt akarja mondani, hogy mi nemcsak lengyel focistákat importálunk, hanem olasz totóbotrányokat is, akkor... nézze, Haraszt úr, rengeteg a dolgom...*

- *Miért, ha maga végignézné a telitalálatos szelvényeket, és azt látná, hogy egy csomónak a sorszáma snúrban⁹ egymás után következnek, mit mondana?*

- *Azt mondanám, Haraszt úr, hogy kíméljen meg az ocsmány pletykáitól.*¹⁰

Az olasz import emlegetése nem volt véletlen. Az 1980-as Totonero¹¹ sok hasonlóságot mutatott a néhány évvel később kitört magyar totóbotrányhoz. Mindkét esetben fogadási céllal történő csalásról volt szó, és a bajnokság alsó és felső osztályában játszó csapatok (köztük elit klubok) többsége érintve volt benne. A magyar esetet feldolgozó, *Pótmérkőzés* című riportkönyv¹² szerint már a pontszámok figyeléséből rá lehetett jönni arra, hogy a bajnokság végére mely csapatok nagyjából milyen helyezést fognak elérni, és közülük kik lesznek a pontleadók.¹³ A laikus

Forrás:
Magyar
Ifjúság/
Arcanum

szurkolók számára ez az „apróság” talán fel sem tűnt volna, de egy aktív, a bajnoki tabellákat, statisztikákat böngésző, mendemondákra, hírekre (pl. Totonero) is odafigyelő, mindent mindennel kombináló szerencsejátékos már ki tudta ezeket szűrni. A magyar labdarúgás fertőzöttségét jelezte, hogy az 1982-es totóbotrányban az alsó osztály egyharmada volt érintve, majdnem ötven egyesület ellen indult eljárás és százkilencvennél is több játékos engedélyét függesztették fel.¹⁴

Ahogy az olaszországi Totonerónak, úgy a magyar totócsalás leleplezésének és azt követő büntetéseknek sem volt hosszú távon elrettentő hatása. Olaszországban 1986-ban jött a Totonero 2¹⁵, Magyarországon pedig az 1983–1984-es bajnokság végén lejátszott mérkőzések közül néhány a Magyar Labdarúgó Szövetség (MLSZ) szerint előre megbeszél volt. A Diósgyőr–Nyíregyháza mérkőzés eredményét (2:7) érvénytelenítették és 0:0-val igazolták, egyik csapat sem kapott pontot, valamint a

két csapat négy pont hátránnyal indult a következő bajnokságban. Az 1984. június 3-án lejátszott Budapesti Honvéd–Volán SC mérkőzést szintén előre megbeszéltnek tartotta az MLSZ. A 6:6-tal végződött találkozó hivatalosan megállapított végeredménye is 0:0 lett. A Honvédtól öt büntetőpontot levontak és egyik csapat sem kapta meg a döntetlenért járó pontot. A mérkőzésen szerzett három góljával a bajnokság gólkirálya Esterházy Márton¹⁶ lehetett volna, azonban a bundázás miatt a gólja it érvénytelenítették. A *Focitipp.hu*-nak 2008-ban adott interjújában a magyar válogatott egykori csatára azt mondta, hogy ez a mérkőzés szerinte nem volt előre megbeszélve, az egész ügyet a vezetők találták ki.¹⁷

Ilyen előzmények után robbant ki 1988-ban a magyar labdarúgást alapjaiban megrázó bundabotrány.

„A BUNDA NEM ÚGY KÉSZÜL, HOGY ELMEGYEK A SZABÓHOZ”

11

– válaszolta a bundabotrány kirobbanása után dr. Somogyi Jenő¹⁸ MLSZ-elnök az őt telefonon kérdező szurkolónak.¹⁹ Az 1987/1988-as labdarúgó-bajnokság tavaszi fordulójának vége felé a focistákat, a klubcsapatok és az MLSZ vezetőit leszámítva szinte mindenki az NB I.-es mérkőzések adásvételéről beszélt.²⁰ Az ekkor keletkezett újságcikkek közül „kakuktkojás” Vándor Kálmán írása, mivel a botrányt végül kirobbantó Rába ETO–ZTE mérkőzést ekkor még nem tartotta bundának, miközben több mérkőzést eladottnak nevezett.²¹ A *Népszabadság* újságírói hozzá hasonlóan gondolkodtak. Nekik is feltűnt a kieséssel fenyegetett csapatok hirtelen megtáltosodása. Abban bíztak, hogy az MLSZ vezetése legalább akkora érdeklődéssel fog fordulni a „furcsa” eredményeket produkáló bajnoki véghajrá iránt, mint a vezető napilap újságírói.²² A *Magyar Nemzet* hasábjain Őri B. Péter fakadt ki a forduló után, és tette szavá az újságíróban és a szurkolóban rejlő tehetetlen dühöt:

„Nem szeretnék bíróságra járni, éppen ezért nem idézem a véleményeket. De hogy miket mondtak a Rábáról és a Zalaegerszegről, a Tatabányáról és

*a Videotonról, a klubok vezetőiről s játékosairól... Miként minősítették a jól értesültek szerint egyáltalában nem meglepő eredményeket! Nem írom le, mert vádjuk bizonyíthatatlan. Mert ugyan ki tudná bebizonyítani, hogy a mérkőzések előre elkészített forgatókönyv szerint zajlottak? Itthon senki? Csak azt nem tudom, külföldön miért tudják. Olaszországban nem féltek attól sem, hogy jó pár éve a nagy múltú Milánt kizárják az első osztályból. S lett valami baja a Milánnak? Túl sok nem, hiszen idén újra a legjobbak között nyert bajnokságot. Elképzelhetetlen lenne idehaza, hogy hasonlóképpen büntessenek klubokat? Bizonyosan nem, ám ahhoz előbb bizonyítékot kell találni. Persze csak az talál valamit, aki akar is... [...] Miért kell nekünk látni, hogy így is lehet focizni?! Kell látni! Csak azt nem tudom, a magyar játékosok látták-e. Mert lehet, hogy ők nem úgy, mint mi, a szurkolók, szombaton este nem siettek haza. Helyette lehet, hogy ünnepelték az »eredményeket«.*²³

Természetesen nemcsak a politikai napilapok helyezték nyomás alá az MLSZ vezetőit, hanem a sportlapok is.

A *Foci* című hetilap 1988. május 6-i számában arról tudósított, hogy sok emberben felmerült a gyanú, miszerint az NB I. 24. fordulójában lejátszott PMSC-DMVSC mérkőzésen előre megbeszélt eredmény született. Ezt Garami József, a PMSC edzője cáfolta.²⁴

Várkonyi Sándor²⁵ a *Népsport* hasábjain fejtette ki a véleményét a magyar labdarúgásról. Az „*Elgondolkodtató futballcsodák – Bundáról is beszélnek*” című írásában²⁶ azt írta, hogy nem kell minden mérkőzés mögött megegyezést látni, hiszen a kiscsapatoknak is lehetnek nagy napjaik. Azonban feltűnő, hogy az utóbbi években a kiesés szélén állók a bajnokság vége felé előre borítékolhatóan megtáltosodnak, és legyőzik a náluk sokkal jobb csapatokat. Ez pedig már olyan mértéket öltött, hogy a bundázásokról tudomást szerzők külön is felhívták rá a *Népsport* újságíróinak figyelmét. A szerkesztőségbe betelefonáló személyek nagyon pontos információkkal rendelkeztek arról, hogy mely mérkőzéseket adták el és milyen végeredmény fog születni. Várkonyi le is írja, hogy a bundázásokra fordított összegek előteremtése mögött egy hatalmas össznépi összefogás található:

„Nálunk a bajnokságért is, meg a kiesés elkerüléséért is gyakorta gyárák, városok, megyék fognak össze. De nem mindig a szó legnemesebb értelmében. Ugyanis nem mindig arra szedik össze a pénzt, hogy minél jobb körülményeket biztosítsanak a felkészüléshez vagy egy-egy nevesebb futballista megszerzéséhez, hanem hogy biztos elvigyék a társaságot az élre vagy megmentsek a kieséstől. Nálunk például a kiesés felér egy nagyobb sorscsapással. Még a leggyengébb képességű társaságok is úgy érzik, vége a világnak, ha el kell búcsúzniuk a felsőháztól.”²⁷

A fenti idézet fényében pedig arra kell gondolnunk, hogy a betelefonálások mögött nem biztos, hogy csak néhány jól informált, a bundázásokból kimaradt, esetleg megcsömörlött személy bosszújáról van szó. Ez is lehetséges, de van egy másik olvasata is a leírtaknak. Mint már említettem, Várkonyi pontosan leírja, hogy kik és miért adták össze a pénzt a bundázáshoz. Azaz ebben az esetben sokkal többről van szó, mint egy sportújságíró éleslátásáról. Ezért gondolom úgy, hogy a cikket egy nagyobb összefüggésbe kell helyezni.

Az 1980-as évek vége, második fele nemcsak a politikai rendszerváltásról szólt. A sportban is nagy átalakulások történtek. Az állam elkezdett kivonulni a sport irányításából, ennek egyik csúcspontja az Egyesülésről szóló 1989. évi II. törvény volt, amely többek között a sportegyesületek számára is lehetővé tette az önálló, saját alapszabályok szerinti működést. Az sportszervezetek önállóságához vezető folyamat kezdetei a labdarúgáshoz kötődnek. A sportélet állami irányítását végző Állami Ifjúsági Sporthivatal (ÁISH)²⁸ szervezeti korszerűsítéseket hajtott végre a labdarúgáson belül, többek közt önálló jogi személyyé alakította az MLSZ-t.²⁹ Úgy gondolták, ha az állam nagyobb teret enged a szövetségnek és az egyesületeknek, akkor a labdarúgásban pozitív folyamatok fognak beindulni. Azonban ezek elmaradtak. A válogatott 1988-ban nem jutott ki az NSZK-ban rendezett Európa-bajnokságra, a stadionok közönysége pedig bundázásokat emlegetett. Valakinek lépnie kellett, hiszen a tervek szerint a szöuli olimpia után a többi sportszövetség is önállóságot kapott volna, és egy önálló, de kívülálló szerinti tehetetlenséget mutató, ügyeket eltussoló MLSZ rossz reklámja lett volna az önállóságnak.

Várkonyinak a *Népsport*-ban megjelent, konkrétumokat is tartalmazó cikke – ahogy a *Népszavában* és a *Népszabadságban* megjelent írások is – az MLSZ vezetőinek küldött egyértelmű jelzések voltak: „*Hatalmas problémákkal küszködik a magyar labdarúgás, lépni kell(ene).*”

A kialakult hangulat miatt Czékus Lajos MLSZ-főtitkárhelyettes május első hetében bejelentette, hogy az esetleges kombinációk elkerülése végett kellett több mérkőzést előrehozni a 28. fordulóból a 26. és 27. fordulóra.³⁰ Azt hitték, ezzel megakadályozzák majd a bundázásokat. Azonban még abban is tévedtek, hogy a korábbiakhoz hasonlóan a felháborodás előbb vagy utóbb le fog csendesedni. Nem úgy történt. Az NB I. 28. fordulója után összehívott május 31-i Liga-ülésem Tibor Tamás, az ÁISH elnökhelyettese – bár a saját felelősségüket is elismerte – tehetetlenséggel vádolta meg az MLSZ-t. Felszólalásából kiderült, hogy néhány ligatag el akarta tussolni a problémákat:

14

„Nem értek egyet azokkal a felszólalókkal, akik szerint az újságírók fújják fel az ügyet, hangolják és »csinálják« a közvéleményt. Nem a sajtó a felelős a magyar labdarúgásban tapasztalható viszonyokért.”³¹

Azaz a felszólalók szerint nem a labdarúgásban részt vevők a hibásak a kialakult helyzetért, hanem a sajtó munkatársai. Ők nem hibáztak, nem kell nekik semmit sem csinálni, nincsenek gondok, minden mehet tovább. Azonban az ÁISH-t már nem tudták megállítani. Tibor Tamás felszólalásában kijelentette, hogy nincs értelme a további halogatásoknak, véget kell vetni a visszasságoknak, nem lehet rendőri beavatkozásra várni, most már tenni kell valamit. Az ÁISH meg is tette a mások által is várt lépéseket. A szövetséget megkerülve azzal a kéréssel fordult a Központi Népi Ellenőrző Bizottsághoz (KNEB)³², hogy vizsgálja ki a gyanús mérkőzéseket. Az MLSZ elnökségét valósággal sokkolta a Sporthivatal eljárása. Az emiatt összehívott rendkívüli ülésen ezt szóvá is tették. Somogyi Jenő pedig továbbra is alaptalannak tartotta a személyét és a szövetséget ért bírálatokat, és nem volt hajlandó önkritikát gyakorolni.³³

Az MLSZ elnöksége végül tudomásul vette az ÁISH lépését, és azt a döntést hozták, hogy a KNEB-vizsgálat lezárulása után hirdetik csak ki a bajnokság végeredményét. Ezenkívül megkértek mindenkit arra, hogy amennyiben visszaélésekről, bundázásokról tudomása van, azt 1988. június 20-áig jelezzék a szövetségnek.³⁴ Azonban az MLSZ Fegyelmi Bizottságához beérkező információkat megpróbálták „lekeverni”. Kifelé szóló üzenet lehetett a szövetség *Foci* című hetilapjában a „*Rágalom!*” címmel megjelenő tudósítás, melyben ismertettek egy, az MLSZ FB-hez beérkező névtelen levelet. A levél szerzője rendkívül pontosan leírta, hogy kik és hogyan bundázták meg az 1988. május 28-i Rába ETO-ZTE mérkőzést. A *Foci* szerkesztősége szerint „*szemétkosárba kellene dobni az ilyen rágalmazó leveleket*”, a levélíró által megnevezett Mészöly Kálmánt meg sem kérdezték.³⁵ Utóbbinak természetesen fájt, hogy csapata benmaradása után rágalmazó leveleket kapott.³⁶

Az ÁISH úgy látta, hogy az MLSZ továbbra sem képes megfelelően kezelni a labdarúgásban tapasztalható visszasságokat. Erőtlen, tehetetlen szervezetként tevékenykedik. Ezért Deák Gábor, az ÁISH elnöke 1988 júliusában felkérte Horváth István belügyminisztert³⁷, hogy rendeljen el vizsgálatot,

*„[...] mert különböző szervekhez bejelentések érkeztek, amik szerint a Magyar Nemzeti Labdarúgó Bajnokság tavaszi fordulójának végén gyanús eredmények születtek”.*³⁸

Ekkor kapcsolódik be a rendőrség a magyar labdarúgást alapjaiban megrázó bundabotrányba, amelynek legmegdöbbentőbb epizódja az 1988. október 24-ei „fekete hétfő” volt, amikor a rendőrség a pályáról és otthonukból vitte el a vesztegetéssel gyanúsított játékosokat.³⁹

A bundaügyben lefolytatott eljárás megállapításait, tapasztalatait és tanulságait ismerteti a BM ORFK belső használatra készült Tájékoztatójában megjelent összefoglalás.⁴⁰ A továbbiakban ezt az 1990-ben készített tanulmányt fogom ismertetni.

ÖSSZEJÁTSZÁSOK

A feltételezett vesztegetési ügyek vizsgálata a rendőrségnek megküldött bejelentések vizsgálatával kezdődött. A bejelentést tevők a megegyezésekre a csapatok teljesítményéből, a játékosok és a játékvezetők magatartásából, valamint a pályán elért eredményekből következtettek. A rendőrség szerint a részükre megküldött anyagokból ezek nem derültek ki. Ennek ellenére mégis azt feltételezték, hogy több mérkőzés esetében a kívánt eredményt több esetben vesztegetés útján érték el.⁴¹

A bundaügyet gazdasági bűncselekményként kezelték. A felderítést az ORFK Gazdaságvédelmi Osztálya, valamint a nyolc érintett megyei rendőr-főkapitányság végezte az országos rendőrfőkapitány-helyettes személyes irányításával. Hét kérdést kívántak megválaszolni:

16

- „1. olyan adatok kutatása, amelyek arra utaltak, hogy a két csapat ki-egyezett az eredményben;
2. a megegyezés módja: csapatvezetés – csapatvezetéssel, játékos(ok) – játékos(okkal), csapat vagy játékos bíróval, csapat szponzora vagy baráti köre az ellenfél csapatával, bíróval stb.;
3. a kérdéses időben pénzmozgások a szponzoroknál és a baráti körben;
4. egyéb előnyök biztosítása, azok mibenléte;
5. minden konkrét vagy utaló adat, mely az eredmény befolyásolására utal;
6. annak megállapítása, hogy a »bunda« mérkőzések melyikéről készült videofelvétel, azok hol, kinél található;
7. korábbi vizsgálatok (ÁISH, tanácsok) anyagainak felkutatása, beszerzése.”⁴²

Már az első beszámoltatáskor kiderült, hogy az eredményes felderítéshez szükséges információkat leginkább a rendőrség hivatalos és társadalmi kapcsolatain keresztül tudnak majd szerezni.⁴³ Az összegyűjtött adatokból később már konkrétumokat is meg tudtak állapítani. Ezek az alábbiak voltak:

1. Az 1988. május 28-i Rába ETO-ZTE mérkőzés esetében a felderítés során szerzett adatok szinte teljes mértékben megegyeztek a későbbi nyomozásával. Sikerült beazonosítani a bundázásban részt vevőket és szerepüket, valamint a megvesztegetés összegét is.
2. Az 1988. május 18-i Kaposvári Rákóczi FC-DMVSC mérkőzés esetében is sikerült megállapítani azt, hogy a debreceni csapatból ki szervezte a vesztegetést.
3. Több csapatnál (Békéscsabai Előre FC, DMVSC, Kaposvári Rákóczi FC, ZTE), azok baráti körénél, valamint a játékosok prémiumelszámolásánál sikerült szabálytalan és fiktív kifizetéseket megállapítani.⁴⁴

Utóbbi kapcsán érdemes újból felidézni Várkonyi Sándor cikkét, amelyben más szavakkal, de ugyanez van leírva: a bundázáshoz szükséges pénzt a klubcsapatok, a baráti körök gyűjtötték össze és adták át a közreműködő(k)nek.

A rendőrség a megegyezéssel mérkőzéseket a Btk. 251. § és 254. §-ába ütköző bűncselekménynek (vesztegetés), a szabálytalan vagy fiktív számlák kiállítását pedig magánokirat-hamisításnak (Btk. 276. §) és hűtlen kezelésnek (Btk. 319. §) tekintette. Fontos megjegyezni, hogy azokban az esetekben, amikor a nyomozást megszüntették, egy esetben említették a Büntető Eljárásról szóló 1973. évi I. Tv. 139. § (1) a) pontját.⁴⁵ A többi esetben a nyomozást a törvény első bekezdésének b) pontjára hivatkozva szüntették meg.⁴⁶

ÉN BUNDÁZNÉK VELED

A rendőrség nyolc bajnoki labdarúgó-mérkőzésről vélte úgy, hogy a végeredmények előzetes megegyezés útján jöttek létre. Ebből öt mérkőzést az 1985/86-os, hármat pedig az 1987/88-as bajnokságban játszottak. A rendőrség gyanúja alapján felállítható bundázási tabella az alábbi módon néz ki:

1. Debreceni Munkás Vasutas Sport Club (4 mérkőzés)
2. Békéscsabai Előre Spartacus Sport Club (3 mérkőzés)
3. Budapesti Honvéd (1 mérkőzés)
4. Csepel Sport Club (1 mérkőzés)
5. Kaposvári Rákóczi Futball Club (1 mérkőzés)
6. MTK-VM Sport Kör (1 mérkőzés)
7. Pécsi Munkás Sport Club (1 mérkőzés)
8. Rába Vasas ETO (1 mérkőzés)
9. Szombathelyi Haladás Vasutas Sport Egyesület (1 mérkőzés)
10. Zalaegerszegi Torna Egylet (1 mérkőzés)
11. Vasas (1 mérkőzés)

A nyolc bundázásból öt az 1985/87-es bajnokságban történt. A DMVSC biztosra akart menni, ezért a saját meccsén túl még egy másikat is megvett. A három másik bundamérkőzést az 1987/88-as bajnokságban ját-

Forrás:
Ludas
Matyi/
Arcanum

szották le. A bundameccsek közös vonása az volt, hogy azok a csapatok, amelyek el akarták kerülni az első osztályból való kiesést vagy biztosítani akarták az élbolyban maradást, felvették a kapcsolatot az ellenfelükkel, és előre megegyeztek a végeredményben.⁴⁷ Egyedül a Vasas-DMVSC esetében vélte úgy a nyomozóhatóság, hogy nem történt megegyezés. A másik hét mérkőzéssel kapcsolatban azonban a rendőrség bizonyítottan vélte a vesztegetés gyanúját, és vádemelési javaslattal élt.

I. „Egy apró kis segítség”

Békéscsabai Előre Spartacus SC–MTK-VM SK (1:0)
bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1986. 03. 29.

Ez a rendőrség részéről nem teljesen bizonyított eset a Békéscsaba első osztályban való bennmaradását biztosító bundázási sorozat első tagja. A kiesés szélén álló csapatért és nem kis mértékben városuk és egyben saját presztízsükért aggódó három vezető (Araczkai János társadalmi elnök⁴⁸, Annus Vince ügyvezető elnök és Botyánszky Pál, a labdarúgó-szakosztály vezetője) úgy látta, hogy a játékosoknak a bennmaradáshoz pályán kívüli segítségre van szükségük. Azaz mérkőzéseket kell venni. Az „első” vesztegetést Botyánszky Kerekes Imre volt labdarúgóedzőn keresztül intézte, akinek sikerült összekötő személyt találnia az MTK-hoz. A megegyezés értelmében a budapesti klub játékosai 400 ezer forintért⁴⁹ (melyet két részletben fizettek ki) cserébe hajlandóak eladni a Békéscsabának a mérkőzést. A rendőrségnek nem sikerült kiderítenie, hogy az MTK részéről kik vettek részt a megvesztegetésben és a pénzátadás ténylegesen megtörtént. Botyánszky Pállal és Kerekes Imrével szemben vesztegetés kísérletének gyanúja miatt vádjavaslattal éltek.⁵⁰

II. „Öreg, vidd el a balhét”

Békéscsabai Előre Spartacus SC–Szombathelyi Haladás VSE (2:0)
bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1986. 04. 12.

Ez a vesztegetési ügy a Békéscsaba bennmaradását biztosító bundázási sorozat második része. A rendőrségen Botyánszky Pál bevallotta, hogy megegyezett Annus Vincével és Araczkai Jánossal abban, hogy a

csapat bennmaradása érdekében a Haladás elleni mérkőzést is meg kell vásárolni. A séma ugyanaz volt. Kerekes Imre lett megbízva a csapatok közötti közvetítéssel, aki a Haladásnál megtalálta a bundázásra hajlandó személyt. Hegedűs Péter (Haladás) vállalta⁵¹, hogy 200 ezer Ft ellenében elintézi a Békéscsaba győzelmét. Az összeget négy nappal később a budapesti Abbázia étteremben vette át.

Az ügy egyik érdekessége, hogy Hegedűs Péter első vallomásaiban 150 ezer Ft átvételét ismerte el (állítása szerint 50 ezret Kerekes Imre közvetítői díjként megtartott magának), majd visszavonta vallomását. Ezt azért tette, mert állítása szerint az őt elvivő rendőrök az alábbi tanácsolták neki:

„[...] azt mondták odabent, mentsem a többieket, nekem már ügyis mindegy, öreg vagyok.”⁵²

20

A vallomás visszavonása után folyamatosan kitartott azon állítása mellett, hogy ez a mérkőzés szerinte nem volt előre megbeszélve. Tagadta, hogy Kerekes Imrétől átvett volna három borítékot. Azt azonban elismerte, hogy korábban részt vett bundázásokban.⁵³

A másik érdekesség Annus Vince egyesületi elnökhöz fűződik. A rendőrségnek feltűnt egy fiktív lakásvásárlási ügy:

„[...] ebben az időszakban egy nem létező lakás megvásárlásához kért pénztámogatást. E célból a Baráti Kör 100 000 Ft-ot utalt át az OTP-be. A[nnus] Vince számlájára, aki ezt az összeget a mérkőzés előtti napon, 1986. április 11-én vette fel.”⁵⁴

A rendőrség mind a négy személlyel a Btk. 251. § (1) és (2) bekezdése szerint minősülő vesztegetés miatt vádjavaslattal élt.

III. „A második fizet”

Pécsi Munkás SC–Békéscsabai Előre Spartacus SC (4:1)
bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1986. 04. 26.

Ez a megegyezéssel mérkőzés szintén pontleadásról szólt, de eltért az előző kettőtől. Ennél a mérkőzésnél ugyanis nem a kiesőjelölt bundázott, hanem a bajnokság egyik éllovasa. A pécsiek célja az UEFA-kupában való indulást jelentő második hely elérése volt. A bundázás értelmi szerzője a később külföldre szerződött pécsi játékos, Róth Antal volt. Tehát nem a vezetők, hanem a játékosok⁵⁵ ötlete volt a megvesztegetés, és ők is adták össze az ehhez szükséges összeget. Érdeemes figyelni arra, hogy ennél az esetenél volt klubtársak egyeztettek a mérkőzés eladásáról. Réfi Gábor (PMSC) a meccs előtti napon ismertette Szabó Lászlóval (BESSC) a pécsi játékosok ajánlatát. A 4:1-es győzelemért 100 ezer Ft-ot ajánlottak fel, amit a csabai játékosok végül elfogadtak.

Az ügy további érdekessége, hogy az értelmi szerző ellen azért nem indult eljárás, mivel külföldre szerződött, és a rendőrség szerint nem volt hazahívására lehetőség. Valamint csak a Békéscsaba játékosai ellen emelt vádat az ügyészség a Btk. 254. § (1) és (2) bekezdése alapján. A pécsieket azonban elengedték:

„A pécsi játékosok ügyében a büntetőeljárást az ügyészség a büntethetőséget megszüntető ok – az általuk elkövetett bűncselekmény társadalomra veszélyességének csekélyé válása – miatt megszüntette, és őket egyúttal megrovásban részesítette.”⁵⁶

Azaz megjelent a kettős mérce. Az élcapatok játékosaival szemben már nem léptek fel olyan eréllyel, mint a kiesőjelöltekével.⁵⁷

IV. „Libamáját tessék”

Debreceni MVSC–Budapesti Honvéd SE (1:1)
bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1986. 04. 26.

Ez volt a híres „libamájas” mérkőzés. A bundázáshoz szánt összeg kreatív módon történő megemeléséről dr. Mikó István, a BRFK alezredese tett említést.⁵⁸ A több mint egy évvel később keletkezett rendőrségi iratban csak a vesztegetés összege van feltüntetve, a szövegben libamájáról nem tesznek említést.

Nemcsak a libamáj és az érintett labdarúgók miatt érdekes ez a bundaügy, hanem az összetettsége miatt is. A Debrecen vezetői a kiesés elkerülése végett biztosra kívántak menni. Nem egy mérkőzést kívántak megvenni, hanem mindjárt kettőt. A jelenlegi tudomásunk szerint ez példa nélküli a magyar labdarúgásban. A bundázások eddig arról szóltak, hogy az egyik csapat a kívánt eredményért cserébe pénzt adott az ellenfelének. A debreceni vezetők (Nemes László elnök, Puskás Lajos vezetőedző, Császár Ferenc titkár stb.) bevezettek egy újítást. A bajnoki forduló előtt öt-hat nappal megbeszélést tartottak, és kiszámolták, hogy

„[...] amennyiben a Csepel-Volán mérkőzésen a Csepel legyőzi az ellenfelét, úgy a debreceni eredménytől függetlenül is az NB I.-ben marad a DMVSC”.⁵⁹

Azaz meg kell venni a már bajnok Honvéd elleni meccset, és biztos, ami biztos alapon a Csepel-Volán mérkőzést is. A bundázáshoz szükséges pénz előteremtésével az egyesület Baráti Körét bízták meg. 1986. április 22-én a DMVSC vezetői közösen felkeresték a labdarúgó-szakosztály volt elnökét, Szűcs Sándort, és megkérték arra, hogy egy döntetlen érdekében kezdjen el tárgyalásokat folytatni a Honvéd játékosaival. Puskás Lajos vezetőedző pedig a Csepellel való egyezkedésre vállalkozott. Ezt követően az események felgyorsultak. Szűcs otthonában felkereste Sallai Sándort, a Honvéd válogatott labdarúgóját, akit arra kért, hogy beszéljen a játékosáival a döntetlenről, s egyben jelezte, a Debrecen ezért hajlandó fizetni. A döntő szót Nagy Antal kispesti csapatkapitány

mondta ki, részükről rendben volt az ügy, Sallainak kellett visszajelezni. A mérkőzésért a Honvéd játékosai 600 ezer Ft-ot, a Csepel labdarúgói pedig ötszázezret kértek. Azaz a Debrecen NB I.-ben való bennmaradása – a libamájakat leszámítva – 1,1 millióra került. A Honvéd bundapénzének átadása és szétosztása egy ponyvaregény lapjaira kívánkozik. Szűcs Sándor egy budapesti ismerőse lakására vitte a pénzt, ahol megjelent Sallai Sándorné és Sallai László (a Honvéd játékos felesége és testvére). A rádión keresztül hallgatták a mérkőzést, majd miután bemondták a végeredményt, Szűcs Sándor átadta a pénzt Sallainénak. A pénz szétosztása sem akárhogy történt. A megbundázott mérkőzés után a Magyar Néphadsereg Művelődési Házában a honvédség vezetői a csapat tagjaival együtt megünnepelték a Bp. Honvéd bajnoki címét. Az ünnepségen Szepesi György MLSZ-elnök (aki korábban „Galambos” fedőnéven jelentett⁶⁰ többek között az Aranycsapatról), méltatta a piros-fehér labdarúgókat, majd átadta az aranyérmeket. Komora Imre mesteredzői címet kapott és Kárpáti Gyula honvédelmi miniszter a Vörös Csillag Érdemrenddel tüntette ki.⁶¹ A bankett alatt Sallainé egy, a művelődési ház előtt parkoló autó csomagtartójába helyezte el a pénzt, majd a kulcsot átadta a férjének. A játékosok egy része kiment a gépkocsihoz, és a reklámtasakból kivették a nekik járó tizenötezertől-negyvenezerig terjedő összeget. Voltak olyanok is, akik több társuknak bevitték a pénzt a művelődési házba, és a WC-ben vagy a folyóson osztották szét. A rendőrség szerint a kapott összeg mennyisége attól függött, hogy az illető újonc vagy régi, rutinos játékos volt.⁶²

A bundázás miatt több, Magyarországon játszó játékos és vezető ellen vesztegetés miatt vádjavaslattal élt a rendőrség. A törvényi szabályozás⁶³ miatt az időközben külföldre szerződött Honvéd-játékosokkal csak hazatérésük után lehetett tisztázni a vesztegetési ügyben játszott szerepüket.⁶⁴ Sallai feleségét és testvérét a rendőrség megrovásban részesítette.

Bár a bundapénz kreatív módon libamájakkal történő megemeléséről szó szerint nem írnak a dokumentumban, az alábbi idézet sok hasonlóságot mutat a dr. Mikó István alezredes által említettekkel. Ez lehetett a libamájás emelés:

„A Honvéd elleni mérkőzéssel kapcsolatban felmerült az is, hogy a mérkőzés után néhány nappal P[uskás] Lajos – N[emes] László állítása szerint – további 200 000 Ft átadását követelte, mivel annak teljesítése neki »becsületbeli kötelessége«. Erről az ígéretről bár az egyesületi elnök nem tudott, mégis eleget tett a kérésnek, de nem kérdezte meg, kinek kell a pénzt átadnia, s arról sem győződött meg, hogy a vezetőedző továbbadta-e a pénzt. P[uskás] a pénz felvételét tagadta, egyéb bizonyíték nem állt rendelkezésre, így ez ügyben bűncselekmény bizonyítására nem volt lehetőség.”⁶⁵

Puskás Lajos a Csepel két játékosának 500 ezer Ft-ot adott át, akik azonban tagadták a pénzfelvételt. Végül őt társtettesként elkövetett hűtlen kezelés büntetével vádolták meg.⁶⁶

A rendőrségi nyomozásnak sikerült visszakövetnie a bundázáshoz szükséges pénz előteremtésének folyamatát. Az összeg forrása a Baráti Kör volt, amely a szabályos úton történő befizetésekből (reklámszerződések) származó pénzt használta fel a bundázásra. A kifizetés menete a következő módon történt. Az ügyvezető elnök kérésére a Baráti Kör elnöke és annak titkára pénzt biztosított a bundázásra. A játékosokkal egy 1 422 000 forintos bennmaradási prémiumról szóló, úgynevezett fiktív prémiumlistát írtak alá⁶⁷ abból a célból, hogy a vesztegetési összeget a Baráti Kör Intézőbizottsága és tagsága előtt igazolni tudják. Az összegeket több héttel a kifizetések után utalványozták le. Az érintett debreceni vezetőkkel szemben hűtlen kezelés, vesztegetés miatt vádemelési javaslattal élt a rendőrség. A fiktív prémiumlistát aláíró tizenkilenc debreceni játékosal szemben megállapították ugyan a magánokirat-hamisítás vétségét, azonban gyakorlatilag futni hagyták őket (megrovásban részesültek).

V. „A lélektelenek játéka”

Vasas–DMVSC (0:1)

bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1988. 05. 14.

A rendőrség bundagyanú miatt vizsgálta a mérkőzést. Ennek az alapja az volt, hogy a Debrecen a kiesés szélén állt, és a mérkőzés után a

Vasas vezetői a május 19-i fegyelmi tárgyaláson hat játékost fegyelmi büntetésben részesítettek. Az érintettek neveit nem hozták nyilvánosságra.⁶⁸ A rendőrség vesztegetés miatt indított nyomozást, a szóbeszéd szerint egyes játékosok harminc-negyvenezer Ft-ot kaptak a mérkőzés eladásáért. A vesztegetést azonban nem tudták az eljárás során bizonyítani. Mind a játékosok, mind a vezetők az állították, hogy lélektelenül játszottak.⁶⁹ A Vasas-DMVSC mérkőzés esetében az is elképzelhető, hogy a rendőrség olyan falba ütközött, amit nem tudott áttörni. Az esetleges bundázás gyanúját erősíti, hogy a Debrecen vezetői a soron következő (Kaposvár elleni) bajnoki mérkőzést megvették.

VI. „Ha éles volt, akkor csak a fele jár”

Kaposvári Rákóczi FC-DMVSC (0:3)

bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1988. 05. 18.

Ez a bundázás Pogácsás Jánostól (DMVSC labdarúgószakosztály-vezető) indult, aki arra kérte Sípos Tibort, hogy vegye fel a kapcsolatot a kaposváriakkal. Sípos Tibor személyesen ismerte Deákvári Antalt, a Rákóczi játékosát, akit felkeresett, és megmondta neki, hogy a Debrecen hajlandó pénzt fizetni a mérkőzésért. A megállapodás értelmében az esetleges győzelemért 250 ezret, a döntetlenért pedig 125 ezret fizettek volna. Deákvári a mérkőzés előtt felhívta Sípost, és közölte, hogy nem tudja garantálni a győzelmet, de még a döntetlent sem. Ezt követően Sípos Pogácsás társaságában felkereste Császár Ferencet, a Baráti Kör titkárát, aki közölte, hogy a kért összeget egyedül az elnök adhatja ki. Ezután Pogácsás kérésére B. Lajos egyesületi tag a Baráti Kör elnökét megtévesztve prémiumelőleg címen megszerezte a kívánt összeget. A bundázásról a DMVSC játékosai nem tudtak, és „élesben” játszottak. A kaposváriak részéről a pozitív visszajelzés pedig elmaradt. Mindezek ellenére Pogácsás úgy vélte, mindenképpen jár a kaposváriaknak a győzelemért járó összeg fele, ezért 125 ezer Ft-ot elküldött Deákvári Antalnak. Az összeg másik felét pedig visszafizette a Baráti Körnek. A kaposváriaknak átadott 125 ezer Ft-ot a debreceni játékosok 1988. szeptemberi prémiumából vonták le.⁷⁰

A bundázásban érintett debreceni vezetőkkel és a kaposvári játékosokkal szemben a rendőrség vesztegetés miatt vádjavaslattal élt. A szintén gyanúsított Melis Béla esetében nem tudták megállapítani a bűncselekményt, ezért ejtették a vádat.⁷¹

VII. „Légy ott a dűlőútnál”

Rába Vasas ETO–ZTE (1:3)

bajnoki labdarúgó-mérkőzés, 1988. 05. 28.

Ez a mérkőzés volt az, amelynek végeredménye akkora felháborodást keltett, hogy kirobbantotta az 1988-as bundabotrányt. A győri szurkolók a mérkőzés alatt a lelátón tüntettek és megegyezésről beszéltek. A vezetők természetesen tagadták, hogy a játékosok eladták a volna a meccset. Beszédeselek az edzők mérkőzés utáni nyilatkozatai:

„Győri László: – Nagyon szégyenlem magam! Már csak azért is, mert a szurkolók állításával ellentétben szó sem volt bundáról, és a mérkőzés a játék képe alapján teljesen reális eredménnyel végződött. [...] Mészöly Kálmán: – Nagyon örülök a győzelemnek! Ez a teljesítmény már régen benne volt a csapatban.”⁷²

Győri tévedett, mert bundázás történt, Mészöly pedig teljesen tisztában volt azzal, hogy a Rába játékosai eladták a meccset. Nem a csapata teljesítménye, hanem a bevetett összeg vezetett a győzelemhez. A rendőrségnek sikerült ezt az esetet is rekonstruálnia.

Az 1987/88-as bajnokság tavaszi idénye a ZTE számára nem sikerült jól. A vezetők úgy vélték, hogy egy új szakvezető irányításával a csapat életében fordulat állhat be és bennmaradnak az NB I.-ben. Mészöly Kálmánnal végül sikerült megegyezni, elvállalta a „halálugrást”. Zalaegerszegre érkezve megismerte a játékosok elképzeléseit, és közösen elemezték a helyzetet. Ennek eredményeként ötven százalék esélyt adtak a bennmaradásra, de úgy, hogy ehhez szükséges a külső segítség is. Dobány Lajos csapatkapitányban ekkor fogalmazódott meg a bundázás ötlete. Beszélt Mészöllal, aki – ekkor a még a konkrétumok is-

merete nélkül – egyetértett vele, és felhívta a csapatkapitány figyelmét arra, hogy legyen körültekintő és mindenképpen kerülje el a botrányt. A rendőrségnek ebben az esetben is sikerült feltárnia a bundázáshoz felhasznált pénz hátterét:

„D[obány] Lajos elképzeléseinek realizálásához egyrészt az 1989. december 29-én a 21 játékos által aláírt fiktív prémiumlista alapján kifizetett – és az egyesületi elnök intézkedésére B[alázs] László ZTE-labdárúgó nevére, annak OTP-betétjeként elhelyezett 269 564 Ft, másrészt a M[észöly] Kálmán részére a Baráti Kör által „premierálás”-ra átadott – később fiktív befizetesként legalizált, s az egyesületi elnök által aláírt 300 000 Ft-ja állt rendelkezésre.”⁷⁴

A csapatkapitány május 23-án vagy 24-én felkereste a ZTE elnökét, és közölte vele, hogy a játékosok prémiumából származó összeget fel kívánja használni a győri játékosok megvesztegetésére. Az elnök utasítására május 25-én Balázs Zsolt kivette az OTP-nél lévő pénzt és átadta Dobáynak, ugyanígy tett Mészöly Kálmán is a nála lévő 300 ezer forinttal. A pénzvétel estéjén a zalaegerszegi játékos feleségével és a pénzzel együtt felment Győrbe, ahol találkozott volt játékosársával, Preszeller Tamással. Az ő segítségét kérte a bajnoki pontok megszerzéséhez. Motivációként megmutatta a vesztegetésre szánt pénzt. Preszeller megígérte, hogy beszél néhány játékosársával, és visszajelez. Ez meg is történt. A sokszoros válogatott Hannich Péterrel közösen kitaláltak egy „formulát” a bundázásra. Eszerint az első félidő „élesben” menne, amennyiben a Rába dobogós helyezése biztos, úgy a második félidő játéka befolyásolható. A ZTE győzelmének biztosításáért pedig 600 ezer Ft-ot kértek. Preszeller május 26-án este telefonon tájékoztatta Dobányt az ajánlat elfogadásáról. A pénzt Mészöly Kálmán vitte fel Győrbe, és a mérkőzés végéig magánál tartotta. A 3:1-re megnyert meccs után Dobány elkérte az edzőnél lévő összeget, aki vonakodott azt átadni. A pénzt a Győrből Pápára vezető út melletti dűlőúton adta át Preszellernek, és megjegyezte, hogy a táskában nem a megbeszélrt összeg, hanem jóval kevesebb van. A győri játékosok 500 ezer Ft-ot kaptak a bundázásra szánt 569 ezerből, mintegy 70 ezernek nyoma veszett.⁷⁵

A rendőrség Hannich Péterrel, Preszeller Tamással és Dobány Lajossal szemben vesztegetés, Mészöly Kálmánnal szemben vesztegetés és magánokirat-hamisítás, Sulyok Lászlóval (ZTE-elnök) szemben vesztegetés, magánokirat-hamisítás és hűtlen kezelés miatt vádjavaslattal élt.

A nyomozás során a rendőrség látókörébe több olyan gyanús cselekmény került, melyek nem kapcsolódtak szorosan a bundaügyekhez:

1) Pádár László játékvezető ügye. A rendőrség tudomására jutott, hogy a mérkőzések „kedvező” vezetéséért Pádár a Békéscsaba vezetőitől 8 ezertől 50 ezer Ft-ig terjedő összegeket kapott. Sípos Tibor (a DMVSC technikai vezetője) O. László közvetítésével 40 ezer Ft-ot ajánlott Pádárnak a DMVSC-ZTE (1:0) mérkőzés kedvező vezetéséért. Az összeget a Baráti Kör biztosította. A játékvezető azonban tagadta az összeg átvételét, egyedül a megkeresést ismerte el. A rendőrség a nyomozást megszüntette, mivel: *„Az MLSZ-től kapott állásfoglalás szerint a játékvezető nem egyesület tagja, így bűncselekmény alanya nem lehet, ezért az ügyben a Be. 139. § (1) bekezdés a) pontja alapján a nyomozást megszüntették.”*⁶ Azaz az akkori MLSZ vezetői szerint a játékvezető „megvásárlása” nem tekinthető bűncselekménynek.

2) A rendőrségnek sikerült teljes egészében feltárnia a békéscsabai „fekete kassza” működését, melynek létezésére a vallomásokból, bizonylatokból derült fény. A BESSC vezetői ebből finanszírozták a mérkőzések megvásárlását, a labdarúgók szerződésen kívüli készpénzjuttatását, az otthoni mérkőzések költségeit (játékvezetők, partjelzők, MLSZ-ellenőrök megvendéglése, megajándékozása, játékvezetőnek készpénzjuttatás). A rendőrség abból jött rá a kassza létezésére, hogy az 1984–1988 közötti időszakban hivatalosan 52 millió Ft-ot hagytak jóvá a BESSC-nek, ehhez képest több mint 93 millió átutalására került sor a Békés Megyei és Békéscsabai Tanács VB jóváhagyásával. Ezek mindegyike szabálytalan volt, mivel a testület megkérdezése nélkül, egyszemélyi utasítás alapján történtek. A teljesség igénye nélkül az alábbi indokokra történtek a kifizetések: pálya közművesítése, *tévesen utalt hozzájárulás visszautalása* (!), irodahelyiség kialakítása, edzőterem

felújítása, tereprendezésre, sportolók letelepedési segélyezésére, *rendkívüli kiadások fedezésére* stb. A békéscsabai vezetők kreativitását mutatja, hogy a megyei könyvtár majd félmillió forint értékben vásárolt festőművészekről képeket, akik az ellenérték felét visszaadták sporttámogatás céljára. Kreatív megoldást alkalmaztak Cs. János vezetőedző szerződtetésekor. Ő havi 20 ezer Ft-ért vállalta el a BESSC-nél a trénerséget, de az akkor érvényben lévő rendelkezések szerint maximum 12 ezer Ft-ot kaphatott. A hiányzó összeget úgy pótolták ki, hogy B. Pál szövetkezeti elnök fiktív szerződést kötött Cs. János élettársával. A vezetőedző az így kapott majd 70 ezer Ft-ot befizette a Békés Megyei Bíróság letéti számlájára.⁷⁷

A BUNDAÜGY TANULSÁGAI

A bundaügy kapcsán a rendőrség nagyon sok esetben falakba ütközött. Az ügybe bevont nyomozók meg voltak arról győződve, hogy a bundázásokban sokkal több csapat és személy volt érintve, nem csak az eljárás alá vontak.⁷⁸ A vesztegetések hátterében, a labdarúgás sötét oldalán felsejlik egy évtizedek óta jól bejáratott, kitaposott ösvény, melynek pihenőhelyein a bundázásokban részt vevők kicserélik a tapasztalataikat, ismerkednek, oktatják az újoncokat és átadják a stafétabotot. Jól látta a rendőrség, hogy egy zárt világgal került szembe, amelynek akkor kipatnant ügyében szoros összefüggés van az egyes bűncselekmények között. Azaz rendkívül fontos a koordináció, és akármilyen kevés bizonyíték áll rendelkezésre, azonnal realizálni kell az ügyet, mert egy nap késés is a korábban nyert beismerő vallomások visszavételéhez vezethet.⁷⁹

Az összefoglaló szerzője szerint a sport világában nem a rendőrségnek kell morális ügyekben rendet rakni. A bűncselekmények felderítése, realizálása tartozik hozzájuk. Ez azonban nehézségekbe ütközhet és ütközött is. Utóbbira ki is tért. A bundaügyben eljáró rendőrök úgy érezték, hogy a helyi érdekek ellen dolgoznak, hiszen ha bűnösöket találnak, azt a saját csapatuk fogja megsínyleni. A belső nyomáson túl külső nyomás is nehezedett a nyomozókra:

„Esetenként érezhető volt, hogy a csapatok érdekében a helyi potentátok megkísérelték befolyásukat érvényre juttatni.”⁸⁰

Ezt a mondatot annak a fényében kell nézni, hogy 1989 februárjától a sajtóban olyan nyilatkozatok jelentek meg, hogy amelyek szerint minél előbb le kell zárni a bundaügyet, a bíróságok és az MLSZ is gyakorlatilag futni hagyta a bundázásban érintett labdarúgók többségét. Talán nemcsak a rendőrségre, hanem másokra is helyeződött fentről nyomás. A kérdés persze az, hogy milyen magasságból. Talán nem tévedett Mészöly Kálmán akkor, amikor azt mondta, bundázásuk kapcsán azért kellett nagy szigorral fellépni, hogy egyrészt példát statuáljanak, másrészt a többi ügyről eltereljék a figyelmet.⁸¹

JEGYZETEK

- 1 Az 1960-as 70-es években az NB I.-es csapatoktól nem volt idegen a mérkőzések adásvétele. Novák Dezső („Nemere”) munkadossziájában több, előre megbeszélte mérkőzésről tesz említést. Tartótisztje egy alkalommal ezzel kapcsolatban el is igazította: *„Nemere”-t eligazítottam a bundák ügyében viselt magatartására. Senkitől nem érdeklődhet ebben az ügyben, de ha esetleg témaként felvetődik a kérdés, akkor természetesen belekapcsolódhat a beszélgetésbe.* 1968. december 30-i jelentés ÁBTL 3.1.2. M-37003 „Nemere” ügghöz: Bocsák Miklós · Lakat T. Károly: Ki volt a Fradi besúgója? – A „Nemere” dosszié. Szerzői kiadás, Bp., 2004.
- 2 Kutas István (1920–2000) sportvezető, sportújságíró.
- 3 Képes Sport, 15. évfolyam, 52. szám, 1968. 12. 24. 10–12. o.
- 4 Kutas István: *A labdarúgó-bajnokságról.* Képes Sport, 16. évfolyam, 50. szám, 1969. 12. 16. 28. o.
- 5 Hollai Andrea: *Ha ma játszanék – interjú Grosics Gyulával.* Labdarúgás, 25. évf. 9. szám, 1979. szeptember 22. o.
- 6 Uo.
- 7 Tóth Eszter Zsófia: *Bundabotrány 1983-ban.* Archívnet 13. évf. 3. sz. 2013. http://archivnet.hu/kuriozumok/bundabotrany_1983ban.html Utolsó letöltés: 2018. 03. 02.
- 8 Ludas Matyi 39. évf. 9. sz. 1983. 02. 24. 5. o.
- 9 „sorszám a snúrban” = egymás után
- 10 *Nem zörög a...* – Ludas Matyi 38. évf. 38. sz. 1982. 09. 23. 7. o.
- 11 1980-ban az olasz adóhatóság őrizetbe vett két római boltost, azzal gyanúsítva őket, hogy játékosok közreműködésével részt vettek mérkőzések adásvételében. A Milant és a Laziót kizárták a Serie A-ból és 20 játékost eltiltottak. Mindezek ellenére a 1986-ban kirobbant a Totonero 2 is, de kisebb nevekkel. Hegyi Áron: Paolo Rossi – átéltem a futball legszebb és legsötétebb történetét is <http://www.origo.hu/sport/futball/20170515-interju-paolo-rossi-vilagbajnok-olasz-focistaval.html> utolsó letöltés: 2018. március 2. Amíg sport lesz, bunda is lesz – <http://www.origo.hu/sport/futball/20091125-a-futball-tortenet-hires-bundaugyei.html> utolsó letöltés 2018. március 2.
- 12 Lakatos András – Láng Zsuzsa: *„Pót-mérkőzés”.* ILV, Debrecen, 1983 [továbbiakban: Lakatos]
- 13 Uo. 28. o.
- 14 Uo. 17. és 88. o.
- 15 1986-ban kiderült, hogy több Serie A, Serie B, Serie C1 és C2-es mérkőzés eredményeit előre megbeszélték. Az ügy egyik pikantériája, hogy az 1980-as botrányban érintett és ezért akkor a Serie A-ból a Serie B-be sorolt Lazio csapata itt is előkerült.
- 16 Esterházy Márton (1956–) válogatott labdarúgó.
- 17 Gazdag József, Kiss Tibor Noé: *Esterházy Márton a bundameccsekről, Mexikóról és a magyar fociról* <http://www.focitipp.hu/cikk/2634> Utolsó letöltés: 2018. 03. 02.
- 18 Dr. Somogyi Jenő (1924–1999) szállodaigazgató, 1986–1988 között az MLSZ elnöke. A bundabotrány kirobbanása utáni sajtótámadások miatt 1988. július 4-én lemondott az MLSZ elnöki székéről.
- 19 *Telefoci* – Foci I. évf. 22. sz. 1988. június 3. 3. o.
- 20 Az 1987. 12. 05-i II. Labdarúgó-értekezleten Somogyi szerint nem érkezett hozzájuk olyan jelzés, mely bundázásokra utalt volna. *„Gyanút keltő események krónikája”* Képes Sport 35. évf. 44. sz. 1988. 11. 01. 3. o.
- 21 *„Mert egy-egy meglepetésszerű, váratlan siker – nagy felbuzdulásból vagy*

- egy kis lebecsülésből mindig előfordulhat, mi is ide soroljuk például a Zalaegerszeg bravúros győzelmét a nagy mellénnyel pályára lépő Rába-parti csapat otthonában.” Vándor Kálmán: „Le kell vetni a bundát” Népszava, 116. évf. 129. sz. 1988. 05. 31. 15. o.
- 22 „Nem túl gyanús ez a játék? – Meglepő eredmények a bajnokság 28. fordulójában” – Népszabadság 46. évf. 129. sz. 1988. 05. 30. 12. o.
- 23 Őri B. Péter: *Háborog a lelátó, gyanús mérkőzések*, Magyar Nemzet 51. évf. 128. sz. 1988. 05. 30. 9. o.
- 24 „Garami cáfol”, Foci I. évf. 18. szám 1988. 05. 06. 13. o.
- 25 Várkonyi Sándor (1937–) sportújságíró.
- 26 Népsport 44. évf. 128. sz. 1988. 05. 30. 3. o.
- 27 Uo.
- 28 1986–1989 között működött. A direkt állami irányítást végző Országos Testnevelési és Sporthivatal feladatait látta el. Élén Deák Gábor államtitkár állt.
- 29 „Úgy tűnik, hamar felejtünk” Tibor Tamás ÁISH elnökhelyettes felszólalása a Liga közgyűlésén. Képes Sport. 35. évf. 23. szám 1988. 06. 07 14. o.
- 30 „Gyanút keltő események krónikája”. Képes Sport 35. évf. 44. sz. 1988. 11. 01. 3. o.
- 31 *Úgy tűnik, hamar felejtünk* Tibor Tamás ÁISH elnökhelyettes felszólalása a Liga közgyűlésén. Képes Sport. 35. évf. 23. szám 1988. 06. 07 14. o.
- 32 1957-ben hozták létre és 1958-tól egészen 1989-ig működött. Feladatai közé tartozott a „népvagyon” védelme, visszaélések leleplezése, a közérdekű bejelentésekkel való foglalkozás, valamint javaslatot tehetett egyes személyek felelősségre vonására is.
- 33 „Hosszabbítás zöld asztalnál”. Népsport XLIV. évfolyam, 135. szám 1988. 06. 8. 1. o.
- 34 Uo.
- 35 *Rágalom!* Foci I. évf. 24. sz. 1988. 06. 17. 5. o.
- 36 *Boskovics: Lesz-e újabb Mészöly halálugrás?* Foci I. évf. 28. sz. 1988. 07. 15. 7. o.
- 37 Horváth István (1935–) jogász, bíró, politikus, a KISZ Központi Bizottságának első titkára, az MSZMP Központi Bizottságának titkára, az Elnöki Tanács tagja, miniszterelnök-helyettes, belügyminiszter.
- 38 „Az NB I.-es labdarúgó-bajnokság során elkövetett vesztegetések” ÁBTL 4.1. A-4148/1990/3 BM ORFK Tájékoztatója 16. o. (továbbiakban OT)
- 39 Az MLSZ úgy döntött, hogy az ügyben érintett labdarúgók ártatlanságuk kiderüléséig nem játszhattak, nem látogathatták az edzéseket és nem lehettek a válogatott keret tagjai. Foci I. évf. 43. szám 1988. október 28. 2. o.
- 40 OT 16–21. o.
- 41 Uo. 16. o.
- 42 Uo.
- 43 Uo.
- 44 Uo.
- 45 1973. évi I. Tv. (1) a) „a cselekmény nem bűncselekmény, vagy azt nem a gyanúsított követte el” <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hu/hu/hu020hu.pdf> utolsó letöltés 2018. 03. 02.
- 46 1973. évi I. Tv. (1) b) „a nyomozás adatai alapján nem állapítható meg bűncselekmény elkövetése, az elkövető kiléte, illetőleg az, hogy a bűncselekményt a gyanúsított követte el, és az eljárás folytatásától sem várható eredmény” <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hu/hu/hu020hu.pdf> utolsó letöltés 2018. 03. 02.
- 47 A bundázást nagymértékben megkönnyítette, hogy ekkor a győzelemért két pont, a döntetlenért pedig egy pont járt. Azaz a tabella nagyon szoros volt. A bundabotrány után vezették be a hárompontos rendszert.
- 48 Araczkai János: 1981–1989 között a Békés Megyei Tanács általános elnökhelyettese.
- 49 A havi átlagkereset ekkor 6435 Ft volt. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html utolsó letöltés 2018. 03. 02.
- 50 OT 16. o.
- 51 Egyesek szerint H. Péter vállalta, hogy elviszi a „balhét”. Hámori Tibor:

- A bunda ára. Hírlapkiadó Vállalat, Debrecen 1988. 138. o. (továbbiakban: Hámosi)
- 52 Pálfalvi Gábor: *Ki tett el 150 ezer forintot*. Foci II. évf. 8. szám 1989. 02. 24. 2-3. o.
- 53 Uo.
- 54 OT 16-17. o.
- 55 Róth Antal, Brezniczky Sándor, Torma Árpád, Lutz Jakab
- 56 OT 16-17. o.
- 57 A pécsi bíróság öt játékoszt talált bűnösnek. Ők több hónapos börtönbüntetés kaptak, melyet két évre felfüggesztettek. Mellékbüntetésként 10 ezertől 40 ezer Ft-ig terjedő pénzbírságot kaptak. Foci II. évf. 9. szám 1989. 03. 03. 14. o.
- 58 Boskovics J.: *Aggódom a labdarúgásunkért! - Nyilatkozik a BRFK alezredese*. Foci I. évf. 48. szám 1988. 12. 02.
- 59 OT 17. o.
- 60 Lásd: ÁBTL 3. 1. 2. M-19652 Dosszié tárgya: „Galambos”
- 61 *Ünnepelt a Budapest Honvéd*. Népsport 42. évf. 99. szám 1986. 04. 27. 3. o.
- 62 A labdarúgók között lévő összetartásról sokat elárul Fitos József (Bp. Honvéd) 1989-es interjújában. Szerinte „újonc” labdarúgóként nem tehetne volna meg, hogy nem fogadja el a pénzt. Ez a fajta védekezés és a „nem tudtam, honnan származik a pénz” több esetben előfordult. Várkonyi Sándor: *Nem hagytam semmit Sallai számláján - Interjú Fitos Józseffel*. Foci II. évf. 5. szám 1989. 02. 03.
- 63 Büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv. 137. § (1) A nyomozást fel kell függeszteni, ha a) a gyanúsított ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodik, és az eljárás a távollétében nem folytatható; <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/hu/hu/hu020hu.pdf> utolsó letöltés 2018. 03. 02.
- 64 Török Péter MLSZ-főtitkár 1988 karácsonyán tárgyalt Détári Lajossal és Fitos Józseffel a hazatérésükről. A bundaügyekben érintett játékosok valószínűleg arra vártak, miként dönt Détári, és amennyiben hazatér, mi lesz vele. Pajor-Gyulai László: Az idegenlégiósok (egyelőre távolról) válaszolnak 7. Népsport különszám 1989. 01. 10. 5. o. Détári végül januárban hazajött, önként jelentkezett a rendőrségen és Bicskei Bertalannal (válogatott edzője) is beszélt, aki rajta keresztül azt üzentte a kint levő légiósoknak, hogy jöjjenek Magyarországra. Ezt követően Détári visszatment csapatához. Népsport 45. évf. 8. szám 1989. 01. 11. 2. o., valamint Népsport 45. évf. 9. szám 1989. 01. 12. 2. o.
- 65 OT 18. o.
- 66 Uo.
- 67 Az eredményességi prémiumon túl (ez összesen 500 ezer Ft volt). Uo.
- 68 *„Gyanút keltő események krónikája”*. Képes Sport 35. évf. 44. sz. 1988. 11. 01. 4. o.
- 69 OT 18-19. o.
- 70 Uo. 19. o.
- 71 A bajnokság gólkirályát, Melis Béla-t elképzelték, hogy szándékosan hagyták futni: Tordai Huba ezredes (Hajdú-Bihar Megyei RFKP helyettes vezető) szerint Melis Béla (DMVSC) esetében a bűncselekmény alapos gyanúja fennállt, bizonyíték hiányában mentették fel. Szidor László (H-B Megyei Főügyészség) csoportvezető ügyész szerint Melis ne próbáljon pereskedni, inkább örüljön, hogy megszüntették ellene az eljárást. Foci II. évf. 6. szám 1989. 02. 10. 15. o.
- 72 Népsport 44. évf. 127. sz. 1988. 05. 29. 4. o.
- 73 Helyesen: Balázs Zsolt [ZTE]
- 74 OT. 19. o.
- 75 Uo.
- 76 Uo. 20. o.
- 77 Uo. 20-21. o.
- 78 Uo. 21. o.
- 79 Uo.
- 80 Uo.
- 81 Borbély Pál: *Mi a töredéke vagyunk a vétkeseknek - interjú Mészöly Kálmánnal*. 7. Népsport, 1989. 01. 24. 3. o.

BORVENDÉG ZSUZSANNA

Újságírók a kommunista állambiztonság szolgálatában

„**A**z újságírás a sajtóban megnyilvánuló politikai-közéleti tevékenység, amely a közvélemény tájékoztatással és publicisztikával való befolyásolására [...] irányul.”¹ – olvasható egy sajtóelméleti tankönyvben, amelyet a hetvenes években a Magyar Újságírók Országos Szövetségében (MÚOSZ) működő újságíró-iskolának a tanára, a zszurnaliszta-humorista Gombó Pál írt. A defínícióban azonban ne a viccet vagy a humort keressük, a *Népszabadság* és a *Hétfői Hírek* egykori szerkesztője mérnöki pontossággal határozta meg az újságírás lényegét: befolyásolás. A mai olvasót meglepheti, hogy a szocialista frázisokban bővelkedő és ideológiától korántsem mentes tankönyv szokatlanul őszintén nyilatkozik a sajtószabadságról és a független újságírásról. Mindenfajta álszemérmesség nélkül kijelenti, hogy ilyesmi nem létezik, és nyíltan vállalja, hogy nem az objektív tájékoztatás, hanem valamely politikai csoport érdekeinek kiszolgálása a tömegmédiá feladata. A szocializmus felépítménye lassan három évtizede összedőlt már, az újságírás szerepe azonban nem változott, csak a róla folytatott közbeszéd lett alapvetően más. Ma már nem ildomos a fentihez hasonló kijelentéseket tenni, egy újságírónak függetlennek és pártatlannak kell hirdetnie magát. Ez a fajta tilalom azonban azt az elmentmondásos helyzetet teremti, hogy a diktatúra által irányított média

mégiscsak őszintébb volt, hiszen nem titkolta céljait, mindenki tudta és értette, miről is van szó.

A sajtó ma is éppen úgy eszköz, mint a kommunizmus idején, de nemcsak a politika használja, hanem a legkülönbözőbb érdekcsoportok. A „negyedik hatalmi ágról” kialakított elképzelések illuzórikusak, és a huszadik század történelméből okulva rendkívül naivak is. Vagy a naivitas helyett inkább tudatos megtévesztést kellene mondanunk? Ma már közismert, hogy a bolsevik ideológia megszületésétől fogva tudatosan használta fel a tömegtájékoztatást saját céljaira, hatalomra kerülése után pedig elsőként végezte professzionálisan az írott, majd az elektronikus média felhasználását világhatalmi törekvéseinek érdekében. Sztálin elsősorban a nyugati társadalmakat akarta befolyásolni, amelyekhez legegyszerűbben a társutas értelmiségen – írókon, publicistákon, filmeseken, képzőművészekon, filozófusokon – keresztül juthatott el. Az általuk végzett „munka” a két világhatalom között vívott nagyhatalmi versengés talán legfontosabb eszköze volt.² A húszas-harmincas évektől kiépített szovjet módszer mintául szolgált más politikai vezetők számára is. A média egyre nagyobb szerepet kapott a világpolitikai játszmák során: remekül használta fel céljaira mindkét szocialistának nevezett életellenes diktatúra, de nagyon hamar felmérte jelentőségét a magát polgári-liberális demokráciaként definiáló világ is. A médiabefolyásoláshoz azonban nemcsak politikusokra és újságírókra volt szükség, hanem a két szereplő közé beékelődtek közvetítőként a titkosszolgálatok. Szerepük hallatlanul fontos volt – és nyilván most is az –, hiszen befolyásolni akkor lehet a leghatékonyabban, ha egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy kik is állnak a különböző információk terjesztése mögött, milyen szándékoktól vezérelve keltik szárnyra a különböző híreket, kiknek az érdekeit szolgálják a „független” szakértők. A politikai vagy éppen gazdasági megrendelők háttérben tartásához pedig titkosszolgálati eszközök kellettek, így érthető, hogy a sajtóvilág és a hírszerző/kémelhárító szakma oly szorosan összefonódik ma is, hogy minden valószínűség szerint megdöbbenénk, ha pontosan számba tudnánk venni, hány – Udo Ulfkotte kategóriáját használva³ – „megvásárolt újságíró” dolgozik szerte a világban.

Magyarországon a kommunista párt hatalomra kerülésével természetesen a politikai rendőrség működésében is a szovjet mintát kellett követni, de a titkosszolgálati sajtóbefolyásolás csak az 1956-os forradalom levereése után kapott jelentősebb szerepet. A Rákosi-rendszer idején a nyílt megfélemlítés és a terror alkalmazása az újságírás szerepét és helyét is egyértelműen kijelölte: szinte kizárólag csak pártpropaganda jutott el a nyomdáig, a másként gondolkodó írástudókat ellehetetlenítették vagy az önkény áldozataivá váltak. Jelentősen változott azonban a sajtó szerepe Kádár regnálása idején. Kádár tudatosan szakított a sztálinista idők terrorjával és a nyílt személyi kultusszal, hatalmát furfangosabb, manipulatívabb eszközökkel, játszmákkal biztosította, amelyben a nyugati közvélemény megnyerése sarkalatos kérdésnek számított, hiszen a fejlett kapitalista országok felé való nyitás a gazdaság állapotának és az emberek közérzetének javulásához vezetett. A társadalommal való oktrojált kiegyezés egyik alapja volt. A játszma sikerrel járt: a Nyugat elhitte a „gulyáskommunizmusról” terjesztett félinformációkat, és Magyarország a keleti blokk legszalónképebb országa lett a hetvenes évekre. Ha a hatalom megszilárdítása érdekében folytatott befolyásolási politikáról vagy a társutas értelmiség felhasználásáról beszélünk, akkor nem Rákosi, hanem Kádár volt Sztálin legjobb tanítványa.

A NEMZETKÖZI ÚJSÁGÍRÓ SZERVEZET

A második világháború után a hidegháborús hadszíntéren egyre jelentősebb szerepet kaptak a civil szervezetek, amelyek a társadalmak széles rétegeihez eljutottak, és úgy tudtak hatást gyakorolni egy ország közvéleményére, de akár kormányzati döntéseire is, hogy a mögöttük álló érdekcsoportok az ismeretlenség homályában maradhattak. A titkosszolgálatok nem véletlenül jelentek meg gyakran különböző társadalmi szervezetek fedésében az ellenséges térfélen, de ebben a harcban egyértelműen a Szovjetunió kerekedett felül eleinte, hiszen a bolsevik párt elnyomó diktatúrája nem adott lehetőséget arra, hogy beépülésre alkalmas társadalmi szervezetek létesüljenek a kommunista birodalomban. Ezzel szemben a szovjet titkosszolgálat elősegítette a különböző civil

egyesületek, szervezetek alapítását Nyugaton, amelyek meghatározott célcsoportok megnyeréséért feleltek. Ebből a törekvésből természetesen az újságírók sem maradtak ki: 1946-ban Koppenhágában – szovjet sugallatra – létrehozták a Nemzetközi Újságíró Szervezetet (NÚSZ), amely a világbéke jegyében azt a célt tűzte maga elé, hogy egyetlen közös szervezetben egyesíti a világ összes újságíróját.⁴ A szovjet hatalmi politika kiemelt figyelmet fordított a rengeteg tagot számláló nemzetközi szövetségre, hiszen számos ellenséges, illetve még politikailag labilis országba behatolási csatornát biztosított, ezért nagy erőket összpontosított arra, hogy a vezetőségi tagok a bolsevik hatalom elkötelezett hívei legyenek. A törekvést siker koronázta.

A legtöbb nyugat-európai újságíró-szervezet csatlakozott az elképzeléshez, ám a szovjet érdekek erőszakos érvényesítése miatt hamarosan szakításra került sor: 1950-ben távozott a demokratikus országok képviselőinek többsége, így a szovjet irányítás akadálytalanná vált, és a NÚSZ lett a hidegháborús szembenállás első „frontvonalainak” egyike.⁵ A NÚSZ a feladatait közvetlenül a Szovjetunióból kapta, hivatalosan – legalábbis a csehszlovák állambiztonság, az StB információi szerint – a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Nemzetközi Osztálya alá tartozott.⁶ A fellelhető dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a legaktívabb tagszervezetei a NÚSZ-nak a szovjet, a csehszlovák és a magyar újságíró-szövetségek voltak, de természetesen a Szovjet Újságíró Szövetség (SzÚSz) határozta meg a feladatokat, jelölte ki a szovjet politikai elvárásoknak megfelelő irányvonalat. Mivel a szervezet székhelye 1947-től Prágában volt, a NÚSZ mindenkori főtitkárát a házigazdák közül választották, vagyis ezt a tisztséget csehszlovák állampolgár látta el a teljes időszak alatt. A csehszlovák tagszervezet irányította a NÚSZ gazdasági vállalkozásait, hiszen ennek központját is Prágában helyezték el. Valójában azonban az intézmény működésére a Csehszlovák Újságírók Szövetségének semmiféle ráhatása nem volt. Jiří Meisner főtitkár – aki 1958 és 1966 között látta el ezt a tisztséget – saját bevallása szerint kinevezését közvetlenül Csehszlovákia Kommunista Pártjának főtitkárától, vagyis Antonín Novotnýtól kapta, és ő is vonta azt vissza.⁷ Annak ellenére, hogy a prágai székhely miatt úgy tűnhet, a csehszlovák tagság

játszotta a szovjetek után a legfontosabb szerepet a szervezeten belül, és Budapest látszólag a harmadik helyre szorult, valójában a magyar-szovjet együttműködés konfliktusmentesebb volt a csehszlovák-szovjet viszonynál. A NÚSZ főtitkára és Moszkva között különösen a nyolcvanas évek közepétől élesedett ki az ellentét, amikor az ortodox kommunistának számító Jiří Kubka, aki Meisnert követte a főtitkári poszton, nem tudta magáévá tenni a glasznoszty szellemiségét. Ezzel szemben a NÚSZ vezetőségének magyar tagsága sokkal alkalmazkodóbb volt, a szovjetek mindenkor számíthattak a MÚOSZ aktív szerepvállalására az éppen aktuális politikai áramlatnak megfelelően. Sőt elmondhatjuk, hogy a NÚSZ két legfontosabb politikai célkitűzésének megvalósításában, vagyis a nyugati újságíró-szövetségekhez való közeledésben és a harmadik világ tömegtájékoztatása feletti befolyásgyakorlás megszerzésében a MÚOSZ vállalta a legjelentősebb szerepet, amelynek tökéletesen eleget is tett.

1956 után a magyarországi sajtómunkások szerepe erősen megnövekedett mind a hazai, mind a Varsói Szerződés tagállamainak összehangolt titkosszolgálati munkájában, és ebben az együttműködésben fontos szerepet játszott a NÚSZ, amelynek munkájába különösen a hatvanas évek elejétől kapcsolódott be a magyar szövetség.

A magyar újságírók és a NÚSZ kapcsolatáról az 1956 előtti időszakból kevés információnk van, bár a Magyar Filmhíradó 1948 decemberében tudósított arról, hogy a még szakítás előtt álló szervezet végrehajtó bizottsága látogatást tett a Magyarországon menedéket találó görög partizánok gyermekeinél,⁸ és ugyancsak a Magyar Filmhíradóban volt látható, hogy 1951 májusában Budapesten tanácskozott az imént említett végrehajtó bizottság.⁹ A kapcsolat tehát minden bizonnyal gyümölcsöző volt korábban is, azonban a magyar újságíró-szövetség jelentősége 1957-től kezdődően emelkedett látványosan a nemzetközi szervezetben. A forradalmat követő hetekben a NÚSZ jelentős anyagi támogatást juttatott el a MÚOSZ számára, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy ezzel is segítse a „konszolidációt”, vagyis a Kádárhoz hű újságíróbázis megerősítését, amire támaszkodva a legitimációs problémákkal küzdő kormányzat megerősítheti a hatalmát:

„Egyébként mind Krjucskovval,¹⁰ mind a baráti országok követségeinek sajtóattaséival az első napoktól kezdve, függetlenül a választott szervek tevékenységétől, rendszeresen tartottuk a baráti kapcsolatot, és tájékoztattuk őket a nálunk lezajló eseményekről. Ez is közrejátszott abban, hogy a Prágában székelő Nemzetközi Újságíró Szervezet még novemberben jelentős anyagi segílyt küldött a szövetség számára, határozottan azzal az óhajjal, hogy az erősítse azokat a magyar újságírókat, akik segítik a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt a viszonyok konszolidálásában.”¹¹

Vadász Ferenc¹² vallomásából egyértelműen kiderül, hogy a szovjet titkosszolgálat irányítása alatt működő NÚSZ gondot fordított arra, hogy Magyarországon helyreálljon a „rend”. Tisztában voltak azzal, hogy – Kádár után szabadon fogalmazva – a fegyverek után egyből a sajtó jön. Éppen ezért sarkalatos kérdés volt az új kormány hatalmának megszilárdításában a megbízhatatlan újságírók eltávolítása a szerkesztőségekből.¹³

A „pacifikálást” Siklósi Norbert hajtotta végre. Az eredetileg bőrdíszműves szakmával rendelkező Siklósi 1956 előtt jelentéktelen szerepet játszott, 1950-től ugyan újságíróként tevékenykedett, de semmi előjele nem volt annak, hogy a forradalom leverését követően őt bízzák meg az autonómiájától teljesen megfosztott szövetség kormánybiztosi feladatával. Beágyazottságáról jelenleg kevés információnk van, bár egy újságíró személyes visszaemlékezése¹⁴ szerint Siklósi jó kapcsolatot ápolt Andropov¹⁵ nagykövettel, a későbbi KGB-vezérrel majd SZKP-főtitkárral, aki mellett – annak budapesti megbízatása során – segítőként, tolmácsként tevékenykedett. Ez a fajta összeköttetés mindenképpen magyarázatot adhat arra, miképpen került a korábban kevésbé ismert újságíró a MÚOSZ élére, és feltételezi a későbbi titkosszolgálati kötődését is.

1958 közepére befejeződött a magyar újságíró-társadalom politikai szempontok szerinti kiválogatása, így a kormánybiztosi funkció elveszítette jelentőségét. Siklósi Norbert azonban továbbra is a szövetség legmeghatározóbb vezetője maradt, 1973-ig töltötte be a főtitkári tisztséget. Az alatt a másfél évtized alatt, amíg Siklósi az újságíró-szövetség vezető tisztségviselője volt, kialakult és megszilárdult a sajtóirányításnak

és befolyásolásnak a kádári idősakra jellemző képe¹⁶, és kiépült a NÚSZ magyarországi intézmény- és szervezetrendszere. 1966-tól a MÚOSZ mindenkori főtitkára a NÚSZ alelnök-kincstárnoka lett, ezzel belépett a szervezet legfontosabb tisztségviselői közé, akinek ráadásul pontos rálátása volt a NÚSZ pénzügyeire is.

A TITKOSSZOLGÁLATI SAJTÓIRÁNYÍTÁS SZERVEZETE 1956 UTÁN

A MÚOSZ és a NÚSZ közötti együttműködés értelmezhetetlen lenne a szövetségek fedésében tevékenykedő titkosszolgálati szervek működésének ismerete nélkül. A rendelkezésünkre álló források természetesen egyoldalúak, hiszen a szovjet szolgálatok iratanyagai egyelőre nem kutathatóak, hasonlóan a nyugati titkosszolgálatok dokumentumainak túlnyomó többségéhez, de szerencsére a magyarországi állambiztonság irategyüttese egyre nagyobb arányban hozzáférhető. Ezen dokumentumok segítségével viszonylag jól rekonstruálható az az intézményi háttér, amelyen keresztül a belügyi és katonai hírszerzés beépült a magyar sajtóéletbe. Képet alkothatunk arról, milyen feladatokat láttak el sikeresen a magyar újságírók a Varsói Szerződés és a KGST tagországainak titkosszolgálati együttműködésében, és ezáltal megismerhetjük a NÚSZ-ban végzett tevékenység hátterét is. A hírszerzés sajtórészlegének vezetőit bemutatva számos újságíróként működő állambiztonsági tiszt nevével is megismerkedhetünk.

A Belügyminisztérium sajtófelügyelettel megbízott szervét, a Press rezidentúrát 1968-ban állították fel egy belügyminiszteri parancs értelmében, amely rendelkezett arról, hogy hazai bázisú, vagyis Magyarország területén működő hírszerző rezidentúrákat¹⁷ kell létrehozni azon intézményeknél, amelyek kapitalista országokkal tartanak fenn kapcsolatot.¹⁸ A Press felügyelte a sajtóéletet hírszerzési szempontból, vagyis tartotta a kapcsolatot a külföldre kihelyezett tudósítókkal, illetve a Magyarországra beérkező nyugati újságírók irányítását, kíséretét is a rezidentúra tagjai látták el, valamint az ő feladatuk volt a külföldre irányuló propa-

ganda terjesztése is. Alájuk tartozott a MÚOSZ, a Tájékoztatási Hivatal (TH), a Magyar Távirati Iroda (MTI), a rádió és a televízió, de a Külügyminisztérium Sajtóosztálya is. Ezeken a helyeken a Press kihelyezett tisztjei is jelen voltak, többnyire szigorúan titkos beosztásban, és irányították az állambiztonság operatív hálózatát. A rezidentúra megszervezésekor a III/I-11. (Harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerző) Osztályhoz tartozott, majd 1978-ban a hazai bázisú hírszerző részleget – így a Press rezidentúráját is – kiemelték, és III/I-B. Önálló Alosztályként szervezték át.¹⁹

A Press szoros kapcsolatban volt a prágai szervezettel, ezt bizonyítja első vezetőjének, Szolnok Péternek a levelezése is. Szolnok régi államvédelmi múltja tekintett vissza,²⁰ 1948-ban került a szervezethez, ahol levéllenőrként kezdte „karrierjét”, de hamarosan a Központi Elhárító Osztályra került, és a hírszerző/elhárító vonalon maradt mindvégig. Hírszerzőként több külföldi rezidentúra vezetésével megbízták: 1955 és 1960 között Londonban dolgozott, majd 1964-ben ő szervezte meg a Rio de Janeiro-i hírszerző hálózatot. 1967-ben helyezték szigorúan titkos tisztként a MÚOSZ-ba, ahol a nem sokkal később létrehozott rezidentúra irányítója lett, így közvetlen munkakapcsolatba került a NÚSZ legfelsőbb köreivel. A Varsói Szerződés 1968-as csehszlovákiai bevonulása után Szolnok Péter az elsők között utazott Prágába Magyarországról, hogy tájékozódjon az előállt helyzetről. Saját bevallása szerint is azért volt ő „*az első civil a bevonulás után*”, mert „*kb. két éve intenzív kapcsolatban álltam a Prágában székelő Nemzetközi Újságíró Szervezettel, annak minden funkcionáriusát ismertem.*”²¹ Szolnok 1971-ig látta el a sajtórezidentúra vezetését, későbbi tevékenységéről keveset tudunk, de a rendszerváltás előestéjén a Siklósi Norbert által alapított – és a belügyi hírszerzés által támogatott – vállalat, az Interedition-Griff Kiadó szerkesztője volt.²²

Sajnos a Press iratait a rendszerváltás átmeneti zűrzavarában szisztematikusan megsemmisítették,²³ így a ma fellelhető dokumentumok szórványosak, az osztály személyi állománya nehezen és csak részben rekonstruálható, ennek ellenére a vezetői közül néhány beazonosítható. Szolnok leváltását követően Madari Dániel rendőr őrnagy lett a Press

első embere, fedőfoglalkozásként a MÚOSZ Nemzetközi Főosztályát vezette. Madari személyi gyűjtője meglehetősen hiányos, anyagainak megsemmisítéséről vagy áthelyezéséről információ nem szerepel benne, a dosszié tulajdonképpen csak nyugdíjazási papírjait tartalmazza, így egyelőre nem tudjuk karrierútját felvázolni. Nyugdíjának megállapításához a szolgálati idejét 1948. január 1-jétől 1988. július 31-ig számították,²⁴ de beosztásaira utalást nem tartalmaznak az iratok. 1972 áprilisában központi szolgálatra rendelték vissza,²⁵ így SZT-tiszti beosztása megszűnt, de továbbra is sajtóvonalon foglalkoztathatták, illetve külszolgálatra is került, hiszen 1979 és 1981 között Bécsben találjuk őt, ahol nagykövetségi tanácsosként a sajtóiroda vezetőjeként dolgozott.

1972 májusában Hidas János alezredes követte Madarit a Press rezidentúra vezetői székében, aki 1974 júliusáig látta el ezt a feladatot, mint a MÚOSZ Nemzetközi Főosztályának helyettes vezetője.²⁶ A kisparaszti sorból kiemelkedni vágyó Hidas már 1944 decemberében a szovjet csapatok mellé szegődött,²⁷ és a továbbiakban is hithű kommunistaként szolgált az új rendszert. Az államvédelemnél dolgozó bátyja ajánlására került a politikai rendőrséghez 1947-ben, és itt ismerte meg első feleségét, akit szintén sajtóvonalon foglalkoztattak. Középiskolai végzettségét az ÁVH oktatási intézetében szerezte meg, majd 1957-ig a kémelhárítás különböző területein alkalmazták, 1957 és 1960 között az Idegennyelvi Főiskolára járt, ahol megkapta a hírszerzői feladatok ellátásához szükséges kiképzést. 1962 és 1967 között a párizsi rezidentúra helyettes vezetője volt, fedőbeosztásában pedig a párizsi követség sajtóosztályának irányítását látta el.²⁸ Hazaérkezése után először a Külügyminisztériumban volt SZT-beosztásban, majd a MÚOSZ-hoz került. Az újságíró-szövetség nemzetközi ügyeinek vitele közben aktívan szerepet vállalt a NÚSZ-hoz köthető tevékenységekben is. Munkájával a központ elégedett volt, hiszen „a fedőszerv vezetőjével jó kapcsolatot épített ki, mely egyben az ott dolgozó hírszerző tisztek alkotó munkájának egyik feltétele volt.”²⁹ 1974-ben fegyelmi vétség miatt központi szolgálatra rendelték vissza, amelyet azonban nem fogadott el, nyugdíjazását kérte. A BM-től való távozása után a Hungexpo Külkereskedelmi Vállalatnál helyezkedett el.

Regős (Rausch) János – aki a hatvanas években magyarosította vezetéknevét – 1949. március 10-én kezdte államvédelmi karrierjét a szombathelyi karhatalomnál.³⁰ Néhány hónappal később az eredetileg 4 elemi iskolával rendelkező idomszerésztanoncot beiskolázták egy féléves operatív tanfolyamra, aminek elvégzése után Budapestre került. 1950 és 1954 között, vagyis a sztálinista rémuralom legsötétebb éveiben, amikor az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) önálló főhatóságként működött, Rausch a Vizsgálati Főosztály operatív beosztottjaként tevékenykedett,³¹ vagyis a Rákosi-rendszer koncepciók politikai pereinek levezénylésében aktívan részt kellett vállalnia. 1954-ben került a hírszerzéshez főoperatív beosztottként; 1958-ban újra beiskolázták, az Idegennyelvi Főiskolára került, ahol azokat az állambiztonsági tiszteket képezték, akiket külföldön vagy hazai bázison, de külföldiek mellett kívántak bevetni. Akkor már Regős néven, francia szakos hallgatóként végzett 1960-ban, és visszakerült a BM II/3. Osztály, vagyis a hírszerzés állományába.³² 1962 és 1966 között Genfben teljesített operatív szolgálatot,³³ majd újra a budapesti központban dolgozott 1970-ig, amikor SZT, vagyis szigorúan titkos státuszba helyezték a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalába, ahol a Nemzetközi Főosztály vezetésével bízták meg.³⁴ Ekkor került a Presshez, ahol a „*sajtó területén végzett fedőszervi tevékenysége révén*”³⁵ rendkívül széles ismeretségre és jelentős kapcsolatrendszerre tett szert. Karrierje a sajtóirányítás állambiztonsági felügyeleténél töretlen volt, 1974 és 1976 között a Press megbízott vezetőjeként tevékenykedett, ahol „*fedőszervi pozíciója – mint a MÚOSZ főhatósága – módot ad arra, hogy elősegítse az egész rezidentúra, továbbá a központi osztályok sajtó területén folyó munkájának végrehajtását. Biztosítsa a hálózati személyek tervszerű külföldi utazásait.*”³⁶

Regős egészen nyugdíjazásáig a Press kötelékében dolgozott, 1979-ben egy újonnan létrehozott sajtós fedőszervhez, a Pressinformhoz került. „*1979-ben Regős elvtárs, a Pressinform létrehozását elrendelő MT.-határozat megszületése után fedőszervi vonalon is a felállítandó irodába került igazgatói beosztásba. Továbbra is a Press rezidentúra tagja. Ideje és energiája döntő részét az iroda felállításával kapcsolatos szervezési, személyzeti, egyeztetési munka köti le. Tevékenyen közreműködött az iroda szervezetét, működését körvonalázó szabályok elkészítésében.*”³⁷

A Külföldi Újságírókat Tájékoztató Iroda – rövid nevén: Pressinform – a beutazó külföldi újságírók kíséretével, tájékoztatásával foglalkozott, természetesen a belügyi és a katonai hírszerzés fedőszerveként. Első igazgatója így Regős volt, helyettese a katonai felderítésnél szolgáló Szabó János alezredes.

Szintén a Pressinformnál folytatta „újságírói” karrierjét a nyolcvanas években a Press rezidentúra Regőst követő vezetője, Szimon József is. Szimon 1956 tavaszán kérte felvételét a Belügyminisztérium állományába, „államvédelmis munkakörbe”.³⁸ Ekkor még a humán értelmiség szemmel tartása volt a feladata, de a forradalom leverése után egy ideig a megtorló gépezet fogaskereke volt. Saját kézzel írott önéletrajzában így vall erről az időszakról: „Operatív munkát 1957 ősze óta végzek. Kezdetben ellenforradalmi ügyek felszámolásával foglalkoztam. Ennek során több ügyet realizáltunk. ('57 őszén elrejtett fegyvereket, kézigránátokat gyűjtöttünk be, röpcédulázókat, szervezkedőket vettünk őrizetbe. Munkám során realizálódott egy olyan ellenforradalmi banda, amelynek 11 tagját az elkövetett gyilkosságok miatt a bíróság halálra ítélte, és az ítéletet végre is hajtották.)”³⁹ „Kimagasló érdemeiért” jutalma nem maradt el: 1961-ben a hírszerzéshez helyezték, ahonnan hamar külszolgálatra is került. 1962–1966 között a bécsi rezidentúra tisztje volt, majd hazatérése után az Olaszország és a Vatikán elleni hírszerzés vezetőjének nevezték ki.⁴⁰ 1971–1975-ig a kölni rezidentúra tagjaként majd vezetőjeként a legfontosabb munkaterülete a gazdasági, kereskedelmi hírszerzés irányítása, valamint a sajtókapcsolatok ápolása volt.⁴¹ 1975. november 1-jétől K-092-es fedőszámmal SZT-állományba került, és a MÚOSZ Nemzetközi Osztálya első emberének nevezték ki, majd – Regőst követően – a Press rezidentúra irányítása is az ő feladata lett. 1979-ben azonban kénytelen volt munkakörét feladni, mert 1977-től – nyilván a kölni rezidentúrán végzett munkája miatt – nem kapott az NSZK-ba beutazási engedélyt, így nem tudta megfelelően ellátni fedőfoglalkozását.⁴² Sajnos a Press Szimont követő vezetőit egyelőre nem tudtam beazonosítani, de a kutatás folyamatban van.

Az újságírók titkosszolgálati felhasználásának teljes képéhez az is hozzátartozik, hogy nemcsak a Belügyminisztérium, de a katonai felderítés,

az MNVK 2. Csoportfőnöksége is foglalkoztatott újságírókat operatív hálózatában. A felderítés Operatív Szolgálatának – amely a tényleges hírszerzést végezte a szervezeten belül – A/5. Osztálya (belföldi operatív támogató osztály) foglalkozott a tippkutatással és az utánpótlás biztosításával, amelynek lényege a szerv hálózati kapcsolatrendszerének kiépítése volt.⁴³ A hat-nyolc fős osztályon szolgálatot teljesítők többsége pártvonalról érkezett, korábban politikai tisztként szolgált, vezetőjük hosszú időn keresztül Kapás Pál ezredes volt. Kihangsúlyozandó, hogy a vezérkar közvetlen irányítása alatt álló titkosszolgálati szerv kizárólag hírszerzést végzett, elhárítással vagy belső „reakcióval” nem foglalkozott, ennek megfelelően a hálózat szerepe is külföldi, elsősorban katonai információk megszerzésére korlátozódott. Ez azonban lefedte természetesen a tudományos-technikai hírszerzést, a COCOM-lista alatt álló termékek beszerzését, és jelentős gazdasági tevékenységgel is együtt járt.⁴⁴

A hálózati emberek kiválasztásánál a legfontosabb szempont az alkalmasság volt, hiszen a felderítés jóval alacsonyabb költségvetéssel dolgozott mint a BM, ennél fogva operatív hálózata is feltehetően kisebb volt, vagyis alaposan meg kellett válogatnia, hogy kikkel működik együtt. Operatív kapcsolatai közül csak a külföldi állampolgárokat nevezték ügynöknek, a magyar állampolgárságú kollaboránsokat „megnyertnek” hívták. Esetükben a beszerzés mindig „hazafias” alapon történt, a BM-nél bevett terheléses módszert⁴⁵ a katonai titkosszolgálat – legalábbis a Kádár-rendszer idején – nem alkalmazta. A megnyert kifejezés is éppen a beszerzés módjából származott, hiszen az volt a lényeg, hogy a szolgálat céljai számára – amit ők a haza védelmének és biztonságának megóvásában jelöltek ugyan meg, de valójában a szovjet hatalmi érdekek kiszolgálását jelentette – *megnyerjék* a kiszemelt egyént. Pénzbeli ellenszolgáltatás nem járt az együttműködésért, viszont a legkülönbözőbb szívességeket kérhették a megnyertek viszonzásként.

A legnagyobb vonzerőt természetesen egy külföldi kiküldetés felajánlása jelentette. Mind a belügyi, mind a katonai hírszerzés egykori tisztjei megerősítették, hogy az újságírók beszerzéséért versengett egymással a két társszerv, igyekeztek a legjobb kvalitással rendelkező szemé-

lyeket saját embereik között tudni, és ebből a versenyből gyakran a katonai felderítés került ki győztesen. Sikerét talán annak is köszönhette a szerv, hogy a „megnyerési” folyamat sokkal kevésbé volt formalizált, mint a belügyi együttműködés kialakítása, csak egy alkalmi szerződést és egy titoktartási nyilatkozatot írtak alá a jelölttel. A megnyertekkel való kapcsolatot a megbízás letelte után sem szakították meg teljesen, a belső utánpótlásért felelős alosztály tisztjei időről időre meglátogatták őket, és tájékoztak éppen aktuális munkájukról, lehetőségeikről. Az újságírók kiválasztását és megnyerését – a Pressinform kapcsán már említett – Szabó János alezredes irányította, ő volt a felelős a sajtóvonalon az osztályon belül.

A BELÜGYI ÉS A KATONAI HÍRSZERZÉS ERŐMEGOSZLÁSA SAJTÓVONALON

Mint már említettem, a Press rezidentúra iratainak nagy része megsemmisült, az MNVK-2. megnyertjeire vonatkozó dokumentumok pedig jelenleg nem hozzáférhetőek, bár visszaminősítésük előkészítése már megkezdődött. A források szűkössége ellenére azonban annyit megállapíthatunk, hogy azok az újságírók, akik tudósítóként külföldi állomáshelyre kerülhettek, illetve azok is, akik hazai bázison végzett munkájuk során a beutazó külföldi sajtómunkások kíséretével voltak megbízva, valamelyik hírszerzés kapcsolataiként tölthették csak be pozícióikat. Az előbb már említett két rivális közötti versengés a legtehetségesebb és legrátermettebb újságírók beszerzéséért, illetve megnyeréséért a fennmaradt dokumentumokból is rekonstruálható. Barcs Sándor, aki 1947 és 1980 között töltötte be az MTI vezérigazgatói posztját, természetesen állandó kapcsolatban kellett hogy álljon a BM-mel (1953 előtt pedig az államvédelemmel). Nemcsak a tájékoztatáspolitikai terén számítottak az együttműködésére, hanem a hírszerzés számára is fontos volt a személye, hiszen a külföldi tudósítói státuszokra kihelyezett újságírók kiválasztásában, illetve az évi utaztatási terv elkészítésében is szükség volt segítségére. Azonban a belüleges tisztek mellett a katonai felderítés is megkönyvézte Barcsot, ajánlatuk kecsgetőbb lehetett,

és ez, úgy tűnik, inkább az ő malmukra hajtotta a vizet. 1970. január 12-én ugyanis az MTI vezérigazgatója arról biztosította a Press rezidentúra tisztjeit, ha *„bárhonnan (akár laptól, akár szervünk belső apparátusából) megfelelő adottságokkal rendelkező személyt tudunk javaslatba hozni, úgy azt hajlandó relatíve magas fizetéssel azonnal az MTI státuszába venni (anyagilag kereteket az Agit. Prop. Bizottság biztosított), és rövid be-tanítás után megjelölt posztokra kihelyezni őket”*.⁴⁶ Ennek ellenére két héttel később a következő feljegyzést olvashatjuk a Press egyik jelentésében: *„Jelentem a főcsoportfőnök-helyettes elvtársnak, hogy a Press rezidentúra vezetőjétől kapott tájékoztatás szerint Barcs Sándor az MTI vezérigazgatója az MNVK-2. vezetőivel történt megbeszélés alapján a külföldi sajtótudósítók vonalán olyan személyi változtatásokat készít elő, amelyek csoportfőnökségünk pozícióit gyengítik.”*⁴⁷

Az történt ugyanis, hogy Sárközi Sándor vezérőrnagy, az MNVK-2. vezetője megkereste Barcsot, és felkérte arra, hogy a BM emberének számító Polgár Dénest, a korabeli bonni tudósítót hazahívja, és helyére a katonai felderítés operatív kapcsolatát, Bochkor Jenőt delegálja a nyugatnémet fővárosba.⁴⁸ Sárközi azt tervezte, hogy Bochkor három hónapig Polgár Dénes mellett fog dolgozni, *„hogy a fontosabb kapcsolatait Polgártól átvegye”*,⁴⁹ ez alatt az idő alatt a fizetését az MNVK-2. biztosítja majd. Barcs teljesítette a vezérőrnagy kérését, amelyért cserébe az MTI vidéki tudósítói használhatták a honvédség URH-hálózatát,⁵⁰ tetemes telex-költséget takarítva így meg a hírügynökség számára. Mivel Barcs erről a lehetőségről nem volt hajlandó lemondani, megtagadta a BM kérését, hogy tekintsen el a személycserétől, és még legalább egy évig hagyja meg pozíciójában Polgárt.

A két hírszerző szerv sajtóterületen betöltött szerepének vizsgálatakor érdemes még két intézmény egy-egy osztályát megvizsgálni: a Külügyminisztérium (KÜM) Sajtófőosztályát és a MÚOSZ Nemzetközi Főosztályát.

A külföldi újságírók tájékoztatásának megszervezésében, a külföld felé irányuló információk kiválogatásában, vagyis a propagandaterjesztésben, illetve a külföldre utazó magyar újságírók munkájának koordiná-

lásában fontos szerep hárult a KÜM Sajtóosztályára.⁵¹ Ez a szerep a forradalom utáni években nőtt meg, előtte a külföldi újságírók nyilvántartására és irányítására nem létezett külön szervezeti egység a KÜM-ön belül, a diplomatákkal és politikusokkal együtt a titkárság tartotta őket számon.⁵² A hetvenes évekre azonban a nagyjából 20 főt foglalkoztató fősztály látta már el az újságírókkal kapcsolatos külügyi teendőket.⁵³ Külön csoport foglalkozott a külföldi tájékoztatás ügyeivel, amelyiknek feladata volt, hogy a különböző közigazgatási szervek vagy hatóságok felé eljuttassák a hivatalos kormánypropagandát, de ők készítették a külföldi lapok sajtószemléit is. A belföldi csoport a magyar tájékoztatási szervekkel tartotta a kapcsolatot, információkat szolgáltatott részükre a magyar diplomáciai lépésekről, a külpolitikai eseményekről. Operatív (hírszerzési) szempontból a külföldi újságírókkal foglalkozó csoport volt a legjelentősebb a fősztályon belül. Ez a csoport nemcsak a beutazó külföldi zszurnalistákat figyelte és irányította, de a diplomáciai események sajtóprogramjait is ők szervezték, szerepet kaptak az újságírók vízumkérelmeinek elbírálásában, beleszólási joguk volt az akkreditálási ügyekbe és még a nyugati forgatócsoportok magyarországi munkájának engedélyezésénél is állást foglalhattak.

Széles hatáskörük miatt egyértelmű volt a titkosszolgálati ráépülés igénye is. A Press rezidentúra elvárta a KÜM-ben dolgozó kapcsolataitól, hogy „*mind anyagi, mind személyi vonatkozásokban fedőszervként használt ki- rendeltségeinket előnyben*”⁵⁴ részesítsék munkájuk során. A BM érdekeit egy SZT-tiszt képviselte a fősztályon belül, az alá beosztott operatív személyek létszáma azonban erősen ingadozott, nagyjából három és hat fő között mozgott. A létszámhiány időről időre problémákat okozott a konspiratív munkában, a megoldás azonban nem csak a BM szándékain múlott: „*A tm-ek [titkos megbízottak] mozgását kellően befolyásolni nem tudjuk, már csak azért sem, mert a fősztályvezető kettős tartása [kiemelés tőlem – B. Zs.] mind erre, mind a gyakorlati operatív munkára zavarólag hat.*”⁵⁵

Mit is jelenthetett a fősztályvezető kettős tartása? Nyilvánvalóan a társszerv, vagyis a katonai felderítés jelenlétét, amelyet a következő be-

kezdés meg is erősít: „Az MNVK-2. meglátásom szerint a Sajtófőosztály átfogásában és az ott nyújtott lehetőségek hasznosításában előbbre van.”⁵⁶ A katonai felderítés folyamatosan három embert foglalkoztatott a főosztályon, „azok mozgatásának jogát magának tartja fenn. Erre a helyettes főosztályvezető kiválóan alkalmas.”⁵⁷ Vagyis a főosztály vezetőjét mindkét hírszerző szerv felhasználta, a helyettesét pedig az MNVK-2. embereként nevezte meg a BM. Az említetteken kívül még két-három operatív tiszt is állandóan jelen volt a katonák részéről, akiket betanítás címén tudott az MNVK-2. ott tartani. Források hiányában egyelőre nem tudhatjuk, hogy ez az állapot csak egy pillanatnyi helyzetet vázol, vagy hosszabb ideig így oszlottak meg az erőviszonyok a KÜM Sajtófőosztályán. Apróbb mozaikokból azonban arra következtethetünk, hogy – legalábbis a hetvenes években – az MNVK-2. fajsúlyosabban volt jelen a főosztályon. A hivatkozott dokumentum keletkezésekor ugyanis a főosztály vezetői posztján Randé Jenő állt, aki a Magyar Televízió politikai adásainak főszerkesztői székéből került a külügyhöz 1968-ban, majd négyévnyi kairói nagykövetségi státusz (1970–1974) után újra visszakerült a sajtófőosztály élére.

Az MNVK-2. megnyertjeinek mozgatására kiválóan alkalmas helyettes főosztályvezető, akiről a fent idézett belügyi jelentés szólt, Bányász Rezső volt, aki ezek szerint maga is ismerte és előnyben részesítette a katonai felderítés operatív érdekeit. Bányász átvette a vezetői helyet Randé Egyiptomba való távozása után, és gyakorlatilag 1981-ig felváltva látták el ezt a pozíciót, leszámítva egy rövidebb időszakot, 1972 és 1974 között, amikor Batha Jenő, az MNVK-2. alezredese volt a külügyi sajtóvonal élén.⁵⁸

1968 és 1981 között tehát egészen biztosan a katonai felderítés érdekérvényesítése volt erősebb a KÜM Sajtófőosztályán, de ezen általános megállapításon kívül egyelőre – a források hiánya miatt – nem tudunk többet mondani. A MÚOSZ és a NÚSZ tevékenységéről fennmaradt pártiratokban, illetve az újságíró-szövetség dokumentumaiban találkozunk olyan személyekkel, akik beosztásukból és feladatukból ítélve nagy valószínűséggel kötődtek valamelyik hírszerzéshez, de a fennmaradt és eddig

feltárt állambiztonsági iratok alapján nem lehet ezt a kapcsolatot megállapítani. Amennyiben semmiféle utalást nem találunk a belügyi forrásokban arra, hogy az illető kapcsolatban állt volna az állambiztonsággal, erősen gyaníthatjuk, hogy a társszerv kapcsolatuként tevékenykedett.

Jó példa erre a Duna Klub⁵⁹ létrehozásakor, 1967 novemberében íródott levél, amelyben Siklósi Norbert kért engedélyt az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályától (APO), hogy az általa kiválasztott újságíró-delegáció részt vehessen az osztrák fél által kezdeményezett bécsi találkozón. A küldöttség tagjai között többnyire a BM kapcsolatai szerepeltek (SZT-tiszt, ügynökök, társadalmi kapcsolatok stb.), így a KÜM Sajtó-főosztálya úgy fogadta el a kiutazók összetételét, hogy csatlakoztatta saját emberét, a sajtóosztály helyettes vezetőjét, dr. Bíró Gerdet. Mivel tudjuk, hogy ebben az időszakban a katonai felderítés uralta a külügyi sajtóosztályt, gyanakodhatunk arra, hogy igyekeztek kiegyenlíteni a delegáció összetételében a belügyes túlsúlyt.⁶⁰

A hírszerzés és az újságírók közötti kapcsolat irányításában jelentős szerepet játszott a MÚOSZ Nemzetközi Főosztálya, amely folyamatosan együttműködött a NÚSZ-szal is, hiszen a magyar szövetség NÚSZ-on belüli munkájának jelentős részét a főosztály beosztottjai koordinálták. Általánosságban elmondható, hogy a különböző vállalatok, intézmények nemzetközi osztályai a Belügyminisztérium ellenőrzése alatt álltak, vezetőinek többsége az állambiztonság SZT-állományú tisztjeiként látták el feladatukat. Mind a hírszerzés, mind a kémelhárítás aktívan jelen volt ezen a területen, hiszen a nyugati kapcsolatokkal rendelkező cégek, intézmények külföldre utazó képviselőinek kiválasztásában, beszámoltatásában a hírszerzés, míg a Magyarországra érkező partnercégek munkatársainak az ellenőrzésében a kémelhárítás volt érdekelt. Maga a szervezeti rendszer kiépítése is az államvédelemhez, majd az állambiztonsághoz volt köthető, ennél fogva a katonai felderítés – legalábbis jelenlegi ismereteink szerint – kevésbé volt jelen ezeken az osztályokon. A Press rezidentúra szervezeti ismertetésénél láthattuk, hogy a hazai bázisú hírszerző osztály vezetői gyakran a MÚOSZ nemzetközi osztályának munkatársaiként jelentek meg, és gyakorlatilag kijelenthető, hogy az

osztály vezető posztján nem állhatott olyan személy, aki nem állt kapcsolatban a BM-mel. Éles Tibor 1964 és 1968 között dolgozott a MÚOSZ Nemzetközi Osztályának vezetőjeként, vagyis még a Press rezidentúra létrehozása előtt töltötte be ezt a funkciót. Természetesen ő is állambiztonsági tisztként került az újságíró-szövetséghez, egy évtizednyi államvédelmi múlttal a háta mögött. A Nemzetközi Főosztály vezetőjeként az ő feladata volt a Balatonszéplakon megnyitott NÚSZ-üdülő, a Hotel Interpress vendégeivel való foglalkozás, valamint a NÚSZ oktatási központjában tanuló hallgatók csoportjainak megszervezése, és a tanfolyamok utáni kapcsolattartás az egykori diákokkal.⁶¹

Egy ideig Vajda Péter is ellátta a nemzetközi ügyekért felelős beosztást, a nyolcvanas évek végén pedig a MÚOSZ nemzetközi ügyekért felelős főtítkárhelyettese volt. Vajda 1951-től az Államvédelmi Hatóság Belső Karhatalmának tagjaként szolgált, majd a Határőrség Politikai Csoportfőnökségének szerkesztőségében dolgozott. 1958-ban került a BM II/3. Osztályára, vagyis a hírszerzéshez, ahol folyamatosan az írott és az elektronikus média területén foglalkoztatták,⁶² de külföldi állomáshelyen is megfordult: a hatvanas évek elején a *Népszabadságot* tudósította a moszkvai politikai és kulturális életről [jellemző, hogy a rendszerváltás után is a napilap munkatársa maradt – a szerk.]. Áldott Zoltán a nyolcvanas évek második felében töltötte be a nemzetközi ügyekért felelős osztályvezetői posztot. Sajnos az ő személyi anyagai megsemmisültek vagy nem kerültek a levéltár kezelésébe, így csupán néhány állományparancs tanúskodik arról, hogy maga is állambiztonsági tiszt volt, és a BM III/1-4. Osztályához tartozott, amely az összeköttetésért és a biztonságtechnikáért felelt a hírszerzésen belül.

Az eddig fellelt dokumentumok még két nevet említenek a MÚOSZ Nemzetközi Főosztályának vezetőjeként a tanulmányban korábban megjelent személyeken kívül: Gyáros Lászlót és Oláh Jánost. Mindketten kivételt jelentenek abból a szempontból, hogy nem találtam állambiztonsági foglalkoztatásuk nyomát a levéltárban, de ez korántsem jelenti azt, hogy nem voltak bekötve valamelyik titkosszolgálathoz. Gyáros László egyrészt magas állami pozíciókat töltött be, például a Tájékoztatási Hivatal

vezetője is volt, a hatvanas években több afrikai és ázsiai országban képviselte nagykövetségként a Magyar Népköztársaságot, vagyis tisztségeinél fogva eleve hivatalos kapcsolatként tarthatták csak számon, klasszikus értelemben vett ügynök nem is lehetett. Azt is tudjuk róla, hogy az ötvenes évek második felében egy ideig ellátta a Külügyminisztérium Sajtófőosztályának vezetését is, ahol – mint láthattuk – az MNVK-2. megnyertjei voltak túlsúlyban. Gyáros egyébként régi moszkovita volt, már a spanyol polgárháborúban is politikai tisztként vett részt, a második világháború alatt pedig a szovjet fővárosban dolgozott, mint a moszkvai rádió magyar osztályának munkatársa, és közben elvégezte az Idegen Nyelvek Főiskoláját, amely intézmény erősen kötődött a szovjet hírszerző szervekhez.

Oláh János fontos szerepet játszott a NÚSZ magyarországi tevékenységében, ő lett az első igazgatója az 1963-ban induló Nemzetközi Újságíró Továbbképző Központnak, vagyis a NÚSZ budapesti iskolájának, majd a hetvenes évek közepén a MÚOSZ nemzetközi ügyeinek irányítójaként a Duna Klub felélesztésében is közreműködött. Nehezen elképzelhető, hogy mindezt valamelyik hírszerző szervvel való együttműködés nélkül tette. Mivel állambiztonsági anyag nem került elő róla, elképzelhető, hogy nem a BM, hanem a katonai felderítés, az MNVK-2. foglalkoztatta őt. Erre a kérdésre források hiányában egyelőre nem tudok választ adni.

Jelen tanulmány arra igyekezett rávilágítani, hogy a Kádár-rendszer idején a sajtóirányítás és -befolyásolás kérdését nem lehet a titkosszolgálati háttér ismerete nélkül értelmezni. A pártszerveken kívül igen jelentős mértékben beleszóltak különböző titkosszolgálati érdekek is az újságírói munkába, és láthattuk, hogy már a hetvenes évekre egy jól kiépített szervezetrendszer segítette ezen érdekek érvényesülését.

Ugyanakkor rögzíteni kell, hogy ezek az információk erősen egyoldalúak, és a források sajátos jellege miatt teljes körű ismeretünk talán soha

nem is lehet az egész mechanizmusról. Magát a titkosszolgálati munkát a hidegháború viszonyai közé kell helyezni, amelyből két következtetést azonnal levonhatunk. Egyrészt feltételezhetjük, hogy a magyarországi hírszerző szervek működése mögött a szovjet társszerv érdekei is meghatározó mértékben jelen voltak, másrészt nyilvánvaló, hogy az ellenfél is hasonló eszközöket használt céljai elérése érdekében. Ez utóbbira példa egy 1972-ből fennmaradt jelentés, amelyben a brüsszeli rezidentúrán szolgáló „Dobos” fedőnevű titkos megbízott azt jelentette a feletteseinek, hogy a MÚOSZ meghívására rövidesen Magyarországra látogató belga újságíró-delegáció tagjai között „feltételezhetően katonai hírszerzők” is vannak.⁶³

A téma szempontjából a világpolitikai helyzet összefüggésein kívül figyelembe kell venni azt a sajátos állapotot is, amelyben a Kádár-rezsim megkezdte működését. A forradalom utáni vezetés számára a legitimitáció megteremtése és a népharag újbóli feléledésének elkerülése volt a legfontosabb cél, ezek mentén szerveződött a sajtópolitika is. A nyugati közvélemény megnyerése – mint a bevezetőben már kifejtettem – létfontosságú volt a magyarországi kormányzat számára, és ez a belpolitikai cél tökéletesen illeszkedett egy mögöttes nagyhatalom, a Szovjetunió világpolitikai irányvonalába, amely az ötvenes évek közepétől egyre inkább a Nyugat semlegesítését kívánta elérni. Az érdekek tehát sikeresen találkoztak, és egy kölcsönösen előnyös együttműködés jött létre, amelynek középpontjában a magyar sajtómunkások álltak. Szerepük a keleti blokk fennállásának utolsó két évtizedében valószínűleg fontosabb volt, mint eddig gondoltuk, és a belügyi, de különösen a katonai hírszerzés keretében végzett munkájuk feltárása közelebb vihet minket közelmúltunk megismeréséhez is.

JEGYZETEK

- 1 Gombó Pál: *Sajtóismeret*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 17.
- 2 Erről lásd részletesen: Joël Kotek: *Az ifjú gárda. A világ ifjúsága a KGB és a CIA között, 1917-1989*. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2005.
- 3 Udo Ulfkotte: *Megvásárolt újságírók. Hogyan irányítják a politikusok, a titkosszolgálatok és a pénztöke Németország médiáját?* Patmos Records, Budapest, 2015.
- 4 A NÜSZ és a MÚOSZ kapcsolatáról lásd: Borvendég Zsuzsanna: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015.
- 5 Catherine Mary French: *Reporting Socialism: Soviet Journalism and the Journalists' Union, 1955-1966*. 25. PhD dissertation, Faculties of the University of Pennsylvania. <http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3089&context=edissertations>, 2016. április 17.
- 6 Archiv Bezpečnostnich Složek, Praha (Állambiztonsági Levéltár, Prága) OB II. Správa, MV r. e. 2501. Kiértékelés a Nemzetközi Újságíró Szervezetről, 1989. december 22.
- 7 Jiří Pehe: International front organizations survive in Prague. *Report on Eastern Europe*, 1990. június 20. http://www.pehe.cz/clanky/clanky_view?lng=en&year=1991, 2014. augusztus 22.
- 8 A Nemzetközi Újságíró Szövetség tagjai a magyarországi görög gyermekekénél. *Magyar Filmhíradó* 1948/38. 1948. december.
- 9 A Nemzetközi Újságíró Szövetség Végrehajtó Bizottságának tanácskozása. *Magyar Filmhíradó* 1951/20. 1951. május. <http://filmhivadokononline.hu/watch.php?id=10823>
- 10 Vlagyimir Krjucskov (1924-2007) 1988 és 1991 között a KGB elnöke volt. Magyarországot jól ismerte, hiszen 1954 és 1959 között követségi titkárként dolgozott Budapesten. Szerepe volt Kádár hatalomra juttatásában és az új kormány helyzetének megszilárdításában is, de személyesen részt vállalt a főtítkárs megbuktatásában is, hiszen 1988 tavaszán a vele folytatott bizalmas beszélgetés után egyezett bele Kádár, hogy a pártértekezleten bejelentse visszavonulását. Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza. 1957. november-1989. június*. Szabad Tér Kiadó - Kossuth Kiadó, Budapest, 2003. 307.
- 11 ÁBTL 3.1.9. V-150387/6. 64.
- 12 Vadász Ferenc (1916-2009) újságíró, 1945 és 1948 között az MDP, majd az MKP kecskeméti szervezetének különböző tisztségeiben dolgozott. 1949-1950-ben a *Szabad Nép* munkatársa volt, majd 1950-ben kinevezték a MÚOSZ főtítkárának, 1957-ig töltötte be ezt a pozíciót. 1957 és 1959 között az *Esti Hírlap* főszerkesztő-helyettese, majd 1984-ig, nyugdíjba vonulásáig, a *Népszabadság* rovatvezetője volt.
- 13 A MÚOSZ átszervezéséről lásd: Takács Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*. Napvilág Kiadó - Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2012. 119-120.
- 14 Szauder Mihály személyes közlése.
- 15 Jurij Vlagyimirovics Andropov (1914-1984) 1954-ben került Budapestre szovjet nagykövetségként. Jelentős szerepe volt annak a döntésnek a meghozatalában, amely alapján 1956. november 4-én a szovjet csapatok megszállták a magyar fővárost. 1957-ben visszatért Moszkvába, ahol az SZKP KB, majd 1973-tól az SZKP PB tagjaként dolgozott. 1967-ben kinevezték a KGB parancsnokának, majd 1982-ben ő követte Brezsnjevet a főtítkársi székben.
- 16 Erről lásd részletesen: Takács Róbert i. m.
- 17 A rezidentúra hivatalos állományú állambiztonsági tisztekből, illetve hálózati személyekből álló, meghatáro-

zott operatív feladatok elvégzésére felállított szervezet, amely konspirált módon működött. Vezetője a rezidens volt, aki irányította a feladatok végrehajtását, kiképezte, „nevelte” a rábízott hálózati embereket, és a munkáról beszámolt a tartótisztnek.

- 18** ÁBTL 1.11.4. 10-21/17/1968. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0017. számú parancsa, 1968. július 26.
- 19** Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. In Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 430.
- 20** Unger Gabriella: „Mi voltunk az első civilek a bevonulás után.” *Betekintő* 2007/2. http://betekinto.hu/2007_2_unger, 2018. március 15.
- 21** Uo. Szolnok Péter és Siklósi Norbert szerepét a prágai tavasz utáni megtorlásokban lásd: Takács Róbert: A csehszlovák sajtóirányítás a hatvanas és hetvenes évek fordulóján, Budapestről nézve. *Médiakutató* 2008/4. 69–82.; Borvendég i. m. 24–27.
- 22** Az Interedition–Griff vállalat alapításáról és gazdasági visszaéléseiről lásd: Borvendég Zsuzsanna: Hírszerzés '89, avagy félbemaradt (?) akciók a rendszerváltoztatás küszöbén. *Hitel* 2014/6. 38–56.; Borvendég Zsuzsanna: A médiacár nagy titka. Siklósi Norbert és az általa irányított vállalatok titkosszolgálati háttere. *Hitel* 2015/6. 90–107.
- 23** Kenedi János: Bevezető a Szakértői Bizottság jelentéséhez. In Uő: *Hálózatok munkára nem alkalmas. K. belügyi iratfelmérő újabb jelentései.* Magvető Kiadó, Budapest, 2015. 103.
- 24** ÁBTL 2.8.1. 17411. Oldalszám nélkül. Igazolás, 1988. június hó.
- 25** ÁBTL 2.8.2.1. 208. Oldalszám nélkül. Javaslat, 1972. április 15.
- 26** ÁBTL 2.8.2.1. 208. Oldalszám nélkül. Minősítés, 1975. január 7.
- 27** ÁBTL 2.8.1. 2062. 25. Hidasi Jánosné önéletrajza, 1953. június 15.
- 28** ÁBTL 2.8.2.1. 208. Oldalszám nélkül. Minősítés, 1970. július 22.
- 29** ÁBTL 2.8.2.1. 208. Oldalszám nélkül. Minősítés, 1975. január 7.
- 30** ÁBTL 2.8.2.1. 519. 24. Javaslat, 1960. július 1.
- 31** Uo.
- 32** ÁBTL 2.8.2.1. 519. 13. Szolgálati adatlap, 1960. március 14.
- 33** Uo. 14.
- 34** ÁBTL 2.8.2.1. 519. 31. Minősítés, 1980. január 16.
- 35** Uo.
- 36** ÁBTL 2.8.2.1. 519. 29. Minősítés, 1975. március 24.
- 37** ÁBTL 2.8.2.1. 519. 31–30. Minősítés, 1980. január 10.
- 38** ÁBTL 2.8.2.1. 484. 38/b. Javaslat, 1956. június 12.
- 39** ÁBTL 2.8.2.1. 484. 27. Önéletrajz, 1966. november 16.
- 40** ÁBTL 2.8.2.1. 484. 48. Minősítés, 1970. október 26.
- 41** ÁBTL 2.8.2.1. 484. 51. Minősítés, 1976. január 9.
- 42** ÁBTL 2.8.2.1. 484. 54. Javaslat, 1979. február 21.
- 43** Az MNVK-2. hálózati rendszerére vonatkozó információkat köszönöm Kis-Benedek Józsefnek, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem docensének, aki maga is az MNVK-2., majd a Katonai Felderítő Hivatal hírszerző tisztjeként szolgált évtizedeken keresztül.
- 44** Erről lásd: Borvendég Zsuzsanna: *Az „impexek” kora. Külkereskedelmi fedéssel folytatott pénzkivonás a „népgazdaságból” a Kádár-rendszer idején az állambiztonsági iratok tükrében.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017.
- 45** A politikai rendőrség ügynökeinek nagy részét kényszerítő eszközökkel vették rá az együttműködésre. A Kádár-rendszer idején a fizikai bántalmazás háttérbe került ugyan, de zsarolással, megfélemlítéssel továbbra is gyakran éltek az állambiztonsági tiszték a beszerzés során.
- 46** ÁBTL 3.2.5. O-8-336/1. 59. Jelentés, 1970. január 12.
- 47** ÁBTL 3.2.5. O-8-298/3. 10. Jelentés sajtópozíciók biztosításáról, 1970. január 27.

- 48** Uo.
- 49** Uo. 11.
- 50** Uo.
- 51** A Külügyminisztérium Sajtófőosztályának munkájáról lásd: Takács Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*, 111-112.
- 52** ÁBTL 3.1.2. M-21757. 10. A külföldi újságírók nyilvántartása a Külügyminisztériumban, 1958. március 15.
- 53** ÁBTL 3.2.5. O-8-298/2. 43-51. A Külügyminisztérium Sajtófőosztálya szervezeti felépítéséről és gyakorlati tevékenységéről, 1969. szeptember 20.
- 54** Uo. 46.
- 55** Uo. 49.
- 56** Uo. 50.
- 57** Uo.
- 58** ÁBTL 3.1.5. O-17423. 233. Jelentés, 1974. szeptember 4.
- 59** A Duna Klub a Duna menti országok, elsősorban Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria és Bajorország újságíróinak összefogására létrehozott újságíró-szervezet volt, amely a NÚSZ kezdeményezésére és a MÚOSZ szervezésében alakult meg. Elsődleges célja a nehezen megközelíthető osztrák újságíró-szervezetek behálózása volt.
- 60** MNL OL 288. f. 22. cs. 1967/12. ő. e. 30-31. Az MSZMP KB APO válasza Siklósi Norbert feljegyzésére, 1967. november 21.
- 61** ÁBTL 2.8.1. 1238. Oldalszám nélkül. Éles Tibor jellemzése, 1968. június 11.
- 62** ÁBTL 2.8.1. 5972. 5. Javaslat, 1958. március 12.
- 63** ÁBTL 3.2.5 O-8-485/7/a. 17. Dobos tm. jelentése feltételezett belga katonai hírszerzők beutazásáról. 1972. február 10.

MEZŐ GÁBOR

A fecsegő kungfumester, avagy egy katonai hírszerző kalandjai

Nem sejtették a Belügyminisztérium munkatársai, hogy milyen darázfészekbe nyúltak akkor, amikor 1976 januárjában le tartóztatták Bánhegyi Lászlót¹, az 1960-ban Európa-bajnokságot nyert magyar kosárlabda-válogatott már visszavonult játékosát. Bánhegyi sportkarrierje után a Malévhoz² került, jórészt külföldön dolgozott, és – ahogyan ez bevett szokás volt a külszolgálatban – csempézással egészítette ki a fizetését. Aztán lebukott. Két vádlottársát, a fiatal ügyvédjelölt B. Istvánt és a később igencsak ismertté vált Schönthal Henriket³ is elkapták, legelőször B.-t, az ő vallomása alapján jutottak el a többiekhez. Kilenckötetes vizsgálati dossziéjuk⁴ igazi kincsesbányának bizonyult, ebben a tanulmányban elsősorban Bánhegyi karakterét helyezném a fókuszba. Látni fogjuk, hogy az állambiztonság is csak később, a nyomozás során rakta össze a teljes képet. Akkor jöttek rá, hogy egy jóval nagyobb, szövevényesebb játszómáról volt szó. A történet mellékösvényein végighaladva beleláthatunk a katonai hírszerzés (MNVK-2.) működésébe, és egy igencsak aktív fedett tiszt titkos küldetéseibe.

AZÉRT VANNAK A JÓ BARÁTOK

A szálak felgöngyöltéséhez térjünk vissza 1976 teléhez. A három férfi a letartóztatások után előzetesbe került, kihallgatták őket, és – a sokáig makacskodó Schönthal kivételével – részletes vallomást tettek. A trió legfiatalabb tagja a harmincas éveinek elején járó B. volt, az ő vallomásából⁵ felsejlik az első látásra teljesen átlagos bűnügy háttere:

„Elmondani kívánom, Schöntál Henrik [az ő nevét következetesen összevissza írják az állambiztonsági iratokban – M. G.] lakost kb 8-9 éve ismerem, vele baráti kapcsolatban állok. Nevezett két évig Londonban, az IBUSZ⁶ képviselői vezetőjeként dolgozott. 1974. évben – emlékeztem szerint május körül – turistaként utaztam ki Angliába, ahol Schöntál barátom vendégül látott. Kinntartózkodásom során barátom bemutatott Trunk Péternek⁷, aki abban az időben Londonban kulturattaséként dolgozott [a későbbi nagykövet nevét sem anonimizálom, hiszen közszereplőnek tekintem]. Ezen a találkozón beszéltük meg – Schöntál ajánlatára – hogy Trunk végleges hazatérése után a Bizományi Áruháznál történő értékesítéseiben segédkezem neki, ill. az esetleges eladásait lebonyolítom. Az ezért számítandó honorárium összegében megegyeztünk, mivel nem voltunk tisztában, hogy milyen árukról, ill. értékekről van szó.

Közbevetőleg elmondom, hogy abban az időben már tervem volt, hogy ügyvédi pályára lépek, és Schöntál barátom úgy kíván segíteni nekem – különféle magasabb beosztású ismerőseit bemutatta, ill. azoknak ajánlotta engem, hogy ügyeik intézésével bizzanak meg engem. Londonból történt hazautazásom után kb. 1 hónapra véglegesen hazatért Trunk Péter, s ekkor megkeresett engem. Elmondotta, hogy hozott képmagnót, melynek értékesítésével engem kíván megbízni. [...] a Bizományi Áruház V. Majakovszkij u. fiókjában értékesítés céljából [...] beadtam, a 50.000. – Ft-ot előlegként felvettem. Én az előleget Trunk Péternek átadtam.

1974. augusztusában szintén a Londoni külképviseleti szervtől hazatért [M.] Kálmán [...] Őt már katonakoromból ismertem, s londoni utam során

megbeszéltem vele, hogy hazatérése után neki is segíteni fogok bizományi értékesítésben. [...] értékesítettem [...] Sinclair tip. számlológépet [...] A vételárat nevezettnek átadtam – és mivel régi ismeretség fűz hozzá – honoráriumot tőle nem fogadtam el.”

Eddig egy átlagos csempészési ügyről beszélgetünk: az IBUSZ-os Schönthal, az abban az időben szintén Londonban dolgozó (itt még nem említett) Bánhegyi és a fiatal ügyvédjelölt összedolgozott. Utóbbi saját nagybátyja bélyegzőjét „vette kölcsön” a papírmunkához: „*Elmondani kívánom, hogy nagybátyám, dr. [B.] ügyvéd – folytatódik a vallo-mása.⁸ – Nagybátyám ügyintézői bélyegzője, mely az érdemi ügyvédi munka végzésére jogosítja, pillanatnyilag is a birtokomban van. Ennek a bélyegzőnek a felhasználásával néhány alkalommal állítottam ki saját felhasználásra ügyvédi meghatalmazást részben bizományi értékesítéshez, részben érdemi ügyintézés végzése céljából. [...]*

Kérdésre válaszolva elmondom, hogy BÁV-nál történő értékesítésekben való közreműködésemet oly formában propagáltam, hogy barátaimnak, elsősorban Schöntál Henriknek, adtam át névjegyeket, nagyrészt ők ajánlottak ismerőseiknek. Megbízók általában úgy jelentkeztek, hogy vagy Sczöntál [így], vagy Bánhegyi barátomra hivatkoztak, vagy szóban, vagy névjeggyel, s ennek alapján vállaltam el a megbízásokat. [...] Kérdésre válaszolva elmondom, hogy Schöntál és Bánhegyi barátaim végleges hazatérésüket megelőzően néhány hónappal, azzal a kéréssel fordultak hozzám, hogy brilliánskövek, aranyékszerek magyarországi forgalmával kapcsolatosan szerezzek részükre a legrészletesebb árjegyzéket [...] barátaim idevonatkozó kérésüket azzal indokolták, hogy külföldön tartalékolt pénzüket megfelelő módon tudják befektetni értékálló árban.”

B., Bánhegyi és Schönthal teljes, ill. részleges vallomása, illetve a házkutatások során talált bizonyítékok bőven elegendőek voltak ahhoz, hogy megindítsák a nyomozást.

„A nyomozás során eddig az alábbiak nyertek megállapítást: Dr. Schönthal Henrik 1969-től 1975. október 15-ig teljesített szolgálatot Londonban

mint az IBUSZ ottani kirendeltségének vezetője. Dr. B. Istvánt ifju kora óta ismerte, majd 1974-től üzleti jellegű kapcsolat alakult ki közöttük. Bánhegyi László 1973-tól 1975. augusztus 25-ig teljesített külszolgálatot Londonban a MALÉV körzeti igazgatójaként. Ez idő alatt került baráti kapcsolatba dr. Schönthal Henrikkel, majd az ő révén dr. B. Istvánnal. [...] Dr. B. István 1974-1975-ben dr. Schönthal és Bánhegyi által Magyarországra csempészett, mintegy 16 db. Date Chronic, Sincler és Hewlet Packard számológépet, hozzátartozó programkártyákat, valamint különböző műszaki cikkeket értékesített kisebb részben magánszemélyeknél, többségét a BÁV műszaki boltjaiban, mintegy 700-800 ezer forint értékben. [...] Dr. B. István 1975-ben nyugati utjáról magával hozott az országba egy Polski Fiat típusu személygépkocsit, amit dr. Schönthal 1.500, – WDM ellenében vásárolt részére szolgálatai ellenében. A gépkocsit fiktív ajándékozással legalizálták. [...] 1975. október 17-én dr. Schönthal Bánhegyiné megbízása alapján a vámszervek félrevezetésének célzatával a 7. sz. Vámhivatalnál beraktározott 1 db HP 25 típusu számológépet és 848 gramm sulyu aranyékszert, amelyeknek későbbi vámkezelését Bánhegyi megbízásából dr. B. intézte.”⁹⁹

Bánhegyi, Schönthal és az ügyvédjelölt a kezdeti lépések után már megrendelésre is dolgoztak, a malévos és IBUSZ-os férfi rengeteg embert ismert, így nem volt igazán nehéz megszervezni ezeket az ügyleteket. A csempészésbe a külszolgálat különböző alkalmazottait is bevonták: „Bánhegyi László 1973-ban Bejrutból Londonba történt áthelyezése idején – szabályellenesen, mint külszolgálatból véglegesen hazatérő – mintegy félmillió forint értékű, többségében műszaki cikket vámkezeltetett, amelyet a BÁV-nál Róna György MALÉV alkalmazott¹⁰ révén értékesített. Dr. Schönthal Henrik felkérésére a csempészetben közreműködtek a londoni külszolgálatról hazatérő Trunk Péter, [T.] Erzsébet Katalin, [N.] Erzsébet, [M.] Kálmán külügyminisztériumi alkalmazottak, valamint a Német Demokratikus Köztársaságból hazatelepülő Dr. [S.] Pál orvos. [...] Bánhegyi László részére 1975. augusztus 25-ét követően részben a MALÉV szervizpostájával, részben a Hungarocamion szállítmányozási vállalat útján használt cikkek érkeztek, köztük azonban ujjonnan vásárolt műszaki cikkek, háztartási felszerelések és más vámköteles áruk is

voltak. A vámköteles árukat a felszínes vámvizsgálat nem derítette fel. [...] Nevezettek büncselekményét ez ideig Bánhegyi László, Dr. B. István beismerő vallomása, Dr. Schönthal Henrik részben beismerő vallomása, a birtokunkban lévő vámokiratok és BÁV megbízólevelek valamint a házkutatások során lefoglalt különböző vámárúk bizonyítják.”¹¹

„SCHÖNTHAL BARÁTOM” ÉS AZ Ő MINDENT ELINTÉZŐ SAMESZE

B. következő vallomásából¹² kiderül, hogy a már említett ügyvéd nagybácsi révén ismerkedtek meg Schönthallal, akivel (talán csak szerinte) baráti viszonyba kerültek, bár az alá-fölé rendeltségi viszony elég egyértelműnek tűnik. Persze az is lehet, hogy B. ezekkel a történetekkel is a saját szerepét igyekezett kisebbíteni: „[...] Ugy emlékszem dr. Schönthal Henriket kb. tíz évvel ezelőtt ismertem meg, nagybátyámon, dr. [B.] ügyvéden keresztül a Balatonon. Valószínűnek tartom, hogy megismerkedésünk Siófokon utcai találkozás során történt. Ugy tudom, Schönthal ebben az időben az IBUSZ Balatoni Igazgatóság vezetője volt [...] Talán Nagybátyámtól szereztem tudomást arról, hogy dr. Schönthal Henrik, mint IBUSZ képviselő Londonban fog külszolgálatot teljesíteni. [...] Valószínűnek tartom, hogy 1973. elején cserélte el dr. Schönthal Henrik Márvány utcai lakását Grosics Gyulával¹³ és költözött jelenlegi lakásába. Ezt a lakáscserét nagybátyám intézte, bonyolította le, mint ügyvéd dr. Schönthal megbízásából, de az is lehet, hogy baráti alapon. [...] E lakáscsere lebonyolítása után azonban gyakran előfordult, hogy dr. Schönthal Henrik budapesti tartózkodásai alkalmával különböző kérésekkel fordult hozzám [...] a legkülönbébb személyi ügyeinek intézése – patyolat, bevásárlás, stb. [...] Ezeket a kéréseket [...] én kifejezetten baráti alapon teljesítettem.”

B. eszerint Schönthal ügyintézője, mindenese, pestiesen szólva: samesze volt. Gyümölcsöző volt a kapcsolat, B. azt sem titkolta, hogy még útlevelet is „mestere” belügyi segítségével szerzett: „1975 nyarán Dr. Schönthal barátom, mielőtt visszautazott volna Londonba, rámbizott egy cso-

magot, hogy adjam át Csehek Ferencnek¹⁴. Közölte velem, hogy úgy a legegyszerűbb ha hívom a BRFK-ot, és név szerint kérem. Biztonság kedvéért azonban a lakásának a telefonszámát is megadta. [...] A megbeszélte időpontban egy polgári ruhás ember várt a kapuban és felkísért az irodába, ahol átadtam Csehek Ferencnek a csomagot. [...] ruha lehetett benne. Eztán, Schönthal barátom instrukciója szerint előadtam, hogy van egy problémám, amelynek megoldásához segítségét kérem. Ebben az időben volt egy elutasított útlevílkérelmem, Angliába szerettem volna elutazni látogatóba Dr. Schönthal meghívására. Csehek Ferenc átvette tőlem a már beadott fellebbezésem másolatát és ígéretet tett, hogy utána néz. [...] Az útlevelet megkaptam. Dr. B. István.”¹⁵

Már ebből a rövid részből is világos, hogy Schönthal neve igen jól csenghetett a rendőrségnél, illetve az állambiztonságnál. Nem véletlenül.

Schönthal
Henrik el-
hagyja
a bíróságot,
miután a bró-
kerügyben
házi őrizetbe
helyezték
Fotó: MTI

„KALÁSZ” TITKOS MUNKATÁRS ÉS BÁNHEGYI ÖRNAGY

A dossziékból világosan kiderül, hogy Schönthal „Kalász” fedőnéven a III/I. (hírszerzés) titkos munkatársa volt.¹⁶ Itt az idő bemutatni a rendszerváltás előtt és után is különböző, igen súlyos és zavaros ügyletekbe¹⁷ belekeveredett üzletembert, azzal együtt, hogy ebben a tanulmányomban most még csak mellékszereplő lesz. Schönthal karakterének vázlatrajzához remek mankót ad az a jellemzés, amelyet a vizsgálati dossziéhez csatoltak. Szerzője Tausz János¹⁸, az IBUSZ akkori vezérigazgatója: *„[...] 1959-ben végezte el vállalatunknál az idegenvezetői tanfolyamot. 1960-ban állományba vettük, mint idegenvezetőt és ebben a munkakörben dolgozott 1966-ig. Közben, 1964-ben egyéves UNESCO ösztöndíjat kapott, melynek során Angliában, Olaszországban, Ausztriában és Nyugat-Németországban tanulmányozta az idegenforgalmat. [...] 1966-ban átvette a balatoni kirendeltségünk tihanyi részlegének vezetését, majd az egész Balatoni Igazgatóság vezetője lett. 1969-ben az IBUSZ londoni képviselőjének vezetésével biztuk meg, 1971-ben a képviselőlet Danube Travel néven utazási irodává alakult át, ahol Schönthal Henrik ettől kezdve az utazási iroda igazgatói teendőit látta el. 1975. októberében tért haza, és a vállalatvezetés a Külföldi Kereskedelmi Főosztályunk II. Beutazási Osztályának vezetésével bizta meg.”*

Ekkor még az igazi nagy hal mégsem ő volt, hanem Bánhegyi. Róla a Malév „Személyzeti- és Oktatási főosztályvezetője”, Arató Lajos adott hivatalos tájékoztatást:¹⁹ *„A Magyar Légiközlekedési Vállalat alkalmazásában 1961. január 3-óta van. Ezt megelőzően a Honvédségnél és a SABENA belga légiforgalmi társaságnál volt alkalmazásban. Kezdetben az Utas- és Áruforgalmi Osztályon, mint helyfoglaló tisztviselő, 1961. június 1-től 1965. november 1-ig Londonban teljesített szolgálatot a vállalat képviselőjeként. Hazatérése után 1965 november 1-től a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályon csoportvezetői beosztásban dolgozott, majd 1966. október 1-i hatállyal ennek az osztálynak a vezetésével lett megbízva. 1967. április 1-től a beosztásából felmentették és a Külföldi Képviseletek Igazgatási és Felügyeleti Osztályának a vezetőjévé nevezték ki. 1969. elejétől 1973. augusztus közepéig a Bejrut-i²⁰ MALÉV képviselővezetője és egyben*

körzetigazgatója volt. 1973. augusztus 15-i hatállyal – felmentés folytán – Bejrutból véglegesen visszatért Magyarországra. A közel-keleti háborus események²¹ következtében – államérdekből – 1973. októberében szükségessé vált Bejrutba történő visszaküldése. [Kiemelés tőlem.] Közben ki lett nevezve Londonba körzetigazgatói beosztásba. E munkakört 1973. decemberétől 1975. augusztus 15-ig töltötte be. [...] Londoni állomáshelyén tevékenysége azonban – kereskedelmi, üzletpolitikai és adminisztratív szempontból – több esetben kifogásolható volt. [...] pénzügyi elszámolási kötelezettségének időben rendszeresen nem tett eleget és ezen magatartásán többszöri figyelmeztetés ellenére sem történt lényeges változtatása. [...] Többször hivatkozott felső kapcsolataira.”

Felmentések, kiküldetések, kifogásolható munkavégzés. Már ez a rövid részlet sokat elárul Bánhegyi személyiségéről, de arról is, hogy hol helyezkedett el a csak homályosan látható sakkjátszón, pályafutása állomásai önmagukért beszélnek. Sejthető, hogy nem lehetett akárki, ha államérdekből visszaküldték Bejrutba a háború idején. Összefoglaló jellemzéséből²² élénk tárul ennek oka, Bánhegyi az MNVK-2 (katonai felderítés)²³ állományába tartozott. „1931. január 17-én született Budapesten [...] 1951-ben bevonult katonának a sportszázadhoz, ahol sporttisztai tanfolyamot végzett. Mint élsportoló – sokszoros kosárlabdaválogatott – 1960-ban fejezte be pályafutását és került a 2. Csoportfőnökség állományába, fedőfoglalkozásban a MALÉV-hez. [...] Alapfoku katonai képzettséggel rendelkezik, ami azzal magyarázható, hogy katonai pályafutásának kezdetétől fogva fedőfoglalkozásban dolgozott és nem adódott lehetőség e téren fennálló hiányosságai kiküszöbölésére. [...] Az a tény, hogy sportolói körökben neve ismert volt, hozzásegítette ahhoz, hogy első londoni kihelyezése alkalmával /1961-1965/, valamint bejruti tartózkodása idején /1969. február – 1973. november / olyan ismeretségi kört alakítson ki, amely a Szolgálat szempontjából hasznosítható volt. Első londoni kihelyezésekor az akkori értékelés szerint a »rábizott feladatokat jól oldotta meg«. 1968-ban Bejrutba került, mint a MALÉV körzeti igazgatója. Itt tág lehetőségei nyilottak szakmai feladatainak végrehajtására. Ezt a munkáját eredményesen oldotta meg és ezért – bár véglegesen hazatért bejruti szolgálatából – az 1973. októberi arab-izraeli háború idején ideiglenes

jelleggel visszaküldik Bejrutba, ahonnan igen értékes adatokat szolgáltatott a hírszerzés számára. [...] Szakmai munkájáért a Központ részéről anyagi juttatásban folyamatosan nem részesült, egy rövid időszakban havi 50. – dolláros fizetéskiegészítést kapott. [...] A MALÉV központban a szűk felsővezetés ismerte a katonai hírszerzéshez való tartozását.”

Bánhegyi egyik vallomásából²⁴ az is kiderült, hogy 1960-ban, amikor a Honvédnál befejezte kosárlabda-karrierjét, egyszerűen „átigazolt” az MNVK-2-höz, s párhuzamosan a Malévnál is szépen emelkedett a ranglétrán. A sajtóban igazi példaképként mutatták be a több nyelven beszélő, civilben is sikeres Bánhegyit, a következő sorokat a Népsport 1970-ben megjelent, *Mr. Bánhegyi – Bejrútból* című cikkéből idézem:²⁵ *„Ma: Bejrútban körzeti igazgató. Hogy ez milyen komoly pozíció, arról csak annyit, hogy a MALÉV hálózata a nagyvilágban három területre van osztva: koppenhágai, londoni és bejrúti körzetre és mindenhol egy-egy igazgató irányítja a munkát. Bánhegyihez – a bejrúti igazgatóhoz – nem kevesebb, mint 22 ország tartozik! Bánhegyi László tehát ugyanúgy megállja a helyét az életben, mint egykor a sportpályán.”*

Fontos pozíció volt, így komoly törést jelenthetett pályafutásában, hogy előbb Bejrútból, majd később Londonból is visszahívták. Nem ok nélkül, Bánhegyi a Közel-Keleten és Nagy-Britanniában is különböző ügyekbe keveredett, és ezt még akkor sem úszhatta meg, ha az MNVK-2 többször utánanyúlt. Az állambiztonsági nyomozás alapján vált világossá, hogy hiába indított ellene a Malév fegyelmi eljárást (mert a gyanú szerint kétszázötven jegyet adott el feketén), a katonai szolgálatnak köszönhetően ejtették az ügyet. A megoldás nem volt bonyolult, egyszerűen „eltűntek” a bizonyítékok a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályon tartott *„rendszeres selejtezésnek”* köszönhetően. *Így megy ez* – mondhatná a zseniális Kurt Vonnegut²⁶, ha még köztünk lenne. A csempészési ügy azért látszott veszélyesebbnek, mert ezúttal a BM vezette a nyomozást, amely (főleg ugye a hírszerzése) az MNVK-2. riválisa volt. Ennek megfelelően utóbbi szervezet minden eszközzel megpróbálta kimosni saját őrnagyát. Már csak azért is, mert maga a katonai felderítés is vastagon benne volt ezekben a csempészésekben²⁷, ahogyan ez lassan a BM embereinek is leesett.

„Bánhegyi László vonatkozásában az MNVK/2. Csoportfőnökséggel tartottunk kapcsolatot – írták egy szeptemberi jelentésben²⁸. – Ennek során szerzett tapasztalataink szerint a szolgálati szerv nem határolta el magát. Bánhegyi terhére rótt bűncselekményektől, sőt egyes megnyilatkozásaival védelmébe vette:

- Bánhegyi által Londonból hazahozott egyes értékeinek szabályellenes vámkezeléséről az MNVK/2. Csoportfőnökség tudomással birt, esetenként más hirszerzőtisztok is jelen voltak a vámeljárásnál.
- Az eljárás folyamán kihallgatott Bánhegyi Lászlóné megnyilatkozásai szerint többször találkozott férje munkatársaival, velük a bűnügy nyomozásának kimenetelét latolgatták.
- A bírósági tárgyaláson jelen volt az MNVK/2. Csoportfőnökség két tisztje /Vigh ezredes²⁹, és Esztergomi alezredes,³⁰ akik a bizonyítási eljárás fordulatainak megfelelően, Bánhegyivel együttérző megnyilatkozásokat tettek. [...]

Együttérzésnél többről lehetett szó. Az említett Végh ezredes az egyik tárgyalási szünetben – nyilván egymás között – azon értetlenkedett, miért csináltak egyáltalán ügyet a csempészésből: „Végh ezds. az egyik tárgyalási napon – tárgyalási szünetben – olyan megjegyzést tett előttem, a vádat képviselő ügyész és valamelyik védő jelenlétében, hogy a külszolgálatosok közül mások is hoznak be dolgokat, vám nélkül, miért pont Bánhegyinek kell csak felelni ilyen dolgokért – olvashatjuk Csenki István alezredes³¹ feljegyzésében³². – Az ő megítélése szerint Bánhegyi nem követett el olyan nagy bűnt, sokszor megbizásból is hozott be holmikat, így pld. a volt londoni nagykövetünk is rábízta a bőröndjét, miért olyan nagy baj ez.”

A FECSEGŐ ŐRNAGY ÉS A BÖRTÖNSPICLIK

Bár nehéz csak az iratok alapján elképzelni Bánhegyi személyiségét, az sokat elárul róla (mint mindenkiről), hogyan viselkedett a börtönben.

Bánhegyi László
és felesége
(a válogatott
asztaliteniszező)
együtt tanulnak
otthonukban
Fotó: MTI

A Kádár-diktatúrában minden közepesen tájékozott ember tudta, hogy a rácsok mögött börtönspiclik, besúgók dolgoztak (ez nyilván ma sincs másképp), akiket azonnal ráállítottak a kívánt célpontokra. Ehhez képest az MNVK-2. őrnagya a jelentések szerint mintha egy teadélutánon vagy egy baráti sörözésen képzelte volna magát, elképesztő részletességgel fecsegett. Ennek kutatóként utólag csak örülhetünk, mert a legérdekesebb információkra így derült fény. Titkos küldetéseiről, egészen konkrét akciókról is mesélt, nyelvet öltve az összes létező szabályra.

A következő feljegyzés³³ szerint (erre jellemzése alapján is felkészülhettek) már előre tartottak felelőtlenségétől: „*Bánhegyi Lászlót a nyomozás befejezését követően a Fővárosi II. sz. BV. Intézetben tájékoztató személyek útján ellenőrzés alá vontuk, magatartásának figyelemmel kísérése és terveinek megismerése végett. Esetleges felelőtlen fecsegéseinek lokalizálása érdekében zárkatársait a rendőrségnél hivatásos állományba szolgált lojális magatartásu elítéltekből választottuk ki. Bánhegyi két zárkatársa előtt teljes nyíltsággal felfedte hírszerző tevékenységét. Több operatív akciót ismertetett részletesen. [...] Bánhegyi László fenti magatartásával – értékelésünk szerint – jelentős operatív pozíciókat veszélyeztet. [...]”*

A következő összefoglaló feljegyzés³⁴ szerint gyakorlatilag pontról pontra felsorolta titkos pályafutásának több fontos részletét: „*Bánhegyi László a bírósági tárgyalását megelőzően, majd a bírósági tárgyalása idején, folyamatosan az alábbiakat mondotta el a zárkában, zárkatársai előtt: Többször beszélt hírszerzői tevékenységéről. Elmondása szerint kutató jellegű feladatokat és harctéri felderítést hajtott végre. Ismeri és szervezte Közel-Keleten és az afrikai országokban a katonai rezidenturákat. Mindezekről konkrét időpont és hely megjelölése nélkül beszélt. [...] Mint MALÉV megbízott, lehetősége volt arra, hogy különböző repülőtereket, katonai repülőgépeket bemutató szakmai találkozókra való részvételét is hírszerzői tevékenységre használja fel. [...] Konkrétabban az alábbiakról beszélt:*

- *1972-ben a szovjet katonai hírszerzés a libanoni légierő egyik tisztjén keresztül tett kísérletet egy Mirage vadászgép³⁵ megszerzésére. Bánhegyi tudomása szerint az akció a libanoni hírszerzés részéről provokáció volt. Neki erről tudomása volt és ezért a budapesti központon keresztül a szovjet hírszerzést tájékoztatta. Ennek ellenére a szovjet hírszerző szervek az akciót továbbfolytatták, melynek eredményeképpen az egyik tárgyalás alkalmával, – ahol két szovjet hírszerzőtiszt volt jelen, és amely e a két tiszt lelepleződésével járt volna – tüzharc alakult ki, ennek következtében az egyik tiszt meghalt, a másik súlyosan megsebesült.*

- *Bánhegyi tárgyalásokat folytatott egy libanoni állampolgárral, Magyarországról történő fegyvervásárlás ügyében.³⁶ A vásárlás több millió dollárt tett volna ki. A libanoni személy a vásárlási összeg 30 %-ának előre történő kifizetése mellett felajánlotta, hogy átadja a magyar hirszerző szervezetek az izraeli hirszerzés magyarországi, csehszlovákiai, Szovjetunió-beli, lengyelországi, bulgáriai, olaszországi és ausztriai ügynökségének névsorát. Bánhegyi jelentést tett, Budapesten két hét várakozás után az ajánlatot elutasították.*
- *Bánhegyi elmondta, hogy hosszabb időn keresztül közvetlen feladatokat hajtott végre a szovjet hirszerző szervezetek. Primusz [Primus Károly őrnagy³⁷] nevezetű ismerősén keresztül került kapcsolatba Sumilov [V. Ty. Sumilov³⁸] vezérőrnaggyal, a szovjet katonai hirszerzés magyarországi összekötőjével. Több alkalommal adott át értékes adatokat – főleg műszaki problémákban – közvetlenül Sumilovnak. Megbízásukból hosszú időn keresztül dolgozott az amerikai Fantom vadászgép³⁹ egyes berendezéseinek – radarelhárító, rakétaelhárító berendezés, fegyverzet – megszerzésében. Szóba került egy teljes harci gép megszerzése is.*
- *Ugyancsak a szovjetek megbízásából közreműködött az NSZK-ban tervezett és gyártott, Leopárd-2. típusu harckocsi⁴⁰ egyes alkatrészeinek a megszerzésében, motorirányító berendezés, stb., melyeket Svájcban keresztül szállították Magyarországra. Elmondta, hogy megszerezték a harckocsi teljes tervdokumentációját is. Elmondta továbbá, hogy ebben a harckocsitípusban holland gyártmányú lézerrányító van beépítve.*
- *Elmondásából kitűnik, hogy az MNVK/2. Csfség több megnyert kapcsolatával nem megengedhető viszonyban volt. Meg nem nevezett egyik személlyel, – aki bridzs partnere volt – rendszeresen, bridzs-versenyszerűen is – Bejrutban, Montecarlóban és különböző helyeken játszott.*

- *Többször beszélt a belügyi szervekhez fűződő kapcsolatáról. Elmondása szerint feladatokat hajtott végre, részben vezetői tudta nélkül, a belügyi szerveknek. Így részletes tájékoztatást adott a BM-nek a libanoni-francia hirszerzés tevékenységéről. Tudomással bírt arról, hogy dr. Schönthal Henrik a BM kapcsolata, őt munkájában Londonban rendszeresen segítette, ismerte annak feladatai egy részét. Ismerte dr. Schönthal Schönek nevezetű nyugatnémet kapcsolatát, tudta azt, hogy dr. Schönthal Schöneket rendszeresen Magyarországra hozza, akit dr. Schönthal beteknikázott balatoni villájába szoktak elhelyezni. Ebbe a munkába a BM dr. B.-t is bevonta. Hirszerzői tevékenységét, munkáját, felelősége is ismerte, rendszeresen részt vett a futáranyag összeállításában, sőt továbbításában is.*

[...] Pártfegyelmi ügyét, amit eredetileg a MALÉV pártszervezete folytatott volna ellene, leállították és anyagát az MNVK/2. Csfség magához vette. [Ezt már említettem.] A tárgyalás vége felé, az ítélethirdetés előtt, amikor az MNVK/2. Csfség tisztjeivel közvetlenül, vagy közvetve beszélni tudott, az a meggyőződése alakult ki, hogy ítélete viszonylag enyhe lesz, segítséget és támogatást nyújtanak számára és tovább fog dolgozni a katonai hirszerzésnek. Ebből kifolyólag számított arra, hogy szabadlábra fogják helyezni.”

Elképesztő anyag, de még figyelemreméltóbb az az elővigyázatlanság, hogy mindezt simán elárulta ismeretlen cellatársainak. Pedig még figyelmeztették is. A Mirage vadászgép, a libanoni, aki fegyvert vásárolt volna a Magyar Népköztársaságtól, a Leopard 2 harckocsi alkatrészeinek megszerzése, a BM-es kapcsolatok, Schönthal megbízása, B. részvétele a balatoni lehallgatásban – komoly forrásértékkel bír ez a feljegyzés. És nem légből kapott. Vegyünk egy példát: az említett „Schönek” nevű üzletembert valóban megfigyelte az állambiztonság, és tényleg „Kalász” (azaz Schönthal) segítségével. A Schönekről vezetett kutatódoszié⁴¹ kivonata szerint: „Schönek Gábor NSZK-ban élő üzletembert 1970-től tanulmányozta esetleges beszerzés céljából a hirszerzés a bajor Keresztényszociális Unió (CSU) vezetőihez, a bajor

tartományi kormány tagjaihoz és a helyi gazdasági élet szereplőihez fűződő szoros viszonya miatt. A kapcsolatot elsősorban »Kalász« fedőnevű titkos munkatársukon [Schönthal Henrik] keresztül tartották, akit azonban 1976. januárban vámbűntett miatt 3 év börtönre ítélték, így az ügyet kénytelenek voltak lezárni.”

REGŐS SÁNDOR RIPORTER, AZ MNVK-2. „FUTÁRA”

Az MNVK-2. természetesen jól ismerte Bánhegyit, tisztában volt azzal, hogy az őrnagyra vigyázni kell. Egy „Both István” nevű vagy fedőnevű börtönspicli azt jelentette, hogy mások mellett egy beavatott riporter révén is üzentek: *„Regős – MRT. Alkalmazottja – két alkalommal is felkereste. Először csodálkozott is, hogy egyáltalán eljött hozzá. Regős a közös »ismerősöket« fel fogja keresni és mindent megtesz érdekében. – A VKF-től [az MNVK elődje, gyakran szerepel így az iratokban] az ügyvédjén és Regősön keresztül figyelmeztetést kapott, hogy a zárkában ügyéről semmit ne beszéljen, Kiss-ben megbízhat azt ismerik, de a másik zárkatársra vigyázzon /Both István/.”⁴²*

Regős Sándor újságíróról volt szó, aki pályatársai jelentős részéhez hasonlóan diplomataként zárta karrierjét.⁴³ Regős hivatalos életrajzából megtudjuk, hogy a hetvenes évek elején a Magyar Rádió és Televízió varsói tudósítója volt, majd 1975-ben a Magyar Televízióhoz került, ahol előbb a Külpolitikai Főszerkesztőség helyettes vezetője, majd a Panoráma műsorvezetője volt. A rendszerváltozás az ő karrierjét sem tépázta meg: 1990-ben a Híradó főszerkesztő-helyettese lett, majd az Antall-kormány felkérésére 1992-től Stuttgartban főkonzulként képviselte a Magyar Köztársaságot. A legszürreálisabb, hogy halála előtt, 2003-ban írt visszaemlékezésében ezt írta:⁴⁴ *„1982–89-ig megfigyelés alatt tartottak. A jelentéseket azóta megszereztem, kivéve az 1987-es lakiteleki találkozáson való részvételem anyagát, ez szőrén-szálán eltűnt.”*

Ő is ott sündörgött tehát Lakiteleken – mint annyi más MDF-es, ő is a hálózathoz tartozott. A legszebb, hogy tulajdonképpen nem hazudott,

Regőst simán megfigyelhette a BM, főleg (ha nem vették át), hogy feltehetően nem is hozzájuk tartozott. Abból kiindulva, hogy az MNVK-2. éppen őt küldte Bánhegyit figyelmeztetni, őt is odasorolhatjuk a katonai szolgálathoz. A legvalószínűbb, hogy a felderítés megnyertje volt, de nem elképzelhetetlen az ennél komolyabb bekötés sem.

A MALÉVOT AZ MNVK-2. KAPTA MEG

A börtönspiclik a figyelmeztetések ellenére jól dolgoztak, de Bánhegyinél a többi módszer is bevált. Szintén ősrégi trükk a gyanúsítottakat közös cellába zárni, de – ha hihetünk az első olvasatnak – Bánhegyiéknél ez is működött.⁴⁵ *„Bánhegyi László és Schönthal Henrik elítéltek zárkában történt beszélgetéseikről felvett magnószalagokon az alábbi részleteket tudtam értékelni: [...] Bánhegyi [...] Ezután részletesen arról beszélt, hogy már az 1960-as években is le akarták tartóztatni, dicsekvően vázolta Schönthal előtt, hogy amikor ő Londonba került, az ő kihelyezése milyen fontos dolognak számított, tudomására hozták, hogy a MALÉV-et a HM illetve az MNVK »kapta« meg, míg az idegenforgalommal a BM foglalkozott. Ennek ellenére később Londonban BM-eseket küldtek hozzá alkalmazottnak »a BM-esek lassan beszállingóztak« az ő területükre is. Ezután pedig az egész IBUSZ-vonalat el-foglalták. [...] Az említettekkel összefüggésben Bánhegyi dicsekedve beszél arról is, hogy korábban őt akarták kinevezni a MALÉV vezérigazgatójának, de mivel a BM is beépült a MALÉV-hez, így a BM által támogatott Lénártot nevezték ki. [Kiemelés tőlem.]”*

Azért fontos ez a részlet, mert világosan megerősíti azt, amelyet az elmúlt évek kutatásai után egyre világosabban látunk: a MALÉV az MNVK-2.-höz tartozott, míg az IBUSZ a BM-é volt, még ha be is „szállingóztak” egymás vadászterületére. De a következő önvallomásrészlet tovább osztja a homályt: *„Emlékezetem szerint, 1973 letelején központom közölte velem, hogy ezen év nyár folyamán véglegesen vissza leszek rendelve állomáshelyemről, Bejrutból, Magyarországra. Erre valójában augusztusban került sor. Erről a döntésről a MALÉV illetékes vezetőit is értesítették.*

[...] Mindezekről függetlenül, miután minden külföldre kihelyezett MALÉV dolgozó vagy a HM vagy a BM-nél érdekelve volt, senkinek kinevezése, vagy hazarendelése anélkül nem történhetett meg, hogy az illetékes szervekkel azt megelőzően ne lett volna egyeztetve. Ugyancsak minden kinevezés vagy hazarendelés papírforma szerűen a vezérigazgató hatáskörébe tartozott, a többi beosztott, mint például Zimonyi elvtárs, csak mint végrehajtó szerepét töltötték be. A hazarendelésem és kinevezésemmel kapcsolatosan én a magam részéről semmit nem tettem, ami a formaiságot illeti. Nem tudom, hogy ki és mikor, mit intézett. Abban az időben én a központban csak Sárközi elvtárral [Sárközi Sándor vezérőrnagy, az MNVK-2. vezetője]⁴⁶ tartottam a kapcsolatot és kb. 1973. év első felétől a BM részéről pedig csak Kőműves László elvtárral [Kőműves László, 1967 és 1983 között a BM III/II-6. Osztály vezetője]⁴⁷, szorosabban. [...]"

Ha már Bánhegyi mások mellett Zimonyi Ferenc kereskedelmi osztályvezetőt említette, ne feledjük, hogy ő is a katonai szolgálathoz tartozott. A Bánhegyivel kapcsolatos (majd eltussolt) fegyelmi eljárással kapcsolatban ezt írták⁴⁸: „A fegyelmi vizsgálat Zimonyi Ferenc kereskedelmi osztályvezető, az MNVK titkos állományu munkatársa irányításával folyt.” Szintén oda volt bekötve az a Trunk Péter, aki diplomataként vett részt a csempészsében, ő az MNVK-2. megnyertje volt. Róla a felderítés a következőket írta⁴⁹ a BM-nek: „Trunk Pétert /1942.3.8./ 1969. 6.12-én nyertük meg a Szolgálat számára. 1970-1974-ig teljesített külszolgálatot Londonban, mint a nagykövet titkára, illetve mint kulturattasé. Fedőfoglalkozása lehetőségeinek felhasználásával katonapolitikai értesüléseket szerzett be számunkra. Munkáját eredményesen végezte. Külszolgálatának befejezése után 4 éves tevékenységét jóra értékeljük. Jelenleg a KÜM-ben dolgozik.”

Az, hogy a Malév a katonai felderítéshez tartozott, teljesen világos volt a vezetőség előtt is. Bánhegyi egyik önvallomása⁵⁰ csak megerősíti ezt:

„Önvallomás [...] Az MNVK 2. Csfséghez való tartozásomról, a saját állományainkba tartozókon kívül, tudomásom szerint a következőknek van

tudomásuk: Hűvös Sándor⁵¹, volt MALÉV vezérigazgató, majd volt KPM Légügyi Főosztály vezető, Lénárt György⁵², volt MALÉV vezérigazgató, Rónai Rudolf⁵³, a volt KPM miniszterhelyettes, most Helzinkiben nagykövet, Földvári László, KPM miniszterhelyettes⁵⁴, Rödönyi Károly, KPM miniszter⁵⁵, Primus Károly, MALÉV osztályvezető, és esetleg Nádor Ferenc, SITA budapesti igazgatója, volt MALÉV főmérnök.⁵⁶”

Tekintélyes névsor, azonban akad egy furcsaság. Láttuk, hogy bár a Malév az MNVK-2.-höz tartozott, vezetőjét Bánhegyi mégis a rivális szolgálathoz sorolta. Ezen a gondolatszálon továbbhaladva nem meglepő, hogy az őrnagy úgy vélte, a versengés „áldozatává” vált. Egy zárkajelentés alapján készült a következő feljegyzés⁵⁷: „Őrizetbe vétele utáni kihallgatásáról elmondta – s ha szükséges erről a bíróságon is beszélni fog – hogy hosszú időn keresztül azzal fenyegették, hogy feleségét is őrizetbe veszik, ha nem beszél. [...] Ezzel összefüggésben ismételten felmerült és beszélt a két szerv – BM-HM – közötti kapcsolatról. Meggyőződése, hogy a vele szembeni eljárásnak az alapját a két szerv közötti problémáknak köszönheti. Egy időben a B. Minisztert [ez Benkei András⁵⁸ lehetett] tájékoztatta bizonyos adatokról, majd egy alkalommal több dossziéra való anyagot adott át a BM-nek a libanoni-francia hírszerzés tevékenységével kapcsolatban. Ekkor Kömüves et. [a korábban már említett Kömüves László] jelölték ki összekötőnek s vele tartotta a kapcsolatot. Jó barátságban volt Primusz et. – aki a reptéren teljesít szolgálatot – rajta keresztül került kapcsolatba a tenisz partnerekkel. Primusz korábban a Bm személyi titkára volt őrgy-i rangban. Egy időben szó volt arról, hogy Primuszt alezr. ranggal átveszi a katonai hírszerzés. Erről a körülményről beszélt az egyik vezető et. Aki erre azt mondta ez nem is lenne rossz, legalább a két szerv közötti kapcsolat megjavulna. Többen ebből a körből figyelmeztették, hogy Primuszra vigyázzon, legyen ovatos vele. [...] Primuszon keresztül került kapcsolatba Sumilov vörgey-al, a szovjet hírszerzés mo.-i összekötőjével. Több alkalommal hozott értékes anyagokat számára – főleg műszaki problémákban – és adta át közvetlenül Sumilovnak. Később ebből problémái voltak, mert vezetőinek nem tettett, hogy közvetlen kapcsolatot tart Sumilovval, és ezért az anyagokat a központjába adta le. [...] Felesége tudott az ő hírszerzői munkájáról,

abba besegített, többször segített neki a futáryanag összeállításában, sőt több alkalommal felesége vitte el az anyagot a követségre is.”

Ezt olvasva úgy fest, Bánhegyi ide és oda is bedolgozott. Ennek pedig nem örülhettek. Ahogyan az is sokakat zavarhatott, hogy igen magasra jutott, közvetlenül találkozhatott például Sumilovval.

HIÁBA FÖLÉNYESKEDETT, VÉGÜL ELÍTÉLTÉK ŐKET

Végül csak összeállnak a mozaikdarabkák, s látjuk, hogyan dolgozott az a hálózat, amely szervezeten művelte a csempészt. Az IBUSZ-os (BM), a malévos (MNVK-2.) és a jogásztanuló. Akik – bármilyen meglepő lehet ez első ránézésre – végül rács mögött maradtak.

Ha belegondolunk abba, hogy a katonai szolgálatot az újabb és újabb kutatásokra alapozva mindenképp a BM fölé helyezhetjük,⁵⁹ és az egyik őrnagyáról, a Moszkvának is sokat besegítő fedett tisztjéről volt szó, Bánhegyi talán nem ok nélkül reménykedett a csempészesi ügy eltusolásában. Mégis csalódnia kellett, végül őt, Schönhalt és az ügyvédjelöltet is elítélték. Bánhegyi 1978-ig maradt börtönben, utána persze rehabilitálták, ma kosarassikerei mellett elsősorban a kungfu egyik hazai meghonosítójaként ismert.⁶⁰

Titkos munkáját feltehetően nem hagyta abba, nevével találkoztam Borvendég Zsuzsanna hiánypótló munkájában (Az „impexek” kora)⁶¹, mégpedig az Idegenforgalmi és Propaganda Vállalattal (IPV) kapcsolatban. Az impexekről – illetve az onnan indult karrieristákról, vegyük csak most Balázs Pétert, a kétezres évek miniszterét⁶² – csak egy rövid megjegyzés: ma sem tudjuk pontosan, hogy a hírszerzés és katonai felderítés vezetésével mekkora összeggel károsították meg hazánkat. *„Jelenleg nincs adatom arról, hogy a milánóin kívül hány vegyesvállalatot alapított a katonai felderítés az IPV segítségével, de 1985-ben felmerült egy holland-magyar cég alapítása, amelyben a magyar partner eredetileg az IPV lett volna, de kiderült, hogy ekkor már az »intézmény az USA-ban ,fekete-*

listán' van», ugyanis kémközpontnak tartották. Minden bizonnyal a holland partnervállalat is az MNVK-2. érdekeltségei közé tartozott, ugyanis képviselőjeként Bánhegyi Lászlót nevezték meg, aki a katonai felderítés őrnagya volt” – írta Borvendég könyvében.

Bánhegyi utolsó éveit már Bécsben töltötte, ott is hunyt el 2015-ben.⁶³ A rendszerváltás után megkapta a Köztársasági Érdemkereszt tiszti aranyfokozatát, és azzal a lendülettel nyugállományú vezérezredes lett. Most mondjam még egyszer: *így megy ez?* Schönthal pályafutásával a következő tanulmányomban foglalkozom.

JEGYZETEK

- 1 Bánhegyi László (1931–2015) kosárlabdázó, olimpikon, csempész, katonai hírszerző, az MNVK-2. őrnagya.
- 2 A Magyar Légiközlekedési Vállalatot 1946-ban alapították, 2012-ben megszűntette tevékenységét.
- 3 Schönthal Henrik (1938–) üzletember, az állambiztonság titkos munkatársa.
- 4 ÁBTL 3.1.9. V-161381/1-9
- 5 Jegyzőkönyv, Budapest, 1976. január 5. ÁBTL 3.1.9. V-161381/1
- 6 Az 1902-ben alapított Idegenforgalmi Beszerzési Utazási és Szállítási Rt.
- 7 Trunk Péter (?-?) diplomata, az MNVK-2. megnyertje. A rendszerváltás korszakában thaiföldi nagykövet, a Magyar Közlöny szerint 1992-ben, majd 1994-ben (!) is felmentik.
- 8 Jegyzőkönyv, Budapest, 1976. január 5. ÁBTL 3.1.9. V-161381/1
- 9 Előterjesztés a nyomozás és az előzetes letartóztatás határidejének meghosszabbítására, Budapest, 1976. február 4. ÁBTL 3.1.9. V-161381/1
- 10 Róna Györgyöt 1974-ben már a Malév sajtófőnökeként említik a cikkekben, előtte a propagandaosztálynál hivatkoznak rá. Forrás: Arcanum.hu
- 11 Előterjesztés a nyomozás és az előzetes letartóztatás határidejének meghosszabbítására, Budapest, 1976. február 4. ÁBTL 3.1.9. V-161381/1
- 12 Jegyzőkönyv dr. B. István kihallgatásáról, Budapest, 1976. január 22. ÁBTL 3.1.9. V-161381/1
- 13 Az Aranycsapat legendás kapusa, Grosics Gyula (1926–2014).
- 14 Csehek Ferenc őrnagy, alezredes az állambiztonság számos osztályán megfordult.
- 15 B. kézzel írt feljegyzése. ÁBTL 3.1.9. V-161381/1
- 16 Schönthal több ügyben segítette az állambiztonságot. Lásd: ÁBTL 3.2.4. K-2696.
- 17 Schönhallal kapcsolatban elég most megemlíteni a brókerbotrányt, amelyben 2008-ban (a fővádlott Kulcsár Attila volt) négy év börtönre és 626 millió forint vagyonek Kobzásra ítélték. Magyarországon élünk, így természetesen nem kellett börtönbe vonulnia, az ítéletet később hatályon kívül helyezték, az új első fokú eljárást pedig felfüggesztették a vádlott egészségi állapotára tekintettel. Ha minden igaz, most Franciaországban él. Bővebben erről: *Kulcsár-per: Egészségi okból felmentve*. (Heti Válasz, 2011). <http://valasz.hu/itthon/egeszsegi-okbol-felmentve-42157>
- 18 Tausz János (1911–1988) kommunista politikus, 1967–1978 között az IBUSZ vezérigazgatója volt.
- 19 Jellemzés, Budapest, 1976. február 9. ÁBTL 3.1.9. V-161381/2
- 20 A Libanoni Köztársaság fővárosa.
- 21 A Jom kippuri háborút Izrael vívta egyes arab államok Egyiptom és Szíria vezette koalíciója ellen 1973. október 6. és október 26. között.
- 22 Bánhegyi László örgy. összefoglaló jellemzése. ÁBTL 3.1.9. V-161381/2
- 23 Az MNVK-2. Csoportfőnökség (teljes nevén Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. Csoportfőnöksége) a magyar katonai hírszerzés szervezete volt 1953 és 1990 között.
- 24 Jegyzőkönyv Bánhegyi László kihallgatásáról, Budapest, 1976. január 14. ÁBTL 3.1.9. V-161381/2
- 25 Népszport, 1970. május 04., forrás: Arcanum.hu
- 26 Kurt Vonnegut (1922–2007) amerikai regényíró.
- 27 Ezzel kapcsolatban rábukkantam egy izgalmas dossziéra, amelyből kiderül, hogy az egész Malév és MNVK-2. benne volt ezekben az ügyletekben.
- 28 Jelentés, Budapest, 1976. szeptember 1. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7

- 29** Végh (vagy Vých) alezredes? Nehezen beazonosítható, az iratokban az MNVK-2. osztályvezetőjeként említik.
- 30** Esztergomi Ferenc (1930-?) alezredes, ő írta Bánhegyi hivatalos jellemzését.
- 31** Csenki István vizsgálati tiszt, a megtorlások során többek között Nagy Imre és társai vizsgálatában is részt vett. 1971-től a BM III/1-A (Kémelhárító Vizsgálati) Alosztály kiemelt fővizsgálója. Forrás: NEB.hu
- 32** Feljegyzés, Budapest, 1976. október 18. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 33** Feljegyzés Bánhegyi László ügyében, Budapest, 1976. október 9. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 34** Feljegyzés, Budapest, 1976. október 21. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 35** Francia vadászgép, különböző típusai (például Mirage III, Mirage F1) igen népszerűek.
- 36** A Magyar Népköztársaság és fegyverkereskedelem kapcsolatáról lásd: Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Szürkék és farkasok a vörös árnyékában*, Hamvas Intézet, Budapest, 2016.
- 37** Primus (az állambiztonsági iratokban gyakran Primusz) Károly (1927-?) őrnagy.
- 38** A titokzatos V. Ty. Sumilov vezérőrnagy 1975-ben megkapta a Vörös Zászló Érdemrendet, mint a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottsága és a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma közötti kapcsolatok budapesti vezető képviselője. Forrás: *Magyar Közlöny*, 1975. június 24.
- 39** Az amerikai F-4 Phantom II vadászbombázó az 1960-as, 1970-es évek egyik legkorszerűbb, leg sokoldalúbb harcászati repülőgépe volt.
- 40** A Leopard 2 német harckocsit az 1970-es évek elején fejlesztettek ki és 1979-ben állították szolgálatba.
- 41** ÁBTL 3.2.4. K-2696.
- 42** Feljegyzés, Budapest, 1976. július 26. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 43** Regős Sándor (1934-2007) újságíró, külpolitikai tudósító, az MDF alapító tagja, e dosszié szerint az MNVK-2. kapcsolata, összekötője.
- 44** Forrás: http://www.napkut.hu/naput_2003/2003_10/O65.htm
- 45** Feljegyzés, Budapest, 1976. november 25. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 46** Sárközi Sándor az MNVK-2 vezetője volt. 2009-ben hunyt el.
- 47** Kómüves László (1926-), az állambiztonság ezredese.
- 48** Feljegyzés Bánhegyi László ügyében, Budapest, 1976. október 4. V-161381/7
- 49** Összefoglaló jelentés, ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 50** Önvallomás, Budapest, 1976. február 16. V-161381/8
- 51** Hűvös Sándor (1911-1977) katonatiszt, a Malév korábbi vezérigazgatója (1957-1967), majd a Légügyi Főosztály vezetője. Zavaros, sötét ügyeiről még írni fogok.
- 52** Lénárt György, Hűvöst követően a Malév vezérigazgatója (1967-1975), a jelentésekben a BM-hez sorolták.
- 53** Rónai Rudolf (1921-2014) ezredes, hírszerző, különböző sötét, titkos ügyek szereplője (erről majd későbbi írásomban), a jelentések szerint Hűvös „emberé”.
- 54** Földvári László (1917-2005) volt közlekedési és postaügyi miniszterhelyettes.
- 55** Rödönyi Károly (1912-1995), 1963-tól a MÁV vezérigazgatója, 1971-1972-ben a Nemzetközi Vasútegyet elnöke, 1973-ban lett államtitkár, majd 1974-1976 között irányította miniszterként a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumot (KPM).
- 56** Nádor Ferenc (1924-?) ezredes, korábban a Magyar Légierők Parancsnoka, 1956-ban a Forradalmi Honvédelmi Bizottság tagja, október 28-án intézkedett, hogy a jövőben csak személyes engedélyével lehet repülőgépeket bevetni bármilyen feladat végrehajtására. Nádor ezredest ezért a tettéért 1956 novemberében letartóztatták.
- 57** Feljegyzés, Budapest, 1976. augusztus 5. ÁBTL 3.1.9. V-161381/7
- 58** Benkei András (1923-1991) kommunista politikus, 1963 és 1980 között a Magyar Népköztársaság belügyminisztere.
- 59** Lásd például Orbán-Schwarzkopf Balázs ebben a számban megjelent tanulmányát.

- 60** Lásd: <http://olimpia.hu/elhunyt-banhegyi-laszlo-europa-bajnok-olimpikon-kosarlabdazo>
- 61** Borvendég Zsuzsanna: *Az „impexek” kora*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017.
- 62** Balázs Péter (1941-) sötét múltjáról bővebben a Pesti Srácokban írtam.

Lásd: <https://pestisracok.hu/ugynok-belyeg-kormanyfojelolton-katonai-tarsszerv-intenziven-foglalkoztatja-dr-balazs-peter-elvtarsat/>

- 63** <http://olimpia.hu/elhunyt-banhegyi-laszlo-europa-bajnok-olimpikon-kosarlabdazo>

PÁL ISTVÁN

Izrael, az Ígéretek Földje

Mi állt a 60-as évek elején született anticionista propagandamű születésének hátterében?

BEVEZETÉS

1958 kora őszén Dohány Zoltán rendőr őrnagy – fedőnevén (fn). „Balogh István” –, a Belügyminisztérium II/3. (Hírszerző) Osztály¹ tisztje a tel-avivi magyar követség régi anyagai között megtalálta dr. Hedri (Hartmann) Zoltán az év első felében beadott hazatérési kérelmét. Dohány szeptember folyamán levélben megbeszélésre hívta a jelentkezőt, aki maga helyett a feleségét küldte. Keresztúri Irén már három-négy alkalommal járt a követségen, mire az őrnagy rákérdezett, hogy a férj miért nem tud eljönni. Az asszony ekkor virágnyelven felfedte, hogy Hedri fegyvergyárban, illetve az izraeli védelmi minisztérium alárendeltségébe tartozó állásban dolgozik, amely kizárja a személyes megjelenést. Az őrnagy a rendelkezésre álló anyagokból megállapította, hogy Hedri Zoltán, aki 1904. április 11-én született Budapesten Hedri Károly könyvelő és Löwy Jolán családjában, 1931-ben tette le az ügyvédi vizsgát, majd 1934-től 1948-ig magánpraxist folytatott. Az első felesége Veronika nevű lányuk születésekor 1946-ban elhunyt. Nem sokkal később Hedri visszaadta engedélyét, és a Textilipari Igazgatóságnál lett jogtanácsos, 1949–50-ben a Könnyűipari Minisztérium Jogügyi Osztályát irányította, majd 1950-től 1957-ig a Növényolajipari Igazgatóság jogi osztályának volt a vezetője. A jogász 1934-

ben belépett a Szociáldemokrata Pártba, majd 1946-ban a Magyar Kommunista Pártba, ugyanakkor 1956. december 8-i hatállyal felvették a Magyar Szocialista Munkáspártba (MSZMP). 1957 áprilisában K (kivándorló) útlevelemel mégis Izraelbe költözött. A zsidó állam minden bizonnyal csalódást jelentett a házaspárnak, hiszen az év vége felé már haza szerettek volna jönni, ám kérelmüket 1958 márciusában a BM elutasította. Dohány őrnagy végül a feleség meghívásának eleget téve 1958. december 18-án és 1959. január 9-én elment Hedri lakására. A jogász azzal magyarázta Izraelbe távozását, hogy Veronika lánya néhai első felesége családjával együtt 1956-ban Ciprusra szökött.² (Bár nem ismerhetjük a hazatérésre jelentkező személy családi körülményeit, könnyen lehetséges, hogy Hedri Veronika nem tudta feldolgozni édesanyjának elvesztését. A jogász lánya valószínűleg jobban kötődött a nagynénikhez és nagybácsikhoz. Amikor Veronika anyjának rokonai – az 56-os forradalom idején fel-felbukkanó antiszemita hangok következtében³ – a távozásról döntöttek, könnyen meggyőzték az unokahúgukat, hogy tartson velük.) Hedri hangsúlyozta, hogy semmiféle politikai vagy társadalmi motívum nem húzódott a kivándorlás hátterében – noha az MSZMP helyi szervezeteinek megalakulása időről időre zsidóellenes felhangokkal párosult⁴ – mindössze lányát szerette volna visszakapni. Azért választotta Izraelt, mert – azon kívül, hogy a zsidó államba sikerült a legegyszerűbben útlevelet kapni⁵ – így került a legközelebb Ciprushoz. Ám a szigetországba be sem engedték, így a lányával tervezett találkozó is meghiúsult.

1958 végén Hedri már úgy nyilatkozott Dohány előtt, hogy súlyos politikai hibát követett el, amit soha nem fog megbocsátani magának. Az Izraellel kapcsolatos érzéseit és gondolatait egy kéziratban foglalta össze, amelyet 1958 januárjában hagyott a követségen. Az „*Íme, Izrael*” megírását Hedri részéről az vezérelte, hogy valós képet fessen Izraelről, amivel sokan megkímélhetik magukat attól a csalódástól, amit a kivándorlók többsége érez. Hedri odakint elvégezte az ulpánt – kötelező héber nyelvtanfolyamot – ezért állami (köztisztviselői) állást kínáltak számára, amit nem fogadott el, de még a Ramat-Aviv értelmiségi lakókötelepén kiutalt lakásról is lemondott. A jogász minden gondolatát a hazatérés töltötte ki, amihez hozzájárult felesége súlyos szívbetegsége.

Amikor a munkahelyére és beosztására terelődött a szó, Hedri izgatott lett, és csak azért volt hajlandó erről beszélni, mert felesége kedvezően nyilatkozott Dohányról.

Az egykori jogtanácsos felfedte, hogy minőségi ellenőrként a Herzlija mellett (Tel-Avivtól kb. 10 km) lévő rakétatelepen dolgozik, amely három, egymástól elszigetelten működő egységből áll. Az alkalmazottak még egymás előtt sem merészeltek az ottani munkafolyamatokról beszélni, mert az hír terjedt el, hogy a fecsegőket „nyom nélkül tüntetik el”. A telep minden osztályán volt egy kirendelt Sin-Bet nyomozó: ők a munkaidő legnagyobb hányadát az alkalmazottak és a munkások között töltötték. Mindenkit három-négy naponta az irodájukba rendelték, ahol a dolgozókat beszámoltatták kapcsolataikról, minden esetben figyelemztetve őket a titoksértés vagy az árulás következményeire – „*az ügy elintézésénél nem lesz tárgyalás*”. Hedri a kísérleti üzemben lévő Sin-Bet kirendeltségről egy Simon nevű, német származású nyomozót ismert. A telephelyre egyedül csak különleges esetben volt lehetőség belépni, az alkalmazottakat a város legkülönbözőbb pontjairól gépkocsival hozták be és vitték haza. A jogász felvételét a héber tanfolyam elvégzésén túl az egyik ismerőse segítségével tette lehetővé. Emiatt – legalábbis így gondolta – bíznak benne, másképp ilyen rövid idő alatt nem foglalhatta volna el jelenlegi beosztását. A jogász azt állította, hogy a telephelyen nem az izraeli, hanem az amerikai haderő számára gyártanak közep-hatótávolságú rakétákat, amelyek egy részét Izraelben tárolják. Mások elbeszéléséből viszont úgy értesült, hogy nagy hatósugarú rakéták is érkeztek hozzájuk, amelyeket a szeme láttára vittek azonnal a föld alatti bunkerbe.⁶

Hedri Zoltán valamit alaposan félreértett, vagy legalábbis túlértékelte munkahelyének jelentőségét. Izrael soha nem gyártott amerikai megrendelésre ilyen hadfelszereléseket, a Jericho I.-es közep-hatótávolságú rakéta kizárólag saját szükségletre készül, ám a szóban forgó fejlesztés csak 1968–69-ben kezdődött el.⁷ A kísérleti telep 1958-ban megkezdte a repülőgépről kilőhető rakéták sorozatgyártásának előkészítését, mint-hogy a szóban forgó fegyverrel végzett kísérletek eredményt hoztak.

Dohány a Keresztúri Irénnel és Hedri Zoltánnal folytatott beszélgetésekből arra a következtetésre jutott, hogy a házaspár mindenekelőtt az izraeli viszonyok miatt megbánta tettét, és a kivándorlásuk okában sem volt miért kételkedni. Az őrnagy megítélése alapján a jogtanácsos eszmei téren a szocializmus mellett állt, amely a beszélgetés eredményében is megmutatkozott. Dohány azt is észrevette, hogy a hazatérésük elintézésre nem kérték fel, sőt meg sem említették. 1959. január 9-én szóba került a kézirat átadása, ugyanakkor megállapodtak, hogy az izraeli politikai helyzet megbeszélése céljából február 8-án este 6 órakor találkozni fognak a Shdérot mozi előtt. Dohány elvi alapon, személyi tulajdonságai és hírszerző lehetőségei alapján célszerűnek minősítette Hedri Zoltán – fedőneve „Szabó László” – beszervezését. A feladat a rakétakísérleti telep felmérése és lehetőség szerinti feldolgozása lett volna, amelyből az elhelyezkedésre, a munkafolyamatra, a gyártmányok rendeltetési helyére és a személyi állományra vonatkozó értesülések szerezhetők. Ezzel egy időben megszervezhetőnek tűnt a nyolc magyar származású munkatárs felkutatása és tanulmányozása.

A beszerzés és a művelet végrehajtásának biztosítékát az őrnagy abban látta, hogy Szabó 1934 óta részt vett a munkásmozgalomban, politikai állásfoglalása arról tanúskodott, hogy kész az ügy érdekében áldozatokat hozni; Magyarországot tekintette hazájának; a Szovjetunióról pozitívan nyilatkozott; az 1945 utáni rendszerekben nem érte sérelem, többször is vezető beosztást töltött be; hazatérését elvi okokból kérte. A beszerzés megerősítéséhez ugyanakkor elengedhetetlennek tűnt, hogy Hedri felesége egészségi állapotára és az ottani éghajlat kedvezőtlen hatására való tekintettel előbb hazatérhessen. Ennek megvalósításához először papíron elváltak volna, majd Keresztúri Irén megérkezésétől számított egy év elteltével Hedri Zoltánt is hazaengedik, majd megfelelő álláshoz juttatják. A két utóbbi kérdést viszont csak akkor készült Dohány megtárgyalni, amennyiben a jelölt rákérdez. Az őrnagy kérte, hogy a hazatérési ügyet a Külügyminisztérium (KÜM) kihagyásával intézzék.⁸ Az alig egy évvel korábban megalakult tel-avivi rezidentúra óhatatlanul nagy reményeket fűzött a BM II/3. Osztály elvárásai alapján érdekes objektumban dolgozó hazatérőhöz, ám tézisünk szerint az egykori jogtanácsos hozzáértés híján

legfeljebb az izraeli haderőfejlesztés politikai aspektusairól szolgálhatott információkkal, megerősítve a korábbi értesüléseket.

A MEGBÍZHATÓSÁGI PRÓBA

A II/3. Osztály – a továbbiakban Központ – elsőre nem járult hozzá Hedri Zoltán bevonásához, mondván, a jelölt tanulmányozása még távolról sem ért a végéhez. Móró István alezredes, osztályvezető – fn. „Palotás” – ugyanis arra emlékeztetett, hogy Hedri és felesége a hazatérési kérelemre való tekintettel önmagukat a lehető legjobb színben tüntették fel, ezért szükségessé vált, hogy az általuk elmondottakat más személyeken keresztül meg lehessen erősíteni. Az is a beszerzés ellen szólt, hogy a II/3. Osztály nem volt meggyőződve róla, hogy a jelölt valóban az általa feltüntetett helyen dolgozik. A magyar hírszerzésnek addig nem jutott olyan értesülés a birtokába, hogy Izraelben amerikai irányítás alatt álló rakétakísérleti telep működjön. Az osztályvezető még ennél is ellentmondásosabbnak vélte, hogy Hedri minőségi ellenőrként dolgozzon, miközben nincs meg hozzá a mérnöki végzettsége, nem is beszélve az adott munkakörben elvárt különleges képzettségről. A Központ ennek fényében utasításba adta, hogy a rezidentúra sokkal alaposabban végezze el a jelölt feldolgozását, és feltétlenül szerezzen közelebbi adatokat a rakétakísérleti állomás tevékenységéről. Hedri politikai nézeteiről, a szocialista rendszerhez való viszonyáról a társadalmi kapcsolatokon – például „Benkő” (Marton Elemér)⁹ – keresztül is megerősítést kellett szerezni. A BM II/3. Osztály a társszerveknél is érdeklődni készült, ugyanakkor felhívta Kiss Dezső rendőr őrnagy – fn. „Tokaji Béla”¹⁰ – rezidens figyelmét, hogy az egyes ügyekben nem a gyors eredmény, hanem a legalaposabb eljárás a döntő. Az osztályvezető jelezte: nincs szükség arra, hogy olyan embereket szervezzenek be, akiket pár hónap elteltével ki kell zárni a hálózathoz. Ezzel párhuzamosan arra figyelmeztetett, hogy az izraeli elhárítás fejlett módszereket alkalmaz, így nem szabad őket lebecsülni.¹¹

Dohány és Hedri végül február 11-én találkozott a Shdérot mozi előtt, ugyanis három nappal azelőtt a jogász egy félreértésből kifolyólag más-

hová ment el. Az őrnagy figyelmet nem tapasztalt, így sor kerülhetett a beszélgetésre, amely a Központ döntése előtt a személyes kapcsolat fenntartását és a jelölt tanulmányozását szolgálta. Hedri ez alkalommal elárulta, hogy felesége jó viszonyban van a Szochnut akadémiai osztályán dolgozó Cipora Manorral, akinek Amos Manor – 1952 és 1963 között a Sin-Bet (a kémelhárítás) igazgatója¹² – volt a házastársa, ráadásul a magyar bevándorlók ügyeivel foglalkozott. A jogász az ő közbenjárására jelentkezett az izraeli Védelmi Minisztériumban, ahol önéletrajzot írtak vele, miközben ki kellett töltenie egy rendkívül részletes kérdőívet. Nagyjából két hét elteltével mégis arról kapott értesítést, hogy munkakör hiányában nem tudják felvenni. Ezt követően Cipora Manor megígérte, hogy Hedri felvételét férje segítségével elintézi, ami meg is történt.

1959. február 10-i kezdéssel véglegesítették a rakétatelepen, amely fizetésemeléssel is párosult. Hedri úgy érezte, hogy tizenkét társával a kísérleti állomás legfontosabb részlegénél dolgozik, hiszen az összes tervrajz átmegy a kezeiken. Ezzel egy időben ismertette a telep elhelyezkedését és külső védelmének egyes elemeit, azonban Dohány a találkozó jellege miatt nem szorgalmazta a további részletezést, inkább a konspiráció kérdésével foglalkozott. Hedri kijelentette, hogy e téren nem lesz gond, hiszen senkinek sem beszélnek bizalmas dolgokról, így a magyarországi visszatérésről sem esik szó. Dohány legközelebb március 8-án este hét órakor várta a jelöltet a Maxim mozi előtt. Amennyiben bármelyikük nem tud ott lenni, 9-én változatlan helyszínen este 10 órakor vált esedékesé a találkozó. Az őrnagy úgy látta, hogy Hedri nyugodtan viselkedett, ám ha munkahelyére terelődött a beszélgetés, nyugtalanságot és izgalmat lehetett nála tapasztalni. Többször is megemlítette, hogy ha valamilyen hiba történik, akkor ő drágán megfizet az őrnaggyal fennálló kapcsolattért. Dohány mindezt emberi oldalról érthetőnek tartotta, ugyanakkor megítélése szerint a jogtanácsos hajlandó volt teljesíteni a beszerzés alapját jelentő feladatot. Ezzel párhuzamosan jelezte, hogy amennyiben a rajzok másolatának megszerzését a Központ fontosnak tekinti, az fényképezés jóvoltából megoldható. A megvalósíthatóságra a későbbiekben tervezett visszatérni, hozzátéve, hogy ehhez például ceruzába épített fényképezőgépre volna szükség. Dohány ugyanakkor jelezte, hogy Hedri

tanulmányozásához a követség régi anyagait is felhasználták, miközben továbbá Berlin Izsóval és Rédeivel is beszéltek a jogtanácsos személyéről. Mivel a tőlük kapott jellemzés megegyezett a saját tapasztalatokkal, ezért tették meg a beszerzési javaslatot. Az őrnagy az óvatosság kedvéért kérte, hogy a Központ ellenőrizze Hedri adatait, mondván, a jelölt tanulmányozása részükről is folytatódik. A gyors intézkedést Dohány viszont nemcsak azzal magyarázta, hogy fontos célobjektumról van szó, hanem azzal is, hogy Izraelben egyik napról a másikra minden indoklás nélkül elbocsátanak embereket. Ez pedig azt jelentené, hogy lemondtak egy kínálózó lehetőségről. Az őrnagy úgy vélte, hogy nem volna célszerű elhúzni a jelölt személyi körülményeinek vizsgálatát, mert még ha el is túlozza munkakörének fontosságát, a telep létezése más forrásból is megerősítést nyert. Meglátása szerint a jogtanácsost a kísérleti állomás feltérképezésére lett volna szabad beszervezni, amit akkor is elvállalhat, ha nincs vezető munkakörben.¹³

Móro István osztályvezető válaszában hangsúlyozta, hogy Hedri bevonásáról csak úgy lehet szó, ha már tisztában vannak a rendszerhez és a Hírszerző Osztályhoz való viszonyával, képességeivel és lehetőségeivel. Mindezek előtt azonban a Központ a társszerveken keresztül megpróbálta ellenőrizni a jogtanácsos által elmondottakat, ugyanakkor a rezidentúrát is arra utasította, hogy más forrásból is szerezzen adatokat a telepről és Hedri beosztásáról. Móro egyetértett azzal, hogy Dohány a konspiráció szabályainak megfelelően szervezi a találkozókat, ugyanakkor jelezte: mindenképpen kerülni kell a nagy forgalmú, nyilvános helyeket, ahol akár Dohány, akár Hedri összefuthat az ismerőseivel. A találkozók létrejöttéről és lebonyolításáról azonban sokkal részletesebb jelentést várt a Központ. Móro azt is szóvá tette, hogy az a két személy, akik a jogtanácsos személyéről és munkahelyéről nyilatkoztak, a II/3. Osztály előtt teljesen ismeretlenek. Dohánynak ezért utasítást küldött, hogy számoljon be a Berlin Izsóval és Rádaival történő megismerkedés körülményeiről, a Hedri Zoltánhoz fűződő viszonyukról, de arról is, hogy milyen körülmények között érdeklődött a rakétakísérleti állomásról és a jelöltről. Azt, hogy az ellenőrzés mennyire volt sikeres, csupán ezek fényében lehetett eldönteni.

Az őrnagynak viszont a következő pontokat kellett tisztáznia. 1. Mi a hazatérő pontos beosztása, minőségi ellenőrként mivel foglalkozik, hogyan lehetséges, hogy szakképzettség nélkül ilyen munkakörbe jutott. 2. Kik a telepen dolgozó magyar származású személyek, milyen beosztásban dolgoznak, vannak-e itthon hozzátartozói. 3. Miként alakult ki a Hedri házaspár baráti viszonya Cipora Manorral, akinek a férj a lehetőséget köszönhette. Ezzel párhuzamosan a pártfogó személyét is ki kellett deríteni, ugyanis a jogtanácsos az első alkalmakkor még más támogatóról beszélt. 4. Amennyiben lehetőség van rá, a beszélgetést Doháynak úgy kellett irányítani, hogy Hedri megmutassa az igazolványát, amivel a telephelyen mozoghat. Másrészt, ha a jelölt felajánlotta, hogy rajzot készít a kísérleti állomásról, most már nem volt szabad visszautasítani. Az osztályvezető nem a formális beszervezést, hanem az információszerzést tekintette az ügy legfontosabb hozadéknak. Dohány e kérdésekre azonban csak úgy szerezhetett választ, hogy nem veti fel nyíltan az együttműködést, és arra sem tehetett utalást, hogy nem kizárólag diplomáciai tevékenységgel foglalkozik. Hedri Zoltánnal azt is közölni kellett, hogy azért a városban találkoznak, mert a követségen való megjelenésből kellemetlensége származhat az izraeli elhárítás részéről.

A házaspár kényes helyzetbe került, mivel kivándorló útlevelemel költöztek Izraelbe, ám az önszántukból külföldre távozókat csak nagyon kivételes esetben engedték hazatérni. Dohány megígérhette a jogtanácsosnak, hogy a segítségére lesz az ügy elintézésében, ha úgy látja, hogy a kérelmező lojális Magyarországhoz, aki meggondolatlanságból menekült el. Móró alezredes abban egyetértett Dohánnyal, hogy az időhúzás megengedhetetlen luxus, ugyanakkor jelezte, hogy a gyorsaság nem mehet az alapvető szabályok rovására. A Hírszerző Osztály vezetője kisebb kockázatot vélt felfedezni abban, ha a jelölt körülményei és lehetőségei terén kedvezőtlen változás áll be, mint abban, hogy a felületes eljárás következtében az ellenséges elhárítás beépül a hálózatba. Ezzel egy időben a találkozókat úgy kérte megszervezni, hogy azok a futár érkezése utáni időszakra essenek, mivel így a Központ utasításait érvényesíteni lehet az ügy vitelében.¹⁴

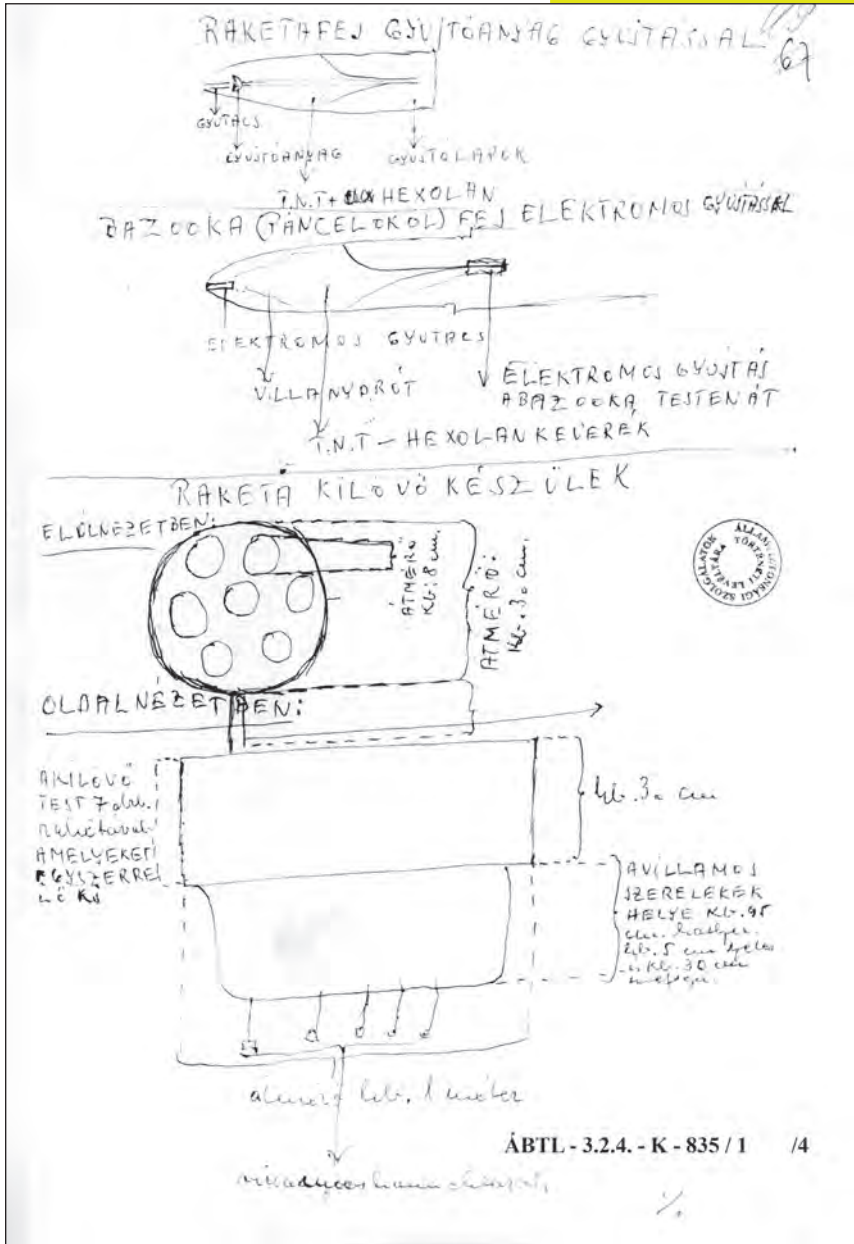
1959. március 8-án újabb találkozóra került sor, amely az egyik tel-avivi parkban zajlott. Hedri Zoltán ekkor elmondta, hogy munkahelye a Ramat-Ganból Herzlijába vezető másodrendű műútból a 10-es kilométerkőnél jobbra kanyarodó, elhanyagolt állapotú, narancsligetekkel övezett mellékúton érhető el. A bejárat felett csak tiltó táblák vannak, az üzem megnevezése sehol sem olvasható. A telep fedőneve „Cur” (szikla), igazgatója Ezra Jisraoli volt, aki részben lengyel, részben orosz eredetűnek vallotta magát. A műszaki igazgatóhelyettes az orosz származású David Botvinkin volt. A kísérleti állomáson kb. 220 fő dolgozott. Hedri Zoltán még egy hasonló telepet ismert – fedőneve „Bi” –, ám tudomása szerint legalább még egy, ha nem kettő működött a környéken. Amikor Dohány rákérdezett Hedri beosztására, utóbbi érezhetően neheztelt, majd elmondta, hogy az ellenőrzési osztályon van, ahol alkatrészek és az összeszerelés minőségét a rajzokat követve megvizsgálják. A munkaidő végeztével a tervdokumentáció a páncélszekrénybe kerül. A jogtanácsos a lemez formájú, szilárd halmazállapotú hajtóanyag méretének ellenőrzésével foglalkozott. A munkafolyamattal kapcsolatban elmondta, hogy egyes alkatrészeket helyben gyártanak, másokat készen kapnak.

A telep főleg repülőgépről indított tankelhárító, hajó elleni és levegő-levegő rakétákat állított elő, ám a termelés a megelőző időszakban ismeretlen okból csökkent. A gyártás központja Jeruzsálemben volt, a ramat-gani telepre a sorozatgyártás előtti próba végett hozták ki az egyes típusokat. Az egyik telepvezető, akit a jeruzsálemi üzemből helyeztek át a Ramat-Ganba, felfedte Hedri előtt, hogy az általuk készített rakéták a legkorszerűbbek, de az igazán komoly fejlesztés még csak most következik. Az üzem folyamatos bővítése, az újabb és újabb modern szerzőgépek viszont megerősítették a jogász felettesei részéről elhangzó megjegyzéseket, miszerint Izrael a rakéták sorozatgyártásának az alapjait rakja le.¹⁵ A telephely vezetője itt minden bizonnyal az 1954 óta fejlesztés alatt álló „Luz” rakétával kapcsolatos kísérletekről beszélt, amely eredetileg három – föld-föld, levegő-föld és hajó elleni – változatban állt volna szolgálatba. A program megtorpanása mögött az húzódott, hogy az izraeli hadsereg a hagyományos tüzérségben olcsóbb alternatívát

vélt felfedezni, a légierő pedig a hordozóeszköz alacsony sebessége miatt nem lelkesedett az ötletért.

A szárazföldi haderő végül mindössze egy üteget állított hadrendbe, ám a „Luz” csak évekkel később, a „Gabriel” nevű hajó elleni rakétaként ért el valódi sikert.¹⁶ A kísérleti állomás ugyanakkor nagy tételben állított elő kézigránátokat, taposóaknát, tankelhárító lövedékeket, amelyek jórészt a NATO megrendelésére készültek: 1959 márciusában kétmillió izraeli gyártmányú kézigránát indult útnak a görög haderő számára. A szóban forgó típus, amely izraeli szabadalmon nyugodott, külsőre repeszhatású gránátnak tűnt, azonban kizárólag a robbanás hangja volt rendkívül erős. A találmány arra épült, hogy az ellenség nem ismeri a fegyver hatásmechanizmusát, így a repesztől való félelmében a földre szorul, míg az izraeli hadsereg kihasználja ezt a lélektani pillanatot a támadás befejezésére.

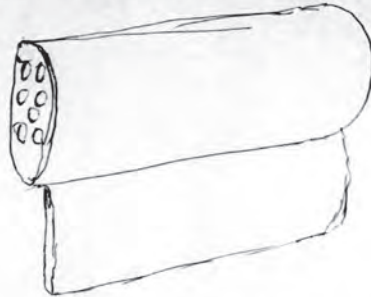
Dohány úgy látta, hogy Hedri tisztában lehetett azzal, hogy mit várnak tőle, önálló kezdeményezéseit pedig azzal magyarázta, hogy közel áll a Magyar Népköztársasághoz. Miután a következő személyes megbeszélést május 3-án 20 órára irányozták elő, az őrnagy azt indítványozta, hogy Hedri Zoltánné egészségügyi ellátásában legyenek a házaspár segítségére. Ezzel egy időben szóvá tette, hogy a KÜM nem emelte ki az ügyet, ami még akkor sem volt szerencsés, ha a válasz az adminisztratív futárral és nem az izraeli postán keresztül érkezett.¹⁷ A március 17-i konzuli fogadónapon Hedri Zoltánné felkereste Dohányt, akinek férje megbízásából egy lezárt borítékban átadta a ramat-gani üzemben készülő rakéta rajzait és a gyártási eljárás munkafolyamatát. Az őrnagy – az életveszélyes mutatót követően – jelezte a Központnak, hogy írásos anyagot nem kért a jelölttől, mivel ez még korai lett volna. Mindemellett az a benyomása támadt, hogy a jogász vagy emlékezetből rögzítette a rajzot, vagy azt akarta vele bizonyítani, hogy valóban a műszaki ellenőrző részlegnél dolgozik. Dohány azzal a megjegyzéssel terjesztette fel a dokumentumokat, hogy május 3-án közli a jelölttel: saját magától ilyen lépésre ne vállalkozzon, bármit leírni csak utasításra szabad.

Hedri Zoltán rajzai
Forrás: ÁBTL

Hedri
Zoltán
rajzai
Forrás:
ÁBTL

ELFERRŐITOTT NEZETBEN;

AKÉT VÉGE EGYFORMA, 7 db. kb. 8 cm. alme-
nyű kb. 90 cm. hosszú és hűli átlaga 6-7
egység felületűest kerülje.
(MIG A RAKETA TELJESÉN ITT KÉSZÜL AKILÓ-
VÖ ALKATRÉSZEIT KÉSZEN ÉRKEZNEK ÉS ITT
SZERELIK ÖSSZE)
CSAK MISTÉR TYPUSU REPÜLŐRE ALKAL-
MAS, A SUPER-MISTÉRHEZ MÁS FAJTÁT
HASZNÁLNAK. AZT JELENLEG TERVEZÉ-
LEM, GYÁRTJA)

A KIBUC NEVE: JOZSÁTA. IRRIT BETŰKEL
AHOGYA A TÁBLÁN SZEREPEL:
П Л Д У И'
AZ EJLAT-BER-SÉVAI ÚTON A 195-196 km
KÖZÖTT.

ÁBTL-3.2.4.-K-835/1 /5

A rezidentúra ekkor már nem törekedett Hedri beszerzésére, mondván, e nélkül is használhatónak bizonyult a hadiüzemre vonatkozó adatok megszerzésében. A rajzok és a rakéta-hajtóanyag megszerzése dolgában az őrnagy a Hírszerző Osztály állásfoglalását kérte, hogy szükség esetén tervet dolgozhasson ki az akció lebonyolítására. Dohány ugyanakkor jelezte: célszerű volna megmondani a jelöltnek, hogy tevékenysége milyen komoly jelentőséggel bír a szocialista országok szempontjából. Az őrnagy mindenképp közölni akarta a jogtanácsossal, hogy megkapja a hazatérési igazolványt, de azt csak az év vége felé vegye igénybe. Mindebből Hedri ráérezhetett, hogy komolyan veszik, azonban a hazautazásra csak az 1960-as évben kerülhetett sor.

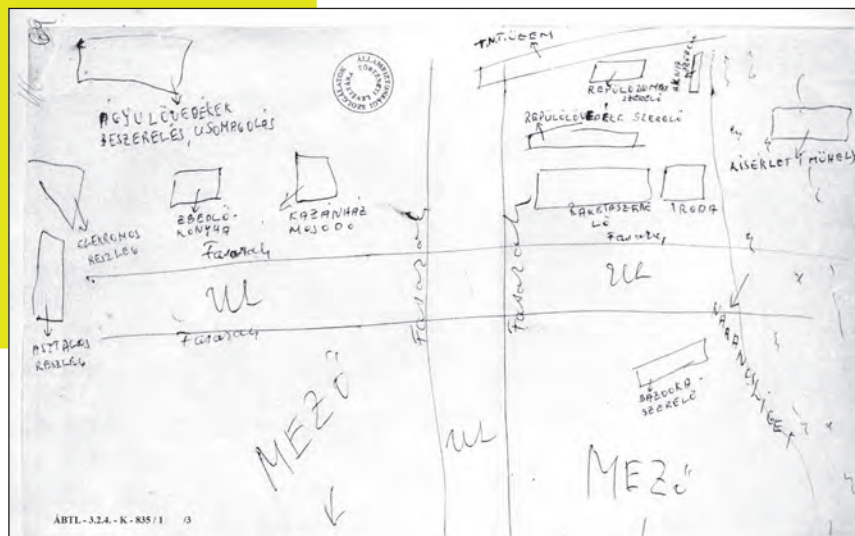
Dohány Berlin Izsóval és Rédei építészmérnökkel, aki már megkapta a hazatérési engedélyt, egy fogadáson találkozott. Berlin ugyan a régi mozgalmi emberek közé volt sorolható, ám ennek ellenére Hedri Zoltánról csak közvetett úton tett fel kérdéseket. A rakétakísérleti telep szóba sem került, mert Berlin nem tudta, hogy a jogász ott dolgozik. Rédei pedig csak azt mondta vissza a jelölttel kapcsolatban, amit Berlintől hallott. Berlin Izsó elmondásából kitűnt, hogy Hedri Zoltánnal Izraelbe érkezése idején került jó viszonyba, amikor az utóbbi jogi tanácsokat adott a többieknek. Több hazatérő kérelmét ő írta, ugyanakkor Berlin együtt dolgozott vele egy kőbányában. A jogászt rendes embernek tartotta, aki mindenkin megpróbált segíteni, ugyanakkor megdöbbenették a kinti állapotok. Berlin Izsó tudomása szerint Hedri és neje nagyon szerettek volna visszatérni Magyarországra, azt viszont nem értette, hogy miért csak Keresztúri Irén intézkedett az ügy érdekében. A házaspár zárkózott életet élt, csak ritkán ment el szórakozni.¹⁸ Palotás osztályvezető elismerte, hogy Dohány szabályszerűen hajtotta végre a Központ utasításait, amennyiben fedetté tette a Hedri Zoltánnal történő foglalkozást, miközben hangsúlyozta, hogy messzemenő óvatossággal kezeljék az ügyet. Mindazonáltal figyelembe véve a jelölt megfelelő szakértelmének hiányát, egyetlen feladat került meghatározásra: a rakéta-hajtóanyag vagy legalábbis a minta megszerzése. A II/3. Osztály a további foglalkoztatásról csak ennek fényében tervezett dönteni. Az elvárást a korábbi találkozók stílusában kellett a jelölt számára kommu-

nikálni, akit arról is ki kellett kérdezni, hogy mi a véleménye a művelet megvalósíthatóságáról.

A Központ a jogásztól a telep védelmi rendszerének alapos tanulmányozását várta, a legkisebb felmerülő akadály, pontatlanság, hiányosság esetén az akciót el kellett halasztani. A hajtóanyag megszerzése előtt fel kellett mérnie a jelöltnek, hogy figyeli-e a biztonsági szolgálat. Miután eltette, arról kellett meggyőződni, hogy ezt nem vették-e észre, azonban a legkisebb veszély esetén meg kellett szabadulnia a mintától, hogy semmit se találjanak nála. Az anyag átadására négy szemközti találkozón nem kerülhetett sor, Tömpe osztályvezető azt tartotta a legkevésbé veszélyes megoldásnak, ha Hedri Zoltánné viszi magával a követségre. Igaz, az asszony nem tudhatta, hogy miről van szó. A jelölt a gyárról és a rakétáról írásos feljegyzést nem készíthetett, Dohány pedig nem vehetett át ilyesmit, ha Hedri mégis előállt volna vele. A művelet sikeres lebonyolítása után újabb találkozóra csak két hónap elteltével kerülhetett sor, de az anyagátadást követően Hedri feleségét is eltiltották a követségre való bejárástól. Ez ugyanis rájuk irányította volna a Sin-Bet figyelmét, amely óhatatlanul azt kezdte volna gyanítani, hogy Hedri a feleségén keresztül tartja a kapcsolatot a rezidentúrával. A házaspárt attól is el kellett téríteni, hogy hazatérési szándékukat hangoztassák. Az őrnagy azt megkérdezte a jelölttől, hogy feleségének milyen gyógyszerre volna szüksége és ki volt az itthoni kezelőorvosa. A Központ megelőlegezte a bizalmat a jelöltnek, aki hajlandó volt együttműködni, miközben hangsúlyozta, hogy „teljes bizonyosságot majd csak az akció végrehajtása után nyerünk”.¹⁹

A jogász április végén sikeresen megszerezte a mintát, amelyet kabátzsebe bélésébe varrt be az illemhelyen. A hibátlan hajtóanyaglemez helyére azonos tömegű sérült lapokat helyezett el, az utóbbiakat újságpapírba tekerte, hogy grammra pontosan egyezzen a mérés. A minta egy szemüvegtok külső és belső része közé került: a jelölt felesége egy héttel Hedri és Dohány találkozója előtt behozta a követségre. Az őrnagy ehhez csak annyit tett hozzá, hogy a hajtóanyagot nyílt láng mellőzésével kezeljék. Hedri ezzel egy időben vázlatosan rögzítette a telepet és az ott készülő fegyverfajtákat. A május 3-i találkozón elmondta, hogy

Hedri
Zoltán
rajzai
Forrás:
ÁBTL

(a valóságban a húszas évek óta katonai célra is használt hexogén)²³ – társaságában őrizték. Az előző héten indult a gyártása annak a lyukacsos hüvelyhez csatolt tüzérségi lövedéknek, amely TNT-hexogén keveréssel volt megtöltve. A telepvezetőtől pedig annyit sikerült megtudnia, hogy a szóban forgó tüzérségi lövedék előnye a hüvely kialakításából és a robbanótöltet anyagából származik: a majdnem százszázalékos célzási pontossága nagyobb tüzerővel párosult. Az üzem gyártmányaival a térségben lévő NATO-támaszpontokat és -tagországokat – főleg Görögország és Törökország – látták el.

Hedri április folyamán munkatársaival Ejlataban járt kiránduláson, ahonnan visszafelé a csoport betért a Jotbáta nevű kibucba, amely az Ejlatabér-Seva-i országúton a 195-ös és a 196-os kilométerközött helyezkedik el. A jogásznak az az érzése támadt, hogy egy komoly katonai raktárban vagy hadiüzemben jár, hiszen ugyanolyan föld alatti bunkereket látott, mint amivel saját munkahelyén is találkozott.²⁴ Hedri ugyanakkor elmondta, hogy feleségének a gyógyszerét egy nemrégiben kivándorolt személy elhozta magával, míg a hazatéréseivel kapcsolatban azt látta a legsúlyosabb akadálnak, hogy munkahelyére való tekintettel nem engednék ki a

zsidó államból. Ezért vetődött fel az a megoldás, hogy Hedri és felesége kiváltja az izraeli útlevelet, amivel Isztambulba utaznak, ahol az MNK konzulátusa kiállít egy látogatóvízumot. A jogász ismételten elmondta, hogy munkahelyére Amos Manor (eredeti neve Mendelovics) feleségének köszönhetően került. Hedri Zoltán története ezáltal elfogadhatóvá vált.

Az őrnagy újabb feladattal nem látta el a jelöltet, mindössze egy rövid megbeszélésre készült június 3-án, nem sokkal hazautazása előtt. A jövőre nézve azt tartotta a kibontakozás irányának, hogy Hedri a rakéta gyártásához eredeti anyagokból szerezzon mintát, különös tekintettel az új típusokra. A második ütemben – megfelelő előkészítés után – kezdődött volna a tervrajzok lefényképezése. Az őrnagy a további részleteket a szabadsága alatt szeretne volna tisztázni.²⁵

A NAGY ZSÁKMÁNY

Hedri Zoltán az *Új Kelet*²⁶ 1959. május 29-i számában megjelentetett egy publicisztikát egy Sipeki Árpád nevű, sváb származású újlipótvárosi szabóróról, aki 1938-ban az Anschluss idején elkötelezett Volksbund-hívő lett, nevét Stammer Józsefre változtatta. Hedrit a második világháború kitörése után először a Budaörsi úti Károly laktanyába rendelték be munkaszolgálatosként, ahonnan még haza tudott menni egyes keretlegények megvesztegetése jóvoltából. Stammer Hedri érkezését mindig gúnyos mosollyal fogadta. Amikor a jogász hazatért Mauthausenből, a szabót háborús bűnök vádjával internálták, 1946 elején azonban Stammer hazatérhetett, visszakérte az eredeti vezetéknevét, majd Sipekiként élt tovább. Mindig előre köszönt a jogásznak, 1948-tól a „szabadság” formulát használta. Amikor kitört a forradalom, 1956. október 24-én Sipeki azt mondta a többieknek, hogy Posen (Poznań) megismétlődik, csak sokkal nagyobb hatással. Hedri ekkor úgy érezte, hogy visszatért a múlt.²⁷

A június 10-i találkozón el is újságolta Dohánynak, hogy amióta írása megjelent, munkahelyén hatalmasat nőtt a tekintélye. Miközben fizetésemelésre terjesztették elő, valamint megkapta a véglegesített belépőjét, a Sin-Bet

illetékes tisztje, aki egyébiránt egy meglehetősen erőszakos ember volt, tisztelettudóan beszélt vele, és arról érdeklődött, hogy miben segíthet. Hedri ugyanakkor kiderítette, hogy Haifa előtt néhány kilométerrel, egy nagy kiterjedésű laktanya mellett működik a kettes számú rakétakísérleti telep. Az egyik korábbi munkatársa, Klein Zoltán, nem sokkal korábban került hozzájuk.²⁸ A figyelemelterelés eredményesnek bizonyult, Hedri a munkahelyétől ajándékba kapott ruhák közé rejtve elhozta a rakéta és – az 1950-es években Izrael által kifejlesztett M20-as Super Bazooka (szuper páncélököl)²⁹ – robbanótöltetének leválasztásához szükséges alkatrészt, egy nem irányított rakéta vázat, valamint egy tüzérségi löveg gyutacsát és egy amerikai kézigránát egyik alkotóelemét.³⁰

A BM Nemzetközi Osztály minden bizonnyal egyből a szovjet társszervhez fordult, minthogy 1959. július 16-án a tel-avivi KGB hírszerző állomás egyik tisztje közvetlen megbeszélést kezdeményezett Kiss Dezső BM-rezidenssel. Az őrnagy átadta a Hedri által megszerzett anyagokat, míg az orosz tiszt rákérdezett, hogy a forrás mennyire megbízható, lehetett-e radioaktív anyag a töltetben, valamint arra, hogy hol helyezkedik el a kísérleti telep. Az alkatrészek rendeltetéséről Kiss őrnagy nem tudott pontosan nyilatkozni, mivel ezt felterjesztette a Központnak. A KGB-tiszt ezeket elvitte magával, végül másnap a szovjet követségen mindent visszaszolgáltatót. Bár nem volt biztos, hogy a töltet nem tartalmaz-e nem hagyományos anyagot, szakértő híján nem szerelték szét. Igaz, első ránézésre ez nem tűnt valószínűnek. Az orosz hírszerző úgy vélte, a szakértői vizsgálatból majd kiderül, hogy tényleg újfajta robbanóanyaggal van-e dolguk.³¹

A Központ augusztus második hetében az alábbi utasításokat adta Hedri Zoltán ügyével kapcsolatban. a/ A jelöltet el kell igazítani a saját biztonságára vonatkozó szabályok betartása és az önellenőrzés módozatai tekintetében, valamint ismertetni kell vele a rendkívüli találkozók szerepét és a végrehajtásának módszereit. b/ A legközelebbi megbeszélés alkalmával Dohány közölhette a jelölttel, hogy a feladatok végrehajtását követően visszatérhet Magyarországra. Az utazás költségeit a BM fedezi, míg hazaérkezését követően biztosítják számára az elhelyezkedést.

c/ Az orosz társszerv útmutatásait figyelembe véve szeptember végén volt várható a döntés Hedri újabb feladatairól és az izraeli tartózkodás időtartamáról. d/ Hedri továbbra sem hozhatott el semmit a munkahelyéről, még akkor sem, ha ezt fontosnak tartotta volna. e/ Dohány csak határozott céllal szervezhetett találkozt, ami alól Hedri rendkívüli esetben történő jelentkezése képezett kivételt.³²

Amikor szeptember 14-én Dohány tájékoztatta a jogtanácsost a hazatérés feltételeiről, utóbbi megköszönte az őrnagy jóindulatát, de még azt is megértéssel fogadta, hogy a kísérleti telepről további bizalmas értesülésekre van szükség. Hedri hangsúlyozta, hogy a gyártási folyamatokat már sokkal részletesebben ismeri, mint azelőtt. A jelölt feleslegesnek nevezte a Dohány részéről a hátramaradó ingóságokért fizetendő kártérítési ígéretet, ám sokkal jobban zavarta, hogy a hazatéréssel kapcsolatban nem hangzott el kézzelfogható időpont. Mindazonáltal, aggodalmának igazi forrását felesége egészségi állapotának folyamatos rosszabbodása jelentette, Keresztúri Irén idegösszeomlást kapott, testtömege 45 kilogrammra csökkent. Hedri ekkor azzal a megjegyzéssel élt, hogy sokkal nyugodtabban tudna dolgozni, ha felesége rövid időn belül visszatérhetne Magyarországra. Dohány óvatosságra intette, mondván, az asszony váratlan eltűnésével munkahelyi pozíciója nagyon könnyen megrendülhet. Az őrnagy abban látta a megoldást, hogy Hedri úgy kommunikálja az eseményeket, hogy felesége gyógykezelés céljából Ausztriában tartózkodik. Ezzel egy időben viszont a jogásznak meg kellett volna szellőztetnie, hogy nézeteltérés támadt közöttük, mert az asszony a közel-keleti éghajlatra való tekintettel nem akar Izraelben maradni, így jó esélye van a válásnak. Dohány elgondolása alapján Hedri Zoltánné izraeli útlevéllel utazott volna Bécsbe, ahonnan az ottani követség által kiállított hazatérési igazolvánnyal érte volna el Budapestet.

A jelölt munkahelyével kapcsolatban nem panaszkodott, hiszen szóba került, hogy megteszik az üzem bérelszámolójának. Ezt azzal az indoklással utasította el, hogy 20 fonttal kevesebb fizetést kapna, ami felesége állapotára való tekintettel nem vállalható. Az előléptetés a feladata szempontjából sem lett volna előnyös, mert onnantól kizárólag a személyzeti adatok-

hoz kapott volna hozzáférést. A főnöke szerint nagyobb karrierre lett volna érdemes, azonban Hedri azt válaszolta, hogy elégedett a munkakörével, mert így módjában áll az államnyelvet elsajátítani. Igaz, a későbbiekre vonatkozóan szívesen fogadta a segítséget. A jogász egyben megkérdezte Dohánytól, hogy mi lehet az oka az utóbbi időszakban történt sorozatos letartóztatásoknak. A kérdés amiatt izgatta, mert a lodi repülőgépgyárban őrizetbe vett személyről azt hallotta, hogy magyar származású. Az őrnagy ennek kapcsán átvette a biztonsági rendszabályokat a jelölttel, miközben arra kérte: mindenki más előtt úgy nyilatkozzon, hogy feleségével véglegesen a zsidó államban kíván letelepedni. A jogász elmondása szerint mindent megtett azért, hogy ne keverje magát gyanúba. A követséggel folytatott levelezését elégette, teljesen megszakította a kapcsolatot azokkal az ismerőseivel, akik haza kívántak térni, munkahelyén pontról pontra tartotta be az előírásokat. Hedri időközben kiderítette, hogy a rakéta hajtóanyaga „Cordit” – pontosabban szólva az 58%-ban nitroglicerinnel, 37%-ban cellulóz-nitráttal és 5%-ban vazelin-összetételű, régóta használatos kordit-robbanószer³³ –, azonban Dohány leintette, hogy nincs szükség újabb mintákra. Az őrnagy sokkal nagyobb érdeklődéssel tekintett a jelölt beszámolójára, amelyből kiderült, hogy – a páncélelhárító rakéták importjával párhuzamosan³⁴ – nagy tételben zajlik tüzérségi lövedék és páncéltörő gránát Nyugat-Németországba irányuló kivitele.

Hedri közvetlen felettesétől azt is megtudta, hogy Izrael a NATO megbízásából szállít lőszert a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), valamint Görögország és Törökország haderőinek. Dohány úgy érezte, hogy a személyes gondok megoldásához felkínált segítség jó hatással volt a jelöltre. A beszélgetésből arra a következtetésre jutott, hogy Hedri őszinte a rezidentúrához és komolyan veszi a megbízatásait, még akkor is, ha valahol tart az esetleges következményektől.

Dohány végső soron azt javasolta, hogy Keresztúri Irént állapotára való tekintettel mielőbb engedjék hazatérni, ugyanakkor a jelölttől újabb alkatrészt vagy anyagot ne kérjenek. Ehelyett az üzemből készülő gyártmányokat jellemeztessék vele, míg a Központ szakemberekkel elvégzett az értékelést, végül ennek alapján dönt arról, hogy milyen anyag-

mintákra, alkatrészekre vagy tervrajzokra lesz szükség.³⁵ 1959. szeptember 28-án este hét órakor Dohány őrnagy kb. tízperces megbeszélést folytatott Hedri Zoltánnal, aki bevallotta, hogy a négy alkatrészből csak a szuper páncélökölben lévő tölcser rendeltetését ismeri. A másik hármat azért hozta magával, mert arra gondolt, hogy hasznos lehet, bár volt olyan érzése, hogy az már nem képvisel újdonságot. A jogász ezzel párhuzamosan jelezte, hogy nemsokára visszatér az eredeti munkakörébe, ugyanis a páncéltörő gránátok többsége már megérkezett Nyugat-Németországba. Mivel ideiglenes beosztásában a Cordit-gyűrűk ellenőrzésével foglalatostkodott, újból rákérdezett, hogy ne hozzon-e mintát magával. Hedri ugyanis megjegyezte, hogy az NSZK számára gyártott fegyverek anyagaihoz később már nem lesz hozzáférése, mert a páncéltörő gránátokat nem ők vizsgálják. Az őrnagy végül abban maradt a jelölttel, hogy az időbeli korlátok miatt a két nappal későbbi találkozóra hozzon magával egy Cordit-gyűrűt. A 29-i beszélgetés vége felé az is szóba került, hogy a két rakéta jellegű fegyverben a Hedri által hozott robbanóanyag a lövedék fejrésze alatt található. A rakéta hátsó szektorába más típusú anyag került, amely zárt dobozban érkezett, ahonnan a selejtes rudat nem szabadott kivenni. Dohány ebből arra következtetett, hogy a korábban megszerzett anyag nem Cordit volt, hanem a robbanótöltet, mivel a Cordit a rakéta farokrészében helyezkedett el. Az őrnagy egyből arra gondolt, hogy amennyiben a selejtes rudakat bent kellett hagyni a dobozban, akkor a jelölt valami komoly anyagra bukkant. Az utóbbi kicsempészéséhez viszont sokkal komolyabb előkészületre volt szükség, amely a kísérleti telep állandó tanulmányozását igényli.

Az október elsejei találkozó rendben lezajlott, Hedri elhozta, amit ígért. Igaz, arra kérte Dohányt, hogy feleségének állapotára való tekintettel egy ideig ne fussanak össze, ugyanakkor próbálja előmozdítani az asszony hazatérését. Az őrnagy azért sem egyeztetett újabb időpontot, mert a jelölt további foglalkoztatását alaposan ki kellett dolgozni. Mindazonáltal az összeköttetés rendszerében megállapodott a jogtáncossal. Az állandó helyszín a Maxim mozi lett, mindig este hét órai időpontban. A Hedri címére Elza aláírással küldött képeslap keltezését beleszámítva az ötödik, illetve hatodik nap volt a személyes megbeszé-

lés időpontja. Amennyiben váratlan esemény történt, a követségtől telefonon kellett volna érdeklődni arról, hogy „*Dr. Bányász névre érkezett-e okmány?*”. Ez másnapi találkozót jelentett.³⁶ Molnár István százados – a tudományos-technikai hírszerzésért felelős F-alosztály megbízott vezetője – egyetértett Dohány elképzeléseivel, valamint Hedri Zoltánné hazatérésével. Igaz, ehhez ki kellett deríteni, hogy az asszonyt ki fogadná be ideiglenes jelleggel, valamint azt, hogy hol kíván elhelyezkedni. A Központ a bécsi rezidentúrán keresztül intézte a visszatérést, amihez az indulás időpontját is kérte Dohánytól.³⁷

Antal Sándor rendőr százados – fn. „Budai” –, az F-alosztály új parancsnoka³⁸ egy hónappal később elküldte a Hedri által megszerzett alkatrészekre vonatkozó szakvéleményt, amely összhangban volt a jogász megérzésével. A 30 mm-es fedélzeti gépágyúövedék, a 60 mm átmérőjű kumulatív bélésű löveg lőszerében használt csapantyús csavar, amely a gyutacs részét képezi, valamint a kézigránát gyújtójának egyes elemei nem jelentettek újdonságot, legfeljebb a forrás eredetét igazolta. A robbanóanyag mintájának átvételére viszont csak akkor kerülhetett sor, ha arra a Központ táviratban engedélyt adott.³⁹

1959. november 1-én este hétkor Dohány újra találkozott Hedri Zoltánnal, aki beszámolt a telep biztonsági helyzetéről és az általa elhelyezkedés szempontjából ismert katonai objektumokról. Ezzel párhuzamosan megnevezte a Soltan Részvénytársaságot, amely a Haifa melletti Joknim településen hadianyaggyárat működtetett, valamint ismertette az izraeli védelmi minisztérium hadiiparral kapcsolatos szerepét. Hedri ugyanakkor feltételezésekbe bocsátkozott annak kapcsán, hogy Herzlija közelében kell lennie egy vegyiipari üzemnek, ugyanis a Cordit, valamint az a robbanóanyag, amelyből elsőre mintát szerzett, onnan került a kísérleti állomásra. A gyár jellegéről többet nem tudott, ám hallomásból úgy tudta, hogy egy Fodor nevű, Magyarországról 1957-ben kivándorolt személy dolgozik náluk. Dohány a páncélöklő és a rakéta gyártásához használt anyagok mintáinak megszerzését nevezte meg Hedri legfontosabb feladatának. Az őrnagy november 7-én végrehajtott egy gyors anyagátvételt, majd 12-én egy konzultációt a jelölt feleségének ügyében. Dohány

jelezte, hogy Keresztúri Irén hazahozatala csak a jóváhagyott útvonalon történhet, máskülönben férjét is veszélybe sodorhatja, amely az együttműködésre is káros hatással lenne. Az őrnagy úgy számolt, hogy 2-300 fontos többletkiadással megoldható az útlevel és a kilépő megszerzése. Hedri időközben meghívólevelet kért egy Bécsben élő volt budapesti ügyvéd ismerősétől, aminek eredményét december közepére várta. Az asszony útiköltségére 400 fontot kapott a tel-avivi rezidentúrától, amelyhez a későbbiekben még egy 100 fontos részlet társult. Dohány ugyanakkor lediktálta a Hedri Zoltánné által küldendő, elbocsátó üzenetet, amely a férj kinti helyzetének megerősítését szolgálta. A találkozón gyanús körülmény nem merült fel, ám az őrnagy a jogász közvetítésével igyekezett eltéríteni az asszonyt azoktól a barátnőitől, akik állandóan a hazatérésről beszéltek, mégis húzták a döntést.⁴⁰

A december 8-i találkozó is rendben lezajlott. Hedri ekkor elhozta magával az R. M. és Lupersol jelzésű vegyszerekből készült fémragasztót, amit 10:1 arányban kellett összekeverni, majd felvinni a recés felületre, a száradási idő 24 óra volt. A műhelyben azonban feltűnt neki egy, a korábbiakhoz képest majdnem háromszor akkora páncéltörő lövedék, amire a záróelemet sehogy sem tudták ráilleszteni. Dohány tudatosította a jogtanácsosban, hogy a hajtóanyag megszerzéséhez saját holmiján kívül semmit nem vihet be, miközben csak sérült darabot hozhat ki magával.

Hedri felesége megkapta az osztrák meghívólevelet, azonban az útlevel és a kilépő végső soron 500 fontba került, ráadásul az oda-vissza szóló menetjegy is pluszmegterhelést jelentett. A jogtanácsos e kiadásokhoz 500 font hozzájárulást kért, amit Dohány is támogatott.⁴¹ Tömpe András rendőr vezérőrnagy 1960. január 13-án meghatározta a II/3. Osztálynak az ügygel kapcsolatos teendőit: Keresztúri Irén hazatéréséhez a valuta biztosítása, az intézkedések megtétele a bécsi rezidentúrán, a színlelt szakítással kapcsolatos levelezés megszervezése, Hedri Zoltánné egy hónapos üdültetésének lebonyolítása, valamint munkába állásáig havi 1000 forint támogatás kifizetése. A nő férjét 3-4 hónapon keresztül pihentetni kellett, a tel-avivi rezidentúrának csupán biztosító találkozó szervezésére volt felhatalmazása, amely azt volt hivatott tisztázni, hogy

az izraeli elhárítás nyomoz-e a jelölt ellen. A kapcsolatot csak ezt követően lehetett újraéleszteni. Tömpe vezérőrnagy ugyanakkor szóvá tette, hogy a rezidentúra nem kapott jóváhagyást az 500 font kifizetésére.⁴² Molnár István alosztályvezető ezt annyiban finomította, hogy Keresztúri Irén hazatérése után három hónapon keresztül folytassanak irányított levelezést, amely a nő egészségi állapotára helyezné a hangsúlyt. Hedri Zoltánt ez idő alatt munkahelyének teljes feltérképezésére, a technikai dokumentációk és katonapolitikai értesülések megszerzésére mozgósítják, mielőtt Bécsbe utazna feleségének meglátogatása végett. Ekkor viszont őt is haza tervezték hozni azzal az indokkal, hogy felesége állapota megkívánja, hogy ne térjen vissza Izraelbe. Végül, de nem utolsósorban segítséget helyezett kilátásba a házaspárnak az elhelyezkedéshez.⁴³

Időközben január 11-én Dohány újból találkozott Hedri Zoltánnal, aki elmondta, hogy munkahelyére két újabb műszaki szakember érkezett, az egyikről viszont azt gyanította, hogy a Sin-Bet embere. Hedri Zév Klein nevű munkatársa átigazolt a Tel-Avivban a Jad-Elijachu és a Petach Tikva felé vezető országút sarkán, az 54-es autóbusz megállója közelében működő finommechanikai üzembe. Ez azért volt fontos, mert Klein korábban arra kérte a jogászt, hogy tanítsa angolul, csak hogy nem fizetett érte. Hedri ekkor Dohány utasítása nyomán arra kérte Kleint, hogy a munkakörével összefüggő, szakmai kérdésekben foglalkozzon vele, amely az előmeneteléhez kell. Igaz, Klein gyomorfekélye miatt erre csak később kerülhetett sor. Hedri ezenkívül még egy gyárról szerzett értesülést: a tel-avivi vasútállomás közelében, a 63-as busz útvonalán található az az üzem, ahol az UZI géppisztolyokat készítik.

Január 13-án az őrnagy még egyszer megbeszélésre hívta a jogtanácsost, hogy felkészítse a feleségével való levelezés rendkívüli szigorú szabályaira. Ugyanakkor felhívta Hedri figyelmét, hogy Keresztúri Irénnek a Tel-Aviv-Bécs útvonalra vásárolt retúrjegyet le kell adnia a bécsi konzulátuson. Ha ezt sikerül leadni, akkor jelentős lesz a visszatérített összeg. A megérkezésről írt levél átvételét követően Dohány két hónapos szünetet javasolt a kapcsolattartásban.⁴⁴

A HÁZASPÁR HAZATÉRÉSÉNEK MEGSZERVEZÉSE

Hedri Zoltánné 1960. január 14-én indult el Nicosiába, ahonnan 22-én érkezett Bécsbe. Az osztrák vízumhoz egy utazási iroda segítségével jutott hozzá, mivel Hacker Iván egykori ügyvéd meghívólevelére nem sikerült megszerezni. Az asszony kinti ismerőseinek arról beszélt, hogy egy ideig Nicosiában lesz gyógykezelésen, így távolléte kevésbé tűnhetett gyanúsnak. Hedri Zoltánné végül a bécsi Vera Panzióban szállt meg, majd január 27-én Budapestre utazott. Dohány őrnagy a hazatérés előtt eligazította, miszerint rá fognak hivatkozni, akik kapcsolatba lépnek vele, amit három-négy hetes szanatóriumi pihenés követ. A kinti megbeszélésen elhangzott, hogy segítenek számára elhelyezkedni, lakásra vonatkozó ígéretről nem esett szó. Ideiglenes jelleggel az asszonyt sógora, Hartmann Miklós fogadta be, miközben bátyja – Keresztúri László, a Vendéglátóipari Beruházási Vállalat igazgatója – havi 500 forintos támogatást nyújtott neki. Antal Sándor százados Keresztúri Irén kihallgatását, valamint azt indítványozta, hogy a jogtanácsos felesége pénztárosi vagy adminisztrátori állást kapjon, de időszakosan kerüljön megfigyelés alá. Az ellenőrzést egyben az is mutatta, hogy férjének szánt leveleit a futárpostával tervezték kiküldeni.⁴⁵

Antal és Molnár István alosztályvezető ugyanakkor komoly hibákat vélt felfedezni az ügyben. A két százados véleménye szerint a Központ nem küldte el időben a továbbvitelre vonatkozó utasításokat, de nem is rögzítette, hogy a tel-avivi rezidentúra bármilyen lépést csak a II/3. Osztály előzetes engedélyével tehet. Így viszont lehetőség nyílt az önkényes intézkedésre. A rezidentúra a Központ elvi hozzájárulásával, de előzetes írásbeli engedély nélkül valutát fizetett ki, a második 500 fontos részletet a BM válasza nélkül is átadták a jogtanácsosnak. Ezzel párhuzamosan nem vették figyelembe, hogy a munkaterv 1960. július 1-jével tervezte lebonyolítani a hazahozatalt. Tömpe vezérőrnagy pedig azzal a megjegyzéssel élt, hogy Dohánynak „*rendkívül zavaros elképzelése*” van az operatív tevékenységről.⁴⁶ Vértés János alezredes, a II/3. Osztály helyettes vezetője⁴⁷ – fn. „Alföldi” – utasítást adott rá, hogy Dohány minden találkozón számoltassa be a jelöltet arról, hogy milyen anyagok

megszerzésére van lehetősége. A két legfontosabb szempontként a rakéta hajtóanyagának és elektronikus vezérlésének elhozatala tűnt fel. A havi két találkozó időpontjáról az őrnagynak kellett döntenie, a helyszín és az időpontok váltogatásával. A levelezés szabályai nem változtak, de kényes vonatkozásban még a virágnyelven történő megfogalmazás sem volt megengedett. Ezzel egy időben május elsejei határidővel részletes tervet kért Hedri hazahozatalára, akit a feleségéhez hasonlóan a BM tervezett elhelyezni.⁴⁸

1960. február elsején este hét órakor Dohány ismét találkozott Hedri Zoltánnal, aki előbb feleségével kapcsolatban érdeklődött, hozzátéve, hogy környezetében nem fogtak gyanút az asszony távolléte miatt. Az őrnagy csak a február 29-i találkozóra ígért választ, ám rövid úton Hedri feladattaira terelte a szót. A jogász a rakéta üzemanyagának megszerzéséhez a kedvező pillanatra várt, amikor sérülés nélkül elhozhat egy darabot, ám a vezérlés dolgában már korántsem volt ilyen egyszerű a történet. Az erre vonatkozó rajzokat az ellenőrzési osztály páncélszekrényében tárolták, a szerelési eljárásnak megfelelő sorrendben. Az összes dokumentum átnézéséhez és a magyarázatok megjegyzéséhez a jelölt szerint legalább egy-két hónapra lett volna szükség, ám a másolásra nem látott lehetőséget. A túlságosan részletes rajzokat képtelenség lett volna megjegyezni, ugyanakkor ezek kihozatalára vagy lemásolására nem volt mód. Hedri ekkor csak annyit vállalt, hogy tájékozódik az ügyben, míg az őrnagy a kísérleti állomás munkájáról, az új vezetőkről és az oda érkező külföldi küldöttségekről kért beszámolót. Tizenkét nappal későbbre a jogász találkozót kért, ahol a hajtóanyagmintán kívül egy írásos jelentést akart átadni, amely a fenti kérdésekre adott választ. Dohány a Központ utasítása szerint elutasította mindezek átvételét, mire Hedri elkeseredetten rákérdezett, hogy árulóként tekinti-e személyét. A jogász úgy érezte, hogy embertelenül viselkedtek vele szemben, amikor bátyjának virágnyelven írt levelére igen goromba válasz érkezett. Dohány ekkor rászólt, hogy ezzel nemcsak a saját, hanem a követségen szolgálatot teljesítők biztonságát is veszélyezteti. Ezzel egy időben jelezte a Központnak, hogy nem tudott elfogadható magyarázattal szolgálni, amiért nem vette át Hedri anyagait, amivel a jelöltnek óhatatlanul problémát okozott.⁴⁹

A február 29-i megbeszélés alkalmával az őrnagy megmutatta a jogásznak a felesége által küldött levelet, amely megnyugtatóan hatott rá, ahogy az is, hogy újabb feladat megoldására sem kellett felkészülnie. Hedri 14-én arról számolt be, hogy a telep vezetőitől azt hallotta, hogy Izrael konfrontációs magatartásával a nyugati nagyhatalmak támogatását próbálja megszerezni, amire a jelölt szerint az is utalt, hogy az előző hetek folyamán a Super-Mystère gépekhez gyártottak nem irányított lövedékeket.⁵⁰ Az Egyesült Államok valójában nem lelkesedett a közkeletű feszültség éleződése kapcsán, Dwight David Eisenhower amerikai elnök egyértelműen arra törekedett, hogy Gamal Nasszer, Egyiptom teljhatalmú vezetője közeledjen a nyugati világhoz, amely még a sokkal hangsúlyosabban Izrael-barát John Fitzgerald Kennedy elnöksége alatt is tovább élt.⁵¹ Valójában a Hedri munkahelyén tapasztalt jelenségnek is egészen más oka volt, ugyanis ekkorra már eldőlt, hogy Izrael a Mirage IIIC kétszeres hangsebességre alkalmas elfogóvadászt állítja rendszerbe légvédelmi feladatra, míg a korábban erre használt Super-Mystère a jövőben frontbombázóként fog szolgálni.⁵²

Az üzem belső biztonsági előírásait alaposan megszigorították, amit az is jelzett, hogy éberségi előadást tartottak a kémek elleni védekezésről. A szónok mindenekelőtt a szovjet hírszerzésre irányította a figyelmet, mondván, az a legképzettebb és leghatalmasabb a világon, ugyanakkor Izrael titkait akarja megszerezni. A Sin-Bet tisztje mindenkit kihallgatott, Hedrinél elsősorban azt nehezményezte, hogy nem vásárol saját otthont és nem fogadja el a bérelszámolói kinevezést. Az elhárítótiszt egyben egy angol nyelvű levél elolvasására és a válasz megírására kérte. Hedri ezen csodálkozott, majd olyan érzése támadt, hogy a biztonsági szolgálat tudomására jutott, hogy Kleint ő tanítja angolul. Miközben nyelvtudását szeretnék volna ellenőrizni, a Sin-Bet nyomozó azt is felajánlotta, hogy Keresztúri Irént könnyebb munkára felvennék a céghez. Ráadásul Hedri Zoltánt nem sokkal később előléptették, és a fizetése is emelkedett. A kísérleti állomásra ugyanakkor egy 25 fős burmai küldöttség érkezett, miután nem sokkal azelőtt négy burmai tiszt járt náluk tanulmányúton. Négy másik burmai betanítása még mindig zajlott, egyiküket Hedri mellé rendelték tanoncnak. Mindeközben kiderült, hogy az üzem által használt vegyi anyagokat a Nof-

Jámi mellett lévő gyár szállítja. A jogtanácsos ugyanakkor elmondta, hogy régi barátság fűzi dr. Kenedi István műfordítóhoz, aki a „Hét” című kormánypárti hetilap munkatársa. Kenedi felvetette, hogy Hedri csatlakozzon a szerkesztőséghez, amit utóbbi azzal hátrított el, hogy munkahelyén többet keres. Bár felmerült benne, hogy el kellene vállalnia a felkérést, mégis azt kérte az őrnagytól, hogy ezt a gondolatot vessék el. Amennyiben ő visszatért Magyarországra, abból Kenedi Istvánnak súlyos kellemetlenségei lehetnek, amit a barátságra való tekintettel szeretne elkerülni. Dohány azt javasolta, hogy használják ki a jelölt hazatérés előtti lelkesedését a hajtóanyagminták és a jelentések átvételével.⁵³

Március közepére elkészült a hazatérési forгатókönyv, ám ezt a rezidencia még korántsem tekintette véglegesnek. A kísérleti állomás alkalmazottai közül még senki sem utazott Európába, így Hedri megfelelő indok híján aligha kaphatott volna az öreg kontinensre szóló útlevelet. Dohány úgy készült, hogy a jogász nem lép ki munkahelyéről, hanem Cipruson élő lánya meglátogatására kér szabadságot. A terv itt számításba vette, hogy Veronika hajlandó lesz meghívólevelet küldeni apjának. Az úti okmány érvényessége ilyenkor Ciprusra és Görögországra is kiterjedt, az ára 400 font környékén járt. Az út Athénig simának tűnt, a gondot a Görögországból történő kijutás jelentette, elkerülendő az ottani hatóságok gyanakvását. Dohány úgy vélte: ha megoldható, az athéni követségen Hedri átvehetné a hazatérésre jogosító iratokat, míg az országból való kilépését a BM ottani rezidense vagy egy, a jelölt fogadására a Központból kiküldött tiszt segítené. A legcélszerűbb az lett volna, ha a jogász egész Európára érvényes útlevelet szerez, azonban ausztriai utazásról még csak szó sem eshetett, mert munkahelyén egyből gyanússá vált volna. Az őrnagy azt javasolta, hogy először próbáljanak attól a hivatalnoktól osztrák vízumot szerezni, akitől Keresztúri Irén is megkapta az okmányokat. Hedri ezt azzal indokolhatta volna, hogy beteg feleségét is szeretné meglátogatni. A lebonyolítás két-három hónapot igényelt, minthogy különösen az útlevel megszerzése húzódozott el szokatlanul sokáig. Az okmányok költsége 1500 fontot tett ki, ugyanakkor Dohány a hátrahagyott ingóságokért is kártérítést javasolt. Ezzel egy időben a Központ utasítását kérte, hogy mikor kezdődjön el a jelölt kimenekítése.⁵⁴

1960. április 5-én Dohány újból találkozott a jogtanácsossal, aki több érdekes fejleményről is beszámolt. Munkahelyén az NSZK számára 60 ezer darab 81 mm-es gránátot gyártottak, azonban 12 napon keresztül a 16 cm átmérőjű, 26–28 cm hosszú gázgránátok készítése volt napi-renden. Április 12-től újból ennek a gyártása került előtérbe, azt viszont nem tudta megmondani, hogy a töltet gyújtó- vagy harci gázt tartalmaz. Március végén egy négytagú francia és német küldöttség járt náluk, akik a termelési folyamatokat vizsgálták. Minthogy a minőséggel nem voltak igazán megelégedve, ezért közvetlen felettese megpendítette, hogy mindegyik osztályra mérnöki végzettségű személyt készültek felvenni. Ben-Gurion amerikai látogatása előtt 100 fővel tervezték növelni a létszámot Hedri munkahelyén, illetve a Nof-Jami vegyiüzemben, de nem sokkal a kormányfő hazaérkezését követően mindent leállítottak. A minőség-ellenőrzési részleg vezetője ezt azzal indokolta, hogy az Egyesült Államok kész fegyvereket szállítani Izraelnek, ezért nincs szükség a hazai összeszerelésre.⁵⁵ Eisenhower és Ben-Gurion 1960. februári találkozásán az amerikai elnök még a fenyegetésként értelmezhető egyiptomi erődemonstráció ellenére sem akart ilyen kötelezettséget vállalni Izrael felé, mondván, az USA nem óhajt főszerepet játszani a Közel-Keletre irányuló fegyverexportban. Eisenhower kormányzata ugyanis a térség minden államával baráti viszonyra törekedett, hivatalosan azért, hogy – az arab világ nyugati orientációjának megőrzése végett – közvetíteni tudjon az ellenérdekelt felek között.⁵⁶ Hedri munkahelye minden bizonnyal légvédelmi rakéták gyártására készült, ugyanis a Hawk fegyverrendszer volt az első, amit az 1962-es megállapodás értelmében az Egyesült Államok közvetlenül exportált a zsidó államba.⁵⁷

Az április 14-i találkozón Hedri elmondta, hogy többször is találkozott a már említett Kenedi Istvánnal, aki Amos Manor elhárítófőnök baráti köréhez tartozott. Az ismeretség Beer (Berkovits) Ervin újságíró jóvoltából született, aki 1949-ben távozott Magyarországról. A jelölt szerint Beer a Sin-Bet tisztje volt, aki jó viszonyt tartott fenn Manorral. Kenedi egyszer dicsérte az izraeli hírszerzést professzionális munkájáért, amire a kairói egyetemre beépített egyiptomi zsidókat hozta fel példaként. A „Hét” munkatársa ugyanakkor felfedte, hogy szűkebb körben dr. Marton La-

jost, a rádió idegen nyelvű adásának vezetőjét, valamint a hetilapnál vele dolgozó dr. Vágó Bélát, aki 1959-ben települt át Romániából, a román hírszerzés emberének tekintik. Kenedi fenntartotta állásajánlatát Hedri Zoltánnak, aki belső munkatársként napi öt óra elfoglaltsággal kereshe-
tett volna 200 fontot.

Dohány elismerte, hogy ez politikai vonalon komoly hírszerző lehetőséget tárna fel, azonban a jogászt körülményeire való tekintettel haza kellett vinni. Az őrnagy ekkor felvetette, hogy az olimpiára Izraelből csoportos kiutazások tömege várható, így meg kellene vizsgálni a Róma érintésével történő hazatérés módozatait.⁵⁸ Május 5-én Hedri végre megkapta felesége levelét, aminek nagyon örült, noha szóvá tette, hogy miért megy olyan nehezen házastársának az elhelyezkedés. Dohány rászólt, hogy túlságosan borúlátó, ugyanis Keresztúri Irén jó kezekben van, ügyében maximális körültekintéssel zajlik az eljárás. Az őrnagy ezzel egy időben a fontos beosztásokat betöltő, magyar származású személyekről kérdezte. Hedri erre megemlített egy Balla nevű tábornokot, és a legközelebbi alkalomra vizsgálódást ígért. A hazautazás dolgában a jogtanácsos már érdeklődött az utazási irodánál, míg az őrnagy által átadni kívánt 100 fontot nem akarta elfogadni, mivel már túljutott a feleség hazajuttatásából kifolyólag felhalmozott adósságok törlesztésén. Inkább ahhoz kérte a BM segítségét, hogy próbáljanak megfelelő lakást találni számukra az otthoni újrakezdéshez.⁵⁹

1960 májusának közepére Dohánynak sikerült felvázolnia a jelölt hazahozatali tervét, amely a szigorú jogi szabályozás miatt sem volt egyszerű. Izraelben csak az kaphatott akadály nélkül útlevelet, aki 5 évnél régebben élt az országban. Aki ez időn belül érkezett, csak névre szóló meghívólevéllel utazhatott. Amennyiben a végső távozás vagy a származási országba való visszatérés mellett döntött, rendezni kellett a Szochnut felé adósságát. Az olasz, a görög és a jugoszláv konzulátus pedig csak úgy adta ki a vízumot, ha az izraeli belügyminisztérium már megadta a kiutazási engedélyt. A jugoszlávok négy, a görögök és az olaszok két nap alatt biztosították a vízumot, de aki magyar konzuli útlevéllal kérvényezte a beutazási engedélyt, az két hét várakozásra kényszerült. Izraelből

legegyszerűbben társas utazás égisze alatt lehetett kilépni, ez azonban jóval többbe került, mint az egyéni út. Igaz, könnyebben engedélyezték, mert a résztvevő nem kapott kézhez útlevelet.

A római olimpiára augusztus 22-én, Görögországon, Isztambulon és Párizson át indult az egyik csoport, amely szeptember 3-ra ért Rómába 1290 fontos részvételi díj mellett. Az augusztus 6-án induló társas utazás Görögországból Belgium és Franciaország érintésével a hónap végére érkezett Olaszországba, 1460 fontba került. Az augusztus 18-i bécsi kirándulás 1510 fontot kóstált, míg egy tíznapos ciprusi út 360, egy görögországi pedig 550-850 fontot tett ki. Az irodák egyéni utakat is szerveztek, főleg Görög- és Olaszországba, azonban máshová nagyon hosszadalmas volt az útlevel megszerzése. Ilyenkor az útiköltségen felül 300-350 fontot számított fel az utazási iroda, ha viszont ők szereztek kilépési engedélyt, az külön pénzbe került. Az illetékes alkalmazott kétháromszáz font ellenében, kapcsolatai felhasználásával feketén intézte el az ügyet. Hedri már érdeklődött annál az utazási irodánál, amely egyéni utazásokat szervez Rómába. Az egyik hivatalnok vállalta, hogy megszerzi a meghívólevelet, az útlevelet és a kilépőt. Az első tétel 300, az útiköltség oda-vissza 450, a kilépési engedély 100 fontba került, de 250 font erejéig 10 napi szállásköltsége is kifizetésre várt. Amennyiben a kilépési engedéllyel kapcsolatban nem merült fel akadály, az eljárási díj megtakarítható volt.

Dohány két tervet vázolt fel a jogász hazatérésére. Az első értelmében Hedri Zoltán bejelentkezik az augusztus 18-i Bécsbe induló társas utazásra, ahol leszakad a csoporttól, és a követség segítségével jut át Magyarországra. A költség 1500 fontot tett ki. Amennyiben a bécsi kirándulás meghiúsul, a jelölt egyénileg utazna Rómába, amely 1100-1200 fontból megoldhatónak tűnt, ugyanakkor az olimpia iránti érdeklődésen kívül alibijét az is megerősítené, hogy felkeresi Cipruson élő lányát. Ezzel együtt Hedri rákérdezett, hogy a kb. 40-45 kg tömegű ágyneműjét és téli ruházatát nem lehetne-e utánuk küldeni. Az őrnagy jelezte a Központ felé, hogy a vonatkozó KÜM-rendelet értelmében a követség minden további nélkül eljárhat az ügyben.⁶⁰

1960. június 9-én a Központ egyetértett a jelölt kivonásával, amit Dohány Zoltán őrnagynak még hazajövele előtt meg kellett szervezni. Az utasítás úgy szólt, hogy Kiss Dezső őrnagy is vegyen részt Hedri és Dohány utolsó megbeszélésén. Onnantól a rezidens foglalkozott a jelölttel, aki viszont csak akkor kezdeményezhetett találkozt, ha arra feltétlenül szükség van. A jogtanácsosnak az instrukció értelmében el kell indítania az egész Európára érvényes útlevel megszerzését, amit a római olimpián kívül lánya felkeresésével indokolhat. Rómában be kellett jelentkeznie a magyar követségen, majd legkésőbb 24 órán belül fel kellett szállnia az első budapesti repülőgépre. Kiss őrnagy a költségekre 1500 fontot fizetett ki Hedri Zoltánnak. A jelöltnek ugyanakkor megtiltották, hogy használati tárgyai közül bármit értékesítsen, tartozásait viszont be kellett fizetnie. Levelet sem adhatott postára és írásos feljegyzést sem készíthetett.⁶¹

Három nappal később Dohány személyesen is eligazította a jogtanácsost, aki egyben beszámolt vizsgálódásai eredményéről. Az őrnagy mindenképp az az megállapítást emelte ki, hogy az izraeli védelmi minisztériumban dr. Áldor Tamás – odakint dr. Aldori – a rakéta- és fegyvergyárakat felügyelő osztály vezetője. A magas rangú köztisztviselő édesapja – dr. Áldor István orvos – Budapesten élt. Az őrnagy még egyszer átbeszélte a jelölttel a biztonsági eljárásokat.⁶² 1960. június 22-én Dohány bemutatta Kiss őrnagyot a jogtanácsosnak, aki időközben megtette a szükséges lépéseket az útlevel megszerzése céljából. Az eredeti tervzettől azonban kénytelen volt eltérni, ugyanis a munkaadót minden körülmények között értesítették a kérelméről. Az egyik utazási iroda azonos pénzügyi feltételek mellett az USA-ba történő kivándorlásra való hivatkozással július 19-re meg tudta szerezni a szükséges úti okmányokat, amelyek Olaszország és Franciaország érintésével lesznek felhasználhatók.⁶³ Hedri július 20-án arról számolt be a rezidensnek, hogy július 5-e körül már megkapta az összes országba érvényes útlevelet. Az utazáshoz elmondása szerint már minden elő volt készítve, már csak az olasz vízumra várt.

Hedri 1960. július 22-én délben a Jeruzsálem izraeli személyszállító gőzössel indult Haifából Nápolyba, ahová 26-án délelőtt 10 óra volt az ér-

kezési idő. A jogász vonattal tervezett Rómába utazni, hogy 27-én Reményinél jelentkezzen a MNK követségén. Hedri nem sokkal korábban megsebesült és vérmérgezést kapott, amit több injekcióval sikerült csak meggyógyítani, amely jó alapot kínált ahhoz, hogy július 24-éig betegszabadságon legyen. A társasházban is azt mondta, hogy pénteken reggel néhány napra kórházba vonul, mert komolyabb kezelésre van szüksége. Ezzel egy időben Hedri megpendítette, hogy ottani ismerősei közül többen tudomást szereztek felesége hazatéréséről. A jogász arra gondolt, hogy Berlin Izsó írhatott erről, és csak remélni tudta, hogy a hír nem jutott el a munkahelyére. Mindezekre való tekintettel megkérte a rezidenst, hogy azokat az iratait, amelyek a vámvizsgálatnál feltűnést keltenének, az őrnagy továbbítsa Budapestre. Amennyiben az utazás megghiúsul, a jelöltnek a már ismert Bányász Károly néven aláírt levelezőlappal kellett tudatnia, amit öt nappal később követett volna egy, a Maxim mozinál megrendezett találkozó.⁶⁴

HAZAÉRKEZÉS ÉLMÉNYBESZÁMOLÓ MEGJELENTETÉSÉVEL

115

Antal százados 1960. július 29-én reggel öt órakor Keresztúri Irén társágában várta Hedri Zoltánt a Keleti pályaudvaron, majd augusztus 2-án négyszemközt beszélt vele. A hazautazás végső soron akadály nélkül lebonyolódott. A jogtanácsos július 25-én érkezett Nápolyba, majd 28-án délig a római Florida panzióban tartózkodott. Ahogy a követségen megkapta a 20 000 lírát, Zürich érintésével Bécsbe repült. Amikor este hat órakor odaért, a budapesti járat már elment, végül a repülőtársaság a jelölt követelésére vonatjeggyel kompenzálta. Az útlevél és az utazási előkészület 1800 fontba került. Hedri segítséget várt a BM-től az elhelyezkedésben, mindenekelőtt vállalati jogász szeretett volna lenni. Antal a lakáskérdés rendezéséhez nem ajánlhatott segítséget, mondván, az OTP-kölcsön elbírálása nem az ő hatáskörük. További kérésként merült fel részéről, hogy az „*Íme, Izrael!*” című írását kiadhassa, amivel javíthat az anyagi helyzetén. Antal Sándor részletes beszámolót kívánt Hedri izraeli munkahelyéről, magyar származású ismerőseiről, miközben az alábbi

javaslatot tette Tömpe András osztályvezetőnek. Az együttműködésre való tekintettel az erkölcsi bizonyítvány megszerzésében legyenek Hedri segítségére, míg a kéziratot átdolgozás és kiegészítése végett adják vissza a szerzőnek.

Az Értékelő Alosztály a mű elemzésére készült azt megelőzően, hogy a nemzetközi politikai helyzet figyelembevételével könyv formájában megjelentessék.⁶⁵ Kaltenecker Antal rendőr hadnagy rendkívül alapos munkának nevezte Hedri művét, amely átfogó ismereteket közölt Izrael gazdasági, társadalmi és ideológiai problémáiról. A műben szereplő adatok megegyeztek a BM Izraelre vonatkozó ismereteivel, ugyanakkor sok tekintetben kiegészítették azokat. Kaltenecker elsősorban a NATO részére gyártott fegyverekről, a kibucok szerepéről és a lakosság nemzetiségi, származási ellentéteiről szóló részeket tartotta hasznosnak. A külpolitikai részeknél viszont hiányosságnak nevezte, hogy az amerikai gazdasági és ideológiai befolyás alapos bemutatása mellett a nem lebecsülhető francia kapcsolattal a szerző már nem foglalkozott. Az izraeli belpolitika bemutatásakor pedig főleg a Mapaj és a vallásos pártok bírálatára helyeződött a hangsúly, míg az Izraeli Kommunista Párt csak említés szintjén került elő, míg az Egyesült Munkáspárt (MAPAM) jellemzése kimaradt a műből.

Kaltenecker ezzel egy időben a Hisztadrut szakszervezeti szövetség sajátos működéséről, az amerikai segélyekről és az arab kisebbség elnyomásáról szóló részeket tanulságosnak nevezte. A hadnagy azt javasolta, hogy némi stilizálást követően az anyagot tanulmányi célra használják fel, míg alaposabb átdolgozással a történet a nyilvánossággal is megismertethető.⁶⁶

Hedri Zoltán végül az Élelmiszeripari Minisztérium Tejipari Igazgatóságára került, mint beosztott jogtanácsos, felesége pedig a Bizományi Áruházban lett ügyintéző.⁶⁷ Hedri az ominózus kéziratot a Corvina Kiadónál szeretne volna megjelentetni, azonban Berényi György főszerkesztő a szöveg hangvételt indokolatlanul szubjektívnek és túlzónak nevezte, és a szerkesztés elveit sem tartotta megfelelőnek. Hedri válaszában hangsúlyozta, hogy a hangvételen csak addig lehet tompítani,

ameddig az nem változtat a műben szereplő tényeken. A jogász szerint Izrael esetében a tények elhallgatása volt a jellemző, mert a zsidóság nem akarja a családi szennyest kitergegetni, a nem zsidók pedig félnek az antiszemitizmus vádjától. Hedri elismerte, hogy anticionista a hangvétel, hozzátéve, hogy a világ zsidóságának nagy része is az, ezért úgy vélte, hogy itt nem vallási érzékenységről, hanem a cionizmus befolyásáról van szó. A stiláris javítások szükségességét a szerző sem vitatta, aki azonban jelezte, hogy szeretne megmaradni az amatőr író, illetve olvasó szintjén, nem törekszik irodalmi babérokra. Ezzel egy időben megjegyzete, hogy a mások által írt disszidálási, kiábrándulási beszámolók egy kaptafára készültek, ami már csak azért is untatja az olvasót, mert sokkal inkább érezhető rajtuk a propagandajelleg. Hedri végül felajánlotta, hogy a kiadó olyan formában adja ki a művet, ahogy megfelelőnek tartja, csak ez ne az ő neve alatt történjen.⁶⁸

Vályi Gábor irodalmi vezető a bírálat elkészítésének késedelmét azzal indokolta, hogy a könyv kiadását fontosnak tartják, ezért fordítanak rá ilyen komoly figyelmet. A kiadó úgy vélte, a mű komoly szolgálatot tehet, amennyiben sikerül veszélyes illúziókat eloszlatni a közvéleményben, de ettől még a szerkesztéssel kapcsolatos gondok nem tűnnek el. Vályi személyes találkoztól kért a szerzőtől, mondván, még az 1961-es évben szeretnék a könyvet megjelentetni.⁶⁹ Antal százados másnap a Napfény presszóban megbeszélést folytatott Hedri Zoltánnal, aki beszámolt a kiadóval zajló vitákról. Tizenkilencedikén a szerző választ kapott Vályitól, amely sokkal tárgyilagosabb volt az előzőnél, Antal mégis úgy vélte, hogy ezek mondvacsínált kifogások. A levelet a szerző huszadikán bemutatta, de nem hagyta a századosnál, mivel aznap találkozni készült a Corvina Kiadó vezetésével. Miután ez huszonkettedikére tevődött át, Antal elkérte a levelet, majd 22-én reggel, a másolást követően visszaadta. Hedri ugyanakkor eligazítást kapott, hogy legyen következetes, ragaszkodjon ahhoz, hogy a kézirat átdolgozása saját elhatározásból történt. Antal egyben tájékoztatást kért arról, hogy milyen téren akar a kiadó változtatást.⁷⁰

Darvas József – 1950 és 1956 között közoktatási és népművelési miniszter⁷¹ – is elolvasta a kéziratot, jónak találta, csak két szempontból kért javí-

tást. Izrael létjogosultsága nem vonható kétségbe, hiszen a Szovjetunió és a szocialista országok is elismerték,⁷² másrészt szerinte az izraeli sovinizmust az arab nacionalizmus álláspontjának átvételével bírálta a szerző. Az új lektor véleménye negatív volt, miközben Hedri kereste a kiadót, és nem fordítva. A jogász kapcsolatba lépett Darvassal, aki a kiadás mellett tette le a voksot, azt sugallva, hogy erről utasítás fog születni. Hedri végül július 27-én, a tényleges kifogásokkal kapta vissza a kéziratot átdolgozásra, augusztus 10-i határidővel. A jogász augusztus 3-án bevitte a javított változatot, majd 8-án megjött a szerződés, amely 1962. március 31-ét jelölte meg a kiadás határidejének. Augusztus 22-én Berényi arról érdeklődött, hogy van-e ritka soros változata a műnek, végül a kiadó vállalta, hogy e formában legépelteti a szöveget. Szeptember 7-én újabb levél jött, miszerint az újabb lektorálás több hetet vesz igénybe.⁷³

Az *„Izrael, az ígéretek földje”* című könyv végül 1961 decemberében a Pannonia Kiadónál látott napvilágot.⁷⁴ Mivel Hedri Zoltán története minden bizonnyal Izraelben is lelepleződött, és a III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség sem tudta volna igazán használni, az ügyet 1964. február 2-án lezárták.⁷⁵

JEGYZETEK

- 1 Palasik Mária: *A BM II/3. (Hírszerző) Osztály*. In: *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956-1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 49.
- 2 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)- 3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Dr. Hedri Zoltán /fn. Szabó László/ volt jogtanácsos beszerzése. – Javaslat. Tel-Aviv, 1959. I. 15. 7-8/38-39.
- 3 Ständeisky Éva: *Antiszemitizmusok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2007. 69-78/174-189.
- 4 Pelle János: *Az utolsó vérvádak. Az etnikai gyűlölet és politikai manipuláció kelet-európai történetéből*. Pelikán Kiadó, Budapest, 1996. 278-281.
- 5 Kovács András: *Egy kényes ügy. Dokumentumok magyar-izraeli titkos tárgyalásokról 1957-1961*. In: *Múlt és Jövő* 29 (2013) 2. sz. 103.
- 6 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Dr. Hedri Zoltán /fn. Szabó László/ volt jogtanácsos beszerzése. – Javaslat. Tel-Aviv, 1959. I. 15. 7-8/38-39.
- 7 Seymour M. Hersh: *The Samson Option. Israel, America and the Bomb*. Faber and Faber, New York, 1991. 212.
- 8 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Dr. Hedri Zoltán /fn. Szabó László/ volt jogtanácsos beszerzése. – Javaslat. Tel-Aviv, 1959. I. 15. 9-10.
- 9 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)-3.2.1. Bt-1441/1 – „Lagarde” (Marton Elemér). Évkör: 1955 – 1974. 306. oldal.
- 10 Pál István: *A francia kapcsolat. Izrael fegyverkezésének főbb tendenciái az 1960-as évek elején a Belügyminisztérium II/3. (Hírszerző) Osztálya jelentései alapján*. In: *Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2016. 113.
- 11 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tokaji elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Szabó László ügye. – Budapest, 1959. II. 12. 11-12.
- 12 Ian Black-Benny Morris: *Israel's Secret Wars. A History of Israel's Intelligence Service*. Grove Press, New York, 1991. 136-138
- 13 ÁBTL-3.2.4. K- 835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. II. 17. 14-16.
- 14 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tokaji elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Szabó László ügye. – Budapest, 1959. III. 9. 18-21.
- 15 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. III. 11. 22-24.
- 16 Abraham Rabinovich: *The Boats of Cherbourg. The Secret Israeli Operation that Revolutionized Naval Warfare*. Henry Holt and Company, New York, 1988. 23-55.
- 17 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. III. 11. 22-24.
- 18 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. III. 11. 25-27.
- 19 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tokaji elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Szabó László ügye. – Budapest, 1959. IV. 15. 28-30.
- 20 Bill Norton: *Air War on the Edge. A History of the Israeli Air Force and its Aircraft since 1947*. Midland Publishing, Hinckley, 2004. 159-163.
- 21 ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn.

- jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. V. 11. 33.
- 22** Norton, 2004: 176–180.
- 23** Lapat Attila: *A robbanóanyagok világa. Első rész.* – http://www.nbsz.gov.hu/docs/pub_lapat_1.pdf – Letöltés: 2018. IV. 1. 5–6.
- 24** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. V. 11. 33–35.
- 25** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. V. 11. 35–36.
- 26** Új Kelet 1918-ban Kolozsvárott indult, majd Tel-Avivban újraindított magyar nyelvű, független havilap.
- 27** Dr. Hedri Zoltán: *Történelmi kapcsolatok.* In: *Új Kelet 10* (1959. V. 29.) 10.
- 28** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. VI. 13. 40–41.
- 29** David Campbell: *Israeli Soldier versus Syrian Soldier: Golan Heights, 1967–1973.* Osprey Publishing, Oxford, 2016. 102–104.
- 30** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: „Szabó” által legutóbb adott anyagok. – Jelentés. Budapest, 1959. VI. 22. 44.
- 31** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Kapcsolatfelvétel szovjet elvtársakkal. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. VII. 18. 58–59.
- 32** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – 2/1/F. sz. utasítás – Tokaji Elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Szabó László ügye. – Budapest, 1959. VIII. 12. 60–62.
- 33** Jonas A. Zukas, William Walters, W. William P. WALTERS: *Explosive effects and Applications.* Springer, Berlin, 2002. 37.
- 34** George Lavy: *Germany and Israel – Moral Debt and National Interest.* Frank Cass, New York, 1996. 49–57.
- 35** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. IX. 22. 64–67.
- 36** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. jelölttel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. X. 9. 69–71.
- 37** ÁBTL–3.2.4. K – 835/1/T – [Szabó László] – 3/3 F. sz. utasítás – Tokaji Elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Szabó ügye. – Budapest, 1959. X. 12. 73.
- 38** Palasik, 2013: 84.
- 39** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – 7/2. sz. utasítás – Tokaji Elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Felterjesztett anyagok értékelése. – Budapest, 1959. XI. 9. 74–75/110.
- 40** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. XI. 17. 76–78.
- 41** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. – Jelentés. Tel-Aviv, 1959. XII. 10. 80–82.
- 42** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: „Szabó” ügyében Javaslat. – Budapest, 1960. I. 13. 85–87.
- 43** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: „Szabó” ügyében Javaslat. – Budapest, 1960. I. 15. 89–91.
- 44** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. I. 18. 92–94.
- 45** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: „Szabó” felesége ügyében Jelentés. – Budapest, 1960. II. 2. 102–104.
- 46** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: „Szabó” ügyében Jelentés. – Budapest, 1960. II. 6. 109–113.
- 47** Palasik, 2013: 69–70.
- 48** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – 2/1/F. sz. utasítás – Tokaji Elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Szabó ügye. – Budapest, 1960. II. 12. 115–116.
- 49** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó László fn. ügynökkel. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. II. 16. 119–121.
- 50** ÁBTL–3.2.4. K–835/1/T – [Szabó László] – Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. – Jelentés. Tel-Aviv, 1960. III. 20. 141.
- 51** Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000. 366–371.
- 52** Lon Nordeen: *Fighters over Israel. The Story of the Israeli Air Force From the*

- War of Independence to the Bekaa Valley.* Guild Publishing, London, 1991. 57–58.
- 53** ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. III. 20. 142–143.
- 54** ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T - [Szabó László] - Tárgy: Javaslat Szabó László hazavitelére. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. III. 20. 138–140.
- 55** ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. IV. 16. 146–147.
- 56** Patrick Tyler: *Fortress Israel. The Inside Story of the Military Elite Who Run the Country - and Why They Can't Make a Peace.* Portobello Books, London, 2012. 111–112.
- 57** Herbert M. Drucks: *John F. Kennedy and Israel.* Praeger Security International, London, 2005. 43–44.
- 58** ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. IV. 16. 147–148.
- 59** ÁBTL-3.2.4-K-835/1/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. V. 16. 150–151.
- 60** ÁBTL-3.2.4. K-835/1/T - [Szabó László] - Tárgy: Javaslat Szabó László kivonására. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. V. 16. 152–155.
- 61** Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) - 3.2.4-K-835/2/T - [Szabó László] - 6/4. F. sz. utasítás - Tokaji Elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Szabó ügye. - Budapest, 1960. VI. 9. 7–8.
- 62** ÁBTL-3.2.4. K-835/2/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabóval. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. VI. 19. 11.
- 63** ÁBTL-3.2.4. K-835/2/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabó Lászlóval. - Jelentés. Budapest, 1960. VII. 12. 14–18.
- 64** ÁBTL-3.2.4. K-835/2/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó Szabó László fn. ügynökkel. - Jelentés. Tel-Aviv, 1960. VII. 21. 19–21.
- 65** ÁBTL-3.2.4. K-835/2/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozó „Szabó”-val. - Jelentés. Budapest, 1960. VIII. 3. 24–26.
- 66** ÁBTL-3.2.4. K-835/2/T - [Szabó László] - Értékelő jelentés. „Szabó” „Íme, Izrael” című összefoglaló jelentéséről. - Budapest, 1960. IX. 22. 33.
- 67** ÁBTL-3.2.4. K- 835/2/T - [Szabó László] - Tárgy: „Szabó” ügyében ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS. - Budapest, 1961. IV. 19. 38–40.
- 68** ÁBTL-3.2.4. K- 835/2/T - [Szabó László] - Berényi György elvtárs, Budapest. - Budapest, 1961. VII. 3. 44–45.
- 69** ÁBTL-3.2.4. K- 835/2/T - [Szabó László] - CORVINA BUDAPEST - 80027/61 BGY/SZA - Budapest, 1961. VII. 14. 46.
- 70** ÁBTL-3.2.4. K- 835/2/T - [Szabó László] - Tárgy: Találkozóról JELENTÉS. Budapest, 1961. VII. 22. 50–51.
- 71** *A Magyar Irodalom Története 1945–1975. III/1–2. Kötet. A Próza.* Szerkesztette: Béládi Miklós–Rónay László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 341. -- <http://mek.oszk.hu/02200/02227/html/03/341.html> - Letöltés: 2018. wIV. 4.
- 72** Martin Gilbert: *Izrael története.* Pannonia Kiadó, Budapest, 2000. 137–148.
- 73** ÁBTL - 3. 2. 4. K-835/2/T - [Szabó László] - Feljegyzés. - Tárgy: „Izrael, az ígéretek földje” c. kéziratról. - Budapest, 1961. IX. 16.
- 74** HEDRI ZOLTÁN: *Izrael, az ígéretek földje.* Budapest, Pannonia, 1961.
- 75** ÁBTL - 3. 2. 4. K-835/2/T - [Szabó László] - ZÁRÓLAP - Budapest, 1964. II. 2. 60.

„Az az idő, amikor a terrorizmust értelemszerűen úgy különíthettük el, mint valami korlátozott társadalmi jelenséget, amellyel a rendőri erők és a biztonsági szervek elboldogulnak, régen elmúlt...”

Idézet egy holland terrorelhárítótól

02

BIZTONSÁG- KUTATÁS

Egy elnök halála

Egyiptom az 1970-es és 80-as évek fordulóján a magyar hírszerzési iratokban, különös tekintettel az iszlám szélsőségesek tevékenységére

Az elmúlt időszakban nagyjából világos kép alakult ki arról, hogy a titkosszolgálatok a törvényekben meghatározott feladataikon túl, milyen jellegű tevékenységet is folytathattak. A kép nem túl fényes. Az eddigi adatok alapján a magyar szolgálatok aktívan részt vehettek az illegális műkincs-kereskedelemben, elég talán a Seuso-kincsek rejtélyére utalni. *„Valószínűleg a Seuso-kincsek egy részét vitték ki Bécsbe az akkori magyar katonai titkosszolgálat egyik fedőcége, a Shell-Interag közreműködésével.”*¹ Felbukkantak nyugat-európai, távol- és közel-keleti terrorszervezetek törvénytelen felfegyverzésében és kiképzésében.² Sőt maguk is szerepet vállalhattak terrorakciók megszervezésében. Erre utal, hogy a II. János Pál pápa elleni merényletet követően az olasz hatóságok bolgár, szovjet, líbiai és magyar állampolgárokat utasítottak ki.³ Nem mellesleg Magyarországon bujkált a pápa fejére kiírt vérdíj kezelője is.⁴ A helyzetet még érdekesebbé teszi, hogy a terroristáknak nyújtott segítséget államközi szerződés alapján tették.

Az újabb kutatások eredményeképpen a magyar szolgálatok feltűntek az illegális drogkereskedelemben, előfordult, hogy nyugat-európai fedővállalkozáson keresztül, a mexikói drogkartell segítségével csempészték a ma már dizájnert drogként számontartott Captagont az Amerikai

Egyesült Államokba, ami ráadásul nem Captagon volt, hanem Pemolin, mert nem elég, hogy csempészték, még hamisították is.⁵ Részt vettek háborús övezetbe történő tiltott fegyverszállításban,⁶ de találunk nyomokat számítógépes bűnözésre is, melyekhez az eszközöket sok esetben illegális úton, a technológia ellopásával szerezhették be. Ehhez, a gyanú szerint, bűnözőket is felhasználtak.⁷

És miután a demokratikus országokat elárasztották bűnözőkkel, droggal és terrorral, magabiztosan kommunikálták, mennyire pusztul ez a nyugati társadalom. A szálak azonban alapvetően nem a belügyi, hanem a katonai titkosszolgálatokhoz mutattak, és sok esetben a Szovjetunió nyugatellenes operatív műveletéhez kapcsolódtak.

Bár ezek csak kiragadott példák, mára a téma iránt érdeklődő laikus számára is világossá vált, hogy az említett terrorizmus és szervezett bűnözés főbb vonalai mögött alapvetően olyan államok álltak, amelyek képesek voltak a technikai, pénzügyi, infrastrukturális és szakmai háttérét adni egy ilyen típusú tevékenységnek. A felsoroltak együttesen egy összehangolt hadművelet képét vetítették elénk. Ennek a rendszernek az irányítására és vezetésére csak az igazán nagy országok voltak képesek, olyanok, mint például a Szovjetunió.

A SZOVJET/ORSZ RENDSZER ÖRÖKSÉGE

Az, hogy az oroszok szélsőséges szervezeteket, vallási fanatikusokat támogatnak, nemzeti kisebbségeket használnak fel saját céljaikhoz egyáltalán nem meglepő.

Az egyik szudáni-magyar kapcsolatokról szóló, 1980-ban készült állam-biztonsági iratban érdekes esetet írnak le egy beszervezni kívánt, Erdélyből elszármazott, magyar nemzetiségű, de akkorra már a Német Szövetségi Köztársaságban élő üzletemberrel kapcsolatban. A jelölt ugyanis korábban a Szovjetunióban tanult ösztöndíjjal, emiatt a román hatóságok alaposan megdolgozták, mert azt gyanították, hogy a ma-

gyar nemzetiségeket Moszkva saját céljaira próbálja felhasználni.⁸ Ez egy elég logikus, valószínűleg tapasztalatokon alapuló következtetés lehetett. A szovjet vezetés ugyanis rájött, hogy a szövetségesei között milyen komoly konfliktusforrás lehet a nemzetiségi kérdés, ezért jobbnak láthatták azt a saját kezükbe venni, és ha a szükség úgy hozta, akkor maguk tudták felhasználni őket saját politikai céljaik elérése érdekében. Ez azt is megmagyarázza, hogy a magyar hatóságok miért viszonyultak gyanakvóan a határon túli magyarokhoz. Például az erdélyi magyarság esetében a román mellett szovjet titkosszolgálati tevékenységgel is számolhattak. Ennek a problémának napjainkig elnyúló hatása van, nemcsak a politikai nyomásgyakorlás, hanem ezen belül például a szervezett bűnözés tekintetében is.

Tulajdonképpen ez a taktika az 1990-es évek elejének politikai változásait, a Szovjetunió szétesését is túlélte. Sőt, az Európai Unió erősödésével az internacionalista nézetek háttérbe szorultak, hiszen a bomlasztás legjobb eszköze a nemzeti függetlenség eszméjének túlhangsúlyozása lett. Hadd emlékeztessenem a kedves olvasókat például az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA), amelynek a magyar szolgálatok is szállítottak fegyvereket,⁹ vagy a baszk önállóságért küzdő ETA szervezetére, mint egyfajta előfutáira ennek az irányzatnak.

Más összefüggések is felszínre kerültek. A Jemenből elszármazott apától és szíriai anyától származó Oszama bin Laden, akit az afganisztáni háború híre a drezdai egyetem mérnökhallgatójaként ért, ismerte az 1970-es és 80-as évek emblematisztikus terroristáját Carlost, a Sakált. A 90-es évek elején mindketten Szudánban tartózkodtak, sok más terroristával együtt. Néhány a teljesség igénye nélkül: Abu Nidal Szervezet, Muzulmán Testvérek, a hozzá kötődő al-Kaida, továbbá a Hezbollah, a palesztin PFLP, a Carlos vezette C-79.¹⁰ Az egykoron szovjeteknek dolgozó Carlos ekkor már a múlté volt, valószínűleg személye és a baloldali eszmék annyira lejáratódtak, hogy célszerűbbnek tűnhetett újabb, vallási érzelmekre ható, addig még kevésbé ismert erők támogatása. Később a Sakált letartóztatták, a bin Laden vezette al-Kaida viszont, ahogy Alexandr Litvinyenko egykori orosz titkosszolgálati tiszt a meggyilkolása előtt egy évvel ké-

szült hangfelvételen elmondta¹¹, Szemjon Mogiljevicstől kapott fegyvereket. Mogiljevics, akinek egyik fő bázisa az 1990-es években Budapesten volt, mint maffiavezér vált ismertté, de talán közelebb járunk az igazsághoz, illetve érthetőbbé válik tevékenysége, ha azt feltételezzük róla, hogy fedett orosz katonai parancsnokként operatív műveleteket irányított Budapestről. Annál is inkább, mert ő biztosíthatta már a Szovjetunió által a szocializmus időszakában is használt balkáni drogútvonalat.¹²

Az al-Kaida részére történő fegyverszállításokban akár a magyar maffialeszámolásokban érdekelt Dietmar Clodo is segédkezhetett. Clodo korábban Afganisztánban Oszama bin Laden kiképzésében és ezzel egyidejűleg orosz katonák fogságból történő megszöktetésében működött közre – ha hihetünk a sajtóban megjelent információknak.¹³ Mogiljevics magyarországi tevékenysége arra is rávilágít, hogy a reguláris katonai egységek kivonása ellenére az oroszok egyáltalán nem adták fel pozíciójukat hazánkban. Hogy még világosabb legyen a kép: amikor 2004-ben Madridban az al-Kaida közel 200 halálos áldozatot követelő terrorakciót hajtott végre, az egyik elkövető, a marokkói származású Abdulmajid Bouchar szír fedőokmányokkal hosszú hónapokig bujdosolt Magyarországon, majd a magyar hatóságok a 80-as években már megismert formula szerint leküldhették Belgrádba, Oroszország legjelentősebb balkáni szövetségéhez.¹⁴ Oszama bin Ladenről még érdemes megjegyezni, hogy első felesége, Najwha Ghanhem szintén Szíriából származott, aki anyja testvérének a lánya, vagyis unokatestvére volt, és akivel a szíriai Latakiában kötött házasságot.¹⁵

„S ami a terrort illeti, a Muzulmán Testvérek azt vallják, hogy ez tevékenységük fontos alkotóeleme, egyébként is a kommunistáktól tanulták: a cél elérése érdekében erőszakhoz kell folyamodni.”¹⁶

A Muzulmán Testvérek megalakulása valamikor az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején történt. Alapítónak az egyiptomi születésű Hassan al-Bannát tekintik. Az új szervezet a gazdaságilag kiszolgáltatott,

egyre rosszabb helyzetbe kerülő helyi kispolgári rétegekre támaszkodott. Kiskereskedők, kisvállalkozók, kishivatalnokok, a faluból a városba költöző szegények körében váltak népszerűvé. Talán a célközönségből és az alapítási időszakból is következik: „Az 1930-as években létrehozták az ifjúsági szervezeteket, amelyeket a Hitlerjugend és az olasz fasiszta ifjúsági mozgalmak mintájára képeztek ki.”¹⁷ A csehszlovák állambiztonság 1982-ben szerkesztett irata arra is kitér, hogy már a kezdet kezdetén szövetségesként tekintettek a kommunista mozgalmakra is. Az USA-ellenességéről ismert, a Nasszer egyiptomi elnök elleni merénylet résztvevőjeként 1966-ban kivégzett Szaid Kutb egyenesen szükségesnek tartotta a szocialista országokkal történő szorosabb kapcsolatot. Nemcsak együttműködtek az ateistákkal, hanem elítélték azokat a muszlimokat, akik a Nyugattal való szövetség erősítésében látták a jövő útját.

Már a korai szakaszban felépítették saját hálózatukat, a Titkos Apparátust (Titkos Szervezet). Ez képezte a későbbi sejtmatrix alapját. A Titkos Apparátus, amely a militánsabb ág is volt egyben, tagjává válásához a következőket kellett teljesíteni:

„- az iszlám hit szilárd ismerete,
 - az iszlám szent céljainak oltárán, ha kell meghalni,
 - pszichikai és fizikai próbákon való átjutás, majd utána eskü, melyek szövege a következő: »Esküszöm arra, hogy megvédem a Muzulmán Testvérek alapelveit; hogy igazhitű harcosa leszek; titokban tartok mindent, ami a tudomásomra jut; minden rám bízott feladatot maradéktalanul teljesítek és minden tőlem telhetőt megteszek.«”¹⁸

Az Apparátus jelszava a Munka – Engedelmisség – Hallgatás lett.

Az 1980-as évek elején a szíriai Muzulmán Testvérek három-öt fős családokra épültek, legalább három család alkotott egy zászlóaljot, amelyek osztályok alá szerveződtek. Az egyszerű tagok elvileg nem ismerték egymást, csak közvetlen vezetőjüket. Ezek a vezetők is csak az eggyel felettük lévő parancsnokokkal álltak kapcsolatban. Ez a felépítés kedvezett a konspiratív munkának. A teljes taggá válás is hosszú, éveket

igénybe vevő folyamat volt. A belépni szándékozó egy „nyitott család”-ba került, ahol mélyebben elsajátíthatta a Mohamed próféta személyes életét összegyűjtő Hádiszt, a Koránt és az iszlám filozófia gondolatait. A „nyitott család”-ban legalább egy évet kellett eltöltenie, de a tízéves várakozási idő sem volt ritka. Ezután feljebb léphetett a „zárt család”-ba. Itt alaposabban megismerhette a testvérek felépítését és céljait, valamint hozzájárult jövedelmének 2,5%-ával az infrastruktúra működtetéséhez. Két év elteltével „teljes jogú résztvevő” taggá válhatott. Három év után pedig „idősebb résztvevő” státuszt kaphatott. Legalább ötéves tagság kellett a vezetői poszt betöltéséhez.

A titkos felépítésre azért is szükségük volt, mert állandó zavarkeltésre rendezkedtek be. *„A Muzulmán Testvérek elgondolásai szerint az egységes iszlám állam létrehozásához célszerű a folyamatos államcsínyek taktikáját alkalmazni az arab országokban oly módon, hogy minden egyes országban egymást követő sorrendben koncentrálják a mozgalom jelentős erőit és eszközeit”* – állt az oroszról fordított jelentésben.¹⁹ A terrorakciók elkövetésében ritkábban vettek részt személyesen, ehhez már akkoriban is gyakran alkalmaztak tagságon kívüli, sokszor lezüllött, köztörvényes bűncselekmények miatt elítélt személyeket.²⁰

Ez a rendszer alapjaiban sok hasonlóságot mutat napjaink radikális muszlim terrorizmusával.²¹

Ahol a tagság elérte az ötven főt, azt központnak tekinthették, amihez járt egy pár fős hivatal is. Ezek rendezték például az adott szervezeti igazgatási terület, a tartomány pénzügyeit, tartották a kapcsolatot a különböző szekciókkal – munkásszekció, parasztszekció, egyetemista-szekció, politikai képzési szekció, pénzügyi szekció. Ezen szervezeti szint felett állt a Törvényhozó Tanács, ahová a központok választott vezetői kerültek. Tulajdonképpen ez a szerv a parlamenthez hasonló, törvényalkotó szerepet töltött be. A tanács szintén választás útján jelölte ki a főinspektort. A főinspektorjelöltnek nem kellett feltétlenül a Tanács tagjának lennie. A törvények végrehajtásáért a Végrehajtó Bizottság felelt, élén a főinspektorral. A Bizottság további két tagját a Tanács által jelölt

10 fő közül a főinspektor választotta ki. A főinspektorok felett az egész nemzetközi hálózat vezetője a „Legfelső oktató” állt. Ő a hagyományok szerint az egyiptomi Muzulmán Testvérek irányítója volt, akit akkoriban Umar al-Tilmisaninak hívtak. A Tanács a tőlük elvileg függetlenül működő Legfelsőbb Bíróság tagjait is megválasztotta.

A Muzulmán Testvérek legfőbb ellenségüknek a korábbi gyarmatosítót, az Egyiptomot félgyarmati státuszba süllyesztő Nagy-Britanniát tekintették. Ebből következően az 1950-es évek első felében eleinte támogatták a markánsan függetlenséget hirdető Gamal Abden-Nasszer hatalomra kerülését, de miután saját kormányzati ambícióik nem teljesültek, hamarosan szembe is fordultak vele. Az Apparátus már 1954-ben merényletet kísérelt meg Nasszer ellen, ezért sokuknak menekülniük kellett, elsősorban Szíriába, Jordániába és az Öböl-menti államokba, valamint Európába.

Miután a Testvérek nem kerültek hatalomra, az angol titkosszolgálatok Egyiptom stratégiai jelentősége miatt, különösen, hogy 1954-ben katonáikat ki kellett vonni a Szuezi-csatorna térségéből, megpróbálták ellenőrzésük alá vonni őket. A szervezet európai központja 1955-ben Genfből („*Iszlám Kutatási Intézet*”) Londonba („*Iszlám Szervezetek Európai Szövetsége*”, „*Európai Iszlám Tanács*”, „*Iszlám Közösség*”) költözött. Ezen európai városok mellett érdemes megemlíteni a Német Szövetségi Köztársasághoz tartozó, egykori frank birodalmi központot, Aachent („*Iszlám Központ*”) is, ahol a Testvérek több sajtóterméket, újságot jelentettek meg, de a mozgalom számára München is erős bástyának számított. Amikor 1981. március 26. és 29. között Párizsban, majd április 10–12. között Reimsben nemzetközi testvéri találkozót tartottak, felmerült annak szándéka, hogy az európai központjukat Párizsba vagy Brüsszelbe tegyék át.²² Ezeket az országokon átívelő találkozót rendszeresítették, a közösség összefogása érdekében tudatosan szervezték.

Nasszer 1970-ben bekövetkezett halála után az új egyiptomi vezetés fokozatosan szakított elődje politikájával, és egyre inkább közeledett a

Nyugat, különösen az Amerikai Egyesült Államok és Izrael felé. A Muzulmán Testvérek így visszatérhettek az eredetileg képviselt álláspontjukhoz, ismét az angolszász országok és szövetségeseik kerülhettek célkeresztbe.

1979 szeptemberében a Magyar Néphadsereg Vezérkara Felderítő Csoportfőnökség több megbízható forrásból úgy értesült, hogy a Muzulmán Testvérek tudatosan készültek Szadat megbuktatására, az úgynevezett „D” napra. Ennek érdekében a szervezet listázta az egyiptomi-izraeli megállapodás egyengetőit, különös figyelmet fordítva a háttérben maradókra, valamint az együttműködésben gazdaságilag érdekelt személyekre. Rájuk politikai nyomást kívántak gyakorolni, esetleg kiközösíteni, megszakítani velük a kapcsolatot, nemcsak a személyükre, hanem a hozzájuk köthető intézményekre, vállalatokra vonatkozóan is. Természetesen nem maradhatott el a széles körű propagandatevékenység sem, különösen az értelmiségi fiatalok körében. Emellett a fegyveres testületek tagjainak meggyőzésére is nagy gondot fordítottak. A 15-18 éves korosztály részére a nyári időszakban kétszáz ifjúsági táborot működtettek, ahol katonás fegyelemre szoktatták a fiatalokat, miközben napi több órán keresztül a szervezet hitoktatói magyarázták a Koránt. Nem mellesleg a Testvériség kiterjedt kapcsolati hálózattal rendelkezett az egyiptomi társadalmon belül is.²³

A Testvérek ekkor úgy vélték, vagy inkább kommunikálták, hogy az iráni események boncolgatása és a belpolitikai helyzet mérlegelése után a vallás csak érzelmileg hathat az emberekre, a professzionális irányítást győzelmük esetén a politikai pártokra, illetve esetükben pártra, a *Vadfra* kell bízni. „Baranya” fedőnevű titkos munkatárs 1978 januárjában, abból az alkalomból, hogy a párt utódja, az *Új Vafd* a hónap közepén elindította a legalizálási folyamatát, felkereste annak leendő vezetőit. Ebből kiderült, hogy az Új Vafd az angol Munkáspárt mintájára próbált felépülni, de szeretnék volna, ha a tőlük balosabb pártok is csatlakoznának hozzájuk, annál is inkább, mert a Szadat-rendszer intézkedései miatt helyzetük egyre nehezebbé vált. A párt ezenkívül fontos céljának tekintette a Nasz-szer által 1960-ig bevezetett intézkedések újbóli elfogadását.²⁴

MUZULMÁN TESTVÉREK SZÍRIÁBAN

Míg Nagy-Britannia és a Muzulmán Testvérek kapcsolata Nasszer váratlan halálával fordulatot vett, és Egyiptomban visszatért az eredeti irányzat, addig az 1937-ben alakult damaszkuszi szárny a Szovjetunióval egyre mélyebb szövetséget építő Hafez al-Assad szíriai elnök ádáz ellenfelévé vált. Meg kell említeni, hogy a korabeli szíriai szárny, ahogy általában a Muzulmán Testvérek, több részre, ezáltal irányzatra tagolódott. Ezek a politikai széljárástól függően megerősödtek vagy háttérbe szorultak, miközben folyamatosan újak is megjelentek. Voltak olyanok, akik az 1963-as szíriai forradalmat követően a nasszerista vonalat képviselték, de olyanok is, akik a függetlenséget támogatták, valamint akik szembeszálltak a hatalomra került *Baath* párttal. Az egyik ilyen szárny vezetője, Issam al-Attar az 1963-as forradalom után nem tért vissza házájába, miközben a Marwan Hadid vezette irányzat felvette a harcot.

A *Baath* párt szakadása után 1970-ben miniszterelnöki, majd a következő évben elnöki székbe kerülő Hafez al-Asszad fokozta az elnyomást a szunnita muzulmánokkal szemben, és az időközben székhelyét a belga határ melletti Aachenbe áttevő al-Attar, annak ellenére, hogy kezdetben elítélte a fegyveres harcot, radikalizálódott, és csoportja felvette a kapcsolatot Hadidéval. Jellemző, hogy al-Attar testvére, Najah 1976 és 2000 között kulturális miniszter volt, majd 2006-tól Szíria első női alelnöke lett – al-Assad fiának, Bashar al-Assadnak az uralma alatt.

Közben Hadidot a szír hatóságok 1975-ben elfogták, majd 1976-ban tisztázatlan körülmények között meghalt. Még ebben az évben elkezdődött egy muszlim felkelés, amelyet csak 1982-re sikerült leverni. A felkelés egyik fontos akciója volt az Aleppói Tüzértisztképző Iskola elleni 1979. június 16-ai támadás, ahol a nem hivatalos adatok szerint 83, a kormányhoz közel álló alavita tanulót mészároltak le. Az iskolában magyar kiképzők is tartózkodtak, körükben szabályos pánik alakult ki, amit tetézt, hogy számos alkalommal még a szovjet tanácsadókat is megtámadták. Egy 1980. február végi jelentés szerint a felkelők a szovjetek 1979 karácsonyán elkezdődött afganisztáni bevonulása óta

eltelt két hónapban, csak Aleppóban és vonzáskörzetében öt szovjet tanácsadót gyilkoltak meg.

A veszélyérzet akkor sem múlt el, amikor a szír kormány fegyveres őrköt rendelt a magyarok lakóhelyeihez.²⁵ 1980. május 21-én a reggeli órákban Damaszkusz egyik legforgalmasabb útján szír katonai öltözetet viselő férfi gépfegyverrel és kézigránáttal rontott az arra haladó, szovjet tanácsadókat szállító kisbuszra. A támadás során egy szovjet és egy kísérő szír tiszt vesztette életét, többen megsebesültek, köztük két nő is.²⁶

A felkelés, a Szadat elleni merénylet után, 1982-re teljesedett ki. Egy Magyarországra menekült szír „migráns” elmondása szerint a Muzulmán Testvérek Szíria egyik jelentős városában, Hamában elfoglalták a katonai repteret és még néhány harcászati szempontból fontos ellenőrző pontot. Az ellenük kirendelt katonák és a város lakosságának nagy része a felkelők oldalára állt. A kormány részéről rendkívül véres akció vette kezdetét, a katonai műveletek és az azt követő megtorlás – becslések szerint – több tízezer halálos áldozatot követelt.²⁷ A vérengzést elősegítette, hogy a damaszkuszi vezetés által 1980-ban elfogadott törvény a Testvérekhez tartozást halállal büntette.²⁸

Annak ellenére, hogy ádáz harcot folytattak a szíriai rezsim ellen, a Muzulmán Testvérek keresték a kapcsolatot a kommunista mozgalommal.²⁹ Példaként említhető Abu Iyad, a Palesztin Felszabadítási Szervezet biztonsági vezetője, aki korábban megfordult a Muzulmán Testvéreknél és elég jó viszonyt ápolt a magyar hatóságokkal, vagy az Oszama bin Laddennel kapcsolatot tartó palesztin Abdullah Yussuf Azzam, aki egy ideig szintén a PFSZ közelében mozgott. Egy 1983-as jelentés pedig arról számol be, hogy a szír biztonsági szervek szerint a Jasszer Arafat vezette PFSZ-szárny támogatta a Muzulmán Testvérek szíriai akcióit.³⁰

A szír-palesztin ellentét gyökereit egy 1981 őszi dokumentum azzal magyarázta, hogy a sírek aktívan támogatták az Abu Nidal Szervezetet, amelyet a renitenskedő, mérsékeltebb vagy nyugatosabb irányzatot követő palesztin vezetők likvidálására használtak. És hogy a palesztin

szervezeteket még kiszolgáltatottabbakká tegyék, akadályozták a fegyverutánpótlásukat, és kérésük ellenére a birtokukban lévő korszerűbb fegyverekből sem adtak a PFSZ-nek.³¹ Közben a gyanú szerint a PFSZ vezető ereje, a Fatah Bejrút melletti táborában készítette fel a Muzulmán Testvéreket a szíriai bevetésekre.³²

Mindemellett az egymásra utaltság jelei is kimutathatóak az iratokban. A tripoli zavargások közepette Asszad jelezte Arafatnak, ha a felfordulás nem ér véget, Szíria kivonja erőit Libanonból, ami könnyen az ottani palesztin ellenállás összeomláshoz vezethetett volna.³³ De olyan figurák is feltűntek, mint Nazim Jabri, az aleppói múzeum igazgatója. Ő egy régi szír család leszármazottjaként tüntette fel magát, nagybátyja korábban miniszterelnök, feleségének unokatestvére pedig az akkori szír hadügyminiszter volt. Egyik nagyszülője orosz származású, emellett családja szétszórta a Szovjetunióban, Szíriában, Törökországban, Jordániában és Libanonban. Mivel jó viszonyban állt egy magyar katonai tanácsadóval és a Muzulmán Testvérekkel is, ezért felajánlotta segítségét az említett aleppói támadás miatt rettegő magyar kontingensnek.³⁴

A szíriai Muzulmán Testvérek legfőbb szövetségeseit a Szíriával határos országokban kell keresni. Törökország a szír és a háttérben a szovjet kormányzat által támogatott kurd, örmény és pán-török (például *Szürke Farkasok*) mozgalmak miatt segítette a damaszkuszi vezetés elleni harcot. 1983-ban Szíria és Törökország között titkos megállapodás jött létre az általuk pártfogolt terrorszervezetek kölcsönös visszafogásáról.³⁵ Irak az Iránnal kirobbant háborúja okán került szembe Teherán síita szövetségeseivel. Nem mellesleg Irán és Szíria felkarolta az iraki kurdokat, akik komoly problémákat okoztak Szaddam Husszein rezsimjének. Az iraki kurdok és Irán kapcsolatát jól szemlélteti az az 1982-es eset, amikor a kurdok Irakban dolgozó magyar földmérőket raboltak el, akik aztán a túsdráma végén Iránból kerültek elő.³⁶ 1980-ban Tariq Aziz iraki miniszterelnök-helyettes egy kanadai újságírónak meg is erősítette a Muzulmán Testvéreknek nyújtott támogatás tényét.³⁷ Szaúd-Arábia pedig az

Iránnal folytatott, a síita-szunnita vallási ellentétek köntösébe bújtatott regionális vetélkedés okán szállt be a Testvérek finanszírozásába. És akkor itt említjük meg, hogy a szíriai testvérek egyik legjelentősebb támogatója Egyiptom.

Ekkorra a Szadat megdöntésére törekvő egyiptomi testvérek mögött már Szíria és Líbia, valamint a szocialista országok álltak. A nyugati titkosszolgálatok is kontaktusba kerültek velük, különösen a brit és nyugatnémet biztonsági szervek aktivitását lehetett érzékelni. Ezek a kapcsolatok azonban az ellenőrzött információk szerint mindössze néhány területre korlátozódtak, és csak a két fél magasabb beosztású szintjein zajlottak, általában nyugat-európai helyszínen.³⁸ Ennek egyik oka az lehet, hogy az európai terrortámadások döntő többségét Nyugat-Európában hajtották végre, és ezen akciók elkövetőinek nagy részét Szíria támogatta. A szíriai és egyiptomi Muzulmán Testvérek kettős helyzete, a nehéz ellenőrizhetősége a terrorelhárítás szempontjából megadta a lehetőséget a beépülésre. Ezzel – a kelet-európai országokban tanuló Muzulmán Testvérek révén – lehetőség nyílt a keleti blokk titkosszolgálatainak terrorizmust támogató tevékenységéről is adatokat szerezni, továbbá gyengíthették a szíriai kormányt, és egyúttal más szemszögből is figyelemmel kísérhették a mindig törékeny közel-keleti térséget. A nyugati biztonsági szervek ilyenformán elsősorban Romániában, Bulgáriában, Jugoszláviában és Csehszlovákiában voltak jelen.³⁹

A szovjet állambiztonság szerint a szíriai Testvérek 1980-ban körülbelül 80-100 millió dollárból gazdálkodtak. A legtöbb pénz a már említett országokon kívül Jordániából és Kuvaitból érkezett. A pénz kezelését több bank végezte. Néhány közülük: a Luxemburgban központtal rendelkező Nemzetközi Iszlám Bank, a Katari Nemzeti Bank, az osztrák Creditanstalt-Bankverein, a brit Lloyds Bank, az NSZK-beli Commerzbank, továbbá az Arab Bank, a Kairói Bank, az emirátusbeli Nemzetközi Kereskedelmi és Hitelbank.⁴⁰

Az USA mint közvetlen támogató azért sem jöhetett szóba, mert ahogy a cseh állambiztonság dokumentuma fogalmazott: „*Ismeretes, hogy*

az Amerikai Egyesült Államok közel-keleti politikájában eleddig a válasz nem játszott fontos szerepet.”⁴¹ Ez így is maradt egészen az erősen USA-ellenes 1978–79-es iráni iszlám forradalomig, valamint Afganisztán 1979 végén kezdődő szovjet megszállásáig. Az Amerikai Egyesült Államok az iráni forradalom hatására egy speciális bizottságot állított fel, amely elkezdte vizsgálni a közel-keleti szélsőséges vallási mozgalmakat, mivel azt gyanította, a Szovjetunió és szövetségesei, valamint az iszlám radikálisok között valamilyen kapcsolat lehet, tekintettel arra, hogy mindegyikük erősen USA-ellenes retorikát használt. Ronald Reagan elnöksége idején már egy komoly apparátus foglalkozott a kérdéssel.⁴²

Az afganisztáni szovjet megszállás finoman szólva nem aratott osztatlan sikert a muszlimok körében, a washingtoni kormány pedig úgy érezte, eljött az idő, hogy a közel-keleti politikájának biztosítása céljából egy kicsit tompítson az USA-ellenes hangvételen.⁴³

EGYIPTOMI BIZTONSÁGI SZERVEK AKCIÓI A SZOCIALISTA ORSZÁGOK DIPLOMÁCIAI TESTÜLETEI ELLEN

137

Szadat akaratának megfelelően a Szovjetunió 1971–72-ben kénytelen volt kivonulni Egyiptomból és Szudánból. A szovjetek 1977-ben Szomáliából is kiszorultak, viszont a Jemeni Népi Demokratikus Köztársasághoz (JNDK) tartozó, a Vörös-tenger kijáratához és Afrika szarvához közel eső, az Ádeni-öböl és Arab-tenger határán található Szokotra szigetén megépített hatalmas katonai bázisról és kikötőből ellenőrzésük alá vonták a tengeri útvonalakat. Ezt a Vörös-tengeren akkoriban a Szovjetunió szövetségesehez, Etiópiához tartozó Dahlak szigetecsoporton állomásozó több száz fős keletnémet és kubai katonai kontingens egészítette ki. A szovjet befolyást erősítette a szintén a JNDK-hoz tartozó Perim-szigeten található katonai támaszpont, ahol szovjet tanácsadók végezték a munkájukat.⁴⁴

A vörös-tengeri fenyegető szovjet jelenlét, Etiópiá, valamint Líbia felforgató akciói komoly veszélyt jelentettek Szadat rendszerére. Egyip-

tom 1973-ban, a Jom kippurri háborúban ismét vereséget szenvedett Izraeltől. A kibontakozódó válság az addigi külpolitika felülvizsgálatát kívánta. Szadat egyszerre próbálta beindítani a gazdasági irányváltást és a demokratizálódási folyamatot. Erre azonban az ország nem volt felkészülve. Az 1977-ben kirobbant belső zavargások és az egyes pártok tevékenysége mögött külföldi erőket is lehetett sejteni, amelyek a korábbi rendszer visszaállításában voltak érdekeltek. A folyamatok egyre erőteljesebben sodorták a kairói vezetést a nyugati fejlett államok és Izrael felé, 1977-ben Szadat már az izraeli parlamentben is felszólt. Az egyiptomi–izraeli megbékélés az addig követett út következménye volt, ami önmagában valószínűleg nem okozott volna nagyobb törést, de az iráni események felerősítették a negatív hatásokat. Ezért 1978 áprilisától már körülbelül harminc-negyven fős amerikai kontingens is vigyázott az elnök személyére. Feladatuk elsősorban a biztonsági háttér munkára, az elnöki helikopter működtetésére, a biztonságtechnikai rendszerek felügyeletére és az útvonaltervek kidolgozására koncentráltak.⁴⁵

Ezzel egyidejűleg a szocialista országok elleni akciók egyre erőteljesebbé váltak. Először 1976 első felében tapasztaltak az egyiptomi hatóságok szorosabb ellenőrzést. Akkortól, amikor az elhárításon belül létrehozták a szocialista országokra szakosodott osztályt. A bolgár képviselő az első megfigyelést 1976. április 19–21. között tapasztalta. *„1976 óta – amikor korlátozták az Egyiptomba akkreditált attasék tevékenységét – fokozottan romlanak a kontaktálási lehetőségek a fegyveres testületek tagjaival.”*⁴⁶

Egy 1977-es jelentés szerint Egyiptom továbbra is belépési engedélyt ad azon országok (Líbia, Szíria, Irak, Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság) állampolgárai számára, amelyekkel megszakította a diplomáciai kapcsolatait.⁴⁷ A hatóságok közben fokozták a Szovjetunió és a szocialista országok nagykövetségeinek ellenőrzését.⁴⁸ Egyiptomi illetékesektől származó értesülések szerint különösen a Szovjetunió és Csehszlovákia diplomáciai képviselői számíthattak nagyobb arányú érdeklődésre.⁴⁹ A biztonsági intézkedések nem voltak alaptalanok. Egyiptom líbiai nagykövetségéről 1000 darab kitöltetlen útlevél tűnt el, amely nagy része a gyanú szerint palesztin csoportokhoz került.⁵⁰

1978 októberében az egyiptomi külügy bekérte Poljakov szovjet nagykövetet, és tájékoztatták, hogy Chelenkov tanácsosnak, bár okot nem közöltek, nem nyilvános keretek között rövid időn belül el kell hagynia Egyiptomot. A jelentést adó magyar diplomatát a szovjet nagykövetségtől visszafelé tartva végig követték.⁵¹

A fokozódó helyzetre jellemző, hogy a magyar nagykövetségen a társ szerv, amely ebben az esetben az MNVK/2. lehetett, illegális rádió adóvevőt helyezett üzembe, amit a hírszerzés erősen kifogásolt, mert olyan értesüléseket szereztek, melyek szerint a szocialista országok képviselőit szorosabb ellenőrzés alá fogják vonni.⁵²

Az egyiptomi belügyminisztérium úgy vélte, hogy a külföldről, különösen Líbiából érkező felforgató akciók nagyon veszélyesek, amelyek mögött a Szovjetunió bomlasztó tevékenységét vélték felfedezni. Az egyiptomi szervek szerint ez ekkoriban elsősorban izgatást és röplapterjesztést jelentett.⁵³ Aztán 1978 decemberében újabb fordulatot vett az ügy. A bolgár nagykövetség két évvel korábban megvásárolt épületében történt egy különös incidens. Az épületet ugyan megvették a bolgárok és nagyjából ki is ürítették, de az egyik bérlőként ott lakó család, az első jelentések szerint egy volt miniszterhelyettes, más források szerint egy anya és a lánya, megpróbálta újabb és újabb feltételekhez, kártérítéshez kötni az elköltözését. Mivel az ügy hosszú hónapok alatt nem haladt előre, a bolgár követség 1978 októberében használatba vette az épületet. Ekkor aztán egészen eldurvultak az események. A bolgárok megpróbálták erővel eltávolítani a családot. Egyik alkalommal lövöldözésre is sor került, máskor pedig a feldühödött rokonság, mintegy harmincötven-negyvenen behatoltak a követség helyiségeibe, és törni-zúzni kezdtek. Ez utóbbi esethöz az egyiptomi hatóságok nem kapkodták el a beavatkozást, csak körülbelül fél órával később érkeztek a helyszínre. December 4-én a biztonsági szervek nagyjából kétszáz fős különleges, részben civil ruhás egységgel vették körbe a követséget, és fegyverkeresés ürügyén átkutatták az épületet. A bolgároknak azonban még időben sikerült megsemmisíteniük vagy használhatatlanná tenni irataikat és rádió adóvevőjüket. Miután az egyiptomi hatóságok végeztek, nem hagyták el

az épületet, hanem a bolgárokat őrizet alatt tartották, követelve tőlük a néhány nappal azelőtti konfliktus fegyverhasználóinak kiadatását.

Az alig egy héttel később írt jelentés szerint a bolgárok nem tudtak visszatérni a képviselőre, hanem diplomatáik a szovjet nagykövetségen várták hazaszállításukat.⁵⁴ Aki járatos a terrorizmus 1970-es és 80-as évekbeli világában, pontosan tudja, mit jelent a bolgár nagykövetség kiiktatása, de az idő múlásával az is bebizonyosodott, Bulgária csak az orosz érdekek végrehajtója volt, így miután kiesett, más szövetségeses lépett a helyére.

Közben az egyiptomi belügyminisztériumból olyan információk érkeztek az „Ingram” fedőnevű ügynök közvetítésével a magyar belügyhöz, hogy a Palesztin Felszabadítási Szervezet útmutatásai alapján az olasz Vörös Brigádok terrorszervezet egyiptomi vezetőket készül likvidálni.⁵⁵ Csak beszúrásként, a Vörös Brigádok azzal vált világszerte hírhedtté, hogy 1978 márciusában elrabolták, majd közel két hónap múlva meggyilkolták Aldo Moro olasz miniszterelnököt. Nem mellékes, hogy az olasz hatóságok később az elkövetőknél magyar gyártmányú pisztolyokat is találtak, amire a magyarok azzal védekeztek, azokat eredetileg az egyiptomi belügynek szállították.⁵⁶ Persze azt is tudjuk, a fegyverek nem mindig oda kerülnek, ahová hivatalosan szánják őket.⁵⁷

A következő év első felében az egyiptomi hatóságok fokozták a szocialista országok képviselőiteinek ellenőrzését. Csökkentették a magyar repülőtéri belépők számát nyolcraól öt főre, de hasonlóan jártak el például Csehszlovákia esetében is. Akadályozták a vámügyintézéseket, emiatt a diplomáciai testület tagjai nem tudtak vámmentesen külföldi termékeket behozni, és még az erre szakosodott boltokban, az úgynevezett Tax Free üzletekben sem vásárolhattak. Az egyiptomi biztonsági szervek tagjai különböző ürügyekkel meglátogatták a szocialista államok nagykövetségeit, a szovjet diplomatákat még lakásukon is, és figyelmeztették őket, hogy szakítsák meg a kapcsolataikat a helyiekkel, mert veszélyesek lehetnek rájuk nézve. Közben ismét csendesen kiutasították a szovjet helyettes katonai attasét, akinek 48 órán belül el kellett hagynia az országot,⁵⁸ és le-

tartóztatták a helyi marxista Haladó Nemzeti Néppárt néhány vezetőjét. A zavarkeltés mellett a párt vezetőinek lecserélése volt a nem is titkolt cél. Az akciót az egyiptomi belügy kihagyásával közvetlenül az elnök alá rendelt egységek hajtották végre. Az eseményeket élénken figyelő magyar szolgálatok szerint ez valóban komoly gondot okozott a pártban.⁵⁹

BIZTONSÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ USA ÉS EGYIPTOM KÖZÖTT

Az amerikai-egyiptomi közeledés a fegyveres testületekre is hatással volt. Nasszer idején a fiatal egyiptomi tisztek nagy számban kaptak tanulási lehetőséget a Szovjetunióban. Ezzel párhuzamosan a Varsói Szerződés hadiipari vállalatai egyre több megrendeléshez jutottak az arab országból. Szadatnak komoly feladat volt ennek visszaszorítása. Az első elképzelések még arról szóltak, hogy jelentősen csökkenteni kellene az egyiptomi haderő több mint egymillió létszámát. Kisebb, de könnyebben mozgatható hadseregben gondolkodtak, amely a szovjet és kubai jelenlét ellensúlyozására bárhol bevethető lenne a kontinensen. A társadalmi feszültségek elkerülése érdekében a haderőreformot csak fokozatosan tudták megvalósítani. A kormányhoz lojálisnak tartott tisztek közül sokan továbbképzésre az USA katonai akadémiáira kerültek. A tervek szerint a leszerelő tisztek egy részének a líbiai határ közelében kívántak földet adni, méghozzá úgy, hogy fegyvereiket és a hadseregnél kapott számos kedvezményüket megtarthatták volna. Másoknak amerikai pénzügyi segítséggel a kereskedelemben kívántak elhelyezkedési lehetőséget adni, míg a kevésbé képzett tiszteket az államigazgatásba akarták felszívni.⁶⁰

A katonai együttműködés erősítése érdekében az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa 1,5 milliárd dollárt biztosított az egyiptomi fegyvervásárlásokhoz. Az 1979 augusztusában lezajlott tárgyalások során kiderült, hogy a segítség felhasználását illetően a két fél álláspontja meglehetősen távol állt egymástól. Az amerikaiak már az előzetes egyeztetések során felvázolták konkrétan és véglegesnek szánt terveiket, amelynek a lényege az volt, hogy Egyiptom nem juthatott hozzá korszerű fegyve-

rekhez. Nemcsak a nagyhatalom másik fontos szövetségeseinek, Izraelnek a biztonsága miatt, hanem mert a képlékeny politikai helyzet könnyen az ellenséges erők kezére juttathatta volna azokat.⁶¹ A felajánlott összeg közel felét az elavultnak számító F-4 típusú vadászbombázókra szánták. A kiegészítővel együtt mintegy 700 millió dollárt felemésztő 35 darab harci gép megvásárlása mégis komoly fejlesztésnek számított a térségben.⁶² Ezeken túlmenően néhány év alatt többek között M-113 típusú páncélozott járművek és HAWK légvédelmi rakéták, C-130 típusú szállító repülőgépek is átadásra kerültek.⁶³

A titkosszolgálatok sem maradhattak ki az egyre elmélyültebbé váló egyiptomi–izraeli és egyiptomi–amerikai kapcsolatokból. Amikor 1979 áprilisában Ezer Weizmann izraeli védelmi miniszter látogatást tett Egyiptomban, megállapodtak abban, hogy a két ország igény esetén kölcsönösen informálja egymást a szocialista országok tevékenységéről. Az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) pedig hozzájárult az egyiptomi biztonsági szervek átalakításához. Több magas rangú tisztet az Amerikai Egyesült Államokba küldtek továbbképzésre, a régi vezetőket pedig fokozatosan lecserélték. Az országon belüli folyamatok kontrollálására a belügyminisztériumban operatív központot állítottak fel. A meglévő egyiptomi katonai és polgári titkosszolgálatok (Elnöki Biztonsági Szolgálat, Általános Hírszerző Szolgálat, katonai hírszerzés és kémelhárítás) mellé felállították a korábbi kémelhárítás és vizsgálati részlegek alapjain a Belügyminisztérium Állambiztonsági Részlege nevű intézményt. A belügyminisztériumban külön egység foglalkozott a gazdasági visszaélésekkel és a külföldi kereskedelmi képviselők, vállalatok egyiptomi működésével. Az állambiztonsági szervezeteket korszerűbb technikai eszközökkel szerelték fel. Megerősítették az érintett titkosszolgálatok belső ellenőrzését. A fontos állami intézményekben és az egyetemeken biztonsági osztályokat létesítettek.

1976-ban az elhárításon belül felállítottak egy kifejezetten szocialista országokra specializálódott osztályt. Az Elnöki Biztonsági Szolgálat keretei között pedig 1978-ban megalakult a „*Kommunista Pártok és Palesztinok*” nevű osztály.⁶⁴ Ez is mutatja, hogy a kairói kormány a kü-

lönböző palesztin csoportokat a szovjeteknek alárendelt társaságként kezelte. Átszervezték a főváros, Kairó közlekedését, figyelőpontokat hoztak létre. Új rendszámokat kaptak az országban működő diplomáciai testületek gépjárművei. Ezzel jobban nyomon tudták követni az ott dolgozók mozgását, akiktől általánosságban is igyekeztek izolálni az egyiptomiakat. Új rendszert vezettek be a szolgálati útlevelek vonatkozásában. Kiadásuk a külügyminisztériumból a belügyminisztériumba került át, és több adatot kértek az igényléséhez. Megvizsgálták a szocialista országokban működő egyiptomi külképviseletek helyzetét is. A perzsa események hatására az USA támogatásával az elkergetett sah titkosszolgálatának, a SAVAK egykori munkatársainak bevonásával elkezdték felgöngyöltetni a muszlim szélsőségeseket. Vizsgálták a Muzulmán Testvérek beszivárgási útját a hadseregbe, tagjaik kapcsolatát a szocialista országok állampolgáraival és a helyi baloldali csoportokkal, továbbá annak lehetőségét, hogy szisztematikusan beépülve soraikba az ellenséges Szíriában hajtsanak végre akciókat.⁶⁵

VALAMI NINCS RENDBEN

Az amerikai-egyiptomi biztonsági intézkedések hatékonyságát nagyban rontotta, hogy a jelek szerint az egyiptomi fegyveres testületek egyes vezető köreiből, az állandó tisztogatások ellenére, az információk folyamatosan szivárogtak át a szocialista országok hírszerzői felé.

Csak néhány példa:

Vadud rendőrtábornok, belügyminiszter-helyettes „Ingram” ügynökön keresztül figyelmeztette a magyar vezetést, hogy fedőtevékenységgel álcázott csoportok kezdték el működésüket a fegyveres testületek tagjainak lebuktatása céljából, különösen azokat kezdik el majd figyelni, akik baloldali szervezetekkel tartanak kapcsolatot.⁶⁶ Vadud azt is időben jelezte, hogy az egyiptomi hatóságok lakhelyükön fogják ellenőrizni a szocialista országok diplomatáinak kapcsolatrendszerét, és ezt hamarosan lakásbehatolások fogják követni.⁶⁷ Nem sokkal később Vadud ismét

előre jelezte a szocialista országok követségi munkatársainak várható ellenőrzését, ezúttal megemlítve, hogy elsősorban azokat érinti, akik az USA és Izrael titkosszolgálatainak látókörében vannak.⁶⁸

Az említett „Ingram” az Új Vafd vezető beosztású tisztviselője volt, de szoros kapcsolatban állt az ismert muzulmán szélsőséggel, akit „Adil” fedőnéven tartott nyilván a magyar hírszerzés, és aki ügyvédi hivatása mellett szervezte a Muzulmán Testvérek életét. „Ingram” segített „Adil”-nak újból felvenni a kontaktust Mohammad Helmi Muraddal, az Új Vafd korábbi parlamenti frakcióvezetőjével, akivel az 1981. szeptemberi letartóztatások után szakadt meg a kapcsolata, miután mindkettőjüket őrizetbe vették.⁶⁹ „Ingram” a Szadat elleni merényletig a hírszerzés öt legjobb ügynöke közé tartozott, de munkájának színvonala az elnök halála után látványosan elkezdett romlani.⁷⁰ Felmerült annak gyanúja, esetleg az egyiptomi szolgálatok tállták őt. Fontos tudni, „Ingram” rendőrként, tábornoki rangban vonult nyugdíjba, tehát szakembernek számított. Beszervezése fokozatosan történt. Együttműködését azzal magyarázta, hogy nem kedveli Szadatot, ezért is vállalt szerepet az ellenzéki mozgalomban, de a politikai pályához pénzre volt szüksége.⁷¹

Feltűnő, hogy pont akkor, 1976-ban került a magyar állambiztonság látókörébe, amikor jellemzően nehezebbé vált a szocialista országok számára a kapcsolatépítés az egyiptomi fegyveres testületek tagjaival.⁷² Ráadásul olyan nagyon le sem fedték. Hivatalosan a Magyar Távirati Irodánál tudósítóként, fordítóként lett alkalmazva. Ez inkább arra adott lehetőséget, hogy legálisan tudjon találkozni kapcsolataival, magas rangú rendőrtisztekkel, vezető ellenzéki politikusokkal. Hivatalosan az MTI helyi irodájának vezetője alá tartozott, de valójában a hírszerzési rezidentúra vezetőjének adta jelentéseit, aki ekkoriban „Czakó” volt.

„CZAKÓ” REZIDENS

Az iraki, egyiptomi és szíriai dokumentumokból, valamint a személyi fogyatéki anyagok összevetéséből megállapítható, hogy „Czakó” nagy

valószínűséggel azonos dr. Czottner Sándor rendőrtisztrel, a Belügyminisztérium III/I-11. Osztály munkatársával. Czottner édesapja, idősebb Czottner Sándor 1950 májusától előbb póttagja, majd rendes tagja lett a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének. Az 1956-os forradalom előtt és után többször töltött be miniszteri posztot, elsősorban ipari, energetikai és bányászati területen. 1957-től egészen 1963-as nyugdíjazásáig nehézipari miniszter volt. Ifjabb Czottner 1972. január 1-jén került a hírszerzéshez, de már 1967-ben tervezték átvételét a Külügyminisztériumból, ahol 1955 óta dolgozott. Akkor az átvételre azért nem került sor, mert időközben a bagdadi magyar nagykövetségre került külszolgálatba. Ekkortájt Irakban a „Czakó” fedőnév mint beszerezett hálózat bukkant fel.⁷³ A hírszerzésnél a BM III/I-11. Osztályhoz került. Ehhez a csoporthoz tartozott a harmadik államban folytatott hírszerzés.⁷⁴

Meg kell jegyezni, hogy a számunkra legfontosabb nyugati országokkal, az Amerikai Egyesült Államokkal és a Német Szövetségi Köztársasággal külön osztályok foglalkoztak. Munkája már a kezdetektől a közkeleti térségben található, a III. Főcsoportfőnökséghez tartozó hírszerző rezidentúrákhoz kötötte.⁷⁵ Ilyen minőségében kapcsolatban állt különböző nemzetközi terrorszervezetekkel. Szíriában, ahol 1985-től szolgált – mások mellett – például az Abu Nidal csoporttal, vagy Egyiptomban (1976–1981) a Muzulmán Testvérekkel.⁷⁶ Kiküldetése idején jellemzően a „Czakó” fedőnevet használta, a köztes időben itthon Czottner Sándorként írta alá a hivatalos dokumentumokat – ez bevett gyakorlat volt ebben az időszakban.

SZERVEZKEDÉS

Egy 1979-es – egyiptomi belügyminisztériumból szerzett információ alapján összeállított – feljegyzés szerint a Muzulmán Testvérek egy olyan CIA-tól származó dokumentumot kaptak levélben, amelyben a Camp David-i megállapodás háttéréről és az egyiptomi és izraeli szolgálatok ellenük irányuló akcióiról kaptak tájékoztatást. Az egyiptomi biztonsági szervek a levél mögött a szovjetek vagy az NDK titkosszolgálatát sejtették.⁷⁷

Az iráni forradalom hírére aztán még inkább felpezsdültek az egyiptomi muszlim szélsőségesek, amelyek tulajdonképpen a Muzulmán Testvérekhez köthetőek – a gyökereiket tekintve mindenképpen. Kettőt emelnék ki közülük, az egyik az Egyiptomi Iszlám Dzsihád (Iszlám Dzsihád, Dzsihád Csoport), a másik a Takfir wal-Hijra. Az előbbinek tagja volt az az Ayman al-Zawahiri, aki 2011-ben felváltotta a megölt Osama bin Ladent az al-Kaida élén, a másik csoporttól pedig a Titkos Apparátus gyökerein felépült terrorista sejhálózatot vette át és fejlesztette tovább az al-Kaida. Új elemként a Muzulmán Testvérek megpróbálták összehangolni tevékenységüket a többi ellenzéki párttal, többek között a baloldali pártokkal, valamint az Új Vafd Párttal. Közben a külföldön élő egyiptomi baloldali csoportok patrióta mozgalmat hoztak létre, és 1979 márciusában, Bejrútban felvették a kapcsolatot a palesztin fegyveres ellenállókkal, valamint iráni baloldali elemekkel.⁷⁸ A palesztin csoportok közül az Arafat vezette Fatah és a George Habbas irányította Palesztin Népi Felszabadítási Front (PFLP) került előtérbe.⁷⁹

A Bolgár Népköztársaság Belügyminisztériumának jelentése szerint Líbia, Algéria és a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság diplomatáinak koordinálásával egyiptomi ellenzékiek algériai és líbiai helyszíneken, az emigrációba kényszerült Saad el-Shazly tábornok vezetésével rendszeresen találkozókat tartottak.⁸⁰ Az Izrael ellen vívott 1967-es háborúban hírnevet szerzett el-Shazly tábornok az 1973-as háború során került konfliktusba Szadattal. A háború után ezért diplomáciai pályára került, előbb Nagy-Britanniában, majd Portugáliában lett nagykövet. A katonatiszt erősen ellenezte az egyiptomi–izraeli közeledést, ezért az 1977–78-as események miatt nem tért vissza hazájába, és Algériában telepedett le.⁸¹ A koordináció 1980 áprilisában vált teljessé, el-Shazly vezetésével megalakult az Egyiptomi Hazafias Front. A háttérben felvonuló országok és szervezetek Moszkvával álltak szoros kapcsolatban. A Front rendszeresen megjelenő hivatalos lapját Líbiában nyomtatták, az Egyiptomban is fogható rádióműsorokat a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaságból és Szíriából sugározták. Rajtuk kívül az egyik doku-

mentum konkrétan a palesztin ellenállási mozgalmat, a libanoni hazafias erőket és Algériát említi, mint támogatókat. A koordináció szorosabbra vonása érdekében 1980 végén Bejrútban találkoztak, majd a következő gyűlést Damaszkuszba szervezték.⁸² 1980 áprilisában el-Shazly és a Palesztin Felszabadítási Szervezet Végrehajtó Bizottságának elnöke, Arafat Bejrútban találkozott egymással. Ekkor megállapodtak abban, hogy a PFSZ részt vesz a Front tevékenységében, biztonsági segítséget nyújt, egyben felajánlotta a palesztin mozgalom bejrúti irodáját Egyiptomba sugározandó rádióadások céljára.⁸³

Más jelentés viszont azt emeli ki, az országon belül mennyire megnőtt a baloldali ellenzék aktivitása. Felerősödtek az ellenséges tartalmú röplapok, a politikusoknak és vezető állami alkalmazottaknak címzett fenyegető üzenetek. A spontán elégedetlenség mellett a nagyvárosokban, Alexandriában és Kairóban feltűnően szervezett keretek között zajlottak az ellenzéki akciók.⁸⁴ Közben augusztus végén leváltották a hírszerző szolgálat vezetőjét, mert bírálta a CIA munkatársait, akik sokszor hatáskörüket túllépve avatkoztak be az egyiptomi biztonsági szervek munkájába.⁸⁵ A megbízhatónak tartott „Ralphe” augusztusi jelentésében megemlítette, hogy az el-Shazly vezette Egyiptomi Hazafias Frontnak nincs igazán nyoma a belpolitikában.⁸⁶ 1980 végén a kommunisták, az Új Vafd ifjúsági csoportja és a Muzulmán Testvérek szélsőséges csoportjai már a Haladó Nemzeti Egységpártban végezték összehangolt tevékenységüket. Innentől kezdve az országon kívüli és belüli ellenzék koordináltan végezte bomlasztó munkáját.⁸⁷

Úgy tűnik, Szadat számított a bukására is. Ahmed tábornok szerint a patinás USA-béli Mack teherautógyár megghiúsult egyiptomi üzletének fedésével Szadat felesége másfél millió dollárt helyezett át egy amerikai bankba, majd elnöki utasításra mintegy hárommillió dollár értékben vettek aranyat és részvényeket, amelyeket aztán svájci pénzüzetekbe vittek.⁸⁸ Egy másik jelentésben meg arról írnak, hogy az elnök mennyire félt egy esetleges líbiai kommandó személyesen ellene irányuló támadásától. Emiatt állandóan cserélte lakhelyét. Pontos tartózkodási helyéről csak kevesen tudtak.⁸⁹

„Kingwell” francia nyelven írt, több személlyel lefolytatott beszélgetései egybehangzó állítása alapján összeállított jelentése szerint a muszlim szélsőségeseknek nyújtott támogatás miatt küszöbön állt egy egyiptomi figyelmeztető akció Líbia ellen.⁹⁰

MEGHAL HOSZNI MUBARAK ALELNÖK RIVÁLISA

Az Amerikai Egyesült Államok hosszabb távra próbált stratégiát kidolgozni Szadat rendszerének működtetésére, de az e célból küldött segítyeket nem a legmegfelelőbbben használták fel. Például az USA 1980-ban 1,6 millió tonna gabonát szállított Egyiptom részére, miközben raktározási és szállítási gondokból adódóan rengeteg élelmiszer ment tönkre.⁹¹ A gazdasági helyzet kilátásaival kapcsolatosan az amerikai szakértők szkeptikusnak mutatkoztak, nem sok reményt láttak a javulásra. Ennek okai között említették a nagyon magas népességnövekedési ütemet, azt, hogy az állami vezetés nem képes az akaratát keresztülvinni a rendszeren, nem használják ki megfelelően a Szezi-csatorna adta lehetőségeket, továbbá az olajtartalékok szűkössége és az energiaárak meghatározása során nem érvényesülnek megfelelően a piaci elvek.⁹² Az államháztartási hiány pótlására a nyolcvanas évek elejétől nagyságrendileg 3-4 milliárd dollár hitelre vagy beruházásra lett volna szüksége az országnak.

Nem alakultak jól az USA koordinálásával zajló egyiptomi-izraeli tárgyalások sem. A keményvonalas izraeli politikusok kezdték átértékelni a palesztinoknak nyújtandó teljes autonómia fogalmát, amely szerintük csak az öngazgatásról, és nem az önrendelkezésről szól. Szadat már abban sem lehetett biztos, hogy Izrael nem tolja-e tovább az 1982 áprilisára tervezett kivonulását a Sínai-félszigetről.⁹³ A kivonulás azért számított fontos ügynek, mert lehetőséget adott volna addigi politikájának reformjára és néhány fontos arab állammal a kapcsolatok rendezésére.

Irán elvesztése az USA számára felértékelte Egyiptomot, ezért az 1980-as évek elejétől fokozták a katonai szövetséget.⁹⁴ Folyamatosan érkeztek a hírek újabb és újabb amerikai-egyiptomi katonai együttműködésről. A koráb-

bi megállapodás alapján 2000-3000 főt számláló amerikai gyorsadtest került az országba.⁹⁵ Egy 1981. szeptemberi, csehszlovák állambiztonságtól származó dokumentum kiemeli, hogy Egyiptom lehetőséget biztosított az USA számára atomfegyverek Szuezi-csatornán keresztül történő szállítására, és közben folyamatban volt a Vörös-tenger partján, a hajózási és repülési szempontból is fontos Ras Banas fokon található „Bernis” bázis nukleáris eszközök tárolására alkalmas katonai objektummá alakítása.⁹⁶

Számtalan közös hadgyakorlaton vettek részt. Bár szó volt egy 3 milliárd dolláros katonai segítségről is, az eszközök leszállítási határideje, illetve a kezelésükhöz szükséges kiképzés miatt az csak 3-4 évvel később realizálódhatott, ami azért jelentett problémát, mert például ezek nélkül egy Líbia elleni háború is igen kockázatosnak látszott.⁹⁷ A rendszerben tartott szovjet fegyverekre közben bejelentkezett Irak. Szaddám Husszein rezsime, iráni nyomásra, nem kapott az oroszoktól utánpótlást saját eszközei karbantartásához. Az USA közvetítésével bonyolított üzlet azért is tűnt kedvezőnek, mert garantálható volt, hogy azok nem kerülnek iráni kézbe.⁹⁸

Az ellenség sem volt tétlen, a líbiai-egyiptomi határon Líbia részére néhány hónappal korábban adták át azt a riasztórendszert, amelyet két részletben építettek ki magyar beruházók részben szovjet, részben magyar elgondolás alapján. Közben tárgyalások folytak további fegyverszállításokról. Líbia könnyű páncélosokat, lánctalpas páncélozott járműveket, automata fegyvereket, távközlési rendszereket és páncélelhárító eszközöket szeretett volna kapni a magyar kormánytól.⁹⁹ A líbiai-magyar katonai együttműködés egyik „szép” példája a „Szahara” fedőnevű projekt is.¹⁰⁰

A feszült helyzetre jellemző, hogy az egyiptomi hadügyminiszter, Ahmed Badawi 1981 márciusában éppen a határvidékre tartott egy hadgyakorlat megtekintésére, amikor az őt és néhány magas rangú tisztársát szállító helikopter lezuhant. A hadgyakorlat azt imitálta volna, hogy a francia, az egyiptomi és esetleg a csádi haderő hogyan tudná összehangolni tevékenységét egy Líbia elleni háborúban.¹⁰¹ A hadügyminiszter halálával kapcsolatban a kommunikációs hadviselés a bizonytalanság érzetét erősítette. Míg az egyiptomiak úgy vélték, vagy baleset,

vagy az oroszok és szövetségeseik által elkövetett merénylet állhat a politikus halála mögött, addig a másik oldal a CIA ármánykodását vélte felfedezni. Álláspontjuk szerint a miniszter a szövetségeseük volt, és éppen összeesküvést szervezett Szadat elnök ellen, ami az amerikaiak tudomására jutott, és végeztek vele – legalábbis ennek a véleményének adott hangot a PFSZ bangladesi irodájának helyettes vezetője.¹⁰² Az egyiptomi ellenzék szerint a gépen utazó magas rangú katonatisztek el-Shazly tábornok harcostársai voltak az 1973-as háborúban, a hadügyminiszter pedig erősen Izrael- és USA-ellenes álláspontot képviselt.¹⁰³ A legvalószínűbb variáció a baleset irányába mutat. A helikopter a homokviharban nekiment a műszaki határázár egyik elemének, kettétört és lezuhant.¹⁰⁴ A pilóta, a személyzet két tagja, valamint a miniszter személyi titkára szinte karcolások nélkül megúszták az esetet. Viszont az egyik, még a tragédia előtt keletkezett, forrás azt is megemlíti, Szadat bukása esetén Hoszni Mubarak alelnök mellett Badawi lett volna a legesélyesebb jelölt az elnöki posztra.¹⁰⁵

Nyilván az USA-Egyiptom közötti katonai együttműködés részének tekinthető – nem ellenőrzött, lengyel állambiztonságtól származó – hír is, mely szerint az egyiptomi hadsereg megkezdte afgán ellenállók kiképzését szabotázsfeladatok végrehajtására.¹⁰⁶ Egy másik jelentés emellett konkrétan technikai, rádiós felkészítést említett.¹⁰⁷

A magyar szervek számítottak a kétoldalú kapcsolatok romlására, ezért szükség esetére intézkedési tervet dolgoztak ki.¹⁰⁸

1981. szeptember elején egy zavargást követően nagyarányú letartóztatási hullám vonult végig az országon. Az ellenzéki pártok politikusai mellett a vallási szélsőséges Muzulmán Testvérek tagjai és a keresztény kopt egyházi vezetők is rács mögé kerültek, összesen körülbelül 1500 fő.¹⁰⁹

Közben az Egyiptomban élő koptok vallási vezetőjének elüldözése, illetve az ellenük folytatott kampány megosztotta a híveket. Bár sokan kö-

zülük kitartottak Szadat mellett, féltek attól, hogy a hadjárat kiterjed rájuk is. Különösen az államigazgatásban dolgozó koptok aggódhattak.¹¹⁰ Közben a koptokat az iszlám szélsőségesek elleni harc és az egyiptomi kormányra történő nyomásgyakorlás érdekében Izrael jelentős mértékben támogatta. Az Amerikai Egyesült Államokban élő koptok által vásárolt fegyverek pedig Izraelen keresztül jutottak el célhelyükre. A kopt templomok sok esetben egyfajta fegyverraktárként szolgáltak.¹¹¹

A letartóztatásokat követően, szeptember közepén, egy kairói lap újabb összeesküvésről adott hírt. Ezúttal Mohammed Hassan el-Zayyat korábbi egyiptomi külügyminisztert, ENSZ-diplomatát vádolták meg azzal, hogy a hírszerzés adatai szerint szovjet ügynökök segítségével felforgató tevékenységet folytatott.¹¹² Az ügyben több korábbi miniszter, egyetemi oktató és újságíró is érintetté vált, miközben a felforgató külföldi szálai szovjet és magyar hírszerzőkhöz vezettek.¹¹³ A helyi újságok a szovjet állampolgárok mellett Igaz Sándornak, a magyar követség első titkárának arcképével jelentek meg. A vád ellenük többek között az volt, hogy a vallási összetűzések előtt kapcsolatot tartottak ellenzéki politikusokkal, például Mohamed Helmi Muraddal, akit szintén letartóztattak szeptember elején.¹¹⁴

1985. szeptember 15-én az egyiptomi külügyminisztérium behívatta a magyar nagykövetet, és tájékoztatta arról, hogy Igaz Sándornak 48 órán belül el kell hagynia az országot. A szovjetekkel szembeni intézkedés ennél sokkal súlyosabb volt. Kiutasították a nagykövetet, továbbá hat diplomatát, két újságírót, az országban tartózkodó összes tanácsadót. Lecsökkentették a kairói szovjet képviselet létszámát és kölcsönösen megszüntették a katonai attaséi posztot. Az ügy további folyamánya, hogy a magyar nagykövetség munkatársai leálltak az operatív tevékenységgel, és hozzáálltak a minősített anyagok eltüntetéséhez.¹¹⁵

Az egyiptomi hatóságok közben fokozták a magyar turisták figyelését. Egyrészt attól tartottak, a magyar vendégek izraeli rokonaikkal találkoznak, másrészt felforgató vagy más illegális tevékenységet folytató ügynökök szivároghatnak be ezáltal az országba.¹¹⁶

A MERÉNYLET

1981. október 6-án egy katonai bemutató során lelőtték Szadatot. A gondosan megtervezett támadás éppen akkor következett be, amikor a bemutató részeként repülőek szálltak el a felvonulás felett, és óriási hangzavart keltek. Ekkor az egyik felvonuló teherautóról leszálltak az elkövetők, és a dísztribün felé indultak. Szadat azt hitte, ez is a bemutató része, még üdvözölte is őket. Az alig két percig tartó tűzharc során összesen tizenegyen haltak meg, köztük a kubai nagykövet, egy ománi tábornok és egy kopt püspök. A sok sérültből négyen az amerikai biztonsági személyzetből kerültek ki, de megsérült Mubarak alelnök is. A merénylők közül egy ember meghalt, hárman sérültek meg, őket elfogták.

Az amerikai hírszerzés a merénylet előtti két hétben szokatlanul élénk forgalmat érzékelt a szovjet nagykövetség megfigyelése során, amit jeleztek is az egyiptomi biztonsági szervek felé, de Szadat alábecsülte a helyzet súlyát, mert úgy értékelte, a szeptember eleji letartóztatásokkal az összes potenciális összeesküvővel leszámolt.¹¹⁷

A Szadat helyére lépő Mubarak szerint a merényletet a Muzulmán Testvérek hajtották végre.¹¹⁸ Egy másik jelentés a Takfir wal-Hijrát említi elkövetőnek, de hozzáteszi, hogy egy kis szervezet önmagában nem képes ilyen precíz támadás végrehajtására, ehhez legalább valamelyik fegyveres testület támogatása kellett.¹¹⁹ Az egyiptomi helyettes ENSZ-képviselő furcsának találta, hogy Mubarak a támadás során, bár közvetlenül Szadat jobbán állt, le tudott bukni, de nem húzta magával az elnököt. *„Szadat legyilkolása várható volt, mert túlbecsülte saját hatalmát, belügyminisztere félretájékoztatta, ellenzékét kis méretűnek és csak a fanatikusra kiterjedőnek jellemezte...”*¹²⁰

Alig két nappal a merényletet követően készült jelentés a szovjet társ-szerv információira alapozva állította, a Muzulmán Testvérek egyik ága volt az elkövető.¹²¹

El-Shazly Egyiptomi Hazafias Frontjának vezetése saját állítása szerint pontosan ismerte a merénylet tervét, ők úgy tudták, egyidejűleg Mubarakot és a hadügyminisztert is likvidálják. A merénylet kidolgozásában hozzájuk kötődő tisztek vettek részt. Még azt is pontosan tudták, az akció helyszíne úgy lett kiválasztva, hogy lehetőleg látványos legyen, és elterelje a gyanút róluk és külföldi támogatóikról. Az is kiderült, hogy nem az államcsíny volt a cél, annál is inkább, mert Szadat menet közben eltávolította az utódként szóba jöhető személyeket.¹²²

Úgy látszik, hogy a Szovjetunió okult korábbi hibáiból. A nigériai vezetést például azért vesztette el, mert nem volt képes tartósan támogatni egy akkora méretű országot.¹²³ Egyiptomot csak szimplán bizonytalanságban akarták tartani, hogy a mindenkori vezetés tudja, ha nem működik velük együtt, vagy túlságosan eltolódik a hangsúly, akkor bukni fog. Korábban a Szovjetunióban katonai tanulmányokat folytató Mubarak megértette a leckét.¹²⁴ A bizonytalanság fenntartása érdekében a Front máris megszervezte, hogy líbiai területről napi két órában rádióadásokat sugározzanak.¹²⁵

Egy másik jelentés rávilágít a palesztin mozgalmakra is. A PFSZ vezetéséből, eredendően az Abu Nidaltól rettegő „Stahl”-tól¹²⁶ származó információ alapján kijelenthetjük, hogy a PFSZ szintén kapcsolatban állt a Szadat-ellenes katonai csoportokkal.¹²⁷ Ehhez részben kapcsolható az is, hogy Abu Daud, a PFSZ-hez közel álló ismert palesztin terrorista az egyik magyar állambiztonsági jelentés szerint 1981 nyarán fegyvervásárlás céljából Budapestről Bécsbe szeretett volna utazni, de az osztrákok megtagadták a beléptetését, mert ismereteik szerint a fegyverek a Szadat elleni merényletnek kellett. Ezután Varsóba ment, hátha onnan könnyebben vízumhoz jut, de ott megtámadták, és súlyos sérüléseket szenvedett. Úgy vélték, a Daud elleni merénylet az izraeli és az egyiptomi biztonsági szolgálatok közös akciója volt.¹²⁸

Az elsődleges amerikai hírszerzési adatok szerint – az előzőleg leírtak alapján egyáltalán nem meglepő módon – Kadhafi líbiai vezető is tudott a merénylet tervéről.¹²⁹

Mubarak, az új elnök – a Camp David-i megállapodásra vonatkozó – elképzelése szerint, ha Izrael nem enged az álláspontjából, kezdeményezni fogja a Szovjetunió és a PFSZ bevonását a béketárgyalásokba.¹³⁰ Ugyanő még a szovjet szakemberek visszahívását is tervezte. „Az USA-val fenn-tartott kapcsolatokról elmondta: Azok nem többek egy darab írott papírnál. Ezt követően felvett egy darab papírt, szétszakította, és a résztvevők nagy tapsa közepette a papírkosárba dobta.”¹³¹

Levéltári források:**ÁBTL 1.11.4. BM III/I Csoportfőnökség iratai**

II. Sorozat.

PE-I/78 Egyiptom

PE-I/78/2 Egyiptom

PE-I/79 Egyiptom

PE-II/79 Egyiptom

PE-IV/79 Egyiptom

PE-I/80 Egyiptom

PE-II/80 Egyiptom

PE-I/81 Egyiptom

PE-II/81 Egyiptom

PE-IV/81 Egyiptom

PE-III/81 Egyiptom

ÁBTL 2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések**ÁBTL 2.8.2.1. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottjainak iratai**

759. – Czottner Sándor

ÁBTL 3.2.1. A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődjei által kezelt iratok – Bt-dossziék

Bt-2705/1 „Ingram”

Bt-2705/2 „Ingram”

ÁBTL 2.2.5. A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődjei által kezelt iratok – Operatív Dossziék (O-8-dossziék)

O-8-267/1 Bagdadi magyar követség és kereskedelmi kirendeltség

O-8-292/6. Kairói magyar követség

O-8-394/1 „Albatrosz”

O-8-403/2 „Eufrátesz”

O-8-421 „Gháza”

O-8-494 „Tel-Aviv”

O-8-495 „Kahán”

O-8-531/1 „Szinai”

Felhasznált irodalom:

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja. In: Trezor 1. Történeti Hivatal (ÁBTL). 1999.

Lisztkai László: Carlos szerint a világ – szemtől szemben a Sakállal. Budapest, 2017.

Orbán-Schwarzkopf Balázs: Egy túszerződés háttere – Magyar földmérők elrablása Irakban 1982-ben. Betekintő 2007/3. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2007_3_orban_schwarzkopf.pdf

Orbán-Schwarzkopf Balázs: India-2 – Egy magyar tengerjáró hajó titkos küldetése. Betekintő 2013/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2013_2_orban.pdf

Orbán-Schwarzkopf Balázs: Szürkekék és farkasok a vörös árnyékában. Hamvas Intézet, 2016.

Orbán-Schwarzkopf Balázs: A magyar állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években – az iratok tükrében.

Kommentár 2016/6. http://kommentar.info.hu/attachment/0001/668_kommentar-1606-08-orbanschwarzkopf.pdf

Orbán-Schwarzkopf Balázs: Kadhafi esete a magyar hadiiparral – Líbiai-magyar kapcsolatok a „Szahara” fedőnevű program tükrében. Arc és Álarc, 2017. http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/ARC_ES_ALARC.pdf

Orbán-Schwarzkopf Balázs: Merénylet a kolumbiai nagykövet ellen. Betekintő 2017/3. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_3_orban.pdf

Orbán-Schwarzkopf Balázs: Célkeresztben Abu Nidal – Átfogó kép egy terrorszervezet állambiztonsági megfigyeléséről az 1980-as években. Arc és Álarc, 2017/ősz-tél, http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/arc_es_alarc_02.pdf

Orbán-Schwarzkopf Balázs: Fegyver és drog a 80-as években – Szemelvények a fegyver- és kábítószer-kereskedelemben, valamint a terrorizmus kutatható állambiztonsági irataiból.

Betekintő 2017/4. <http://www.betekinto.hu/sites/default/>

files/2017_04_orban_schwarzkopf_0.pdf

Soós Mihály: A magyar polgári hírszerzés NATO elleni tevékenysége az 1980-as években. Hamvas Intézet, 2014.

http://www.hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/soos_nato_beliv.pdf

Interneten elérhető újságcikkek, ismertetők:

Dezső András: Mázli, hogy a terroristák csak átmennek rajtunk. Index, (2016. 10. 11. Letöltés ideje: 2018. 03. 28.) https://index.hu/belfold/2016/10/11/tek_nemzetkozi_megitelese/

Fekete Gy. Attila: Rejtélyes magyar milliárdos őrzi a Seuso-kincsek titkát. Népszabadság, (2016. 05. 08. Letöltés ideje: 2018. 02. 17.) <http://nol.hu/belfold/a-csaladi-fel-ezust-1614697>

Gereben Ágnes: „Szeva bácsi” szabadon, gúzsba kötve. Portfólió. (2009. 08. 06. Letöltés ideje: 2018. 02. 14.) <https://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/szeva-bacsi-szabadlabon-guzsba-kotve.119382.html>

Hankiss Ágnes: A „magányos farkas” legendája. Terrorista hálózatok. Arc és Álarc, 2017 Ősz/Tél. (Letöltés ideje: 2018. 04. 22.) https://hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/arc_es_alarc_02.pdf

Mező Gábor: Terrorista paradicsom volt Budapest a nyolcvanas években. Pesti Srácok (2016. 03. 28. Letöltés ideje: 2018. 03. 12.) <https://pestisracok.hu/terroristaparadicsom-volt-budapest-nyolcvanas-evekben/>

Ghanem, Yehia: A belated victory for Egypt's „golden general”. Al Jazeera (2016. 10. 19. Letöltés ideje: 2018. 04. 02.) <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/10/belated-victory-egypt-golden-general-161019080743824.html>

Slackman, Michael: Bin Laden Kin Wait and Worry. Los Angeles Times (2001. 11. 13. Letöltés ideje: 2018. 03. 22.) <http://articles.latimes.com/2001/nov/13/news/mn-3564>

The New York Times: Egypt's Defense Minister Killed in a Copter Crash. The New York Times. (1981. 03. 03. Letöltés ideje: 2018. 04. 05.)

<https://www.nytimes.com/1981/03/03/world/egypt-s-defense-minister-killed-in-a-copter-crash.html>

Index: Az orosz állam végezhette ki Londonban egy állambiztonsági tisztet (2015. 01. 24. Letöltés ideje: 2018. 02. 09.)

https://index.hu/kulfold/2015/01/24/az_orosz_allam_vegezhette_ki_londonban_egy_allambiztonsagi

Origo: Bin Ladenhez nyúlnak az alvilág szálai (2001. 10. 05. Letöltés ideje: 2018. 02. 11.) <http://www.origo.hu/itthon/20011005afganisztanba.html>

JEGYZETEK

- 1 Fekete Gy. Attila: *Rejtélyes magyar milliárdos őrzi a Seuso-kincsek titkát*. Népszabadság. (2016. 05. 08., Letöltés ideje: 2018. 02. 17.) <http://nol.hu/belfold/a-csaladi-fel-ezest-1614697>
- 2 Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Orbán és drog a 80-as években – Szemelvények a fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a terrorizmus kutatható állambiztonsági irataiból*. Betekintő 2017/4. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_04_orban_schwarzkopf_0.pdf
- 3 Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Merénylet a kolumbiai nagykövet ellen*. Betekintő 2017/3. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_3_orban.pdf
- 4 Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Szürkék és farkasok a vörös árnyékában*. Hamvas Intézet, 2016.
- 5 Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Fegyver és drog a 80-as években – Szemelvények a fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a terrorizmus kutatható állambiztonsági irataiból*. Betekintő 2017/4. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2017_04_orban_schwarzkopf_0.pdf
- 6 Orbán-Schwarzkopf Balázs: *India-2 – Egy magyar tengerjáró hajó titkos küldetése*. Betekintő 2013/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2013_2_orban.pdf
- 7 Soós Mihály: *A magyar polgári hírszerzés NATO elleni tevékenysége az 1980-as években*. Hamvas Intézet, 2014. 33–40. http://www.hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/soos_nato_beliv.pdf
- 8 ÁBTL 3.2.5. O-8-394/1 „Albatrosz”. Intézkedési terv Kaba Géza Zoltán ügyében (1980. 06. 09.) 222–226.
- 9 Mező Gábor: *Terrorista paradicsom volt Budapest a nyolcvanas években*. Pesti Srácok (2016. 03. 28. Letöltés ideje: 2018. 03.12.) <https://pestisracok.hu/terroristaparadicsom-volt-buda-pest-nyolcvanas-evekben/>
- 10 Liszcai László: *Carlos szerint a világ – szemtől szemben a Sakállal*. Budapest, 2017. 12–28.
- 11 Index: *Az orosz állam végezhetett ki Londonban egy állambiztonsági tisztet* (2015. 01. 24. Letöltés ideje: 2018. 02. 09.) https://index.hu/kulfold/2015/01/24/az_orosz_allam_vegezhetett_ki_londonban_egy_allambiztonsagi_tisztet/#
- 12 Gereben Ágnes: *„Szeva bácsi” szabadon, gúzsba kötve*. Portfólió. (2009. 08. 06. Letöltés ideje: 2018. 02. 14.) <https://www.portfolio.hu/vallalatok/energia/szeva-bacsi-szabadlabonguzsba-kotve.119382.html>
- 13 Origo: *Bin Ladenhez nyúlnak az alvilág szálai* (2001. 10. 05. Letöltés ideje: 2018. 02. 11.) <http://www.origo.hu/itthon/20011005afganisztanba.html>
- 14 Dezső András: *Mázli, hogy a terroristák csak átmennek rajtunk*. Index, (2016. 10. 11. Letöltés ideje: 2018. 03. 28.) https://index.hu/belfold/2016/10/11/tek_nemzetkozi_megitelese/
- 15 Michael Slackman: *Bin Laden Kin Wait and Worry*. Los Angeles Times (2001. 11. 13. Letöltés ideje: 2018. 03. 22.) <http://articles.latimes.com/2001/nov/13/news/mn-3564>
- 16 ÁBTL 3.2.5. O-8-494 „Tel-Aviv”. A Muzulmán Testvérek stúdiója (1982. 12. 16.) 310.
- 17 ÁBTL 3.2.5. O-8-494 „Tel-Aviv”. A Muzulmán Testvérek stúdiója (1982. 12. 16.) 306.
- 18 ÁBTL 3.2.5. O-8-494 „Tel-Aviv”. A Muzulmán Testvérek stúdiója (1982. 12. 16.) 307.
- 19 ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Tájékoztató a Muzulmán Testvérek szervezetéről. (1982. 02. 15.) 225.
- 20 ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Tájékoztató a Muzulmán

- Testvérek szervezetéről. (1982. 02. 15.) 235–236.
- 21** Hankiss Ágnes: *A „magányos farkas” legendája. Terrorista hálózatok.* Arc és Álarc, 2017 Ősz/Tél.
- 22** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Tájékoztató a Muzulmán Testvérek szervezetéről. (1982. 02. 15.) 235–236.
- 23** ÁBTL 1.11.4. PE-I/79 Egyiptom. A Muzulmán Testvérek egyiptomi szervezetének programja. (1979. 09. 21.) 101–104.
- 24** ÁBTL 1.11.4. PE-I/78 Egyiptom. Találkozó Fuad Serageddinnel az Új Vafd Párt vezetőjével. (1978. 12. 26.) 38–40.
- 25** ÁBTL 2.7.1. III/IV-36-43/13 (1980. 02. 20.)
- 26** ÁBTL 2.7.1. III/I-104-119/12 (1980. 05. 24.)
- 27** ÁBTL 2.7.1. III/II-45 (1982. 03. 05.)
- 28** ÁBT ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Tájékoztató a Muzulmán Testvérek szervezetéről. (1982. 02. 15.) 242.
- 29** ÁBTL 3.2.5. O-8-494 „Tel-Aviv”. A Muzulmán Testvérek stúdiója (1982. 12. 16.) 321.
- 30** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/2 „Eufrátesz”. Feljegyzés a Muzulmán Testvérek szíriai tevékenységéről (1983. 09. 12.) 202.
- 31** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Gháza”. Feljegyzés a 194-es számon Bejrútból 1981. 11. 11-én érkezett táviratról. (1981. 11. 17.) 85.
- 32** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81 Egyiptom. Összefoglaló a Közel-Kelet, Egyiptom, Izrael problémájáról és az USA ezekhez való viszonyáról. (1981.) 123.
- 33** ÁBTL 3.2.5. O-8-421 „Gháza”. Rejtjeltávirat (1982. 03. 01.) 93.
- 34** ÁBTL 2.7.1. III/IV-126 (1980. 09. 04.)
- 35** ÁBTL 3.2.5. O-8-403/2 „Eufrátesz”. Rejtjeltávirat a szír belpolitikai helyzetről. (1983. 05. 02.) 175.
- 36** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Egy túszerdrama háttere - Magyar földmérők elrablása Irakban 1982-ben.* Betekintő, 2007/3. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2007_3_orban_schwarzkopf.pdf
- 37** ÁBTL 2.7.1. III/I-104-119/11 (1980. 05. 24.)
- 38** ÁBTL 2.7.1. III/I-100-104/9 (1982. 05. 25.)
- 39** ÁBTL 2.7.1. III/I-181-212/1 (1981. 10. 02.)
- 40** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Tájékoztató a Muzulmán Testvérek szervezetéről. (1982. 02. 15.) 234.
- 41** ÁBTL 3.2.5. O-8-494 „Tel-Aviv”. A Muzulmán Testvérek stúdiója (1982. 12. 16.) 312.
- 42** ÁBTL 3.2.5. O-8-494 „Tel-Aviv”. A Muzulmán Testvérek stúdiója (1982. 12. 16.) 313.
- 43** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Tájékoztató a Muzulmán Testvérek szervezetéről. (1982. 02. 15.) 234.
- 44** 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Külföldi katonai beavatkozások az afrikai földrészen a 70-es években. (1980. 04.) 130–136.
- 45** 1.11.4. PE-I/78 Egyiptom. Feljegyzés az amerikaiak részvétele Szadat személyi biztosítása tárgyában. (1978. 05. 02.) 98.
- 46** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 Szinai. Feljegyzés az egyiptomi speciális szolgálatok szocialista országok külképviseletei elleni tevékenységéről. (1979. 08. 31.) 164.
- 47** ÁBTL 3.2.5. O-8-495 Kahán. Feljegyzés az egyiptomi intézkedésekről Szadat jeruzsálemi látogatása után. (1977. 12. 20.) 92.
- 48** ÁBTL 3.2.5. O-8-495 Kahán Feljegyzés a különleges szolgálatok tevékenységének aktivizálásáról a szocialista országok Kairóba akkreditált képviselői ellen. (1977. 10. 05.) 90.
- 49** ÁBTL 3.2.5. O-8-495 Kahán Feljegyzés a szocialista országok diplomatai ellen irányuló egyiptomi korlátozó intézkedésekről. (1977. 12. 12.) 93.
- 50** ÁBTL 3.2.5. O-8-495 Kahán Feljegyzés egyiptomi útlevelek eltűnéséről (1978. 03. 09.) 94.
- 51** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. 86. Számú kairói táviratról (1978. 10. 19.) 130.
- 52** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. 92. Számú kairói táviratról (1978. 10. 27.) 131.

- 53** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. 105. Számú kairói táviratról (1978. 11. 24.) 132.
- 54** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. 109. Számú kairói táviratról (1978. 12. 12.) 135–136.
- 55** ÁBTL 1.11.4. PE-I/78/2 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1978. 11. 08.) 86.
- 56** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *A magyar állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években – az iratok tükrében*. Kommentár 2016/6. http://kommentar.info.hu/attachment/0001/668_kommentar-1606-08-orbanschwarzkopf.pdf
- 57** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *India-2 – Egy magyar tengerjáró hajó titkos küldetése*. Betekintő, 2013/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2013_2_orban.pdf
- 58** 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Elhárító szervek tevékenysége. (1979. 08. 31.) 156–157.
- 59** 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés az egyiptomi belbiztonsági helyzetről. (1979. 08. 31.) 161.
- 60** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/79 Egyiptom. USA tervei az egyiptomi hadsereg feloszlására. (1979. 01. 10.) 3–4.
- 61** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/19 Egyiptom. Az egyiptomi-amerikai katonai tárgyalásokról. (1979. 08. 23.) 19.
- 62** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/79 Egyiptom. Az amerikai-egyiptomi katonai együttműködésről (1979. 06. 12.) 13–14.
- 63** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81 Egyiptom. Összefoglaló a Közél-Kelet, Egyiptom, Izrael problémájáról és az USA ezekhez való viszonyáról. (1981.) 147.
- 64** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés az egyiptomi különleges szolgálatok helyzetéről (1979. 12. 06.) 172.
- 65** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés az egyiptomi speciális szolgálatok szocialista országok külképviseletei elleni tevékenységéről. (1979. 08. 31.) 162–168.
- 66** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés a 15. sz. kairói táviratról. (1981. 02. 10.) 226.
- 67** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés a 388781. sz. kairói táviratról. (1981. 05. 26.) 229.
- 68** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés a 70. sz. kairói táviratról. (1981. 08. 28.) 243.
- 69** ÁBTL 3.2.1. Bt-2705/2 „Ingram” Rejtjeltávirat (1982. 11. 15.) 136.
- 70** ÁBTL 3.2.1. Bt-2705/2 „Ingram” Javaslát „Ingram” fedőnevű ügynök tartására. (1983. 04. 21.) 181.
- 71** ÁBTL 3.2.1. Bt-2705/1 „Ingram” Ingram személye (1978. 03. 29.) 62–63.
- 72** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Feljegyzés az egyiptomi speciális szolgálatok szocialista országok külképviseletei elleni tevékenységéről. (1979. 08. 31.) 164.
- 73** ÁBTL 3.2.5. O-8-267/1 Bagdadi magyar követség és kereskedelmi kirendeltség. „Czakó” fedőnevű titkos munkatárs jelentése a kuvaiti kereskedelmi kirendeltség titkárnőjével kapcsolatos problémákról. (1969. 10. 21.) 206–207.
- 74** Cseh Gergő Bendegúz: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat*. In: Trezor 1. Történeti Hivatal (ÁBTL). 1999. 84.
- 75** ÁBTL 2.8.2.1. 759. Czottner Sándor.
- 76** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Célkeresztben Abu Nidal – Átfogó kép egy terroriszervezet állambiztonsági megfigyeléséről az 1980-as években*. Arc és Álarc 20 2017/ősz-tél, 45–70. http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/arc_es_alarc_02.pdf
- 77** ÁBTL 3.2.5. O-8-495 „Kahán”. Feljegyzés arról, hogy az egyiptomi BM-vezetés aktív intézkedéssel gyanúsítja a szocialista országokat. (1979. 01. 16.) 97.
- 78** ÁBTL 1.11.4. PE-I/79 Egyiptom. Az ellenzéki hangulat erősödéséről Egyiptomban. (1979. 07. 09.) 115–119.
- 79** ÁBTL 1.11.4. PE-I/79 Egyiptom. A Szadat-ellenes erők egyesítésének kísérlete az arab világban. (1979. 02. 28.) 37.
- 80** ÁBTL 1.11.4. PE-I/79 Egyiptom. A Szadat-ellenes erők egyesítésének kísérlete az arab világban. (1979. 02. 28.) 37.
- 81** Yehia Ghanem: *A belated victory for Egypt's „golden general”*. Al Jazeera (2016. 10. 19. Letöltés ideje: 2018. 04. 02.) <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/10/belated-victory-egypt-golden-general-161019080743824.html>

- 82** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81 Egyiptom. A „Külföldön Élő Egyiptomi Hazafiak Egyesülete” tevékenységéről. (1981. 01. 17.) 111-113.
- 83** ÁBTL 1.11.4. PE-I/80 Egyiptom. Az Egyiptomi Hazafias Frontról. (1980. 04. 22.) 118-119.
- 84** ÁBTL 1.11.4. PE-I/78/2 Egyiptom. Az ellenzék elleni harc erősítéséről az EAK-ban. (1978. 11. 08.) 71-72.
- 85** ÁBTL 1.11.4. PE-I/78/2 Egyiptom. Feljegyzés az egyiptomi hírszerző szolgálat vezetőjének leváltásáról. (1978. 09. 08.) 32.
- 86** ÁBTL 1.11.4. PE-I/80 Egyiptom. Információs jelentés a Hazafias Front perspektíváiról Egyiptomban. (1980. 10. 04.) 200-201.
- 87** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Feljegyzés Szadat helyzetéről és az ellenzék tevékenységéről. (1980. 12. 02.) 104.
- 88** ÁBTL 1.11.4. PE-I/79 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1979. 10. 08.) 170.
- 89** ÁBTL 1.11.4. PE-I/80 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1980. 04. 30.) 148.
- 90** ÁBTL 1.11.4. PE-II/79 Egyiptom. Információs jelentés Egyiptom és Líbia viszonyának alakulásáról (1979. 03. 21.) 23.
- 91** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81 Egyiptom. Összefoglaló a Közel-Kelet, Egyiptom, Izrael problémájáról és az USA ezekhez való viszonyáról. (1981.) 150.
- 92** ÁBTL 1.11.4. PE-III/81 Egyiptom. Az USA értékelése az egyiptomi gazdasági helyzetről (1981. 04.) 40-41.
- 93** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81 Egyiptom. Begin és Szadat ez év augusztus 25-26-i alexandriai megbeszéléseiről. (1981. 09. 09.) 129-131.
- 94** ÁBTL 1.11.4. PE-II/80 Egyiptom. Információs jelentés az Egyiptomnak nyújtott amerikai gazdasági és katonai segítyek céljáról. (1980. 03. 25.) 156.
- 95** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1981. 01. 07.) 13.
- 96** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Egyiptom titkos egyezményei az USA-val és Szaúd-Arábiával. (1981. 09. 14.) 47.
- 97** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Az egyiptomi hadsereg felkészültsége. (1981. 08. 26.) 37.
- 98** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1981. 04. 10.) 30.
- 99** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. EAK nagykövetség információgyűjtő tevékenysége. (1981. 06. 08.) 5-6.
- 100** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Kadhafi esete a magyar hadiiparral – Líbiai-magyar kapcsolatok a „Szahara” fedőnevű program tükrében.* Arc és Álarc 2017/1. 49-62. http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/ARC_ES_ALARC.pdf
- 101** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1981. 03. 11.) 22.
- 102** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Rejtjeltávirat. (1981. 03. 14.) 24.
- 103** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Az egyiptomi hadsereg magas beosztású haladó tisztjeinek likvidálása. (1981. 04. 15.) 132-133.
- 104** The New York Times: *Egypt's Defense Minister Killed in a Copter Crash.* The New York Times. (1981. 03. 03. Letöltés ideje: 2018. 04. 05.) <https://www.nytimes.com/1981/03/03/world/egypt-s-defense-minister-killed-in-a-copter-crash.html>
- 105** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81 Egyiptom. Feljegyzés Szadat helyzetéről és az ellenzék tevékenységéről. (1980. 12. 02.) 104-105.
- 106** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81 Egyiptom. Esetleges változások Egyiptomban Reagan győzelme esetén. (1980. 11.) 107.
- 107** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6 Kairói magyar követség. Feljegyzés az afgán ellenforradalmárok terrorista csoportjairól. (1981. 04. 24.) 64-65.
- 108** ÁBTL 3.2.5. O-8-531/1 „Szinai”. Javaslat az EAK részéről fokozódó ellenséges tevékenységgel kapcsolatos válaszcikkek megtételére. (1981. 02. 24.) 214-215.
- 109** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Feljegyzés az 1981. szeptember 3-án Kairóból érkezett 99. számú KÜM-táviratról. (1981. 09.) 91.
- 110** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81 Egyiptom. Rejtjeltávirat (1981. 09. 16.) 120.
- 111** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Rejtjeltávirat (1981. 06. 30.) 95.
- 112** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Feljegyzés az 1981. szeptember 14-én Kairónak küldött távirat-

- ról. (1981. 09.) 94.
- 113** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. A BBC szeptember 14-i jelentése. (1981. 09.) 95.
- 114** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Feljegyzés a 77-es számon Kairóból IX. 15-én érkezett táviratról. (1981. 09. 16) 98.
- 115** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Feljegyzés az egyiptomi operatív helyzettel kapcsolatos információiról. (1981. 09. 17.) 100.
- 116** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81 Egyiptom. Feljegyzés magyarokkal szembeni egyiptomi ellenőrző intézkedésekről. (1981. 09. 28.) 137.
- 117** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Feljegyzés a Szadat elleni merénylet első visszhangjairól (1981. 10. 12) 123.
- 118** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Rejtjel-távirat (1981. 12. 08.) 402–403
- 119** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Rejtjel-távirat (1981. 10. 14.) 385.
- 120** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Rejtjel-távirat (1981. 10. 14.) 312–313.
- 121** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Rejtjel-távirat (1981. 10. 08.) 151.
- 122** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Az Egyiptomi Hazafias Front vezetése a Szadat elnök elleni merényletről. (1981. 10. 14.) 200–202.
- 123** ÁBTL 1.11.4. PE-IV/81 Egyiptom. Kül-földi katonai beavatkozások az afrikai földrészen a 70-es években. (1980. 04.) 130–136.
- 124** ABTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Az Egyiptomi Hazafias Front vezetése a Szadat elnök elleni merényletről. (1981. 10. 14.) 200–202.
- 125** ABTL 1.11.4. PE-I/81. Egyiptom. Az Egyiptomi Hazafias Front tevékenységéről. (1981. 10. 26.) 249.
- 126** Orbán-Schwarzkopf Balázs: *Célkeresztben Abu Nidal – Átfogó kép egy terrrorszervezet állambiztonsági megfigyeléséről az 1980-as években*. Arc és Álarc 2017/ősz-tél, 45–70. http://hamvasintezet.hu/uploads/assets/files/arc_es_alarc_02.pdf
- 127** ÁBTL 1.11.4. PE-II/81. Egyiptom. Rejtjel-távirat (1981. 04. 15.) 112.
- 128** Orbán-Schwarzkopf Balázs: Szürkék és farkasok a vörös árnyékában. Hamvas Intézet. 2016. 15.
- 129** ÁBTL 3.2.5. O-8-292/6. Kairói magyar követség. Feljegyzés a Szadat elleni merénylet első visszhangjairól (1981. 10. 12) 122.
- 130** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81 Egyiptom. Arab értékelés Mubarak elnökről (1981. 10. 27.) 399–400.
- 131** ÁBTL 1.11.4. PE-I/81 Egyiptom. Rejtjel-távirat (1981. 11. 17.) 406.

„Ebben a világban az emberek a gyümölcsöző munka sikerére vágnak, s ezért a félisteneket imádják. E tetteikkel minden bizonynal nagyon hamar eredményt érhetnek el.”

(Bhagavad-gíta 4/12.)

KASZNÁR ATTILA

Az ezerarcú India, a terror földje

165

India nevének említése általában számos képzettársítást szokott eredményezni, amelyek között elvétve vagy talán a legritkábban szerepel a terrorizmus, de az állam történelmi hagyományait, illetve társadalmi és gazdasági sajátosságokat szemlélve jóval árnyaltabb kép születik. Ezt vizsgálva már könnyebben észrevehetőek a terrorista törekvések is. A tényleges biztonsági állapotok alapján megállapítható, hogy az ázsiai államot fokozottan veszélyezteti a terrorizmus. Amint India határőrizeti szolgálatának volt vezetője, D. K. Pathak fogalmazott: az elmúlt két évtizedet tekintve az ország a terrorizmus, és annak is elsősorban a határon átnyúló, államilag támogatott változatának áldozata, amely elviselhetetlen költségeket okoz.¹

Nem szabad elfelejteni, hogy minden India „erőszakmentességével” összefüggő nyugati elgondolás kiindulópontja a távol-keleti filozófiai vagy vallási irányultsággal kapcsolatos, a kultúra feltétel nélküli imádatából eredeztethető naiv képzelgés. Pedig egyértelmű, hogy India is emberi társadalom, így magán hordozza annak minden pozitív és ne-

gatív jellegzetességét, az emberi gyarlóság minden miazmáját. Ezért bármennyire békésnek is tűnik egy az ebben a környezetben kialakult vallási vagy filozófiai irányzat, azzal kapcsolatban fel kell merülnön a kértely, hogy bizony szélsőséges, radikális törekvéseket is megjeleníthet, amelyek tartalmukat tekintve a legkevésbé sem tekinthetők békésnek. Márpedig a vallás és filozófia befolyása a társadalomra a hit jellegzeteségeiből adódóan megkérdőjelezhetetlen, amint azt a huszadik század egyik legjelentősebb gondolkodója megfogalmazta: „*csak egy roppantul vulgáris történelmi materializmus tagadhatja az eszmék hatalmát, és állíthatja azt, hogy az eszmék nem egyebek, mint csupán leplezett anyagi érdekek.*”²

Az országban ugyanis számos terrorakciót elkövetnek, általában a nagy nyilvánosságú helyek ellen, de a legtöbb esetben ezek elsődleges célpontjai nem a külföldi turisták. A terrorizmus által leginkább veszélyeztetett két település továbbra is a politikai élet központjának számító Új-Delhi, valamint a pénzügyi-gazdasági központnak számító Mumbai, és a jelentős számú nemzetiségi és vallási konfliktus miatt az ezek által érintett *konfliktusos területek* is a fokozott terrorkockázatú térségek közé sorolhatók. Igaznak tekinthető ez az állítás még akkor is, ha tudjuk, hogy Indiában 2011 volt az utolsó év, amikor az erőszakos cselekményekben életüket veszítették száma meghaladta a „nagy intenzitású konfliktus” nemzetközi határértékét, vagyis az ezer fő/éves számot.³ Ezzel együtt az indiai terrorfenyegetettség olyan sokszegmensű jelenség, amely folyamatos, nagymértékű biztonsági kockázatot jelent.

AZ INDAI TERRORIZMUS FORRÁSAI

Az indiai terrorfenyegetettség nagyon komplex jelenség, amelyben gyakorlatilag mindenféle ideológiai alapon szerveződő terrorizmus megtalálható. Elmondható, hogy az ázsiai államban az iszlám radikalizmushoz köthető terrorveszély a legfenyegetőbb jelenleg, azonban ez nem jelenti azt, hogy az egyéb terrorista, illetve szeparatista közösségek tevékenysége nem jelentene folyamatosan reális kockázatot.

A Midnapore Law College kutatója, Caesar Roy úgy vélekedett, hogy az indiai terrorizmus alapvetően négy forrásból táplálkozik:

- politikai okok,
- gazdasági okok,
- etnikai okok,
- vallási okok.⁴

Mint Roy meghatározásából is látható, az indiai terrorizmus igen széles társadalmi alapokon áll, amelynek eredményeként igen könnyű a radikális eszmék számára táptalajt találni, ezáltal mindenféle terrorirányzat, valamint azok kombinációi jelen vannak az országban.⁵

A terrorizmus térnyerése szempontjából a politikai háttér megléte egyértelmű egy olyan rendkívül mély törésvonalakkal szabdaltságon, mint India, még akkor is, ha a világ legnépesebb demokráciájaként tartják számon. A soknemzetiségű, nagyszámú szeptatista törekvéssel terhelt országban egyértelmű, hogy számos olyan csoportosulás keletkezik, amelyek a fennálló politikai rendszert nem találják alkalmasnak arra, hogy problémáikat hathatósan artikulálhassák, ebből kifolyólag a terrorizmushoz, mint politikai önkifejező eszközhöz fordulnak.

India gazdaságilag rendkívül kétarcú, ennek eredményeként a csúcstechnológia és a szinte a középkort idéző technikai színvonal párhuzamosan van jelen az országban, amelynek okán igen mély a szakadék a rendszer kisszámú anyagi haszonélvezője és a társadalom széles rétegét képező emberek, a mélyszegénységben, a napról napra tengődők között. A lakosság egy része a nyugat-európaiak megszégyenítő anyagi helyzetben él, az ő orvosi és egyéb szociális ellátásuk világszinten is kiemelkedő szinten van, gyermekeik a legjobb iskolákban kapnak nevelést. Mindeközben az indiaiak több mint a fele ma is a hagyományos falusi mezőgazdaságból próbál megélni, fejlődési lehetőségei nincsenek, ezáltal egyéni kilátásaik beszűkültek, és a jövőképük a túlélésre korlátozódik. Ez a végtelenségig kiélezett kettősség megteremti a lehetőségét annak, hogy a szociálisan hátrányos helyzetbe kényszerültek nagy számban váljanak radikalizálhatóvá és rezsimmelenségé.

Hasonló helyzetet teremt az ország etnikai sokszínűsége is. Mivel az államban meghaladja a kétezret a különböző nemzetiségek száma, ez is egyértelműen magában hordozza a terrorista törekvések megjelenésének lehetőségét. Az ország egyes területein – kiemelt ebből a szempontból Asszám, Manipur, Nágaföld és Arunácsal Prades – rendkívül erős a szeparatista közösségek tevékenysége, a nagyhatalom ezen államai olyan kiterjedt és permanens terroraktivitást mutatnak, amely sok esetben már a főhatalom fenntartását is veszélyezteti. A szeparatista csoportosulások megnyilvánulásainak elsődleges célpontja ugyan az indiai állam és annak képviselői, ennek ellenére cselekedeteik fókuszába könnyen kerülhet a területre utazó bármely személy. A fenyegetettségi potenciál továbbra is nagyon erős, és a lakosságnál kint lévő nagyszámú kézifegyver miatt gyakorlatilag csak egy apró szikrán múlik, hogy a radikális közösségek újra aktivizálódjanak.

Az indiai terrorizmus forrásának negyedik lába a vallási széttagoltság, valamint az ebből eredeztethető szembenállás. Az Indiában meghatározónak számító három, nagy vallási irányzat a hinduizmus, az iszlám és a szikhizmus – még akkor is, ha a keresztények létszáma meghaladja a szikh vallás követőinek számát –, amelyek között számos esetben kibékíthetetlen ellentétek feszülnek. A vallási alapokra építkező terrorizmus az ázsiai ország egyik alapvető problémája, amely gyakran a konfliktushelyzet egy magasabb szintjén manifesztálódik, mint maga a terrorizmus.

A fentebb ismertetett négy ok, amelyek a terrorizmus indiai szerveződésének alapját adják, egy olyan bonyolult és soktényezős képletet alkotnak, amely a gyakorlatban a permanensen fennálló terrorveszély meglétéhez vezet. A komplexitás, a társadalom mély rétegeibe való, többirányú beszűrődés az, amely megnehezíti a terrorelhárításban részt vállaló szolgálatok és szervezetek felderítő- és felszámolótevékenységét, hiszen a gyakorlatban mindig és mindenhol található aktuálisan olyan radikális ideológia és annak táptalajt nyújtó közösség, amelyek egymásra találása terrorizmust eredményez.

INDIA ÉS A TERRORSZERVEZETEK

A fentiek alapján, annak érdekében, hogy a terrorizmus forrásainak ismerete mellett annak tényleges materializálódása is vizsgálat alá kerüljön, érdemes áttekinteni, hogy milyen terrorszervezetek miként jelennek meg India biztonsági térképén.

Mayankote Kelath Narayanan, aki 2005 és 2010 között India nemzetbiztonsági tanácsadója volt, egy 2008-ban adott interjújában úgy nyilatkozott, hogy az országban több mint nyolcszáz aktív terrorcsoport tevékenykedett.⁶ A szám némileg túlzónak tűnik, és nagy valószínűség szerint annak is bizonyul. Jóval közelebb lehetnek a valószínűséghez a South Asia Terrorism Portal adatai. A szakterülettel foglalkozó internetes oldal 2018 márciusában huszonöt aktív, harminchat betiltott és ötvenhárom inaktív, illetve tűzszünetet hirdetett szakadár terrorszervezetet tartott nyilván. A huszonöt aktív szervezet jelenléte igen komoly biztonsági kihívást jelent, azonban akkor válik igazán szembeötlővé a fenyegetettség, ha ez kiegészítésre kerül a nyolcvankilenc egyéb státuszú szervezettel, amelyek tagjainak esetleges részvétele az aktívként jelölt vagy a külföldről Indiába átszivárgó csoportok erőszakos cselekményeiben korántsem kizárt. A fentiek alapján a ténylegesen India területén tevékenykedő terrorszervezetek száma minden bizonnyal több tucatra tehető.

Joggal adódik a kérdés, hogy napjaink legmeghatározóbb terrorcsoportja, az Iszlám Állam vajon milyen szerepet játszik India terrorszempontú biztonsági helyzetében? Nem túl jelentőset, az ISIS gyenge lábakon áll: a rendelkezésre álló adatok szerint mindössze huszonhárom indiai állampolgárságú személy harcolt az elmúlt években a terrorcsoport soraiban.⁷ A szám meglepően alacsony, ugyanakkor látni kell, hogy az ázsiai állam területén olyan erős a más radikális iszlám tanokon alapuló szervezetekhez – elsősorban az al-Kaidához – való kötődés, hogy ez minimális lehetőséget teremt az Iszlám Állam számára a terjeszkedéshez. Szükséges ezen a ponton megjegyezni, hogy az indiai hatóságok fellépése igen offenzív az Iszlám Állam bármilyen fellépésével kapcsolatban, amelynek

keretében azonnali letartóztatásokat fogantatosítanak bármiféle, a szóban forgó szélsőséges csoporthoz kötődés gyanúja esetén.

Más a térségbeli helyzete a korábban sokak által eltemetett al-Kaidának. Az egykori Oszama bin Laden által alapított szervezet hosszú ideje jelen van az országban, elsősorban a muszlimok lakta, a szervezet vezetői által elnyomottnak tekintett Kasmír és Asszám tartományokban. Annak ellenére, hogy számos elemző hangoztatta, hogy a terrorcsoport közvetlenül nem – csak a vele kooperáló, azonban az al-Kaidának alá nem rendelt terrorszervezetek áttételével – bír jelentős pozíciókkal az országban, az tény, hogy India erős toborzóterülete mind az al-Kaidának, mind az ahhoz hasonló radikális csoportosulásoknak.⁸ Külön kiemelés érdemel a 2014. szeptember 3-án alakult „Indiai Szubkontinens al-Kaidája” nevű regionális szervezet, amelynek létrejöttében az Iszlám Állam esetleges keleti terjeszkedésének megakadályozása játszotta a főszerepet. Ezt az állítást alátámasztani látszik az, hogy ezt megelőzően majd két évtizeden keresztül az al-Kaida központi vezetése nem érezte szükségét egy hasonló fiókszervezet létrehozásának. Az Indiai Szubkontinens al-Kaidája ugyanakkor elsősorban a már korábban is említett módon, a potens helyi csoportokkal való kooperatív együttműködés keretében képes jelentős terrorveszélyt megjeleníteni.

India terrorszemponitú biztonságára jóval nagyobb kockázatot jelentenek a több esetben a pakisztáni titkosszolgálat által támogatott, iszlamista alapú, radikalista közösségek, amelyek közül kiemelkedőnek tekinthető az Indian Mujahideen terrorszervezet, amelynek tagsága a hatvanezer főt is elérheti. A tálibokkal is szoros kapcsolatban álló közösség elsősorban pakisztáni kiképzőközpontokból kiindulva szervezi meg az India mellett Bangladesre is kiterjedő tevékenységét. A terrorcsoport meghatározó szerepét és erejét mutatja annak a ténye is, hogy a vezetőségben kiemelkedő számban vannak jelen felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek, miközben a terrorista közösség magasan szervezett struktúráját úgy alakították ki, hogy abban az esetben is működőképes maradjon, ha a központi vagy akár a területi szintű vezetői kör kiiktatásra kerülne.

Az Indian Mujahideennel szoros együttműködésben, elsősorban Kasmírban tevékenykedik az aktivisták létszámában ugyan kisebb, azonban annál nagyobb befolyással rendelkező, és komolyabb globális fenyegetést jelentő, amerikai, német, nagy-britanniai és ausztrál sejtekkel is rendelkező Lashkar-e-Taiba. Az 1990 óta aktív, elsősorban szeparatista célokat megfogalmazó terrorszervezet fő célja Kasmír Pakisztánhoz csatolása, azonban ideológusai megfogalmazták India elpusztításának és a hinduizmus felszámolásának gondolatát is. Az al-Kaida és talibán orientált terrorcsoport gyakorlatilag a Távoll- és Közel-Kelet összes jelentősebb, nem nyíltan Iszlám Állam-orientált, szélsőséges muszlim közösségével együttműködik, a fentebb említett nyugati relációin túl érdemes kiemelni, hogy a Lashkar-e-Taiba jelen van Szaúd-Arábiában, Kuvaitban, Jemenben, Bahreinban, Ománban, Bangladesben, Mianmarban, Palesztinában, a Fülöp-szigeteken, valamint számos egyéb államban is. Azonban, figyelembe véve szoros kapcsolatait a boszniai, a koszovói és a csehszföldi radikális muszlimokkal, korántsem zárható ki, hogy az Iszlám Állam irányába is mutat nyitottságot a kooperációra.

Fontos kiemelni annak a tényét, hogy a Lashkar-e-Taiba magas színvonalon, pontosan kidolgozott oktatási tervekre épülő terrorista kiképzést valósít meg a táboraiban, amelyek működésével kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy a világ radikális muszlimainak mekkora része fordulhat meg azokban? Valószínűsíthető, hogy a szervezet nem kizárólag a saját céljainak érdekében képez aktivistákat, hanem egyben a globális terrorista törekvések kiszolgálója is lehet. A pakisztáni titkosszolgálat kiemelt szponzorációja mellett működő, nehézfegyverekkel is rendelkező, gyakorlatilag az egész muszlim világ anyagi támogatását élvező terrorcsoport különleges helyet foglal el a modern terrorista közösségek között, mivel egyfajta iskolapéldaként szolgál arra vonatkozóan, hogy miként kell egy hosszú távon is életképes, kiterjedt infrastruktúrával rendelkező szervezetet kialakítani. A Lashkar-e-Taiba nemcsak szimpla terrorista csoport, hanem gyakorlatilag egy terrorista háttérország is egyben, amely saját kórházakat és iskolákat, kiterjedt szociális és karitatív hálót működtet, valamint nyomtatott médiával is rendelkezik, ezzel megvalósítva azt a mély társadalmi beágyazott-

ságot, amely hosszú távon igazán veszélyessé, a fennálló rezsimmel szembeni alternatíva révén kiemelt politikai kulcskérdéssé tehet egy terrorszervezetet.

Indiában országos szinten kell számolni a hindu, a szikh, valamint a tamil militáns csoportok és szélsőséges szervezetek terrorista tevékenységével. Annak a számos apró terrorcsoportnak a bemutatására jelen tanulmány nem vállalkozhat, amely szervezetek elsősorban Asszám és Manipur területén tevékenykednek, számuk és aktivitásuk azonban különösen nagy biztonsági kockázatot eredményez. Tovább fokozza ezen terrorcsoportok az általános biztonságra jelentett veszélyességét, hogy az egyes, elsősorban szeparatista mozgalmak nemcsak a központi kormányzattal, hanem gyakran egymással is harcban állnak, mivel aktivitási területeik gyakran egymással átfedést képeznek.

Nem hagyható említés nélkül annak a ténye, hogy Indiában feszítő nemzeti problémaként jelentkezik a szélsőbaloldali, kommunista mozgalmak gyakran polgárháborús állapotokat eredményező tevékenysége. A szélsőbaloldali terrorista közösségek gyakran állam az államban működnek, ezáltal alapvetően veszélyeztetve a központi hatalomgyakorlást.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A korábbiak alapján megállapítható, hogy a terrorizmus az indiai állam egyik nagy relevanciával bíró problémaköre, amelynek leküzdése égető fontossággal bír, hiszen nagymértékben meghatározza az ország további fejlődési aspektusait. Eközben azt sem szabad elfeledni, hogy az indiai rendészeti és titkosszolgálati, valamint terrorelhárítási szolgálatokkal kapcsolatosan általánosan megállapítható, hogy azok rosszul képzettek, rosszul felszereltek és rosszul is fizetettek. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a súlyos társadalmi konfliktusok miatt elsősorban nem a közvetlen terrorellenes fellépés az, amely megoldást eredményezhet Indiában. Elhibázott út lenne, ha a delhi vezetés csak a klasszikus terrorizmus elleni aktív fellépés fokozására koncentrálna, olyan téves döntés,

amely semmilyen körülmények között sem vezetne sikerre. A terrorizmust kiváltó okok olyan mély társadalmi beágyazottsággal bírnak, és komplexitásuk révén olyan bonyolult rendszert alkotnak, amelynek elsődleges kezelése nem terrorelhárítási feladat.

Az indiai terrorizmus további térnyerésének korlátozása csak és kizárólag egy összehangolt, szociológiai jellegű intézkedésrendszer konzekvens véghezvitele esetén lehetséges. Abban viszont továbbra is szkeptikusak lehetünk, hogy a delhi kormányzat képes lesz-e meglépni azokat a szükséges lépéseket, amelyek sikert eredményezhetnek. Indiában ehhez ki kellene iktatni a több mint ezerhatszáz különféle nyelvet beszélő, több mint kétezer népcsoport közötti etnikai és kulturális szembenállásokat ugyanúgy, mint a jelen lévő sok tucat vallási irányzatból eredeztethető konfliktusokat, ezzel párhuzamosan pedig a hamarosan a világ legnépesebb államává váló országban fel kellene számolni a népesség jelentős részét sújtó mélyszegénységet, amely feladat annak gazdasági terhet tekintve már önmagában is teljesíthetetlen kihívásnak mutatkozik.

Az indiai vezetés ugyanakkor lépéskényszerben van, hiszen az ország mindinkább nagyhatalmi tudatára ébred, és ennek jegyében a lakosságának, a területi nagyságának és a gazdasági erejének megfelelő helyet követel magának a nemzetközi politikában. Ahhoz azonban, hogy India kiléphessen a regionális hatalmi státuszról és valódi, potens szereplője lehessen a globális nagypolitikának, mélyreható, általános reformlépések meghozatalára és keresztülvételére van szükség. Az bizonyos, hogy *„India alkatánál fogva nem játszhat másodlagos szerepet a világon. Vagy igen jelentős lesz, vagy egyáltalán nem fog számítani.”*⁹

JEGYZETEK

- 1 Pathak D. K.: *Country Report: India*. http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No71/No71_12PA_Pathak.pdf (letöltve: 2018. március 11.)
- 2 Isaiah Berlin: *Négy esszé a szabadságról*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1990. 337. o.
- 3 <http://www.satp.org/featurelist.aspx?countryid=1&featurename=Assessments#> (letöltve: 2018. március 11.)
- 4 Caesar Roy: *Terrorism in India and Legislation for its Prevention*. Quest - The Journal of UGC - ASC Nainital, 2011/november. 207. o.
- 5 Nilambar Saraka: *History of terrorism in India: An analysis*. International Journal of Applied Research 2016/2. 161. o.
- 6 *800 terror cells active in country*. The Times of India, 2008. augusztus 12. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/800-terror-cells-active-in-country/articleshow/3356589.cms?referral=PM> (letöltés időpontja: 2018. március 14.)
- 7 <http://www.satp.org/featurelist.aspx?countryid=1&featurename=Assessments#> (letöltve: 2018. március 11.)
- 8 Harsh V Pant: *India as a Regional Security Provider: From Activism to Forced Diffidence*. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/32032/RSCAS%20PAN_2014_81.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltve: 2018. március 8.)
- 9 Dzsaváharlal Nehru: *India fölfedezése*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1981. 72. o.

„A tevékenységek, amelyeket az előző generáció még manuálisan vagy papíralapon végzett – olvasás, bevásárlás, oktatás, a baráti kapcsolatok ápolása, ipari és tudományos kutatómunka, politikai kampányok, pénzügyek intézése, a kormányok nyilvántartásai, felügyelet, katonai stratégiák összeállítása –, már mind a számítástechnika szűrőjén keresztül valósulnak meg, az emberi tevékenység »adatosítása« zajlik, s ily módon egy egységes, »mennyiségekben kifejezhető és elemezhető« rendszer részévé válik.”

Henry Kissinger

LAUFER BALÁZS ÉS TAKÁCS GERGELY

A HUMINT vége?¹

A titkosszolgálatok előtt álló modern kihívás – az ember kiszolgáltatva a virtuális világ adatközpontúságának

175

A PROBLÉMAFELVETÉS

A tanulmány címe szándékosan provokál: A HUMINT vége? Napjainkban ugyanis az információszerzéssel, elemzéssel, a korábbi állambiztonsági múlttal, vagy akár a kiteljesedő globális kibertérrel, biztonságpolitikával, diplomáciai, katonai szakkérdésekkel foglalkozók, de a szélesebb közvélemény előtt is köztudomású, hogy az Egyesült Államok (USA) és néhány szövetségese a hidegháború végével – a Szovjetunió vezette keleti blokk széthullásával – nemzetbiztonsági célú információgyűjtő tevékenységét főként technikai alapokra helyezte. Ezzel párhuzamosan háttérbe szorította az emberi erővel, ügynöki úton folytatott hírszerzést, kis túlzással, a történelem szemétdombjára hajítva a módszert (és talán a korábbi hálózatát).

Úgy gondolták, hogy a kémműholdak és távközlési rendszerek lehallgatása, a világ elektronikus adatainak gyűjtése elegendő mennyiségű és minőségű információval látja el a titkosszolgálatokat. Az USA nemzetbiztonsági szolgálatai akkoriban európai partnerszervezeteikkel együtt – hasonlóan a katonaságokhoz – lázas útkeresésben voltak, miközben a politikusok a szolgálatok költségvetéseinek faragásában látták megvalósítani a szükséges szerkezeti reformokat és az új feladatok kijelölését is. A tragikus 2001. szeptember 11-i események (9/11) óta számos elemzés született a fenti folyamatról, mint óriási hibáról. A megfelelő konzekvenciák levonását követően egyértelművé vált, hogy a különböző országok politikusai, közvéleménye és a szolgálatok is a mélyen pozicionált, a megfelelő információt szállítani képes ügynökökre (emberekre) fognak alapozni. Újfént divatja és kultusza lett a HUMINT-nek. (Természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy az amerikai kormányzat 9/11 után gyakorlatilag teljhatalmat biztosított a nemzetbiztonsági szervek számára SIGINT tevékenység² folytatására.)

Egyetértünk a HUMINT fontosságával, sőt bizonyos esetekben annak nélkülözhetetlenségével. Az emberi erővel folytatott információszerezés ugyanakkor hagyományosan igen kockázatos cselekvés, az emberi kapcsolattartás, motiváció, pszichológia, a titkos tudás, az árulások és a hazugságok olyan elegye és terepe, amely sokszor a megszerzett információ túl további nem szándékolt hatásokkal jár (lásd akár az állambiztonsági múlt társadalmi feldolgozásának keserves útját Magyarországon immár 27 éve). Az ügynök valamiért segít a titkosszolgálatnak, a motivációk végtelenek, bár a főbb jellegzetességek állandók (pénzért, karrierszempontból, vagy valamilyen mély érzelmi-ideológiai-politikai elkötelezettség mentén, vagy akár kényszerhelyzetben, félelemből). Sőt több esetben utólag bebizonyosodott, hogy már az sem tekinthető biztosnak, hogy ténylegesen egy adott szolgálatnak segít. Sokszor kiderült, hogy kizárólag az adott szerv nevében eljáró személynek. E témát tanulmányköteteken keresztül boncolgathatnánk, de jelen esetben nem ez a célunk.

A kibertér fejlődése, az okoseszközök elterjedése elért, vagy a következő öt-tíz évben elér egy olyan pontot, ahonnan már a nyugati civilizáci-

óban élőkről, a nyugati életmódot folytató személyekről folyamatosan, állandóan és olyan nagy mennyiségben keletkeznek adatok, amelyek következtében lényegében a privát szféra illúzióvá vált vagy válik. Így már manapság is a legfőbb kémeszköz az „okostelefon”, amely a potenciális célszemély, azaz a tulajdonos kezében vagy zsebében van állandóan, adatot tárol, de facto adatot gyűjt használójáról, annak szokásairól, mindennapjairól.

A Big Data³ világában a tárolt vagy megszerzett adatokat szükséges sajátos módszerekkel elemezni, és attól fogva már információ, egy személy/csoport/ellenérdekelte titkosszolgálat számára új értesülés, kontextusába helyezve ismeret. Napjainkban egyre több okoseszközt (smart) használunk, néhány éven belül a munkahelyen, közterületeken és nyilvános helyeken túl otthonainkban is megszámlálhatatlan ilyen eszköz lesz, amely megkönnyíti az életet, de mindezért adatainkkal, az életünk nem szándékolt „megosztásával”, kiárusításával fizetünk. Elég csak arra gondolni, hogy az otthonainkban hány eszköz csatlakozik már jelenleg is az internetes hálózatra wifin keresztül. Ez a szám az elkövetkező években drasztikusan nőni fog, nagyrészt az úgynevezett okosmérők telepítése miatt, amelyek lehetővé teszik az adott lakás energiafelhasználásának optimalizálását. Emellett nemcsak a lakások vagy a telekommunikációs eszközök válnak egyre okosabbá, hanem a gépjárművek is. (A veszélyhelyzetek önálló felismerése, valamint az önvezetés képességének a terjedése egyértelműen ebbe az irányba mutat.) Ráadásul eszköztől függetlenül mindegyikben megjelenik a tanulásra képes mesterséges intelligencia is a felhasználói élmény fokozása, illetve a biztonságos közlekedési feltételek megteremtése érdekében.

Jelen tanulmányban a fenti helyzet egy szűk, speciálisan a titkosszolgálatokra vonatkozó hatását vizsgáljuk. Nem a tömeges adatgyűjtésből fakadó előnyöket kívánjuk bemutatni, hanem éppen az ellenkezőjét: hogyan lehet egy ilyen világban titokban, ügynöki úton – humán forrás révén – továbbra is információt gyűjteni? Hogyan lehet rejtve maradni, ha mindenhol, a civilizált világ minden pontján adatokat gyűjtő alkalmazások és egyéb programok működnek, a mindenütt jelen lévő (akár

arcfelismerő rendszerekkel megerősített) kamerákról már nem is beszélve? A következő években láthatóan folytatódik a kibertér és a valós élet összemosódása. Ma még csak tervek, elgondolások, holnap már valóság lehet egy-egy okoseszköz. Önvezető autó, okosjárdá (energiát termel és tudja, hogy éppen ki hol jár), a testünkön és ruhánkban a hőmérsékletet szabályozó alkalmazások, vagy ki tudja.

Felvetésünk szerint a fenti technológiai-technikai fejlődés eredményeképpen szinte lehetetlen lesz a titkosszolgálat munkatársának (A) és az ügynökének (B) titkosan együttműködni. A főbb kérdések: lehetséges lesz-e egyáltalán két személynek konspiráltan kapcsolatba lépnie, kapcsolatot tartania? Ki előtt lehet ezt titokban tartani? (Hiszen az adatokat kezelő, tároló és elemző erő valahol több ezer kilométerrel távolabb ki tudja majd szűrni például két személy eszközeinek találkozását, azaz a két személy találkozását. Amennyiben levetik magukról ezen eszközöket, hogyan tegyék? A titkos találkozó előtt mikortól? Hiszen az adatelemzők látják majd a mintákból, hogy szokatlan módon nincs okoseszköz? Ilyenkor már otthon is kapcsoljon ki mindent?) A kérdés tehát: ki lehet-e vonulni észrevétlenül a kibertérből?

A titkosszolgálatok az elmúlt évtizedekben, főként terrorelhárítási, kémelhárítási és hírszerzési célból – álláspontunk szerint helyesen – visszatértek az ember mint ügynök foglalkoztatásához. A dilemma az, képes lesz-e „A” és „B”, illetve a mögöttük álló szolgálat úgy végrehajtani a titkos találkozót, hogy a szükséges mélységi információt sikerüljön eljuttatni a kívánt helyre.

Képes lesz-e a személytelen kapcsolattartás helyettesíteni a két ember párbeszédére, interakciójára, benyomásaira, emberismeretére, felkészültségére alapuló ügynöki találkozót? Mit lehet tenni?

Hipotézisünk szerint – a provokatív cím ellenére – a jövőben is fennmarad a HUMINT mint módszer. Annak valódi titkossága ugyanakkor illúzió. Aki akarja, és a megfelelő okoseszközökből származó adatok birtokában van, annak csak saját Big Data elemző képességein múlik, mikor azono-

sítja a tartótisztet és az ügynököt. (Emiatt egyre inkább elegendő lesz az is, ha a „célszemélyi kör” előtt titkokban marad az ügynök kiléte.) Álláspontunk szerint így, ezen kockázat ismeretében a HUMINT a jövőben egyre inkább speciális, kiegészítő jellegű, kockázatos és drága (igen nehezen felépíthető fedést igénylő) módszerré válik. Ez utóbbi humán kockázati tényezőre, a technológiai fejlődésre és az ezáltal megnyíló új lehetőségekre (konkrétan az OSINT-ra⁴) utalva mondta azt a korábbi CIA műveleti tiszt, Robert D. Steele, hogy „*ne küldj kémeket oda, ahová egy iskolás is be tud menni*”⁵ az internet révén.

A HUMINT ÉS A TITKOSSZOLGÁLATOK VILÁGA

A HUMINT, jelen esetben szűken értelmezve az emberi erővel folytatott ügynöki jellegű titkos információgyűjtés, amint a problémafelvetés során utaltunk is rá, igen bonyolult, főként pszichológiai és kommunikációs síkon zajló, ugyanakkor morális és egzisztenciális kérdésekkel is átszőtt, rejtélyes emberi interakciók összessége. Tovagyűrűzhet, nem csupán a résztvevők, de mások életét is meghatározhatja, egyes esetekben rendészeti, nyomozati, vagy akár katonai, ritkán politikai szintű döntéseket is indukál, így jelentős hatást gyakorolva akár emberek ezreinek vagy akár millióinak életére is.

Az angolszász terminológia a hírszerzési tevékenységet az információszerezés módszerei alapján főbb hírszerzési ágakra csoportosítja. Ezek közül említettünk már néhányat: OSINT (open source intelligence) – a nyílt információk gyűjtése; SIGINT (signals intelligence) – rádióelektromos hírszerzés; vagy a HUMINT (human intelligence) – az emberi erővel folytatott információszerezés.

A műveleti (operatív) munkatársak a HUMINT gyűjtőnév alatt az emberi erővel folytatott hírszerzés speciális, különleges szervezettséget, körültekintést, fegyelmet, tervszerűséget és tudást, illetve ehhez kapcsolódóan évtizedes tapasztalatot igénylő ágát, az ügynöki információgyűjtést értik. A szakmai szlengben a HUMINT mára egyenlővé vált az

„ügynöktartással”, vagyis az „informátorok”, kapcsolatok (korábban az ún. hálózati személyek) és az együttműködők irányításával és vezetésével, az információgyűjtő célok és feladatok (hírigények) kijelölésével, a beszámoltatásukkal. Az így szerzett, ügynöki úton nyert információk betáplálása a szolgálat adat- és információvagyonába a végső lépése ezen folyamatnak.

Az ügynöktartás során, a tudományos igényű szakmai elvek mentén gyakorolt kémkedés mellett az állami nemzetbiztonsági szolgálatok, de a magánszféra hírszerző vállalkozásai alkalmazásában is van egy közös, és egyúttal kritikus vonás. Az ügynöki úton folytatott információgyűjtés sikere a kapcsolat titkos voltában rejlik, míg a végrehajtás minden eleme a legszigorúbb konspirációt igényli a kapcsolattartásba bevontak részéről. Az ügynök-tartótiszt viszony leplezésének megakadályozása a legtöbb esetben át nem hágható szakmai alapszabály. Így az ügynöki úton nyert információk felhasználási módja – hasonlóan más, titkos információgyűjtő tevékenység során keletkezett adatokhoz és információkhoz – korlátozott.

Sőt az információt szolgáltató személyes integritása és biztonsága, valamint további „felhasználhatósága” mint műveleti erő olyan védendő érték, amely a titkosszolgálati módszereket alkalmazó szakemberek és az együttműködő személyek részéről is olyan magatartást követelnek meg, amelynek lényegi eleme a megtévesztés és a hazugság.

Ezen, a hétköznapi életben megvetendő emberi magatartásformák készségi szintű alkalmazása nélkül az ügynöki úton folytatott titkos információgyűjtés könnyen az ellenérdekelt felek játékszerévé teszi a szolgálatot. Láthattuk, hogy a titkos kapcsolattartás, a megfelelő szintű konspiráció, valamint a megtévesztés és a hazugság mind a HUMINT-rendszerek tartópillérei. Ez sajátos – a regények és filmek világából is ismert – hangulatot és misztikus képzeteket társít a kémkedés és elhárítás világához. Sokszor a valóságban is olyan, játékosnak és kreatívnak, ugyanakkor hatékonynak bizonyuló módszereket szükséges alkalmazni (például valódi fadarabnak álcázott kémeszközök elhelyezése egyes fővárosok közparkjaiban), ame-

lyek tovább növelik a nemzetbiztonsági szolgálatokat körülvevő misztikumot. Ami titkos, az izgatja az emberek fantáziáját.

Annak ellenére, hogy a titkos információgyűjtő tevékenység legfőbb alapköve és időről időre bizonyíthatóan a legsikeresebb módszere egy ügynök irányítása és vezetése, alkalmazása számos hibát és buktatót rejt magában. A leggyakrabban említett problémakör az ember „esendőségéből” fakad. Az egyének negatív emberi tulajdonságaiból következő eseményeknek (pl. árulás), vagy csak a saját érdekek mentén történő tevékenység, rosszabb esetben egyéni anyagi megfontolások vagy más sajátos körülmények sok esetben nem a célul kitűzött eredményt hozzák az együttműködés során, hanem olykor a már elért eredményeket is veszélyeztetik. Az emberi gyarlóság (mint minden ember sajátja) teszi igazán nehézé a HUMINT-tevékenység magas szintű végzését. Sajnos a kérdés nem kizárólag a kapcsolat negatív tulajdonságai kifejeződése során nyilvánulhat meg, néhány esetben a tartótiszt jellembeli hiányosságai vagy a jelleméből fakadó műveleti szakmai/biztonsági jellegű problémák akadályozzák az együttműködést a kapcsolat és a szolgálat között.

Az információ eljutása a szolgálathoz a tartótiszten keresztül egy érdek megnyilvánulása. A legjobb esetben ez a szolgálat által megfogalmazott hírigény, mint érdek beteljesülését jelenti. Más esetben akár egyéni motiváció is állhat a háttérben, tehát előfordulhat többek között, hogy a humán kapcsolatnak érdekében áll egy bizonyos információ átadása (míg más információk elhallgatása). Ekkor csak részleges információhoz jutunk. A legnagyobb kár akkor éri a szolgálatot, amennyiben az ellenérdekelt fél (ellenséges hatalom vagy az információgyűjtésünkkel megcélzott szervezet, csoport, személyi kör, destruktív szekta stb.) szándékainak megfelelően jut el a kapcsolaton keresztül hamis információ – dezinformáció – a hazai nemzetbiztonsági szervhez, azaz a saját humán kapcsolatunk a tudomásunk nélkül megtéveszt bennünket.

A titkosszolgálatok zárt világát tehát az alábbi jelenségek teszik még nehezebben áttekinthetővé, misztikussá és ellentmondásossá: titkosság, konspiráció, hazugság, megtévesztés és árulás. Ebből a zárt világból

ugyanakkor olyan „termék” keletkezik, amely optimális esetben olykor gyorsan és radikálisan előremozdítja a közjó elérése érdekében tett lépéseket. Gazdasági hírszerzés eredményeként egy jó tanács a döntéshozó politikus asztalán, egy mélységi információ egy ellenérdekelt, rivális ország helyzetéről, szándékairól jelentős előnyt adhat. Kutatási és fejlesztési titkok elárulásának megakadályozása vagy a legkiélezettebb helyzetben egy erőszakos (terror)támadás ellehetetlenítése olykor jól képzett és jól vezetett ügynökök információin alapul.

Ehhez ugyanakkor a szolgálat részéről is több kell: a HUMINT-tevékenység során három dolgot lehetőség szerint mindig el kell végezni. Ellenőrizni szükséges a forrást, ellenőrizni és érvényesíteni kell a forrás által adott információt, amihez pedig értelmezni kell a forrás és az információ egymáshoz való viszonyát. Az angolszász elemzői közösségben elfogadott bon mot szerint tűzcsapjelenségként írható le a szolgálatok és az információk viszonya: információs társadalomban élünk, nem információhiányunk van, hanem zúdul ránk az információ. A feladat, hogy a valósat és fontosat az elemzők kiválogassák. Ez legalább olyan bonyolult, mint inni egy tűzcsapból.

VISSZATÉRÉS A HUMINT-HOZ

Mára a biztonsági kérdésekkel foglalkozó érdeklődők, politikusok, újságírók, biztonságpolitikai szakemberek és a titkosszolgálatok munkatársai szerte a nagyvilágban egyetértenek abban, hogy az Egyesült Államok hírszerző közösségének sorozatos és fatális hibái vezettek el a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokhoz (9/11), vagyis nem állt rendelkezésre megfelelő mélységi információ a támadás tervéről, annak végrehajtásáról, így megakadályozni sem voltak képesek. Az USA nemzetbiztonsági szolgálatai európai partnerszervezeteikkel együtt valójában már a hidegháború vége óta lázas útkeresésben voltak.

A terrortámadások okozta sokk, majd Bush elnök terror elleni háborúja fordulatot hozott a hírszerzés tekintetében is. Elsődleges titkosszolgá-

lati prioritássá vált a terrrorszervezetekbe, főként az al-Kaidába történő beépülés, valamint az USA-ba beutazni kívánó terroristák akadályozása ezen törekvésükben. (Ennek keretében jelentős utazási, vízumkiadási, beléptetési szigorításokat, új eljárásrendeket vezettek be, felállították a belbiztonsági minisztériumot, illetve egy – végül elhúzódozó és összességében ellentmondásos – hírszerzési reform részeként sor került a hírszerző közösség struktúrájának és koordinációjának permanens átalakítására, valamint az adatgyűjtési/lehallgatási lehetőségek drasztikus mértékben történő kiszélesítésére is.)

A 9/11 jelentette problematika – leegyszerűsítve – úgy képződött le a közvéleményben és a szolgálatok körében is, hogy rávilágított a technikai adatgyűjtés kudarcára, illetve a valódi „varázserőre”, a beszervezett informátor jelentőségére, aki képes a szükséges mélységi, lehetőleg a legbelsebb körből származó információ mellett annak emberi, impulzív jellegéről is tudósítani. Az információ nem passzívan áll önmagában, az ügynök által a szolgálat is közvetlen részesének érzi magát az eseményeknek. A tartótiszt, aki ember mivoltából kifolyólag könnyen lesz elfogult saját ügynökével, hatásosabban jelent egy várható támadásról. További érveket is fel lehet hozni, és valóban: a HUMINT előnyei kétségtelenek.

Főként Közép-Európában, a volt szocialista blokk országainak szolgálatai a rendszerváltás időszaka után újraszervezték tevékenységüket, és „a szovjet állambiztonsági iskola” alapos informátorközpontú szemléletéből táplálkozva folytatták a jól begyakorolt és ismert HUMINT-alapú elhárítást és hírszerzést. A közép-európai országok titkosszolgálati szakemberei nem is értették, miként képes egy állam a HUMINT-képességeket lebontani, miként történhetett meg ez az USA-ban. Az európai nemzetbiztonsági szolgálatok igazolva érezték tevékenységüket, bár a terrortámadások volumene és szervezettsége őket is új eljárásrendek bevezetésére készítette, nem beszélve az új és szokatlan bi- és multilaterális (operatív jellegű) kooperáció felé való elmozdulásukról.

Az USA közvéleménye és a biztonságpolitikával foglalkozók pedig újra felfedezték a HUMINT-ot, amelyet csodafegyverként kezeltek.⁶ Az iraki

tömegpusztító fegyverek, Irak megtámadása, az itt tapasztalt újabb súlyos hírszerzési baklövés (bár ezúttal főként elemzési hibák mutathatók ki, amelyek találtakoztak a hírszerzés megállapításainak átpolitizálásával)⁷ is tovább erősítette azt az érzést, hogy jobb minőségű kémekre és kém-szervezetekre van szükség. Ekkor ugyanis működött a HUMINT, csak tévesen. A „Curveball” fedőnevű ügynök esete rávilágít, miként képes egy forrás több szolgálatot és számos elemzőt kijátszani.

Az ügynök kitalációit az iraki tömegpusztító fegyverekről Powell külügyminiszter az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt mint *casus bellit* adta elő.⁸ Ezen információs problémák, a valódi hírszerzési anyag hiánya arra készítette az USA-t, hogy tovább fokozza az emberi erővel folytatott információgyűjtést. Erről érdemi, nyílt médiaértésülés akkor nem állt rendelkezésre, de mára az erő, az eszköz, a forrás és az akarat is megvan ahhoz, hogy mind többen és jobban (hatékonyabban és minőségben) gyűjtsenek információkat titkosszolgálati eszközökkel és módszerekkel az USA javára.

A TITKOS MŰVELETEK DILEMMÁI

Elsőként néhány szakmai fogalom és összefüggés rövid tisztázására kerül sor, amelynek célja annak hangsúlyozása, hogy a HUMINT nemcsak két ember közötti információátadási kapcsolat, hanem ennél jóval több. Mivel nem célunk ezt részleteiben kibontani, egy magyarul korábban megjelent műre (amit egy hazánkban hírszerző tevékenységet folytató amerikai írt) támaszkodunk.⁹ A Christopher Felix írói álnevet használó James McCargar a könyvében egy helyen azt taglalja, hogy a titkos műveleteknél a nyílt és a titkos elemek elkülönítésénél is nagyobb jelentősége van annak, hogy mi a *rejtett*, illetve az *álcázott*. Mindkettő titkos, de máshogyan.¹⁰

Rejtett: például egy ügynök „partra dobása” éjjel, egy felszínre jövő tengeralattjáróról. Az akció titkos, de nincs álcázva, pontosan az, aminek látszik. Álcázott a művelet, amennyiben az ügynököt turistaként

vagy például tudományos kutatóként küldik be egy adott országba. Ekkor álcázzák az adott titkos műveletet, az abban részt vevő fedő-identitást és fedőtörténetet kap. Bár az akció álcázott, de ettől még lehet a művelet látható. Csak nem az, aminek látszik. A gyakorlatban ugyanakkor a legtöbb művelet a fenti kettő kombinációja, rejtett, de álcázott is egyben. Ami kritikus, az a pont, ahol egy rövid időre az álcázást fel kell adni (amikor például zajlik az ügynöki találkozó, és nyilvánvaló a titkos információk cseréje/kiadása, akár pénzáttalással egyidejűleg), és ekkor válik igazán fontossá, hogy maga a cselekmény mások előtt rejtetten történjen.

A FORRÁS KIVÁLASZTÁSA

Ahogy korábban több helyen is utalás történt rá, a rohamosan fejlődő technológiák természetesen kihatással vannak a kémkedésre, az információszerzésre is. Egyrészt számos új lehetőség tárul fel a szolgálatok előtt, ugyanakkor ezzel párhuzamosan legalább ennyi eddig nem létező kockázati tényező is megjelenik. A modern kori kémkedés paradoxona, hogy a mostani komputerverezérelt világban már nem annyira egyszerű anonimnak maradni a kibertérben, mint korábban. Miközben a CYBINT számára a lehetőségek tárháza nyílt meg a technológiai fejlődés révén, a hagyományos humán hírszerzés a korábbiaknál lényegesen nehezebbé vált.

A titkos, fedett tevékenység eredményessége ugyanis attól függ, hogy milyen mértékben tudjuk elrejteni a hírszerző tisztek generálta „jeleket” a nagy információs zajban. A különböző mobiltelefonok kamerái és mikrofonjai, illetve az ilyen feladatokra kifejlesztett eszközök ugyanis már lényegesen többre képesek az emberi látásnál, hallásnál. Emellett a számítógépek „immunisak” az emberi trükkökre, hazugságokra is. Ugyanakkor a nehézségeken kívül néhány gondolat erejéig érdemes említést tenni a technikai fejlődés pozitív hozadékairól a műveleti munka tekintetében. Korábban, amikor tippkutatás történt, illetve egy célszemélyt tanulmányoztak, hatalmas erőfeszítéseket kellett tenni azért, hogy in-

formációkat gyűjtsenek a szolgálatok a hobbijáról, érdeklődési köréről, kapcsolati hálójáról, politikai nézetéről, családjáról. Ez ma már könnyű. (Ez természetesen csak demokratikus berendezkedésű, tehát nyitott társadalmakra igaz, mert a totalitárius rendszerekben jellemzően le vannak tiltva a közösségi oldalak.)

Az egyik legnépszerűbb HR-portál, a LinkedIn segítségével ma már rendkívül egyszerűen lehet szűréseket végezni, hogy kiderüljön, egy adott vállalatnál kik dolgoznak vagy dolgoztak korábban. Ezután már könnyebben ki lehet választani azt a pár személyt, akikkel talán érdemes hosszabb távon is foglalkozni. Egy álprofil segítségével akár meg is lehet kezdeni a kapcsolatba lépést, először a portálon keresztül, majd a különböző kommunikációs applikációk igénybevételével. Ilyen szempontból a nyílt humánerőforrás-portálok rendkívül jó lehetőséget nyújtanak a tippkutató munkára, és hetekkel vagy akár hónapokkal is le tudják rövidíteni a műveleti munkát akár csak az egy évtizeddel ezelőtti viszonyokhoz képest is. Ráadásul ma már olyan OSINT technikák és módszerek állnak rendelkezésre, amelyek segítségével akár pár óra alatt teljes profilt fel lehet állítani egy kiválasztott személyről. Az Egyesült Államokban, ahol készletező adatgyűjtést folytatnak a titkoszolgálatok még ennél is többet el lehet érni: komplett kapcsolati háló (telefonos, internetes), tartózkodási helyek, utazási szokások, napi rutin, költési szokások, használt telekommunikációs eszközök típusa, leggyakrabban látogatott oldalak stb.

Ma már a telefonok szoftverei viszonylag könnyen támadhatóak, megfertőzhetőek, és ezáltal el lehet érni, hogy „távoli vezérlésű mikrofonná” alakítsák őket, valamint megtörténhet a telefon lehallgatása abban az esetben is, ha applikációkon keresztül folyik rajta a kommunikáció. Emellett a telefon megfertőzése lehetőséget nyújt az otthoni wifihálózat, számítógép, tévé támadására is. Mindezek alapján látható, hogy a technológiai fejlődés és az információáramlás hihetetlen mértékű felgyorsulása milyen drasztikusan lerövidítheti a korábban hónapokig, esetleg évekig tartó tippkutató, humán forráskereső munkát is.

AZ ÜGYNÖK BESZERVEZÉSE ÉS IRÁNYÍTÁSA, A KLASSZIKUS TITKOSSZOLGÁLATI MUNKA

A szakirodalom mára nemcsak témájában rendkívül széles, de mélységében is felnő a belső, titkosszolgálati képzésekhez. A korábbi állambiztonsági tudásanyag hozzáférhető, kutatható. Az interneten a hírszerző és elhárító műveletek módszereiről bárki tájékozódhat, de az online elérhető szakkönyvek és cikkek alapján önképzéssel kiváló OSINT-elemzővé válhat bárki, persze a megfelelő tudásbázis és intelligencia mellett. Ezen esszében nem szükséges a klasszikus HUMINT-munka leírása. Megelégedhetünk néhány olyan sarokpont megvilágításával, amik az adatok és digitális jelek korában megínognak.

Az egyén beszerzése, ügynökké válása látszólag „tiszta ügy”, azt más szerv a megfelelő előkészületek mellett nem érzékeli, a szolgálat titokban végrehajthatja. Ugyanakkor rögtön adódik az első egyszerű, de nehezen kivédhető dilemma. Mi történik, ha mindezt mobiltelefonjával rögzíti a beszerzendő egyén? Hogyan képes ezt a szolgálat kivédeni? Lehet rá készülni? Vagy azonnal kiszolgáltatott mindenki egy ilyen kényes szituációban? Mi történik, ha a beszerzési kísérletet raktározza „rosszabb időkre”? Mit tegyen a szolgálat tisztje, ha „benne van a pakliban”, hogy egyszer az ember már nem „nekünk fogad hűséget”? Évekkel később is kárt okoz, ha az ellenérdekelt szolgálat megismeri, milyen szakmai fogások mentén kívánta az egyént beszervezni a szolgálat.

És ez még csak egyetlen dilemma, ráadásul az első olyan komoly lépésnél, amikor már személyesen ismerjük a jelöltet, és megkíséreljük megnyerni. A beszerzés után a következő bizonytalansági tényező az informátor irányítása, hogy a kapcsolattartás módja mennyire legyen személyes az IT-korban? Vagy szerencsésebb úgynevezett online tárgyi postaládákat, gyanús és ritkán használt, nem nevekre utaló furcsa e-mail-fiókokat üzenőfelületként alkalmazni? Amennyiben beleképzeljük magunkat a nagyhatalmak és nagyvállalatok Big Data elemzőinek helyzetébe, máris egyértelmű: a kódokra, számok és betűk kombinációjára mutató, vagy egyéb módon gyanús, ritkán használt fiókokat célsze-

rű leválogatniuk, és a forgalmat elemezni stb... Akkor mit tegyünk? Csak személyesen bonyolíthatjuk le az ügynökkel a találkozót? Vagy ezentúl minden ilyen kapcsolattartás termálfürdők medencéiben lesz, ahol derékig a kellemes vízben senki sem hord magával technikai eszközöket? Mára ez sem igaz, egy fülbevaló vagy nyaklánc, vagy akár egy szemüveg is csodákra képes.

KONSPIRÁLT KAPCSOLATTARTÁS AZ ÜGYNÖKKEL

A humán hírszerzés egyik legfontosabb alapszabálya, hogy mindig észrevétlennek kell maradni, azaz „radar alatt” kell mozogni. A rohamosan fejlődő technikai eszközök és képességek korában ez nem is annyira egyszerű feladat egy hírszerző, illetve egy ügynök és tartója számára sem.

A konspirált kapcsolattartást nehezíti, hogy a számítástechnika és a különböző elemzőszoftverek algoritmusainak fejlődésével azok az adatbázis-ellenőrzések, amelyek korábban hetekig tartottak és igen nagy részben emberi involvációt igényeltek, most maximum perceket vesznek igénybe. A technológia és a hatalmas, könnyen kutatható adatbázisok révén nemcsak az éppen aktuális fedett műveletet lehet lebuktatni, hanem egy sor másikat is, amelyet például Oroszországban vagy Kínában hajtott végre egy szolgálat. Több olyan pont is van, ami nagyon sérülékeny lehet. Az egyik ilyen a mobiltelefon. A készüléken keresztül nyomon követhető az egyes személyek mozgása, emellett azt is vissza lehet keresni, hogy az adott helyszínen és időpontban kik tartózkodtak. Amennyiben a tartótiszt visz magával telefont, akkor azzal dekonspirálhatja a kapcsolatot a helyi elhárítószolgálat előtt, ha viszont otthon hagyja a hírszerző a készüléket, akkor az szintén indikatív lehet az elhárítás számára.

A másik fontos információforrás a városokban és az utak mentén kihegyezett biztonsági kamerák rendszere. Az adatbázisba feltöltött fotókat különböző algoritmusok révén könnyen lehet előzetes elemzésnek alávetni. A rendszám- és arcfelismerő alkalmazásokat pedig már évek óta széles körben használják a fejlett országok rendvédelmi és nemzetbiz-

tonsági szervei. Ráadásul az internet révén lehetővé válik, hogy a világhálón fellelhető fényképekkel is összevegyessék a szolgálatok saját adatbázisaiba összegyűjtött képeket.

A technológiai fejlődés jelentős mértékben megkönnyíti a megfigyelést is, egyrészt a korábban már említett telekommunikációs készülékek, valamint köztéri kamerák, másrészt a miniatürizált eszközök révén. Régebben többcsapatnyi megfigyelő együttes mozgatására volt szükség ahhoz, hogy egy személy napi rutinját le tudják követni.

Manapság a technikai eszközök ezen jelentős mértékben könnyítettek, azonban a humán kapacitásokat továbbra sem lehet kizárni. Ugyanis a technikai eszközök kizárólag a napi rutin „adatosítására” (GPS-koordináták, időpontok, híváslisták, rendszámok) képesek, annak megállapítására azonban már képtelenek, hogy milyen jellegű és mélységű személyes interakciók jöttek létre egy adott megfigyelési napon. Ehhez továbbra is szükség van a (szak)ember bevonására.

A személyazonosító dokumentumok chipekkel és a tulajdonosra vonatkozó digitális információkkal való ellátása szintén rendkívüli mértékben megnehezíti a hamis identitások használatát egy hírszerző/tartótiszt számára, amennyiben külföldre szükséges utaznia a forrás beszámoltatása érdekében, vagy éppen a védelmére való tekintettel. Ez ugyanis kizárja annak a lehetőségét, hogy ugyanazon személy különböző identitásokkal utazzon be ugyanabba az országba. Az ugyanazon időpontokba beutazó személyek pedig szintén mintát rajzolhatnak ki az adatbázisokban. (Ebből a szempontból a schengeni övezet rendkívül „kényelmes”, előnyös helyzetet teremt a hírszerzők számára, viszont legalább ennyire megnehezíti az elhárítószolgálatok munkáját.) A másik ilyen – konspirációt – nehezítő tényező, hogy a különböző szolgáltatásokért (repülőjegy-vásárlás, gépjárműbérlés, szállásfoglalás) egyre kevesebb helyen lehet készpénzzel fizetni. A hotelek, gépkocsikölcsönzők többségében annak ellenére, hogy engedik a készpénzes fizetést, garanciális okokból elkérik a hitel/bankkártyát is az ügyféltől. Hasonlóan gyanús lehet az utcai fülkés vagy eldobható telefonok használata is.

Ha mindezen tényezők nem lennének elégségesek, akkor meg lehet említeni az adatvezérelt, automatizált elemzési módszereket, amelyek folyamatosan tanuló (önfejlesztő) algoritmusok használatán alapulnak. A számítógépek ezekkel a módszerekkel képesek folyamatosan ellenőrizni és figyelemmel követni személyes (biometrikus) adatokat, rendszámokat, telefonszámokat az adatbázisok mindegyikében. Emellett képesek minták feltárására, kimutatására is.

A fentiek alapján látható, hogy az adatbázisok (legyen szó állami, önkormányzati vagy magánvállalatok által kezeltéről) védelme nagy jelentőséggel bír. Ugyanis a modern technológiák, de az ember is azokat veszi ma már alapul. Annak hiszünk, amit a kijelzőn látunk. Ebből adódóan nemcsak az adatbázisok ellopásának a képessége bír jelentőséggel, hanem az azokba való észrevétlen behatolás és az ellenérdekelt fél számára szükséges információk (vagy akár hamis identitások) elhelyezése is. A papíralapú adatbázisok korában viszonylag egyszerűen lehetett pl. nagyon fiatalon meghalt emberek adatainak felhasználásával identitásokat (személyeket) generálni. Az Egyesült Államokból 2010-ben kitiltott tíz orosz illegális hírszerző, illetve a Németországban letartóztatott és elítélt Anschlag házaspár esetei erre a módszerre világítottak rá. A technikai fejlődés és a papíralapú adatbázisok fokozatosan végrehajtott – visszamenőleges – digitalizálása révén ez a lehetőség is lassan megszűnik a hírszerző szervek számára.

ÖSSZEGZÉS/KONKLÚZIÓ

A fentiek fényében a következőkben megkíséreljük hétköznapi nyelven áttekinteni, kicsit a jövőkutatás eredményeit továbbgondolva és átültetve a nemzetbiztonsági szférába, hogy milyen helyzet állhat elő tíz-tizenöt éven belül. Hogy mit tegyen a műveleti (operatív) tiszt, amikor elindul találkozni az ügynökével? Amennyiben abban állapotok meg, akkor mindkét fél magánál tartja az okoseszközöket. Ekkor viszont a tiszt és az ügynök is ki van szolgáltatva annak a kockázatnak, hogy eszközeik „nyoma”, az azt kereső Big Data elemzések alapján kimutatható, ezért dekonspirálódnak (lebuknak).

Amennyiben a tiszt és az ügynök abban állapodott meg, hogy a találkozó előtt minden okoseszközt, telefont letesznek, szintén egy idő után dekonspirálódnak. Miért? Az elején már említettük: mivel általában együtt mozognak mobiltelefonjukkal, pár év múlva okosórájukkal, okos – egészségi állapotukat mérő és szintén közvetítő – ruhájukkal, okosautóikkal, így azok elvonása, elhagyása kimutathatóvá válik. Amennyiben ez minitázaatot mutat (pl. kéthetente csütörtök délutánok), akkor már az adat-elemzők, amennyiben hozzáférnek az okoseszközök adataihoz, képesek „belőni”, ki az ügynök, ki a tartótiszt, és melyik szervezet céljait követik. Természetesen ez egy pozitív kép, a jövő vélhetően ennél negatívabb, hiszen akár az ajtó, a küszöb, de akár az energiatermelő (és okos-, értsd adatokat kinyerő, tároló, küldő) járda is az emberek kényelmét fogják szolgálni, de egyúttal nyomon is követik szokásainkat.

Henry Kissinger elég borús jövőképet vázolt fel, és adta meg ezen esszé ötletét, amikor 2014-ben az Egyesült Államokban írt geopolitikai művében¹¹ a jövőt előrejelző gondolatokat is megfogalmazott (*Technológia, egyensúly és emberi tudatosság* című fejezet). A szerző a technikai fejlődés gyorsuló ütemét vizsgálva kijelenti, hogy a számítógép és az internet mai fejlettsége megkönnyítette az információhoz való hozzáférést, lényegében valós idejűvé téve azt. Jogos a kérdés, mi várható akkor húsz-harminc év múlva? Hogyan tart ezzel lépést a titkos kapcsolattal történő találkozások rendje? Mikén áramlik tovább az információ a találkozóóról? Visszamegy a tiszt a munkahelyére és leírja? Számos, a HUMINT-tevékenységet befolyásoló körülmény fakad csak ebből az egy gondolatmenetből.

Kissinger felveti, hogy az emberi tudat is változik, hiszen minden információ adattá változik, tárolódik, tudjuk, hogy a számítógépes rendszereinkben, a kibertérben visszakereshető, így az emberi emlékezőtehetség és figyelem is lanygul. Amely képességét az ember nem használja, az visszafejlődik. Ez bizonyosan a HUMINT-tevékenység hatékonyságát csökkentő folyamattá válhat, hiszen értő figyelem és jó memória nélkül nem lehet jó operatív munkát végezni. Szintén érdekes gondolat, hogy a közösségi hálózatok világában szűkül és a jövőben akár meg is szűnik a

valódi magánszféra. Veszélyben az egyéni rejtekhely, ahol az ember mindennap felépítheti önmagát, lelkierejét, amikor képes önálló döntéseket hozni a saját életéről. A HUMINT-tevékenység szempontjából e kissingeri jóslat döbbenetes fordulatot jelenthet. Képesek leszünk-e döntésképes, önálló, határozott tiszteket találni, kiképezni? Ami ennél is megrázóbb dilemma, hogy a humán kapcsolatok az internet közösségi világát tükrözik vissza a szolgálatnak a jövőben, vagy a szűkülő magánszféra utolsó bástyái mögül jelentenek?

Ami viszont valóban sokkoló következtetés Kissinger felvetéséből, az a rejtekhelyek kérdése. Lesz-e húsz-harminc év múlva olyan hely a világban, ahol nem ér el minket az okoseszközök valamelyike, amely hangot, képet, adatot és minden mást gyűjt rólunk és környezetünkről? Írásunk dilemmájára átfordítva: képes lesz-e a titkosszolgálat tisztje és ügynöke a jövőben úgy kapcsolatba lépni egymással, hogy az titokban maradjon?

Kissinger adatai szerint az internethez kapcsolódó eszközök száma 2014-ben tízmilliárd volt, a várható trendek szerint 2020-ra ez ötvenmilliárdra nő („a dolgok internete”). A szerző ismeretei szerint a világot a közeljövőben a mindenütt jelen lévő számítástechnika jellemzi majd, ahol egyfajta „okosporként” a levegőben fog lebegni a technika, és az életünk lényegében összeolvad az okoseszközök világával. Képes lesz-e egy kis vagy közepes ország kontrollálni ezt, vagy kiszolgáltatott lesz a nagyhatalmak „Big Data” központjainak és titkosszolgálatainak? Vagy működni fog a HUMINT, bár azzal a megkötéssel, hogy azt a világon valaki valahol bármikor mérni és monitorozni képes?

A technikai és technológiai fejlődés általában lehetőségként merül fel a műveleti munkában. Egy új eszköz, új alkalmazás jobb fotókat, jobb hangminőséget biztosít. Amint az fent is látható, a kibertér bővülése és fejlődése mégis inkább veszélyeket rejt a leplezett tevékenységet végzők számára. Az ellenérdekelt fél is bajban lesz, de mi magunk is. A válasz erre a dilemmára: képesek maradunk (talán) mások, az utca embe-
re vagy akár a célobjektum, célszemélyek köre előtt titkokban tartani, hogy árulót („belső ellenséget”) foglalkoztatunk soraikban, de mindezt

bizonyosan képtelenek leszünk titokban tartani azok előtt, akiknek ki leszünk szolgáltatva adatainkkal, az adatokból levonhatóan szokásainkkal, lényegében az életünkkel.

A nemzetközi nagyvállalatok a social media világában valódi hatalmat szereztek, amivel nap mint nap képesek legyőzni már most is olyan törekvéseket, amit filozófiájuk szerint nem látnak jónak. Videókat tüntetnek el örökre, pedig megosztotta valaki, de nevetséges – vagy veszélyes – álhíreket képesek százmillióknak tálalni órák alatt.

JEGYZETEK

- 1 A HUMINT szűkebb értelmében, jelen esetben teljes egyenlőségjelet téve az ügynöki úton folytatott információszerzéssel.
- 2 A SIGINT – Signals Intelligence – jelhírszerzés, amerikai katonai rövidítés a rádiós és rádióelektronikai hírszerzésre.
- 3 A Big Data, vagy más néven adatvezérelt elemzési módszerek és technológiák abban segítenek, hogy a historikus adatok kezelésével és feldolgozásával párhuzamosan a rendkívül nagy mennyiségű információk közel valós idejű processzálására is lehetőség legyen akár az üzleti szféra, akár a közfeladatokat ellátó intézmények számára. A Big Data módszer lényege és egyik legfontosabb eleme, hogy az adatokat egy olyan hierarchizált és kereszthivatkozásokat lehetővé tevő struktúrába (adattárház) kell feltölteni és tárolni, ami lehetővé teszi, hogy az adatból információ, az információból tudás, a tudásból pedig „bölcesség” alakulhasson ki.
- 4 Az OSINT – Open Source Intelligence – a nyílt forrású hírszerzés nemzetközileg is elfogadott angol nyelvű rövidítése.
- 5 <https://futurism.com/18922-2/> (Letöltés ideje: 2018. április 08.)
- 6 Human intelligence and 11 September, Strategic Survey, Volume 104, 2004. Issue 1, http://iiss.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/04597230412331340047#.Wgbru4_WzIV (Letöltés ideje: 2017. november 11.), továbbá <https://hubpages.com/politics/Importance-of-Human-Intelligence-HUMINT> (Letöltés ideje 2017. november 11.), vagy Jennifer E Sims-Butron Gerber: *Transfoming U.S. Intelligence*, 2005., Washington D.C.
- 7 Mark M. Lowenthal: *Hírszerzés – a titoktól a politikai döntésekig*, 59. o.
- 8 The Record on Curveball, <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB234/> (Letöltés ideje: 2017. október 11.)
- 9 James McCargar (Christopher Felix írói álnéven): *A titkos háború*, Európa Könyvkiadó. Budapest, 1993.
- 10 I.m. 52. o.
- 11 Henry Kissinger: *World Order*, Penguin Books Ltd. London, 2014.; magyarul Henry Kissinger: *Világrend*, Antall József Tudásközpont Budapest, 2015.

„Mielőtt még túlságosan is a csodálatos eszközök és hipnotikus hatású videójátékok bűvkörébe kerülnének, hadd emlékeztessem Önöket, hogy az információ nem azonos a tudással, a tudás nem azonos a bölcsességgel, és a bölcsesség sem az előrelátással. Mindegyik a másiktól nő ki, és mindegyikre szükségünk van.”

Arthur C. Clarke¹

HANKISS ÁGNES

HUMINT-RETRO

195

– lélektani vonzatok –

Az emberi hírszerzés módszereinek az oktatása a transzatlanti világban (és vélhetőleg azon kívül is) *anekdotaalapú*²: mivel valós idejű esetbemutatókra a dolog természeténél fogva nincs lehetősége, főképpen filmek, tévésorozatok, könyvek elemzésére épül. *„Az emberi hírszerzés akadémikus oktatása nehéz a források és az ügyek titkossága miatt”* – állapítja meg a HUMINT oktathatóságával foglalkozó tanulmányában Keith Cozine³. Az angolszász világban is, amely ebből a szempontból talán a legrugalmasabb, jobbára csak a látványos következményekkel járó és nagy vihart kavarázó titkoszolgálati kudarcok válhattak nyilvánossá és taníthatóvá. Például a Zapata-művelet, azaz a Disznó-öbölbeli amerikai fiaskó, amelyet főképpen hírszerzési hiba eredményezett: kettős ügynökök folyamatosan félrevezették az amerikaiakat a kubai nép egyöntetű Castro-ellenességét illetően. Vagy az iraki tömegpusztító fegyverekre vonatkozó, később téves-

nek bizonyuló feltevés, amelyet döntően egy Curveball fedőnevű iraki német mérnök álhíreire alapoztak.

Az emberi kapcsolatokra épülő hírszerzés, a HUMINT (Human Intelligence) történhet fedetten (a klasszikus kémkedés, a beépülés különböző válfajai), titkosan (például egy külföldi követség munkatársán keresztül, aki tudja, kinek ad át információkat) és nyíltan (például diplomáciai tárgyalás útján vagy kihallgatás során). A HUMINT jövőjét és jelentőségét igen eltérően, sőt ellentétesen ítélik meg a biztonságkutatás különböző szereplői. Vannak, akik úgy vélik, az elektronikai eszközök térhódítása és fejlődése, a SIGINT (Signal Intelligence) különböző válfajai előbb-utóbb feleslegessé teszik vagy ellehetetlenítik a kockázatosabb és nehezebben kiépíthető, emberi források útján történő információszerzést. Míg mások épp ellenkezőleg, a hatékony terrorelhárítás előtt álló elsődleges feladatnak tekintik a HUMINT adta lehetőségek jobb kihasználását, akár helyzetek és összefüggések feltárásához, akár műveletek támogatásához. Azok, akik úgy gondolják, hogy a titkos vagy fedett emberi forrásokon keresztül történő hírszerzést vissza kell emelni eredeti, „hidegháborús” rangjára, azzal érvelnek, hogy a titkosítási technológiák, titkos alkalmazások elterjedése miatt a terroristákat egyre nehezebb megtalálni a költséges SIGINT-eljárásokkal. Ezért fokozottan kell befektetni a HUMINT fejlesztésébe, nem csupán szövetségi, hanem állami és helyi szinteken is, érvel például amerikai vonatkozásban M. A. Mayer.⁴ Érvek és igazságok föltehetőleg mindkét oldalon felsorakoztathatók. Az élet viszont olykor megcáfolja a munkahipotézist. „A valóság bebizonyította, hogy az amerikai technológia és kifinomult rendszereik nem képesek megállítani egy mujahedint, ha nem követ el biztonsági hibát” – írta egyik utolsó levelében Oszama bin Laden, alig egy héttel a halála, azaz a SIGINT-eszközökre nem csekély mértékben támaszkodó, sikeres amerikai rajtaütés előtt.⁵ „A HUMINT hiánya a titkosszolgálati műveletekben az elemzőket arra ítéli, hogy képeket bámuljanak, kétségbeesetten vizsgáljanak kommunikációs tartalmakat, újságokat olvassanak, elektronikai jeleket méricskéljenek, hogy megbizonyosodjanak, miről van szó. A HUMINT a műveleteknek értékelhető irányt szab azzal, hogy felfedve a szándékokat és a képességeket, megerősítse azt, amit a technikai információk vagy megerősítenek, vagy nem” – érvel a HUMINT jelentősége mellett Gabriel Margolis.⁶ Hasonló szempontokat fejtenek ki tanulmányukban kanadai elemzők is:

„...mára elfogadottá vált, hogy a HUMINT igazi értéke az a sajátossága, hogy megmutathatja az ellenfél szándékát, nem pedig pusztán igazolja a létezését annak, ami megjelent vagy lokalizálódott. A HUMINT jellemzője, hogy pajzsként és kardként is használható.”⁷

Mindenekelőtt: a HUMINT-tal kapcsolatos tudásanyagot a maga mélységében és teljességében csak azok ismerhetik – és oktathatják –, akik gyakorolják is. Mindazonáltal a HUMINT oktatásának a vonatkozásában is – amint a biztonságkutatás más területein – többen szorgalmazták az interdiszciplináris megközelítést, amely ötvözi a hírszerző szakma, a lélektan és a történetkutatás tapasztalatait. Lahneman például a HUMINT jövőjével foglalkozó írásában azt javasolja, hogy a hírszerző közösségnek *„képesnek kell lennie létrehozni vagy másképpen előmozdítani együttműködő kapcsolatokat, rövidebb vagy hosszabb időre, hogy információkhoz jusson olyan témákban, amelyekben interdiszciplináris elemzésre van szükség...”⁸*

Az interdiszciplinaritás egyik fontos területe lehet, ahol az emberi forrásokra épülő hírszerzés⁹ és a lélektan találkozik. Hiszen a titkosszolgálati módszerek nem kis mértékben az emberi természet évszázadokkal mérve is alig-alig változó törvényein nyugszanak: lelki mechanizmusok használatán keresztül érik el a céljukat. A lélektani szempontok bekapcsolása a képalkotásba árnyalhatja az elemzést, de egyben meg is nehezítheti az elemző dolgát, ha el akarja kerülni a banalitás csapdáját. Hiszen az emberi lélekben mindig benne rejlik az az ambivalencia, amely kiszámíthatatlanná teszi: a legkörmönfontabb megtévesztő játszma célkeresztjébe kerülő ember sem föltétlenül az előre megjósolható módon cselekszik. A lélek szabadsága és öntörvényűsége a mégoly megtervezett megtévesztő stratégián is kifoghat.

A HUMINT oktatásában felhasználható levéltári források tekintetében a rendszerváltott országokban az oktatók és a kutatók előnyösebb helyzetben vannak, mint azokban az országokban, ahol a történeti folytonosság jóval szűkebbre szabja az iratfelszabadítás körét. A módszerek pedig önmagukban véve – függetlenül azoknak a céloknak az erkölcsi és politikai tartalmától, amelyeknek a szolgálatában hasznosultak – átnyúlnak korszakokon és rendszereken. Mai olvasójuknak, amikor ezekkel az iratokkal dolgozik, nem könnyű magában szétválasztani a két olvasatot:

a befolyásolás módszereit tanulmányozva legyűrni magában az idegenkedést a politikai tartalomtól, főként a „belső reakció” elleni harc belvilágától és sötét bugyraitól. Ugyanakkor, ha nem a történelmi vagy erkölcsi megítélés, hanem a módszerek felől nézzük, a kommunista állambiztonsági tananyagok gazdag forrásanyagot nyújtanak a HUMINT eszközeinek és a titkosszolgálati játszmák műveleteinek a vizsgálatához. Hozzáteve persze – amit a korábban idézett John Sano is kifejt a HUMINT oktathatóságával összefüggésben –, hogy bizonyos demográfiai és kulturális változások és átrendeződések befolyásolhatják az értelmezést, mivel az eltérő tapasztalatok eltérő gondolkodási struktúrákhoz vezetnek. Örökölt történetek és törzsi emlékek felhasználhatók az oktatásban, az internetes nemzedéknél azonban sokszor hatástalanok maradnak, mert míg az oktatók többnyire „digitális bevándorlók”, a hallgatók egyre inkább „digitális szülöttek”.¹⁰ Hasonló gondolatot fogalmaz meg Zalai-Göbölös Noémi is: *„Az Y és Z generáció esetében egyre sürgetőbb kényszerrel válhat az oktatási formák átalakítása, hiszen a hagyományos, »poroszos« képzésre már nem igazán fogékonyak, sokkal inkább előnyben részesítik az elektronikus alapú, érdekes, interaktív tananyagokat, képzési módszereket. [...] Mindenképpen megfontolandó továbbá, hogy miként lehet szintetizálni a tudásanyagokat, élményszerűvé tenni az elsajátítandó tananyagot...”*¹¹ E megállapítás alapvető igazságán nem változtat, csupán továbbgondolásra készíthet az a kérdés, hogy a „poroszos” oktatás és az elektronikus alapú oktatás ellenpólusai között szabad-e megfélekezünk a harmadik lehetőségről... Arról a szabadabb, kötetlenebb, improvizatívabb oktatási formáról, amely szemben a másik kettővel, elsősorban nem lexikális ismeretek és „flashmobok” tárházát vonultatja fel, olykor leszoktatva a hallgatót a gondolkodás örömeiről, hanem épp ellenkezőleg, gondolkodni tanít. Megmutatva, hogy a pusztán információ (a prezentációkon) túllépve hogyan lehet eljutni, ellentmondásokon és dilemmákon keresztül, a dolgok mélyebb megértésének addig a lépcsőfokáig, amelyet a mottóul választott idézet bölcsességnek és előrelátásnak nevez.

A kulturális és felfogásbeli különbségeket számításba kell venni, hiszen a célszemély is lehet ilyen vagy amolyan. Ugyanakkor egyes területeken, teszi hozzá Sano, mondjuk a találkozó lebonyolításában és a kapcsolattartás mikéntjében a hagyományos forma ma is biztonságo-

sabb, mint a digitális. A hagyományos eszköztár persze, tehetjük hozzá, az internet korában humorosan szűkös és elavult képet is mutathat. A beszervezést előkészítő tippkutatást oktató állambiztonsági tananyag például a következő források használatát listázza: „*szakmai évkönyvek, enciklopédiák (ún. »Ki, kicsoda« típusú kiadványok), vállalati, intézeti, minisztériumi évkönyvek, »belső« közlönyök, szemlék, híradó stb., egyetemi évkönyvek, célobjektumok »házi« telefonkönyvei, a célterületeken szervezett konferenciák anyagai, sajtóanyagok, különféle publikációk; a jelölt által írt könyvek, cikkek, tanulmányok.*”¹² Nem mintha ma, a digitális világban, a nyílt információszerzés, az OSINT (Open Source Intelligence) nem támaszkodna ilyesfajta forrásokra is (függetlenül attól, hogy nyomtatott vagy elektronikus formában éri el őket).

Az 1970-es évek közepétől fogva számos állambiztonsági szerző látható buzgalommal igyekszik beépíteni az eszköztárába a modern lélektan fogalomkészletét és szemléleti elemeit. Jóllehet még igen óvatosan, a marxista-leninista frazeológiával vastagon nyakon öntve. A forradalmasuló amerikai pszichológia és szociálpszichológia felismerései megragadják a kommunista állambiztonság tisztjeinek a fantáziáját, és ideológiai fenntartásaik dacára, szeretnének minél többet profitálni az „imperialista” tudásból saját képzési-oktatási gyakorlatukban. Legyen szó akár hírszerzésről, kémelhárításról, belső elhárításról vagy a katonai szolgálatokról, az egykor oktatási célra készített tananyagok gazdag merítést kínálnak az állambiztonsági munka és a modern pszichológia – a kétféle „mantra” – ambivalens kapcsolatának a bemutatásához. Az egykori tanulmányok írói közül sokan valósággal tobzódnak a modern lélektan és társadalom-lélektan terminológiai kínálatában, és többnyire elég mechanikusan alkalmazzák, adaptálják az alapfogalmakat saját témájukra. A lélektani fogalmak és elméletek pusztá felsorakoztatását, ismételtetését, például a lélektanban használatos személyiségtipológiák vagy szerepelméletek mára részben megkopott arzenáljának a felvontatását önmagában fölösleges volna bemutatni. Az igazság az, hogy már a hőskorukban sem rajongtam túlzottan azokért az életidegen és skolasztikus kategorizálásokért, amelyekből hiányzott a valódi élettelenség, és amelyekkel pszichológushallgatóként, majd kezdő pszichológusként és kutatóként volt szerencsém nap mint nap találkozni. Merem

azt mondani, hogy ez különböztetett meg minket, megtűrt Mérei-tanítványokat, a támogatott egyetemi és akadémiai hivatalosoktól és laboratóriumi elméletgyártóktól. Az állambiztonsági szerzők többnyire az utóbbiak nyomdokain haladtak – de hát ebben igazán nincs semmi meglepő. Csupán akkor lépnek ki ebből a keretből, amikor saját tapasztalataikból merített példákat, konkrét eseteket rendelnek hozzá egy-egy általános tételhez vagy elméleti megállapításhoz. Rendre megpróbálkoznak a modern pszichológia marxista aládúcolásával is. Mindazonáltal folyton beleütköznek a marxistának mondható lélektan kapitális hiányába. Bár emlegetni, „mantrázni” lehet, megalkotásába szükségképpen beletört volna egy állambiztonsági tiszt (vagy bárki más) bicskája. Menthetetlenül belegabalyodnak az ideológiai és szakmai szempontok ellentmondásába. Például, midőn a szerep társadalom-lélektani fogalmát meglehetősen banálisan így értelmezik: *„Ezért van az, hogy egy üzletkötő eljátszhatja a nagystílű üzletember szerepét, egy hotelportás a nagyvilági vendéglátóipari szakembert vagy egy tisztviselő a hatalom birtokosát. Ezzel szemben egy nagyipari munkás számára gazdasági és osztályhelyzete egyértelmű szociális szerepet határoz meg. Mindenki számára nyilvánvaló, hogy a jó esztergályost nem lehet »megjátszani«, mert vagy kiváló termelési eredménnyel, korszerű módszerekkel dolgozik, és akkor valóban kitűnő esztergályos, vagy nem, és akkor mindenki előtt azonnal lelepleződik. [...] A marxizmus talaján álló szociálpszichológia tehát a szociális szerepek problematikáját beágyazta és összefüggésbe hozta a valódi társadalmi mozgásformákkal, és kimutatta, hogy a szociális szerepek is a társadalom politikai, gazdasági folyamatainak determináltsága alatt állnak, és ezen belül különösképpen az osztályharc alakulásának a függvényei. [...]”*¹³ Lehetne még számtalan példát meríteni a marxista-leninista frazeológia és a modern lélektan fogalomtárának kényszerű összeházasításából – de talán elég ennyi is.

A marxista szociálpszichológia tévképzetével különben nekem is megvolt a magam apró kalandja, amelyet nem valami hamis régi „dicsőségként”, csupán a korszak dokumentálásának kis színeseeként idézek fel itt. A rendszerváltást megelőző években megbízott óraadóként társadalom-lélektant tanítottam az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Elkészültem a *„Társadalom-lélektani alapismeretek”* című jegyzet megírásával,

amely – magyar nyelven talán elsőként – átfogó képet kívánt nyújtani a tárgyról. A bevezető fejezetben óvatos duhajként, a hatalom berkeiben igen jól fekvő P. F.-től vett idézet mögé besorolva, de mégiscsak beleírtam, hogy „*a marxista gondolatrendszerből a szociálpszichológiai tények a maguk valóságos jelenségszintjén nem vezethetők le*”. Büszke voltam magamra, hogy P. elvtárs valamelyik hosszú, szürke és jellegtelen tanulmányának a mélyére rejtett félmondatban felfedeztem a kiskaput – mai szemmel nézve persze mindez elég humoros és anakronisztikus. A kéziratot leadtam a Dékáni Hivatalnál, remélve, hogy a félév kezdetére már a hallgatónál lehet a jegyzet. Teltek a hónapok. Majd eltelt az év is. Érdeklődésemre a Dékáni Hivatalnál mindig megnyugtattak, hogy a jegyzet halad a maga útján, már a Tankönyvkiadónál dolgoznak vele. Eltelt még egy év. Miután a Dékáni Hivataltól sokadszorra is elhajtottak, levelet írtam a Tankönyvkiadó igazgatójának. Amit most visszatekintve az tesz némileg pikánsná (vajh miben reménykedtem?), hogy a felesége a BM Útlevelosztályának a vezetője volt. Erről akkor nem tudhattam (elutasított útlevelkérelmeimen nem az ő, hanem egy alsóbb elvtársnő neve szerepelt). Azután a jegyzetet mégis kinyomtatták – hogy az igazgatónak volt-e benne előmozdító szerepe, most már sohasem fogom megtudni. Elkészült és kikerült a jegyzetellátóba. Ámde csupán egyetlen napot érhetett meg ott. Bevonták. A marxista lélektanra vonatkozó passzus sebén vérzett-e el, nem tudom, bár hallottam ilyesmiről. De hát ennél talán többről lehetett szó: nemsokára egy kétsoros levélben tudatták, hogy nincs szükség rám tovább az egyetemen. Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, hozzáteszem, hogy az engem eltávolító professzor fiának, mint tartótisztnek a nevével, sok évvel később sűrűn találkoztam a III/III-as iratok között. Amint a derék professzorral is – harcos jobboldali és úgymond nemzeti fórumok és civil szervezetek díszpintyeként, illusztris és harsány szószólójaként.

A levéltári dokumentumok kiegészíthetik, árnyalhatják vagy akár más megvilágításba helyezhetik a filmekben és televíziós sorozatokban feldolgozott történeteket. Az alábbiakban a HUMINT oktatásában használatos filmekben és a hozzájuk rendelhető hazai és amerikai levéltári dokumentumokon keresztül próbálom meg felvillantani, hogy az esetbemutatókban hogyan köthető össze a kétféle tudásanyag: a titkoszolgálati és a lélektani. Az egyes történetek teljes körű áttekintésére itt

nincs lehetőségem (többségük egy-egy önálló tanulmány tárgya lehetne). Arra azonban egyes részleteik is alkalmasak, hogy példázzák a módszerek és mechanizmusok interdiszciplináris kapcsolódásait, és talán az oktatásban is felhasználható összefüggéseit. Ráadásul a történetek és a dokumentumok többsége többrétű: egy-egy témakörből tovább lehet lépni, átjárást találni egy-egy másik kibontható jelenségkörbe is.

ZERO DARK THIRTY (KIHALLGATÁSI TECHNIKÁK)

Keith Cozine idézett írásában a bin Laden elfogását, illetve megölését feldolgozó filmen, a *Zero Dark Thirtyn* keresztül mutatja be, hogyan használhatóak a HUMINT-oktatásban a foglyok kihallgatását bemutató jelek. Először is, írja, a fizikai kényszerítéssel történő kihallgatási technikák látványa komoly katalizátorként szolgálhat ahhoz, hogy az osztály megvitassa a koerszív technikák használatát és etikáját. De tananyagunk javasolja annak az elemzését is, hogy a foglyok viselkedéséből leszűrhető támpontok, apró információk hogyan épülnek egymásra a bin Ladenhez elvezető futár, al-Kuwaiti azonosításában. Például: első időben a kihallgatók és az elemzők számára fő támpontul szolgál az úgynevezett „Gertrud-törvény” (Hamlet): „*A hölgy túl sokat tagad*”, tekintve, hogy az erőteljes tagadás sokszor fontosabb nyom, mint a beismerés.¹⁴

A filmhez azonban érdemes lehet hozzákapcsolni az amerikai Nemzetbiztonsági Archívumban megtalálható Kubark-könyv vonatkozó fejezeteit is. (A Kubark a CIA belső fedőneve volt.) Cozine a filmből a koerszív módszereket emeli ki, nem mint követendő példát, hanem ellenkezőleg, mint komoly dilemmák katartikus hordozóját. Jóval tanulságosabb és elgondolkodtatóbb lehet azonban – elvonatkoztatva itt is a politikai és erkölcsi fenntartásoktól – a Kubark-könyvnek az a fejezete, amely a nem koerszív módszerekkel foglalkozik. A könyv bevezető részének fontos megállapítása például az, hogy senkit sem lehet megtanítani arra, hogyan legyen jó kihallgató, csupán arra, hogy melyek a rossz kihallgató tipikus hibái. Ez a különbségtétel akár szörszálhasogatásnak is tűnhet. De talán mégsem az. Hiszen legyen szó a HUMINT bármely területéről, az elemző-értékelő személy oldalán a szakmai ismeretek, a

tudás mögött ott van – avagy nincs – valami rejtett többlet, amit nevezhetünk intuíciónak, megérzésnek, netán hatodik érzéknek. Valóban, attól még, hogy valaki nem követi el a jellemző hibákat, vagyis nem rossz abban, amit csinál, még nem föltétlenül jó benne: ahhoz még szükség van arra a bizonyos, nehezen átadható többletre, amit – megint csak – bölcsességnek és előrelátásnak nevezhetünk. A lélektani törvényszerűségek megfelelő használata persze korántsem könnyű feladat. Nem mindegy például, hogy a másik ellenállása racionális vagy érzelmi indítatású: az ellenállást csak ugyanazon a háttéren lehet feloldani, amelyen alapszik. A „Hogyan csaljam csapdába, hogy felfedje, amit tud?” helyett célszerűbb hozzáállás a „Hogyan érjem el, hogy ő maga akarja elmondani azt, amit tudni akarok?”. Vagy súlyos félreértelmezéshez vezethet, ha a kihallgató figyelmen kívül hagyja a másik viselkedésének kulturális beágyazottságát és mozgatórugóit. A hidegháború idején például az, hogy a KGB tisztjei rossz bánásmódban részesültek saját szolgálatukon belül, olyan alapot adott, amire az amerikaiak bizvást építhettek. *„It’s the walk-in trade that keeps the shop open”*, tartotta a korabeli FBI-os szólásmondás.¹⁶ („*A felajánlkozókkal kapcsolatos üzletág tartotta nyitva a boltot.*”) Ha a kihallgató nem fizikai kényszerítéssel, hanem lélektani ráhatással kíván információkhoz jutni, a kihallgatott személyiségtípusára kell szabnia a saját magatartási vonalát. A különböző személyiségtípusok bemutatásával másutt már részletesen foglalkoztam.¹⁷ De talán megbocsátható, ha a teljesség kedvéért – mivel ez az írás voltaképpen a folytatása az ott megkezdett gondolatmenetnek – itt is áttekintem a főbb típusokat. A lélektani típusok jellemzésében igyekeztem kiemelni és a magam olvasatában összerakni az egyes vonásokat anélkül, hogy lényeges és koherens elemeiken változtattam volna. Az egyes személyiségtípusok között persze gyakoriak az életszerű átfedések, kivételek, amelyek felülírhatják a tipológiát.

1. *Fegyelmezett-makacs*. Hideg, nyugodt, intellektuális, logikus és makacs. Lassan dönt. Nem az elkötelezettség, hanem többnyire személyes előnyök vezetik. Látszólag kooperál, de folyamatosan titkolózik. Felsőbbrendűnek hiszi magát, és arról fantáziál, hogy ő az, aki manipulálja a környezetét. Lényegtelen dolgok beismerésével próbálja

félrevezetni a kihallgatót. Mindig nyitva tart menekülőutat. Saját „külön bejáratú” moralitása van. Erősen ragaszkodik minden személyes tulajdonához. Ezek énjének a részei. A tárgyai, például egy érme vagy egy kulcscsomó személyes jelentőséggel bírnak a számára. Könnyen vall be dolgokat, de csak azért, hogy kizökkentse a kihallgatót és elrejtse a lényegét. Tilos vele szemben ellenséges fölényt mutatni és fenyegető magatartást alkalmazni, vagy keményen szembesíteni. A szoba és a környezet legyen tiszta és rendezett. Baráti és egyetértő hangvétel lehet csak eredményes. Célszerű érdeklődést mutatni a hobbijai, jelképes tárgyai iránt.

2. *Optimista*. Impulzív, inkonzisztens, de jó kedélyű. Elismeri a hibáit, megadja, amit várnak tőle. Konfliktuskerülő. Inkább elfut, kimenekül a helyzetből. Úgy véli, végül minden jóra fordul. Beszéde és viselkedése inadekvát és következetlen. Gyakran alkohol- vagy drogfüggő. Elhárítja a személyes felelősséget. Vágyik az elfogadásra, a pátyolgatásra. Pátyolgatni kell, de konkrét ígéreteket tenni nem szabad, mert ha nem teljesülnek, bosszúszomjas és agresszív lesz.
3. *Mohó, követelőző*. Piócaként tapad másokra, levakarhatatlan, kényszeresen dependens és passzív, elvárja, hogy mások gondoskodjanak róla. Ha sérül, nem saját erőfeszítéssel hozza helyre a bajt, hanem másokat akar rábírní, hogy megverekedjenek érte. Örök elégedetlen, aki könnyen válik árulóvá, ha csalódik a támogatóiban. Ez az új gazdáival szemben is hamar bekövetkezik. Önbüntető hajlama miatt depressziós lehet és öngyilkosság veszélye is fennáll. Megértő apaként kell vele viselkedni, nem szabad elutasítani, de akármit ígérni sem. A teljesíthetetlen kérést rögtön helyettesíteni kell valamivel, ami teljesíthető. Ez megnyugtatja, mert számára nem a tárgy, hanem a gesztus a fontos. Mivel az ellenállás érzelmi, a logika, az érvelés nála soha nem működik. Csak az érzelmi ráhatás.
4. *Egocentrikus, szorongó*. Tele van félelemmel, mégis folyton harcba bocsátkozik, hogy elrejtse a félelmét. Vakmerőséggel kompenzált szorongás, a veszély tagadása jellemzi. Nárcisztikus személyiség, hiú és érzékeny, éhezi az elismerést, ezért soha nem szabad leleplezni vagy megszégyeníteni. Szeret szerepelni. Éreznie kell, hogy amit elmond, nem fordítják ellene. Hencegő, aki sokszor „Don Juan” is:

minden nőt meg akar hódítani. Hazudik az elismerésért. Katonaként gyakran kitüntetik bátorságáért, ami azonban többnyire szándékos veszélykeresés eredménye. Nem szabad kigúnyolni a hengegését vagy rövidre zárni az elbeszélését. Érdeemes sajnálkozni, hogy egy ilyen értékes embert, mint ő, korábbi irányítói vagy munkaadói erre használtak, ilyesminek tettek ki. Ha visszatart fontos tényeket, például kapcsolatát egy idegen szolgálattal, éreztetni kell vele, hogy ha bevallja, nem lesz baja belőle. Beszervezését megkönnyítheti az ilyesfajta felvezetés: „Meg volnék lepve, ha vállalkozna egy ilyen veszélyes küldetésre...”

5. *Bűntudatsújtott.* Kegyetlen, irreális tudatállapot. Folyton a bűntudata foglalkoztatja. Hol vezekel, hol viszont mások bűneit látja nagyobb-nak. Úgy érzi, elárulták. Amit azonban rendre ő maga provokál ki, hogy büntesse magát. Mazochista. Nehéz kihallgatni. Könnyen tesz önmagára nézve hamis vallomást, vagy olyasmit követ el, amiért büntetés jár. Nehéz eset. Csakis a bűntudatára építve lehet megnyitni.
6. *Akit összetör a siker.* Hasonló az előbbihez. Vágyik a sikerre, de képzeletben éli ki, a megvalósítástól fél. Elmondásában egész életében a siker küszöbén állt, de mások hibájából mindig közbejött valami. Gyakran éri baleset. Ambícióit, vágyait csak addig élvezzi, amíg fantáziában maradnak, és nem valósulnak meg. A beteljesüléssel kapcsolatos belső tiltás bűntudati eredetű. Többnyire másokat hibáztat a kudarcért, amit ő maga idézett elő. A kihallgató kerülje, hogy hatni akarjon rá vagy szembesíteni a kudarcok valódi okával, mert akkor tények helyett szubjektív torzítások özönével kell számolnia. A kihallgatónak el kell különítenie, izolálnia a személyiségnek ezt a mezőjét, ami a megbízhatatlanság forrása.
7. *Skizoid vagy furcsa karakter.* A való világ számára üres és értelmetlen. Nem válik el a fantázia a valóságtól. Minden külvilágból érkező frusztrációra rendkívüli intoleranciával reagál. Szimbolikus jelentést tulajdonít másoknak, de valóságos kapcsolata senkivel sincs. Nem bírja a frusztrációt. Rögtön visszabújik a csigaházába. Kóros hazudozó. Olyasmit mond, amit a kihallgató szívesen fogad, hogy előcsalogassa a másik reakcióját. Sokszor ő maga sincs tisztában azzal, hogy hazudik.

8. *A kivételes.* Nagy igazságtalanság érte, jóvátételre vár. A világ még tartozik neki. A hátrány sokszor sorsszerű: például testi fogyatékoság, krónikus betegség, korai árvaság. Privilegiumokra tart igényt, aminek a jogossága, úgy tartja, mindenki számára nyilvánvaló, tagadása csak rosszindulatból fakadhat. Ha megkérdőjelezzük, lázad. Odaadón kell meghallgatni és elfogadni. Az ambivalens hozzáállás az ő szemében tagadást jelent. A juttatás, amit kér, nagyobb, mint amit megérdemel azzal, amit nyújtott. Ennél a típusnál a legvalószínűbb, hogy ha a helyzet lehetővé teszi, dekonspirálja a kapcsolatot, esetleg kitálat a sajtónak.
9. *Átlagos, normális.* Az előző személyiségtípusok bármelyik tulajdonságával rendelkezhet, akár többel is, de egyik sem válik uralkodóvá. A reakciói mindig a külvilágra válaszolnak, a belső színpad nem veszi át a külvilág helyét és szerepét.

Az egyes személyiségtípusokat érdemes lehet megvizsgálni a modern lélektan manapság méltán divatos fogalmának, a „borderline” szindrómának a tükrében is. Már csak azért is, mert a „borderline” személyiségzavar feltárása más vonatkozásokban sem felesleges: átvezet például a kiberbűnözésben kulcsszerepet játszó hackerek lélektani habitusának a megértéséhez is. De a filmből tovább lehet lépni egy másik levéltári vonalon is. Érdekes támpontul szolgálhat a foglyok viselkedésének az értelmezéséhez, ha vetünk egy pillantást bin Ladennek és az al-Kaida más vezetőinek azokra a leveleire, amelyekben a kötelező biztonsági előírásokról értekeznek. Ezek a levelek¹⁸ is hozzájárulhatnak annak a megértéséhez – és megértetéséhez –, miért lehetett olyan nehéz és miért tartott olyan sokáig bin Laden tartózkodási helyének a nyomára bukkanni. Bin Laden számára a hosszú távú biztonság volt a prioritás, a rövid távú vagy azonnali nyereséget hozó, ám kockázatos műveletekkel szemben. Elektronikus úton tilos volt levelezni: a pendrive-ok továbbítását dupla futár rendszerben oldották meg. Bin Laden futára átvette és átadta az adathordozót a címzett saját futárának, lehetőleg egy alagútban vagy a piac fedett részén, hogy kivédje az amerikai légi megfigyelést. Mindegyik vezető csupán egy vagy két futárt tarthatott, akik nem találkozhattak heti két alkalomnál többször. A szervezet tagjai soha nem ismerhették a vezetők lakhelyét, csakis a futárok. Ezt a módszert nevezi tanulmányában Liam Collins „a

titkos futárkézbesítés művészetének”.¹⁹ Bizonyos Yunis sejknek szóló üzenetével kapcsolatban írja bin Laden, hogy ha nem lehet biztonságosan elküldeni, meg kell semmisíteni. „*Ez a memóriakártya tartalmazza az egyik testvérünk telefonszámát elküldve Hamzának, ezért azt kérem, hogy ne másoljátok le az üzenetet Hamzának, hanem azután, hogy Hamza leírta a telefonszámot egy papírra, a kártyát semmisítsétek meg, nehogy kompromittálódjon.*” Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, csupán apró érdekesség, hogy bőséges levelezését olvasgatva feltűnő, hogy számos gyereke közül elsősorban Hamza nevű fiát oltalmazza minden veszélytől – talán már akkor őt szánta arra a szerepre, amely mára körvonalazódik, és amelynek alapján elemzők azt feltételezik, hogy Hamza bin Laden lesz az, aki az ISIS bukása után egyesítheti és megújíthatja az al-Kaida és az Iszlám Állam maradék csoportjait.

THE ASSETS (FELAJÁNLKOZÓK)

A tévésorozat, a *The Assets*, amelynek az elemzését oktatási célra javasolja az idézett tanulmány, a CIA legféltettebb titkait és legértékesebb moszkvai kapcsolatait a szovjeteknek kiárúsító Aldrich Ames történetét dolgozza fel, és sokat megmutat a felajánlkozókkal kapcsolatos játszma logikájából. A titkosszolgálatok számára az egyik legnagyobb szakmai kihívást – komoly nyereséget avagy komoly kockázatot – jelentik azok az átállók, felajánlkozók, akiket az angolszász szakirodalom „*walk-in*”-nek, azaz „*besétálóknak*” nevez (többségük az adott ország követségére „besétálva” kínálja fel szolgálatait). Őszinte felajánlkozás, avagy csali, azaz „tálalás”: ezt kell eldönteni. Ha beigazolódik, hogy az utóbbi, akkor pedig a visszafordítás lehetősége a következő kérdés, ami felvetődik. A dupla csavar eshetőségét azonban sohasem lehet kizárni: ezt példázza egy másik hírhedt, többszörös átálló, Vitalij Jurcsenko rejtélyes és máig megoldatlan története, amely egyébként a filmben is szerephez jut. Máig nyitott kérdés, hogy nem csupán az Aldrich Ames lelepleződését kivédő „elővágásként” küldték-e az oroszok Jurcsenkót az amerikaiakhoz. A megoldáshoz a megismerhető magyar állambiztonsági dokumentumok sem igen visznek közelebb. A „*Moszkva*” című dossziéban²⁰ tárolt jelentések némelyike foglalkozik a Jurcsenko-üggyel, de láthatólag – legalábbis azon a hierarchikus szinten, amelyen ezek az iratok születtek – a

szovjetek a magyar kollégáknak sem igen engedtek bepillantást a Jurcsenko-játszma féltve őrzött titkába. Az átállókkal kapcsolatos dilemma és döntés olyan bonyolult, hogy James Jesus Angleton, a hidegháborús korszak híres elhárítója azt a technikát javasolta, hogy két külön szolgálat foglalkozzon a felajánlkozókkal. Az egyik – munkahipotézisként – tekintse az átállót valódi átállónak, a másik pedig – ugyancsak munkahipotézisként – csalinak, tálalt ellenséges ügynöknek. Pusztán az adott, tényszerű információk alapján ugyanis lehetetlen meghozni a döntést. Egy valóságos átálló is találhat hamis információkat anélkül, hogy tudna róla, hogy mire és hogyan használják... És fordítva, a tálalt ügynök is szolgáltathat valós adatokat, akár éveken keresztül is, mielőtt elhelyezné a kulcsfontosságú hamis információt.²¹

A felajánlók és átállók lélektanával röviden az említett Kubark-könyv is foglalkozik. Megállapítja, hogy mivel rendszerint azokból lesznek árulók, akik elégedetlenek voltak a hivatalukkal, nem tudtak kijönni a főnökeikkel, valószínűleg ugyanez ismétlődik meg új gazdáikkal is, ami pedig a visszafordítás kulcsa lehet. A módszertani megfontolások között itt található olyanok is, amelyek sajátosan kötődnek az adott ország vagy szövetségi rendszer kulturális környezetéhez. Például: a könyv felhívja a figyelmet arra, milyen fontos már az első meghallgatáskor részletesen rákérdezni a felajánlkozó esetleges amerikai rokonaira, mivel lehetséges, hogy „alvó” ügynökök, akiknek a lakóhelyét a célkeresztben álló személyeknek vagy intézményeknek megfelelően választották ki. Ennek a szempontnak fordítva aligha lehetett jelentősége: kevéssé valószínű, hogy a szovjetekhez besétálók beszámolhattak a Szovjetunióba emigrált vagy szökött rokonokról... Laufer Balázs az Anschlag házaspár, azaz az orosz hírszerzés által Németországba telepített illegálisok esetét bemutatva írja: „*A pár többször költözött, tudatosan közel kerülve a döntéshozók, kormányzati tisztviselők lakó- és tartózkodási helyéhez...*”²² Érthető, hogy ez az ellenőrzési követelmény a szovjet eredetű tananyagokból hiányzik. Nem kizárt azonban, hogy a migrációs nyomás és a terrorfenyegetettség alatt álló Európában az érkezők azonosításában ez a megfontolás is jelentőséget kaphat.

A film oktatási célú elemzéséhez gazdag háttérrel kínálhatnak a régi állambiztonsági tananyagok. A felajánlkozókkal kapcsolatos egyik leg-részletesebb dolgot a magyar állambiztonság III/I-es csoportfőnökségének 2. osztálya oroszról fordíttatta le és használta képzési célra.²³

A jelentkezők kihallgatásával kapcsolatban a tananyag számos körülményre felhívja a figyelmet. Például, hogy azokat az operatív tisztet, akik értékes ügynököket tartanak és fontos feldolgozásokat folytatnak, személyük védelme érdekében tilos bevonni a jelentkezőkkel való találkozások lebonyolításába, különösen az első szakaszban. A tananyag pontokba szedve foglalkozik a „tálalás” tünetegyüttesével:

„A tálalt jelentkező a beszélgetésnek ezt a részét igyekszik felhasználni arra, hogy kiderítse céljainkat, adatokat szerezzen a hírszerző személyéről és hogy melyik hírszerzéshez tartozik (I. Főcsoportfőnökség, KGB).

A tálalt jelentkező gyakran olyan feltételeket javasol a vele való kapcsolattartásra, amelyek lehetővé teszik a kémelhárítás számára az ellenőrzést, és az operatív technikai eszközök segítségével dokumentálni a találkozókat.

A tálalt jelentkező rendszerint nyugodtan viselkedik, szabadon adja elő a betanult legendát, de igyekszik mindenképpen kitérni a közvetlen válaszadáستól a váratlanul feltett éles kérdésekre.

A tálalt személy néha igyekszik olyan embernek a szerepét eljátszani, akit »nyugtalanít« a lépése, kihangsúlyozza »ideges állapotát«, és ezen ürügy alatt igyekszik kibújni a konkrét kérdések megválaszolása alól.

Sok esetben a tálalt jelentkező kevesebbet törődik a konspirációval és saját biztonságával, mint azok a személyek, akik komolyan felajánlják szolgálataikat.”²⁴

Mai olvasatban ezek a szempontok jó lehetőséget kínálhatnak arra, hogy egy-egy ismert, valóságos történet tükrében megvizsgáljuk, szereplőik megfeleltek-e ezeknek a tankönyvi sémáknak, avagy inkább azt mutatják meg, hogyan írhatja felül az „emberi tényező” a kiszámíthatót, kivétel a szabályt, rendhagyó a banálist. Vegyük Oleg Penkovszkij esetét. A szovjet katonai hírszerzés tisztjeként a hatvanas évek elejétől kezdve segítette titkos információkkal az amerikaiakat. Máig nyitott kérdés, hogy őszinte átláló volt-e vagy sem. Sokak szemében őszinteségét a lelepleződését követő kivégzése bizonyította. Ugyanakkor annak az álláspontnak

is akadnak képviselői, hogy a kivégzésre nincs bizonyíték – legfeljebb a kivonására és elrejtésére a szovjet nyilvánosság és a külvilág szeme elől. Ha a fenti tankönyvi leírás utolsó pontja minden esetben érvényes volna, Penkovszkij levelei, amelyeket amerikai és brit tartóinak írt, mindenképpen a „tálalást” bizonyíthatnák... Megdöbbenő, milyen nyíltsággal fejezi ki teljes odaadását és lelkes elkötelezettségét új gazdái és az általuk képviselt világ iránt... De hát az emberi lélek térképén semmi sem nyilvánvaló vagy önmagában véve bizonyító erejű. Az oroszról angolra fordított szöveg magyar változata: *„Drága Elnököm, első, 1960. július 19-én kelt levelemben már beszéltem Önnek arról, hogy újraértékeltem helyemet az életben és arról a döntésemről és készségemről, hogy feláldozzam magam az emberiség igaz, igazságos és szabad világának az Ügyéért. Ezért az Ügyért végsőkig küzdeni fogok. Kérem, tekintsen engem a katonájának. Mostantól az Ön Hadseregének az állománya megnövekedett egy emberrel. Nem kell hogy kétségei legyenek odaadásom, helytállásom, önzetlenségem és elszántságom felől az Ön Ügyéért folyó harcban (amely az enyém is). Mindig meg lesz elégedve velem, mindig jó szóval fog emlékezni rám. Az Ön elismerését – ki fogom érdemelni. Nem lesz szükség hozzá sok időre...”* És: *„Még egyszer biztosítom Önt határtalan szeretetemről és tiszteletemről Önt iránt, az amerikai nép iránt és mindazok iránt, akik az Ön lobogója alá tartoznak. Hiszek az Ügyükben. Kész vagyok teljesíteni bármilyen parancsát. Várom azokat. Mindig az Önöké.”*²⁵

Ha a fenti tankönyvi ismérvek és vélhető lélektani összefüggések tükrében mérlegelnénk ezt a levelet, hajlanánk arra, hogy legendának tekintsük az átállást is és a kivégzést is, azaz Penkovszkijt olyan tálat személynek tekintsük, aki „lebukása” után a nyilvánosság elől gondosan elrejtve élhette tovább titkos életét a szovjet állambiztonsági szolgálatok valamelyik rejtett szegmensében. De hát hiába a sokszoros tapasztalat, az emberi lélek dolgaiban sohasem lehetünk biztosak. Könnyen elképzelhető, hogy az a túláradó és veszélyes kitárulkozás, a nyílt és feltétel nélküli odaadás, amellyel a leveleiben találkozunk, nem több vagy más, mint az árulás nyomasztó terhének a túlkompenzálása. Nincs mechanikus megfejtés és gépies diagnózis. Egy-egy mégoly sokszor beigazolódott lélektani összefüggés sem lehet önmagában perdöntő – ha nem vág egybe másfajta, ugyanabba az irányba mutató jelzésekkel. (Mint ahogyan az aszt-

rológiai prognózis művelői szokták tartani magukat ahhoz a szabályhoz, hogy három különböző konstellációnak kell ugyanarra mutatnia, hogy komolyan vegyünk...)

Penkovszkij leveleiben azonban felfedezhető még valami tanulságos, apró érdekesség. A levélíró szóhasználata, hogy „hiszek az *Ügyünkben*”, ráadásul így, nagybetűvel írva, a kommunista világból ismert frazeológia, amely az angolszász fogalmi kultúrában inkább csak megmosolyogtató lehetett. Az efféle jellegzetes felfogásbeli különbségeknek (és stratégiai kultúráknak) a figyelmen kívül hagyása az elemzésben sokszor vezette tévútra a hidegháborús ellenfeleket. Tágabb értelemben véve az a kérdés vetődik fel, hogy az elemző-értékelő ember és a tárgy (az infó) hogyan kerülhet kölcsönhatásba egymással és ez milyen tévedések forrásává válhat.

Elgondolkodtató és külön-külön is elemzésre érdemes szempontokat kínál az a tananyag is – voltaképp az előző tükörképe –, amely nem a felajánlkozók tipikus viselkedését mutatja be, hanem azt, hogy a kikérdezőnek milyen viselkedési szabályokhoz célszerű tartania magát.

„Tömören a felajánlkozóval kapcsolatos munka taktikájának alapvető szempontjai az alábbiak szerint fogalmazható meg az operatív munkatársak számára, mintegy útmutatóként.”²⁶

1. A felajánlkozót fogadva legyél a helyzet ura. Ne feledd, ő ajánlja fel szolgálatait. Ő köteles meggyőzni téged az együttműködés hasznos voltáról. A te dolgod a kétkedés, a bizonyítékok követelése. Ne élj vissza az illetéktelenségre hivatkozással, ne legyél csupán „közvetítő” – ez megingatja a tekintélyedet.
2. Az első beszélgetés során igyekezz kimerítő ismereteket szerezni a felajánlkozó személyiségéről, indítékairól, munkahelyi körülményeiről és hírszerző lehetőségeiről. Ne feledd, hogy az első beszélgetésen tanúsított féltékenységért neked vagy elvtársaidnak kell fizetni, amikor a találkozó már a városban zajlanak le.
3. Ne siess leleplezni magadat, mint hírszerző. Az életrajzról, a munkahelyi körülményekről és az indítékokról lehet kérdezősködni fedő pozícióból is. De ne feledd, hogy a felajánlkozó hírszerző lehetőségeit nem lehet mélyebben megismerni anélkül, hogy saját hírszerző érdekeltségéd ne mutatnád ki.

4. Ne vidd túlzásba a találkozásokat külképviseleti objektumokban. Gondoskodj előre a városi konspirált kapcsolattartás biztonságos feltételeiről. A külképviseleten való ismételt találkozó az első beszélgetés hiányosságaira utal.
5. Tegyél különbséget a felajánlkozó biztonságáért mutatott valódi és színlelt aggodalom között. Ne siess legendát adni neki, hagyd, hogy először ő nyilatkozzon. Tudj hallgatni, és pontos kérdésekkel a megfelelő mederbe terelni a beszélgetést. Vesd össze kijelentéseit a gyakorlati cselekedeteivel.
6. Ne siess konkrét anyagok megszerzésére feladatot adni, először tisztázd, mihez juthat hozzá a felajánlkozó ténylegesen. Először csak olyan anyagokat kérj, amiket ő nevez meg.
7. A kapcsolatait érintő beszélgetés során ne a rokonok és ismerősök iránt érdeklődj, hanem kérdezz a kollégákról, a főnökökről, a beosztottakról, feladataikról és jellemvonásaikról. Ne feledkezz meg az ellenséges elhárításról. Tisztázd, hogy az egyes anyagok hogyan kerültek hozzá, milyen korlátozások vannak érvényben felhasználásukkal kapcsolatban, miért kerültek a felajánlóhoz, hogyan kapcsolódnak munkaköréhez.
8. A felajánlkozó nem minden hazugsága bizonyítja a tálalást. A hazugságot ne az életrajzban vagy a munkahelyi körülmények leírásában keresd, hanem az indítékokban, a hírszerző lehetőségekben, a feladatok végrehajtásának körülményeiben.
9. Ne hagyatkozz a külső benyomásokra, de rögzítsd a reakciókat. Stresszhelyzetben az emberek különböző módon viselkednek. Egyesek szétszórttá válnak, mások szemrebbenés nélkül hazudnak. Nemcsak a tálalt személyek, hanem a becsületes felajánlókók is. A fontos a válasz tartalma és nem annak tónusa.
10. Vedd figyelembe a felajánlkozó véleményét a munka szervezésével és a kapcsolattartással összefüggésben, de elvi kérdésekben ne engedj. Nem ő az első, aki erre szánta el magát, de ő először teszi ezt, mögötted viszont a kollektív bölcsesség áll.
11. Ne túlozd el a hosszabb távra szóló együttműködési nyilatkozat aláírásának jelentőségét. Ne elégedj meg azzal az ígérettel, hogy majd gondolkodik az anyagok megszerzésének módjairól, a hírszerző lehetőségek bővítéséről. Kényszerítsd a felajánlkozót, hogy ezekről a kérdésekről feltétlenül hangosan gondolkodjon a beszélgetés során.
12. A jó felajánlkozó sokba kerül, de ez még mindig olcsóbb, mint ugyanilyen forrás kiépítése hagyományos módon. Ne a kockáza-

- tért, hanem a teljesítményért fizess neki. Ne feledkezz meg a jövőről. Ne anyagokat vásárolj, hanem információforrást építs ki.
13. Ne becsüld túl az ellenség anyagok átadásából eredő kárát. Ne feledd, hogy a tálalt személy beépítése szintén a nemzetbiztonság biztosításának egyik módszere. Ezen cél elérése érdekében az ellenség kész időszerű anyagokat is átadni.
 14. Ne feledd, hogy az anyagok értéke csak egy érv a sok közül a forrás megbízhatósága javára. Az ellenség könnyebben tud adni értékes anyagokat a tálalt személynek, mint hibátlanul kidolgozni a magatartási vonalat vagy áttekinteni a kérdéseinkre adandó összes választ.
 15. Rögzítsd a beszélgetést operatív technikai eszközön, és szó szerint írd le a felvétel anyagát. Küldd el a beszélgetés szövegét az elemző-értékelő jelentéssel együtt a központnak. Kerüld az általános megfogalmazásokat, az érzelemvezéreltséget a jelentésben, csak a tényeket közöld, a következtetések maguktól adódnak.”

Az Aldrich Ames esetével kapcsolatos tanulságok azonban még mindig nem merültek ki. Arra gondoltam, átböngézem az USA Nemzetbiztonsági Archívumában található Amesszel kapcsolatos iratokat, jelentéseket. Érdekes volt, mert az derült ki, hogy a valós történet legfőbb tanulsága nem is elsősorban az árulás mikéntje, hanem a titkosszolgálatok elhárítási kudarcának a természetrajza. 1997 áprilisában elkészült egy közel 400 oldalas hivatalos jelentés,²⁷ amely a különböző titkosszolgálatok közötti világos és hatékony feladatkielölés elmaradását és az együttműködés katasztrófális hiányát jelölte meg az elhárítás csődjének fő okaként. A jelentés titkosítás alól felszabadított rövid kivonata tömören, pontról pontra, időszakokra lebontva összegzi az FBI és a CIA kooperációjának súlyos és többrétű hiányát, ami lehetővé tette, hogy Aldrich Ames kilenc éven keresztül zavartalanul adhassa át hivatala legféltettebb titkait az oroszoknak. (A jelentés összefoglalójának részletes ismertetésére itt nincs lehetőség, de adott esetben – még ha térben és időben távol eső történet is – alkalmas lehet a hírszerzési együttműködés nehézségeinek és buktatóinak a bemutatására.)

„PERISZKÓP” (PSYOP-RETRO)

A lélektani hadviselés, a PSYOP (psychological operation) fogalmának eredeti katonai értelmezése: *„Tervezett műveletek, amelyeknek az a célja, hogy a külföldi közönséghez eljuttassanak bizonyos információkat és jelzéseket azért, hogy befolyásolják az érzelmeiket, indítékaikat, gondolkodásukat, és végső soron az idegen kormányok, szervezetek, csoportok és egyének viselkedését. A lélektani műveletek célja, hogy kialakítsanak vagy megerősítsenek olyan idegen magatartás- és viselkedésformákat, amelyek megfelelnek a kibocsátó céljainak.”*²⁸

Kevésbé szigorú értelemben azonban a fogalom talán kiterjeszthető az aszimmetrikus hadviselés minden olyan jelenségére, eszközére, amely lélektani-társadalom-lélektani mechanizmusokra épít: legyen szó a propaganda, a dezinformáció, a befolyásolás vagy a félelemkeltés bármely változatáról. (Magam a „magányos farkas” képzetéről próbáltam bebizonyítani, hogy az elmúlt évek súlyos európai támadásainak a vonatkozásában aligha volt más, mint az Iszlám Állam lélektani fegyvere, amely a félelem szétterítését és a terrorelhárítás elbizonytalanítását célozta.)²⁹

A lélektani hadviselés bizonyos elemei megjelenhetnek jóval szűkebb keretek között is, mint a hagyományos vagy az aszimmetrikus hadviselés mai, nagy színterei. Sajátos mikrokörnyezetben zajló PSYOP példája lehet a washingtoni magyar rezidentúra utolsó két évének kalandos története. A „Periszkóp” fedőnevű állambiztonsági dosszié dokumentumai tanúskodnak arról, ahogyan az utolsó két-három évben, majd a végjáték hónapjaiban, az amerikai titkosszolgálat egyre erősebb lélektani nyomás alá helyezi a washingtoni magyar rezidentúra diplomáciai fedésben ott munkálkodó tisztjeit. A fedett munkatársak, akiknek maga a követség szolgált fedőszervül, igyekeztek ügynököket toborozni az amerikai kormányzati adminisztráció, a titkosszolgálatok és a társadalmi élet különféle köreiből. Másrészt pedig *„A Varsói Szerződés hírszerző szolgálatai mindegyikének voltak a saját diaszpórájukat ellenőrző egységei, azaz mindent tudni akartak emigránsaikról, és ennek érdekében követségeiken fedőpozícióba hírszerző munkatársakat küldtek.”*³⁰

A magyar pártvezetés berkeiben azonban új szelek fújnak, készülnek a nagy fordulatra, önmaguk elfogadtatására a transzatlanti rend-

szerben, és ezért az amerikaiak szemében szálkát jelentő, Washingtonban szolgáló titkosszolgáikat magukra hagyják, elengedik a kezüket. Tevékenységük és személyük egyre kínosabbá válik azok számára, akiknek addig a megrendeléseit voltak hivatva teljesíteni és végső soron a hatalmát szolgálni. A rezidentúra tagjai kettős lélektani nyomás alatt tengetik utolsó kinti éveiket: az amerikaiak nyomásgyakorló műveleteinek a célkeresztjében és a magyar politikai vezetés rosszallásának és fanyalgásának az árnyékában. *„A külszolgálatot teljesítő diplomaták olyan idegi feszültségben élnek, ami szinte lehetetlenné teszi a munkát. Egy esetben már súlyos egészségkárosodást (ideg-összeroppanás) is előidézett”*³¹ – számol be a helyzetről a rezidentúra egyik munkatársa (diplomatakon a teljes szöveggörnyezetben egyértelműen a diplomáciai fedésben dolgozókat értve). A rezidentúra munkatársai lassabban hallják meg az új idők új dalait, mint a diplomáciai testület nem fedett tagjai. A hazaküldött jelentések többségéből úgy tűnhet, mintha alig-alig érzékelnék, hogy az amerikai szolgálatok ellenük irányuló lépéssorozata sokkal inkább a nagypolitikai tárgyalásokat és alkufolyamatokat előkészítő lélektani színjáték, mint valóságos elhárító művelet. Áltatják magukat: úgy hiszik, maradt számukra játéktér. Például a teljes mélységében máig megfejtetlen Dunagate-ügy elég sajátos értelmezésével: *„A diplomatafedéssel dolgozó hírszerző rezidentúránk [...] kivonásának kérdése a megbeszélésen egyáltalán nem merült fel. Azt azonban nem tartjuk kizártnak, hogy az ún. Dunagate lehallgatási ügyet a saját KÜM nem használja-e fel egy ilyen jellegű kezdeményezésre.”*³² Hasonlóan illuzórikus gondolatmenet köszön vissza például ebben a jelentésben: *„Az amerikaiak nyár végétől szinte mostanáig »melegen« tartották a Conrad-ügyet. Erre minden érintkezési formát Budapesten és itt egyaránt kihasználtak, szeptemberben jegyzéket, februárban ún. Talking Pointsot adtak át. Globális céljuk ezzel otthon éket verni a fegyveres testületek és az állami, politikai vezetés között, helyi konkrét céljuk pedig itteni rezidentúránk tevékenységének korlátozása volt. Ez utóbbi vonatkozásában értek is el célt, mert a fedőszerv vezetője a legrafináltabb eszközökkel és módszerekkel próbál elriasztani vagy eltanácsolni bennünket a hírszerző munkától. Ennél lényegesebbnek tartom azonban, hogy a KB itt járt Külügyi Osztály vezetője nyomatékosan felhívta figyelmemet, mint a rezidentúra vezetőjét,*

hogy központommal kialakított új munkastílusunk értelmében álljunk le az operatív hírszerző akciókkal.”³³

De akad olyan is, aki világosabban látja a szemük előtt folyó játszma igazi természetét: „Saját véleményem az, hogy az amerikaiak szolgálataink hazai elszigetelésére irányuló politikai célt tartanak szem előtt, ezért számukra teljesen mellékes, hogy folytatunk-e hírszerző munkát valójában.”³⁴

TÁLALÁSOK ÉS PROVOKÁCIÓK

A lélektani nyomásgyakorlás eszköztárának a felvillantásában azonban egy példa erejéig érdemes még egy évet visszalépni az időben. Különös történet, amelynek az előzményei 1987 végéig nyúlnak vissza és az ösztöndíjas képzésekre vonatkozó államközi szerződés kialakításával függenek össze.

(Az aggódó Mr. James) A Magyarország és az USA között folyó tárgyalásokat amerikai részről az USIA-iroda készült tető alá hozni. Az USIA, azaz a United States Information Agency küldetése az volt, hogy előmozdítsa az amerikai kormány tengerentúli információs programjainak a hatékonyságát és csökkentse a szovjet befolyást mintegy 150 országban. Ők szervezték a Fulbright-ösztöndíjakat, de a hatókörükbe tartozott a Voice of America és a Szabad Európa Rádió tevékenysége is.

Az elképzelések megvitatására meghívják a magyar követség munkatársait. A tárgyalásokon – amelyek egyre rejtélyesebb vonásokat mutatnak – elsősorban a rezidentúra fedett tagjai vesznek részt. Az első néhány alkalommal az amerikaiak részéről ketten vannak jelen: bizonyos Paul Smith referens és William James programszervező. Nemsokára azonban Smith referenssel már nemigen találkoznak: a kapcsolattartást teljes egészében Mr. James veszi át, aki azonban a tárgyalások közben egyre furcsább vizekre evez. Megkérdezi például a magyar rezidentúra „Baradlai” fedőnevű tagját, hogy bizonyos Olt elvtárs, aki éppen hazatért Magyarországra, hol fog dolgozni. Szeretné felhívni Olt elvtársat, hogy megnyugodjon, nincsen semmi baja, mivel azt állítják róla, hogy ő volt a Magyar Követség elhárító tisztje. A rezidentúra jelen lévő tagjai zavarban vannak, és vonakodnak megadni Olt elvtárs elérhetőségét. Mr. James azonban nem hagyja annyit-

ban. Azzal érvel, hogy amennyiben nem tudja megcáfolni a feltevést Olt elvtárs valódi munkakörére vonatkozólag, az súlyosan kompromittálhatja őt, hiszen mindenki tudja, hogy jó viszonyban volt Olt elvtárral. Némi laltogatás után a rezidentúra munkatársai megnyugtatták, hogy Olt elvtárs a Külügyminisztériumban fog dolgozni. De Mr. Jamest ez sem nyugtatja meg. Egy bárba invitálja „Baradlai”-t: bizalmas témát szeretne felvetni. A bárban már nyíltabban beszél, és elmondja, hogy az Amerikai Külügyminisztérium hivatalos véleménye szerint Olt nem csupán a fedőszerv elhárítótisztje volt, de aktív hírszerző is, aki feleségével együtt azon ügyködött, hogy beszervezzenek egy amerikai „vakondot”. Őt, Jamest pedig azzal piszkálják, hogy „személyes jó barátja egy magyar kém volt”.³⁵ Mr. James közben állandóan szidja az egész irodát, célirányosan próbálja aláásni a magyarok bizalmát az iroda egész működésével kapcsolatban. A rezidentúra emberei szeretnének találkozni az eredeti referenssel, Mr. Smith-szel, aki azonban immár elérhetetlen. „James viselkedése nehezen magyarázható mással, mint irányított szerepjátszással. [...] Emberileg teljesen indokolatlan, hogy James egy olyan embert védjen (Oltot), aki már nem szorul védelemre, mert végleg hazájával, hivatalával szemben. [...] A dolgokat így szemlélve nem tudok más következtetésre jutni, mint tálalási kísérletre [...] James olyan dolgokról mondott lényegi információkat, amelyek minden hírszerző szövet érdekelnek, de semmiképpen nem férnek el egy USIA Fulbright-ösztöndíjas hatókörzetében. A beszélgetés folyamán kiderült, hogy James – beosztott Fulbright-programszervező mivolta ellenére – az egész magyar intézményesített kapcsolatrendszer nevére és intézményekre lebontva ismeri, sokkal jobban mint én, vagy azok az intézmények, amelyeknél fedőszervi munkámra felkészültem. Hasonló mértékben tájékozottnak tűnt szovjet, cseh, lengyel vonatkozásokban is. [...] A találkozón végén James biztosított arról, hogy a jövőben is mindig rendelkezésemre áll, s reméli, hogy én Magyarországról adok számára felvilágosítást. Ez utóbbi kérés természetesen hangzott el, semmilyen jelentős hangsúlyt nem kapott, s ennek megfelelően válaszoltam: »Szívesen, hiszen Magyarországot sem, miként más országot sem lehet csupán könyvekből, újságokból megismerni.« Megjegyzés: Az étteremben James hívott meg egy »kis kávéra« (60 cent), és az asztalt gondos körültekintés után választotta

*ki a huzatra hivatkozva. Ennek eredményeként az ajtó közelébe kerültünk, meglehetősen szellős helyre. Nem zárom ki, hogy beszélgetésünket rögzítette.”*³⁶ („Lugosi” jelentése.)

Amikor Mr. James sehogyan sem jut dűlőre velük, eszközt cserél: drasztikusan leépíti az addigi személyesebb kapcsolatot a magyar hírszerzőkkel. Azzal bünteti őket, hogy csakis szigorúan hivatalos ügyben hajlandó velük találkozni, se bárók, se vendéglők, hanem kizárólag irodai helyiségekben. Ugyanez az elzárkózás figyelhető meg, fűzi hozzá a jelentés írója, más, kongresszusbeli kapcsolatainknak a magatartásában is. A kapcsolatmegvonás keményebb és megalázóbb formája, ami a végjáték korszakában egyre ismétlődik: a megbeszélte találkozón az amerikai fél nem jelenik meg, majd azzal mentegetőzik, hogy nem is délelőtről volt szó, hanem délutánról, avagy fordítva, esetleg korholja a másikat, hogy miért ácsorgott az utcán, majd ment haza, ahelyett hogy besétált volna az épületbe, és érdeklődött volna... kár, hogy nem tette, hisz ő ott volt bent, a szobájában.

A homály azonban nemsokára eloszlik: a szovjet baráti szervnél William Jamest régóta a CIA tisztjeként ismerik.

Közben magának az egész ösztöndíjprogramnak a folytatása is kétségessé válik, amit a magyarok a nagykövetség váltással hoznak összefüggésbe. *„Rheinsmith nagykövet távozásáról ma sem tudni világosan, magától távozott, vagy megelőzte, hogy elküldjék. Feljelentések voltak ellene italozó életmódja, nőügyei miatt. [...] Távozása folytán igen kétséges, hogy az általa folytatott program egyáltalán fennmarad-e. G. Jewsbury, aki a folytonosságot biztosítja, nem állami szolgálatban áll, fizetését Soros György biztosítja. Az USIA-tól csak irodát, belépőigazolványt és egy munkatársat kap. »Konzultáns« minőségben hetente egy-két alkalommal megy csak be a USIA-hoz. Január második hetében, amikor Prágába és Budapestre utazik, útját a Soros által korábban felajánlott összegek maradványából fizetik. Budapesten, amikor a már beindított programok jövőjéről tárgyal, nem a USIA-t fogja képviselni, hanem az egyes programok mögött álló amerikai szervezeteket. Ha úgy tetszik, magánúton lesz, nem az USA kormánya nevében tárgyal!!!”* („Baradlai” jelentéséből.³⁷)

Kevésbé szövevényes, inkább csak „szűrőpróbaszerű” tálalásokkal is idegesítik az amerikaiak a magyar rezidentúra munkatársait.

(*Walk-in Jack*) Pontos címmel, de téves megszólítás nélküli, külön kézbesítésű expressz küldeményként, ámde mégis kétnapos késéssel „Jack” aláírású levél érkezik a Magyar Nagykövetségre. Jack elmondja magáról, hogy komoly katonai háttérrel rendelkezik, a CIA Ground Forces koordinátora mellett dolgozott, és ma is bejárása van katonai létesítményekbe, de meghasonlott, vonzódik a szocializmushoz, és ezért szeretne politikai menedékjogot kérni Magyarországon. Találkozóra hívja a konzult egy katonai pontossággal meghatározott helyre Pennsylvania-ba. Minden körülmény a jelentkező valódisága ellen szól, ugyanakkor kizárni sem lehet, hogy valódi felajánlkozó. Az ekkoriban javában zajló Conrad-ügy szorításában azonban a találkozást nem merik megkockáztatni. Ugyanez a döntés születik néhány másik hasonló esetben; például bizonyos Wells tengerészgyalogos ezredessel kapcsolatban is, aki telefonon ajánlja fel szolgálatait a magyar szerveknek.

PROVOKATÍV FIGYELÉS ÉS KÖVETÉS

„Nagykövetségünk az utóbbi időben, talán 1-2 hónapja, állandó közvetlen megfigyelés alatt áll. Az épülettől kb. 50 méter távolságban, parkolóban álló gépkocsiból folyamatosan szemmel tartják épületünket, az itt dolgozók és a látogatók mozgását. A figyelés a munkaidő tartama alatt állandó, 3 gépkocsi rendszeresen váltja egymást. Ezenkívül egyes diplomata munkatársak figyelése is tapasztalható városbeli mozgásuk közben. Ezeken túl rendszertelenül, de feltűnő gyakorisággal megjelenik az épület előtt egy, a helyi telefontársaság jelzését viselő gépkocsi, és ellenőrzést végez a közeli telefonvonalakon. A fenti észleléseket eddig nem tettük szóvá az amerikai hatóságoknak.”³⁸

Az 1989-es év elejétől fogva a rezidentúra embereinek a figyelése még intenzívebbé és nyíltabbá válik. Az egyik jelentésben például, amelyet a washingtoni rezidentúráról küldenek haza, nem csupán elpanaszolják a szaporodó zaklatásokat, hanem javaslatot tesznek ellenintézkedésekre is: *„1988. november 3-tól washingtoni rezidentúránk beosztottjait folyamatosan mondható figyelés alá vonták. Több alkalommal figyelték washingtoni nagykövetünket is. A jelenlegi helyzet már nemcsak a hír-*

szerző munkát akadályozza, hanem nagymértékben megnehezíti, zavarja a normális diplomáciai tevékenységet is. A fentiekben vázolt helyzet ellensúlyozására az alábbiakat javasoljuk: 1/ A washingtoni külképviseletünk előtt folyamatosan parkol egy vagy két gépkocsi, amely diplomatáink épületből való távozását ellenőrzi, illetve dokumentálja a külképviselet ügyfélforgalmát. A külképviselet biztonsági megbízottja vegye fel a kapcsolatot a helyi biztonsági szolgálattal, és a terrorista veszélyre való hivatkozással kérje ezen gépkocsik ellenőrzését, a bennük tartózkodó személyek szándékainak kiderítését. 3/ Az USA Budapesti Nagykövetségének néhány diplomatáját meghatározott - 10-15 nap - időtartamra vonjuk demonstratív figyelés alá. Javaslatunk engedélyezése esetén a Külügyminisztérium részére - amerikai tiltakozás esetére - megfelelő érványagot biztosítunk.”³⁹

A folytatást nem ismerjük, de vélhetőleg - a nagypolitikai folyamatok egészének ismeretében - erre aligha került sor. Egyszer korábban már próbálkoztak hasonlóval, de elég balul végződött. Megszégyenüléshez vezetett - bizonyosága a mellékelt dokumentum.

Rejtjeltávirat⁴⁰

„Augusztus 8-án reggel Kuchel főosztályvezető telefonon kérte, hogy sürgős ügyben, ügyvivői minőségben menjek be Palmer csoportfőnökhöz. Palmer Kuchel társaságában, hangsúlyozottan hűvösen fogadott. Közölte, hogy az amerikai fél számára elfogadhatatlan és mélységesen felháborító provokáció történt tegnap, augusztus 7-én budapesti ügyvivőjünkkel szemben. Kormányra nevében hivatalosan tiltakozik. Szóban hozzátette, hogy »megértik földrajzi helyzetünkből adódó helyzetünket, de reméli, hogy a provokációt felső politikai vezetésünk tudta nélkül hajtották végre«. Hozzátette még azt is, hogy a végrehajtás módja »primitív volt, komoly szolgálat ilyet nem tesz«. Az ügyvivő további zaklatása a kétoldalú kapcsolatok romlását fogja maga után vonni. Ezt követően Palmer írásban átadta szóbeli közlésének tartalmát (non-paper). Augusztus 7-én a magyar biztonsági szolgálatok részéről durva kísérlet történt az Egyesült Államok budapesti ideiglenes ügyvivőjének beszerzésére. Ez egy teljesen elfogadhatatlan tett. Ez összeegyeztethetetlen a magyar kormány legmagasabb szintjén elhangzott kijelentésekkel, amelyek szerint az önök politikája normális, sőt pozitív kapcsolatrendszerre való törekvés az Egyesült Államokkal, egyértelmű, hogy a zaklatás nem ismétlődhet meg. Az Egye-

sült Államok kormánya fel kell hogy tegye a kérdést: Vajon a magyar kormány normális diplomáciai gyakorlatnak tekinti azt, amikor egy kormány szabályosan akkreditált ideiglenes ügyvivőjét megkísérlik beszervezni. Ugyancsak megkérdőjelezzük az érintettek ítélőképességét: biztos, hogy józan ítélőképesség alapján senki nem remélhette, hogy ez sikerre vezethet. Ennek alapján az érintettek egyetlen célja csak az lehetett, hogy megrontsák az amerikai–magyar kapcsolatokat egy botrányos provokáció segítségével. Közöltem Palmerrel, hogy az esetről nincs tudomásom, de közlését továbbítom Budapestre. Kifejeztem reményemet, hogy esetleg félreértésről van szó. Palmer erre kijelentette, hogy nincs félreértés, az eset az utcán, az amerikai nagykövetség közelében történt, és Smith ügyvivőnek pénzt ajánlottak az együttműködés fejében. Zaklatásra utaló jelek előbb is voltak, de nem akarták szavá tenni. Palmer kifejezte reményét, hogy a hivatalos magyar válasz nem szól majd »félreértésről.«

KETTŐS NYOMÁS ALATT

221

Mindeközben az amerikaiak nem veszik túl komolyan a magyar kormány nyilatkozatait és fogadkozásait, a szovjetek pedig gyanakszanak és nyomást gyakorolnak. Az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának osztályvezetője felveti, hogy „*a hamarosan Washingtonba látogató Kovács László külügyi államtitkár hozhatna magával valamilyen jelzést, szándékkinyilvánítást arra vonatkozóan, hogy a magyar titkosszolgálatok lazítanak a szovjet kapcsolatokon, és a jövőben nem a KGB irányításával vagy azzal nem szorosán együttműködve tevékenykednek.*”⁴¹ „*A fedőszerv vezetője a találkozó után nyomatékosan felhívta a figyelmemet, hogy célszerű lenne csökkenteni aktivitásunkat a hírszerző munkában. Nagyon fél attól, hogy az amerikaiaknak további adataik vannak. [...] A fedőszerv vezetője Zicsi et, most szervezés alatt álló Óceán fn. akciójához szükséges fedőszervi engedélyt felül akarta bírálni, és ígéretemet vette, hogy ott Zicsi nem hajt végre olyan jellegű feladatot, amivel »meg lehet bukni«.*”⁴² Az amerikaiak kirtartanak amellet, hogy a magyar hírszerző szervek továbbra is a KGB irányítása és befolyása alatt állnak. A rezidentúra munkatársai azt az utasítást kapják, hogy „*szervezzék meg a baráti szolgálat képviselőjével a konspirált kapcsolattartás rendszerét. Zárják ki a talál-*

kozók telefonon történő megbeszélését és nyilvános helyen vagy lakásokban történő végrehajtását.”⁴³ Kovács László azzal nyugtatja az aggodalmukat hangoztató amerikai kormánytisztviselőket, hogy 16 szovjet tanácsadó már elhagyta Magyarországot. A rezidentúra munkatársai úgy vélik, hogy Kovács László ezzel „a KGB-hez való viszonyunkat kívánta illusztrálni”⁴⁴, és némi kételkedéssel fogadják az államtitkári bejelentést: „Amennyiben ez nem felel meg a valóságnak, és az amerikaiak azt megtudják, az még komoly kellemetlenséget okozhat egyrészt a kétoldalú kapcsolatokban, másrészt közvetett módon szervünk és a fedőszerv viszonyának.”⁴⁵ A politikai ukáz azonban már csak azért is nehezen kivitelezhető, mivel a „találkozókat eddig is a szovjet fedőszervben tartottuk, amire a jövőben sincs más mód, tehát konspiráltan nem oldható meg. Telefont eddig sem használtunk. Az időpontot mindig a baráti szerv küldönce útján egyeztettük, amikor Friend akart találkozni. Én az utóbbi időben nem kezdeményezek.”⁴⁶ De mivel a szovjet baráti szerv munkatársai sem alszanak, a magyar rezidentúra tisztjei két tűz közé szorulnak. A szovjet hírszerzés együttműködési megbeszélést kezdeményez. A látogatást azonban különös jelenség kíséri. „Munkatársunk az épületből kilépve a kb. 300 méterre parkoló gépkocsijához igyekezett, eközben felfigyelt arra, hogy egy teleobjektíves fényképezőgéppel felszerelt férfi több felvételt készít róla. Rezidensünk a körülményekből arra következtet, hogy a fotós vagy valamelyik újság munkatársa lehet, vagy a baráti szerv dokumentálta – egyelőre ismeretlen célból – a látogatást; legkevésbé az FBI részéről végrehajtott akciót feltételezi. Tekintettel arra, hogy a szovjetekkel folytatott kinti együttműködésünk eddig is csak formális volt, és a mostani helyzetben a kapcsolat pusztá ténye is politikai kárt okozhat szervünknek, rezidensünk javasolja e kapcsolat fokozatos felszámolását.”⁴⁷

Az 1989 legvégén készült jelentésekben már tükröződik a felismerés: egy történelmi korszak immár véget ért. „Jelentem, hogy rezidentúránk operatív biztonsági helyzetét egyre inkább a politikai tényezők határozzák meg, míg az állambiztonsági operatív motívum visszaszorulóban van.”⁴⁸ Egy másik jelentésből, ugyanezekből a napokból: „Tájékoztatásul közlöm, hogy a szovjet összekötő irodák munkatársai kiköltöztek valamennyi belügyi objektumból.” Kérdés azonban – amire a választ talán

sohasem fogjuk megtudni –, mi mindent vittek magukkal a kiköltözők, és mindaz, ami netán máig a birtokukban van, mire és hogyan használható a politikai nyomásgyakorlásnak abban a „szürke zónájában”, amelyben a zsarolás minden bizonnyal az egyik hathatós eszköz.

A „SZÜRKE ZÓNÁK” KORA (PSYINT)

A HUMINT hidegháborús világához képest az aszimmetrikus hadviselés kora és eszköztára az emberi forrásokra támaszkodó hírszerzést is sajátos feladatok elé állítja. A „nagyüzemileg” gyártott propagandatermékek, akár szürke, akár fekete változatban, a dezinformációs folyamatok, alternatív valóságképek és sokszor többszörös fedéseken keresztül megvalósuló, hosszú távú stratégiák, akár államok, érdekcsoportok vagy terrorszervezetek álljanak is a háttérükben, mind az információgyűjtést, mind az elemzést újfajta kihívásokkal szembesíthetik. Ahogyan tanulmányában az indiai katonai hírszerzés volt főinuktora fogalmaz: *„Stratégiai szintű fedett műveletek magukban foglalhatják a rendszer megváltoztatását, propagandaegységek felállítását és gazdaságok összeomlásához vezető akciókat.”*⁵⁰ Úgy véli, a hírszerző közösség keresztülhoz érkezett, hiányoznak az értékes emberi hírforrások, amelyek képesek volnának beépülni új szervezetekbe és hozzáférnének a döntő adatokhoz. Ahogy a nemzetközi színtér és a világrend változik, azzal szembesülünk, hogy a SIGINT-re épülő hírszerzési paradigma korszakában is a HUMINT továbbra is kulcsszerepet játszhat. Hasonló gondolat John E. McLaughlin megfogalmazásában: *„Ebben a régi és új erőközpontok sajátos mozgásán és versenyén formálódó világban a lélektani hadviselés, az információs és dezinformációs műveletek, fedett akciók, speciális megtévesztő műveletek olyan újfajta alkalmazására kell számítani, amelyeknek a kivédésére a titkosszolgálatoknak fel kell készülniük.”*⁵¹

A felkészüléshez figyelemre méltó megfontolásokat kínál William J. Lahneman.⁵² Nézete szerint a hagyományos hírszerzési paradigma a hagyományos fenyegetésekre, azaz állami aktorokra szabott és titkok kifürkészésére irányul. Az új globális, aszimmetrikus fenyegetések korában azonban a hírszerzésben is új koncepcióra volna szükség. Az új pa-

radigmában pedig kulcsszerephez jutnak azok a nem is titkos, de nem is nyílt, hanem bizalmas információk (*trusted information*), amelyek csupán egy-egy szervezet tagjaihoz jutnak el, illetve azok a bizalmas hálózatok (*trusted networks*), amelyekhez csupán kormányhivatalok, magáncégek, kormányközi szervezetek és civil szervezetek férhetnek hozzá. Míg a hagyományos hírszerzési elemzés „rejtvényfejtés”-ként valósult meg, a jövő az adaptív értelmezések (*adaptive interpretations*) korszaka lesz. Az adaptív értelmezések világa sokkal dinamikusabb, mint a hagyományos paradigmáké, legalább két okból. Egyfelől az információdarabkák értéke folyamatosan változhat és a jelentőségük is hol nő, hol csökken – rövid időtávon belül. Ugyanez igaz az információs darabkák viszonyára is: azok, amelyek egy adott pillanatban nem függenek össze, a következő pillanatban már igen. A kép folyamatosan változik, néha drámai gyorsasággal. Másfelől az információk gyűjtői és elemzői nem nagy részekkel találkoznak, hanem kisebbekkel, és azokat kell megtanulniuk folyamatosan újraértékelni. Egy olyan egységes és globális nyomkövetési rendszerben például, amely magában foglalná a hajó- és a légiforgalmat, a konténerek mozgását és az egyéni utazásokat, az egyik területen tapasztalható szokatlan vagy gyanús tevékenység összefüggésbe hozható volna más területek mintáival. Egy ilyen jellegű „rendszerek rendszere” értékes információkat nyújthatna a terrorista és a bűnözői tevékenységgel kapcsolatban. Ha egy ismert terrorista elutazott valahova, ahonnan egy gyanús konténert is behajóztak, talán egy olyan hajóra, amely egyszer már radarra került, az egybeesés „vörös zászlócskával” jelezheti, mire kell kiemelten figyelni. Lahneman megállapításához hozzátehetjük, hogy bár a globálisan egységesített nyomkövető-felderítő rendszereknek a hozadéka a bűnüldözésben és a terrorelhárításban aligha vonható kétségbe, gyakorlati megvalósításuk azonban szükségképpen beleütközik azokba a korántsem alaptalan félelmekbe, amelyek a nemzetállamokat visszatartatják attól, hogy az információkat belerakják egy nagy közös „kalapba”. Vagyis végső soron a többoldalú hírszerzési együttműködés összes ismert akadályával találkozna az efféle mindent átfogó rendszerek működtetése. A paradoxon itt a mi számunkra abban rejlik, hogy míg egyfelől egy kis ország félelmei és fenntartásai a globális nyomkövetési és felderítési rendszerekkel szemben sokkal indokoltabbak és megala-

pozottabbak, mint a nagy országoké, másfelől viszont éppen a kisebb országok szorulhatnak rá még jobban azokra a globális információkra, amelyekre önerőből nemigen tudnak szert tenni.

A fogalom tág értelmében vett lélektani hadviselés (PSYOP) elleni védekezésben egyre fontosabb szerephez jut a nyílt forrásokból történő információszerzés. *„Ma a hírszerzési információk mintegy 90 százaléka elérhető nyílt forrásokból. A kihívás az, hogy elválasszuk a búzát az ocsúttól.”*⁵³ Az elválasztáshoz azonban, feltehetőleg, nem mindig elegendő a megszerzett információk hagyományos feldolgozása és elemzése. A lélektani hadviseléssel szembeni felderítés és elhárítás lélektani természetű információkat (PSYINT) is megkövetel. Hiszen minden olyan stratégia, amely az agresszív meggyőzés, a felépített félrevezetés, a lappangó félelelmeltetés, avagy a fenyegetés leplezése, a megkomponált lejáratás vagy az irányított indulatkeltés eszköztárára épül, célját csakis a célszemélyekben munkáló lélektani tartalmak tükröként, kivételéseként érheti el. Ha az interdiszciplináris megközelítésnek van létjogosultsága, a jövőben a (tömeg)lélektani műveletek jelenthetik az egyik olyan területet, amelyen a hírszerzési elemzés és a lélektani elemzés termékenyen összekapcsolódhat.

JEGYZETEK

- 1 Arthur C. Clarke, idézi G. R. Middleton: JSS, No3, Vol 8, 2015. (Fordítás tölem).
- 2 John Sano: *The Changing Shape of Humint*, AFIO's Intelligencer Journal, No. 3, Vol. 21., 2015.
- 3 Keith Cozine: *Setauket to Abbottabad: The Value of Film and Television in Teaching Human Intelligence*, Journal of Strategic Security, No 3., Vol 8., 2015.
- 4 Matt A. Mayer: *Enhanced Human Intelligence is Key to Defeating Terrorists*, American Enterprise Institute (AEI), 2016. június.
- 5 Liam Collins: *The Abbottabad Documents: Bin Ladin's Security Measures*, West Point, CTC Sentinel, Volume 5, Issue 5, 2015.
- 6 Gabriel Margolis: *The Lack of HUMINT: A Recurring Intelligence Problem*, Global Security Studies, Volume 4, Issue 2, 2015.
- 7 L. Pigeon-C. J. Beamish-M. Zybala: *HUMINT communication information systems for complex warfare*, Defence R&D Canada Valcartier Informaiton and Knowledge Managment Section, 2002. szeptember.
- 8 William J. Lahnehan: *The Need for a New Intelligence Paradigm*, International Journal of Intelligence and Counterintelligence, IJIC, 2010/23.
- 9 Az angolszász szóhasználatban a hírszerzés fogalma („intelligence”) átfogó kifejezés, amely magában foglalja a szigorú értelemben vett hírszerzésen kívül az elhárításban („counterintelligence”) megjelenő információgyűjtést is.
- 10 John Sano: *The Changing Shape of Humint*, AFIO's Intelligencer Journal, Vol. 21, No. 3, 2015.
- 11 Zalai-Göbölös Noémi: *Új típusú kihívások: generációváltás a nemzetbiztonsági szolgálatoknál*. Nemzetbiztonsági Szemle, 2016/1. szám.
- 12 ÁBTL, A - 3005/36/2.
- 13 ÁBTL, A - 3017/39.
- 14 S. M. Hersh „*The Killing of Osama bin Laden*” című könyvében adatok, interjúk sorával próbálja bizonyítani, hogy a pakisztáni titkosszolgálat is tevőlegesen segítette az amerikaiakat az akció során. Ha igaz is, a futár azonosításának, mint kezdeti lépésnek a módszertani tanulságain nem sokat változtat.
- 15 National Security Archive (nsarchive.gwu.edu.)
- 16 Christina Beasley: *A Comparative Study of US and Soviet HUMINT Tradecraft during the Cold War*, Pembroke College, University Of Cambridge, 2013. július 17.
- 17 Hankiss Ágnes: *Kihallgatási technikák, Terror és elhárítás*, 2017. 1-2.
- 18 West Point Combating Terrorism Center, Harmony Project (Harmony Database).
- 19 Liam Collins: *The Abbottabad Documents: Bin Ladin's Security Measures*, CTC Sentinel, Volume 5, Issue 5, 2012.
- 20 „Moszkva”. Levelezés szovjet baráti szervvel, ÁBTL 3.2.5. O-8-635/3.
- 21 Scot Macdonald: *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century*, Routledge, 2007.
- 22 Laufer Balázs-Kasznár Attila: *Külföldiek nemzetbiztonsági ellenőrzése*. Kézirat.
- 23 „Moszkva”. Levelezés szovjet baráti szervvel. ÁBTL 3.2.5. O-8-635.
- 24 „Moszkva”. Levelezés szovjet baráti szervvel, ÁBTL 3.2.5. O-8-635/3.
- 25 „*In my first letter of 19th July 1960, I have already told you that I have re-*

appraised my place in life and about my decision and readiness to devote myself to the Cause of a struggle for a true, just and free world for humanity. For this Cause I will fight to the end. I ask you to consider me as your soldier Henceforth the ranks of your Armed Forces are increased by one man. You can have no doubts about my devotion, stead-fastness, selflessness and resolution in the battle for your Cause (which is also mine). You will always be satisfied with me, you will always remember me with a good word... acknowledgement - I will earn it. For this a great deal of time will not be necessary..." És: *"Once again I assure you of my boundless love and respect for you, for the American people and for all those who find themselves under your Banner. I beleive in your Cause. I am ready to fulfill any of your orders. I await them... Always yours."* Forrás: National Security Archive (nsarchive.gwu.edu).

- 26** „Moszkva”, ÁBTL 3.2.5. O-8-635.
- 27** *A Review of the FBI Performance in Uncovering the Espionage Activities of Aldrich Hazen Ames*, 1997. április, National Security Archive (nsarchive.gwu.edu).
- 28** U.S. Department of Defense, Military.com
- 29** Hankiss Ágnes: *A magányos farkas legendája. Terrorista hálózatok*. Arc és Álarc, 2017/ősz-tél.
- 30** Laufer Balázs-Kasznár Attila: *Külföldiek nemzetbiztonsági ellenőrzése*. Kézirat.
- 31** „Periszkóp”, ÁBTL 3.2.5. O-8-389/IX
- 32** „Periszkóp”, ÁBTL 3.2.5. O-8-389/IX
- 33** „Periszkóp”, ÁBTL 3.2.5. O-8-389/IX
- 34** „Periszkóp”, ÁBTL, 3.2.5. O-8-389/VIII
- 35** „Periszkóp”, ÁBTL, 3.2.5. O-8-389/VII.
- 36** „Periszkóp”, ÁBTL, 3.2.5. O-8-389/VII.
- 37** „Periszkóp”, ÁBTL, 3.2.5. O-8-389/VII.
- 38** Uo.
- 39** „Periszkóp”, ÁBTL 3.2.5. O-8-389/IX.
- 40** „Periszkóp”, ÁBTL 3.2.5. O-8-389/V.
- 41** „Periszkóp”, ÁBTL 3.2.5. O-8-389/IX.
- 42** Uo.
- 43** Uo.
- 44** Uo.
- 45** Uo.
- 46** Uo.
- 47** Uo.
- 48** Uo.
- 49** Uo.
- 50** Brig NK Bhatia: *Human Intelligence (HUMINT) as a Driver for Intelligence Operations*, Centre for Land Warfare Studies, P.5, 2016. június.
- 51** John E. McLaughlin: *US Strategy and Strategic Culture from 2017*, 2016. február 19. In FEATURES.
- 52** William J. Lahneman: *The Need for a New Intelligence Paradigm*, International Journal of Intelligence and CounterIntelligence, Volume 23, 2010/2.
- 53** OSINT Open Source Intelligence Solutions, ICT.org.il

*„A szellem, ha eleven, előbb-
utóbb valahogy megszerzi
a maga szükséges gyakorlati
eszközeit, megteremti
saját föltételeit - ez a
második törvény.”*

Várkonyi Nándor

03

SZELLEMTÖRTÉNET

„Csak azt mondani, mi
kimondhatatlan, a költészet nélkül
földünk lakhatatlan!”

Ars poetica

Egy európai magyar jezsuita emlékei

Beszélgetés dr. Szabó Ferenc¹ atyával
az európai kultúráról, a vatikáni
tolmácsolásairól és a Triznya-kocsmáról.

231

Első rész

Rögzítette és szerkesztette: Molnár Márton

A nyugati világban a XX. század második felétől a személyes vagy kollektív emlékezet jelentősége felértékelődött. A kulturális emlékezet, mint alternatív megközelítési mód sokat köszönhet az Assmann házaspárnak. Alternatívát kínál a kiüresedett posztmodern felfogás helyett. Napjainkban az emlékezetkutatás, mint interdiszciplináris módszer, magába foglalja az egyéni sorsesemények, élettörténetek mozaikjaitól a mikrotörténeten át a pszichobiográfiáig az emberi emlékezet kulturális térképét is.

A saját emlékezet a dialógusban nyílik meg, a személyes találkozásban, mert a múlt eseményei a kibeszélésre, az átörökítésre, a hagyó-

mányozásra készítetnek bennünket. Szabó Ferenc atyával való beszélgetéseim során a múlt, mint kaleidoszkópban a kép színesen bomlott ki előttem, részesévé váltam, ahogy a személyiségéből áradt a derű, a humor és a bensőséges hit.

A rendkívül sokoldalú és termékeny alkotó élet néhány epizódját eleveníti fel Szabó Ferenc, főként a sorsfordító pillanatok, találkozások mesterekkel, barátokkal, politikai és egyházi vezetőkkel. Az első rész az 1948 és 1992 közötti éveket idézi fel. A második rész, ami az Arc és Álarc folyóirat következő számában jelenik meg, tartalmazza majd a Rómából való hazatérését követő időszakot.

Teológiai, irodalmi és költői műveiről beszélgetünk, valamint az álbiztonsági aktákban szereplő jelentések eddig nem vizsgált aspektusairól is szó lesz. Megköszönöm, hogy sok eredeti, eddig publikálatlan kéziratot bocsátott rendelkezésemre, felhasználhattam eddig kiadott emlékezéseit, naplóit. Mindezen dokumentumokra is igaz, amit így foglalt össze: „az emlékezésben/eszmélésben valamiképpen mindig jelen van az egész múlt, egyetlen élménymozzanat sem elszigetelt, merev mozaik, hanem összekapcsolódik egész múltunkkal, amelynek folyamataiban fejlődésünk során személyiségünk kialakul”.²

Dr. Szabó Ferenc jezsuita atya otthonában fogadott, a Jezsuita Rendházban, hogy felelevenítsünk olyan emlékeket, amelyeket ma már nagyon kevesen tudnának felidézni.

Molnár Márton

Szabó Ferenc SJ a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetéssel, 2016. március 7.

NOVICIÁTUS AZ ILLEGALITÁSBAN

- Drága Feri bátyám! - köszönöm, hogy így szólíthatlak -, felfedeztem egy érdekes összefüggést: huszonöt évente egy sorsforduló történik az életemben. Gondolok itt arra, hogy 25. születésnapod környékén, nagyon kalandos körülmények között, el kellett hagynod Magyarországot. Később Rómában 25 évig voltál a Vatikáni Rádió magyar adásának szerkesztője, és most huszonöt éve, hogy hazatértél újra hazádba, Magyarországra. Az első 25 évről szeretnék először kérdezni. Kevesen vannak már, akik az 1948/49-es fordulatot, a Rákosi-diktatúra berendezkedését átérték. Te, mint „zugnovícius” 1953-tól Budapesten titkokban a Jezsuita Rendhez tartoztál.

- 1948-ban Zalaegerszegen felsős gimnazista koromban még csak érdeklődtem a Jezsuita Rend iránt. Döntő volt, hogy megismerkedtem Pálos Antal³ atyával, aki később Pécssett előljáróm lett, a szétszóratásban pedig provinciális tartományfőnököm. Szegény kétszer is ült a kommunisták börtönében. A vele való találkozás meghatározó volt jezsuita hivatásom történetében. Egy másik, korábbi mozzanat: még a Zalalövőhöz tartozó Bárómajorban, ahol apám gazdasági cselédként dolgozott, negyedéves gimnazista koromban olvastam Kaszap István⁴ életét, amelyet Endrődy László SJ írt. Kaszap Pista a budai Manrézában fiatal jezsuita novícius volt, az első novíciusi év alatt súlyos beteg lett, kórházba került, sok szenvedés után meghalt. Fehérvári gimnazista korában cserkész, nagy sportoló volt. Most is ott van Székesfehérváron a sírja, a Prohászka templom oldalán. Nagyon sok imameghallgatás történt közbenjárására. Engem főleg az fogott meg, amit Endrődy leírt a jezsuitákról. Különösen az, hogy vannak közöttük csillagászok, tudósok, misszionáriusok. Nagyon szépen bemutatta a jezsuita rendet. Így a jezsuitákhoz készültem, ebben segített az egyik barátom, Pacsai Ágoston, akivel harmadikos gimnazista koromban ismerkedtem meg, amikor neki ministráltam a nagytemplomban, Mindszenty⁵ volt templomában. Beszélgettünk arról, hogy ki, milyen pályát választ. Később aztán rájöttem, hogy nem mi választunk, hanem az Úr választ ki bennünket. Ő hív meg követésére.

Ágostonnal és egy másik harmadikos osztálytársunkkal minden szombaton kimentünk az Egerszeg melletti szőlőhegyre, Csácsbozsokra. Ott élt

magyar szakra. De újra le kellett érettségiznem, mert az Ignáciánumban a jezsuiták nem adhattak államilag érvényes bizonyítványt. A latin nekem nem jelentett problémát, de oroszot nem tanultam. A ruhagyári munka mellett végül hat hónap alatt megtanultam a három év oroszanyagát. Az orosz tanárom Sziget Guszti volt, aki két-három leckével járt előrébb a tanítványainál. És levizsgáztam, újra leérettségiztem.

A történelemtanárom Takács, aki nagy kommunista volt, emlékezett rám, és amikor az egyetemi fölvételmet alá kellett írni, azt mondta: „*hát az elment papnak!*”, és nem akarta aláírni. De a többi tanár azt mondta, hogy Szabó már otthagya a szemináriumot, a ruhagyárban dolgozik. Így Takács mégis aláírta. És akkor sikerült a fölvételi.

- *Az, hogy a szemináriumba voltál...*

- Az bűn volt. Az egyetemi fölvételnél a múltunkat kikutatták. Lakhelyemről, Zalalövőről is kellett ajánlás. A tanácselnök, bizonyos Lugosi, ismerte szeminarista múltamat. De mivel jóban voltunk, megírta az ajánlást, barátián megmutatta, mielőtt a borítékba tette. Mindig hálás voltam érte.

- *Hány év képzés után szentelik pappá a jezsuita tanulókat, a skolasztikusokat?*

- Akkor a szabály a jezsuitáknál az volt: két év noviciátus, három év filozófia, közben magisztérium, egy-két év valamelyik kollégiumban, négy év teológia – a harmadik év végén van a szentelés – és a teológia után van még a harmadik probáció. Ezeket én jórészt Belgiumban végeztem el, némi módosítással. Hazai szemináriumi és egyetemi tanulmányaim miatt csak két évet kellett filozófiából végezni, és elmaradt a magisztérium, mindjárt teológiával folytattam.

FORRADALOM ÉS MENEKÜLÉS MAGYARORSZÁGRÓL

- *Térjünk vissza még Magyarországra!*

- 1953 őszén felköltöztem Budapestre, a Szentkirályi utcában laktam, a Rádió közelében. Ez azért fontos, mert ott éltem át 56-ot. Az Idegen Nyelvek Főiskoláján voltam francia-magyar szakos két évig, majd különböző vizsgával átjöttem az ELTE-re. Előtte az épülettömb a piaristáké

volt – ma már újra az övék. A negyediket 56 október elején kezdtem el, és 23-án kitört a forradalom. Erről sokat tudnék mesélni, mert átéltem.

- *Átélted a diáktüntetést is, részt is vettél benne?*

- Ott voltam. Onnan indultunk, a Piaristáktól, jöttek a tüntető diákok a Műszaki Egyetemről. A tüntetést előbb betiltották, aztán a belügyminiszter mégis megengedte. Kimentünk a körútra, egymásba karolva haladtunk, nehogy provokátorok furakodjanak közénk, és kiabáltuk: „Ruszkik haza!” Vonultunk a Margit hídon. Készült egy film, *Magyarország lángokban*. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem táblától három méterre ott vagyok a csoportban. Ha leállítják a filmet, hát nagyjából meg is tudom mutatni, hogy hol állok. Átmentünk a Bem-szoborhoz, elhangzottak a beszédek. Ott már kezdték a kivágott zászlót mutogatni, ezeket mind átéltem.

- *Valóban olyan euforikus hangulat volt akkor? A rettenetes nyomás után, a kommunista sötét időszak után az emberek végre őszintén tudtak beszélni...*

- Azért nem olyan egyszerű, ahogyan én akkor átéltem. Az „olvasás” úgy kezdődött, hogy megjelent Hruscsovnak az a híres beszéde, amelyben leleplezte Sztálin szörnyűségeit. Fellélegeztünk, bár hihetetlennek tűnt. A Szentkirályi utcában a házinénink kommunista volt, és teljesen meg volt rökönyödve, nem akarta elhinni. Másik jellemző eset: október 20-án, tehát pár nappal a forradalom kitörése előtt, Lukács György még előadást tartott nekünk, és azt mondta, hogy eltúlozzák Sztálin bírálatát, megfélekezve az érdemeiről. Most is jól emlékszem erre. Októbert egyébként megelőzték, előkészítették. A Petőfi Kör vitái, azokon az összejöveteleken az értelmiség elkezdte a rendszer bírálatát, bomlasztását. Egyes egyetemista társaim jártak oda, és mindig beszámoltak a leleplező kritikákról. Akkor zajlottak a lengyelországi poznańi eseményekkel kapcsolatos szimpátiatüntetések is. Mi, budapesti egyetemisták is szimpátiatüntetésnek szántuk felvonulásunkat, ezért volt a célpontunk a magyarok mellett harcoló lengyel szabadsághős, Bem apó szobra. Kicsit előreugorva a történelemben megjegyzem: 1991-ben, amikor magyarországi látogatása előtt többször nála jártam, elmondtam Wojtyła pápának⁹ is, hogy a poznańi események melletti szimpátiatüntetésünkkel kezdődött az 56-os szabadságharc.

SZABÓ FERENC ÍRÁSA A LENGYEL PÁPÁRÓL:

„A magyarok barátja

Mi, magyarok több alkalommal megtapasztaltuk II. János Pál irántunk érzett rokonszenvét: megnyilatkozásaiban kifejezetten is hivatkozott a hagyományos lengyel-magyar barátságra, jól ismerte a történelemből a közös lengyel-magyar királyokat, szenteket.

Mindezt személyesen is megtapasztalhattam, amikor 1991-es magyarországi látogatása előtt sokszor találkoztam vele a Vatikánban a szerdai kihallgatások előtt, hogy a magyar zarándoknak szánt magyar szöveg kiejtését gyakoroljuk. Minden alkalommal emlékeztetett a lengyel-magyar közös történelem valamelyik mozzanatára. A magyarországi látogatás előtt dokumentációt is adtam a szentatyának, hogy tájékozódjék a magyar múltról és jelenről, az egyházi-kulturális helyzetről.

A Vatikáni Rádió volt francia munkatársával (P. Gérard-ral) összeállítottuk előző évben a Missi c. képes francia folyóirat Magyarországról szóló különszámát. Ezt is átadtam a pápának. Amikor 1991 augusztus derekán Castel Gandolfóban vele ebédelhettem, láttam: evés közben nézte, forgatta a lapot, és kérdezgetett. Szóba került az 1956-os magyar forradalom is. Valamit tudott róla; említette, hogy lengyel egyetemisták jöttek Budapestre vért adni. De akkor tőlem hallotta először, hogy a szabadságharc – a poznańi eseményekre válaszul – a lengyelekkel való együttérzésünk jeléül szimpátia-tüntetésként kezdődött. Elmondtam, hogy először mi, egyetemisták a Bem-szoborhoz vonultunk, megmondtam, hogy ki volt Bem apó, és hogy hogyan taposták el a szovjet tankok szabadságharcunkat. Wojtyła pápa figyelte elbeszélésemet, és jól megjegyezte, mert amit tőlem hallott 1956-ról, megismételte egy héttel később a magyar főpásztoroknak.

A lengyel–magyar történelem érintkezéseiről

1991. augusztus 20-án délben a magyar püspököknek olaszul rögtönzött beszéde tanúsítja ezt. A Vatikáni Rádió olasz technikus a rögzítette e beszédet, aztán leírtuk hangszalagról. Mivel ez a rögtönzés nem szerepel az 1991-es pápalátogatás beszédeinek hivatalos gyűjteményében (csak a püspököknek szóló hivatalos beszéd), most felidézem magyar fordításomban:

„Évek óta vártam erre a magyarországi napra; főleg, amikor Lengyelországba látogattam, tudva azt, hogy Lengyelország és Magyarország között századokon át és az utolsó időkben is szorosak voltak a kapcsolatok. Mindig arra gondoltam, vajon mikor nyílik lehetőség arra, hogy Magyarországra menjek, és most ez valóra vált. Köszönetet mondok ezért a lehetőségért az Isteni Gondviselésnek, hogy így irányította a dolgokat annyi emberi tényezőn keresztül, és főleg a Fatimai Szűz révén megnyilvánult Irgalmasságáért, mert emberileg szólva ennek a pápának tíz éve nem kellett volna élnie már, több mint tíz éve. Ha nem élt volna, nem jöhetett volna Magyarországra! Ha tehát él, a Madonnának köszönheti, ennek a csodálatos és titokzatos Madonnának, aki irányítja a személyek és a népek sorsát. [Itt néhány mondat utalást tett Czeszochowára, az oda összesereglett fiatalokra, ti. a pápa onnan érkezett Magyarországra.] Tehát mindez kapcsolódik Magyarországhoz. Számomra a magyar hagyomány átfog ezer évet, és vannak benne kiváltságos, sajátos mozzanatok. Biztosan ilyen pillanat volt, amikor Lengyelországba jött Lajos király leánya; Lajos rokonsági kapcsolatban volt a Piast családdal, és e család kihalása után Lajos egy ideig Lengyelország királya volt, egyszerre Magyarország és Lengyelország királya. Lengyelországban a trón örököse tizenkét éves leánya, Hedvig lett. Ez a Hedvig a kellő pillanatban Krakkóba jött, és Isten nagy áldását hozta magával, nem csupán új országa, új hazája számára, hanem anynyi nép, főleg Litvánia számára, továbbá ama népek számára, amelyek ebben a korszakban a mongol, a tatár iga alatt éltek. Biztosan új korszakot nyitott lengyel népünk és Európa számára. Azután meg kell említenünk egy Erdélyből jött nagy királyt: Báthory Istvánt, aki Lengyelország egyik legnagyobb királya volt, de csak tíz évig uralkodott. Az oroszok nem szívesen emlékeznek rá, mivel győzni tudott, és a saját követelményeit szabta ki rájuk.”

A lengyel pápa 1956-ról

„Íme, a történelemnek oly sok mozzanata eleven emlékezetemben, de ezeket nem mondom el nyilvánosan, nehogy túlságosan lengyel pápa legyek, de elmondom barátok között, akik jobban tudják. A XIX. században volt egy lengyel tábornok, Bem tábornok, egyike a magyar nemzeti hősöknek. A mi századunkban, 1956-ban történt: előbb az első ellenforradalom a lengyelországi Poznańban, majd a híres októberi forradalom Magyarországon, nagyon éreztük a kapcsolatot. Jól emlékezem az eseményekre, mert már nemcsak pap voltam, hanem professzor is: a fiatal egyetemisták mentek Magyarországra, vért vittek, hogy segítsék magyar testvéreiket a nehéz helyzetben, a kórházakban vérátömlesztéssel. Nagyon hosszú és gazdag tehát [közös] múltunk. Az előzményekről, a középkorról beszéltünk. Tegnap láttuk [a Népstadionban] a szép színrevitelt, a művészi szempontból nagyon szép balettet, amely felidézte a tatárjárást [Szent Margit alakját]. Ugyanabban a történelmi időszakban, a XIII. században, Lengyelországot is megszállták a tatárok. Ebben a korszakban a herceg (nem volt király), a krakkói herceg egy magyar lányt vett nőül, Kinga-Kunigundát, aki férje halála után Lengyelországban maradt, és klarissza apáca lett, és a lengyel nép emlékezetében mint anya maradt meg. Ezek a kapcsolatok tehát több évszázadosak, mindig kedvezők, testvériesek voltak; ezért igen nagy vágyat éreztem, hogy Magyarországra jöjjenek, régóta vágytam erre. Egy kis akadályt jelentett a magyar nyelv. Ez a nap számotokra Szent István napja, állami ünnep is; a kommunisták ugyan meg akarták szüntetni, de másképpen nevezve megtartották, mert nem tudtak változtatni az erős hagyományon. A hagyomány erősebb volt, mint az ideológia; nem régóta ismét Szent István ünnepe. Szent István elhozta saját ünnepére a pápát is, előbb Esztergomba, azután Budapestre. Nem tudom nem csodálni mindezért az Isteni Gondviselést, aki így írja az előre láthatatlanokat: »quod non est possibile apud homines, est possibile apud Deum«. Mondjunk köszönetet az Isteni Gondviselésnek és a Magyarok Nagyasszonyának a mai napért és e találkozásért!”

A magyar püspökök 1993. január 23. és 30. között végezték ad limina látogatásukat a Vatikánban. II. János Pál hozzájuk intézett beszédében lényegében megismételte 1991-es látogatásakor mondott intelmeit. Idézek egy szakaszt beszédéből:

„Csak a fordulattal tudatosult valóban az emberekben, országokban, hogy egy értékeit vesztett és zilált társadalomban éltek. Az egyház ebben az átalakulásban sokak számára egyike azon kevés hitelt érdemlő intézménynek, amelyben még bízhatnak. Nagy tehát a belétek helyezett bizalom és a veletek szembeni elvárás. Hogy megfelelhessetek a különböző oldalról felkínálkozó sokrétű feladatoknak, amelyeket nem utasíthattok vissza, és amelyekkel legjobb tudásotok és lelkiismeretetek szerint törődtek, szükséges lesz komoly horderejű elgondolásokat kidolgozni, és megvalósításukra a megfelelő személyeket munkába állítani. Jóllehet lejárt a totalitarizmus ideje, amely a válást és az egyházi életet diktatórikus intézkedésekkel egy evilági üdvrendnek vetette alá, országokat ma mégis befolyásolja a túlzott fogyasztói szemlélet és a hagyományos értékek felbomlása. Emellett fennáll a veszély, hogy az egyik függőségből a másikba kerültek, amely nem kevésbé ellenkezik az ember valódi kibontakozásával, és a kereszténységet ugyanúgy akadályozza abban, hogy elvárt módon betölthesse azt a nélkülözhetetlen szerepét, amely megilleti, mint a magyar történelem és kultúra lényeges alkotórészét. Ezért Szent Pál apostollal mondom nektek: »álljatok, tehát szilárdan, és ne hagyjátok, hogy újra a szolgaság igájába hajtsanak benneteket«. (Gal 5,1)»

- *Petőfi Kör, szimpátiatüntetés. Mikor éreztétek, hogy ez forradalom?*
 - Huszonharmadikán még nem tudtuk, hogy kirobban a forradalom. Később a Parlamentnél meg a Rádiónál folytatódott a forrongás. Éjjel hallottam a közeli lövöldözést. Nem tudtam aludni, négy órakor kinéz-

Szabó
Ferenc SJ
II. János Pál
pápával.

tem az ablakon, a Szentkirályi utcában már vitték a sebesülteket. Pár nappal később, miután már ledöntötték a Sztálin-szobrot, vonultunk a Kossuth téri amerikai követség elé: a menet élén kihúzott magyar zászlóval a Himnuszt énekeltük. Láttam, amint a Parlament előtt éppen rakták föl a holttesteket a teherautókra. Kevéssel előtte ugyanis az ÁVO-sok a tér melletti házak emeleti teraszáról az előttük tüntető tömegre lőttek. Az amerikai követ kijött az erkélyre. Annyit mondott, hogy az eseményekről értesítette feletteseit. Többet nem tehet. Erre valaki elkiáltotta: „Lőnek az ávosok!” A tömeg – engem is sodorva – a mellékutcákba menekült, eszeveszetten.

- *Mindszenty beszédét hallottad, miután kihozták a börtönből?*

- Hallottam. A Mindszenty elleni hajsztát, majd letartóztatásának és koncepciók perének történetét közelről követtem zalaegerszegi gimnazista korom óta. 1948-ban, Zalaegerszegen nem írtam alá a középiskolásokat is mozgósító, a bíborost vádoló, őt befeketítő lapot. Ismeretes, hogy az általa 1947/48-ra meghirdetett Boldogasszony Éve során Mindszenty országjáró beszédeivel bírálta a vallást elnyomó, erősödő diktatúrát, felrázta az ország hívő népét. Ott voltam három méterre a pódiumtól, amikor 1948-ban ott beszélt, mert bár minket kivezényeltek a sportpályára, én megszöktem. Nem működött a mikrofon, és akkor kiabálták, hogy hangosabban, Mindszenty azt mondta: „*azt a hatóságoktól kérjétek!*”

1956-ban, amikor Mindszenty bíboros kiszabadult, rövid beszédében azt mondta: „*Most tájékozodom, hamarosan szólok a magyar néphez.*” Ezt „élőben” hallottam. Megjegyzem: tájékoztatásához én is hozzájárultam: összefoglaló jelentést írtam az egyetemi ifjúság lelkiállapotáról. Ezt P. Mócsy vitte fel neki a budai Várba. Aztán ötvenhatban kiszabadult a börtönből Pálos atya is. Emlékszem, a Mária utcai kápolnánkban ministráltam neki. Még szakállas volt, mert nem volt ideje megborotválni, de P. Kollárral megszerkesztették *A Szív* című újság négyoldalas különszámát – a kiszabadult Mindszenty fényképével és rövid beszédével, valamint ezzel a vezércikkkel: „*Mit kell tennünk?*”

- *Megvolt a hit bennetek, hogy újra lehet építeni a rendet?*

- Igen, hittük, hogy mindent újraépítünk.

- *Azt is, hogy újra lehet szemináriumokat nyitni?*

- Azt majd később. Most egyelőre az volt a fontos, hogy mit kell tennünk. És mindig az egyház szociális tanítása alapján. Tehát nem akartuk sose elvetni azt, ami jó cél, törekvés volt ebben a szocialista mozgalomban: a társadalmi igazságosság megvalósítását. De hát nem demokrácia épült, hanem berendezkedett a diktatúra. Aztán utána minden nagyon gyorsan történt, november 4-én már jöttek a tankok. Előtte, november harmadikán még – Pálos ötletére – elmentünk az Állami Egyházügyi Hivatalba, ide a Pasarétre, hogy az egyháziakat érintő titkos iratokat megszerezzük. Egy teherautóval jöttünk, egyetemisták, egy-kettő puskával. Megérkeztünk, ott volt a portás, de be volt minden zárva a páncélszekrényekbe. Hegesztőpisztolyt kerestünk, de én azt már nem vártam meg, mert elég sokáig eltartott. Végül a társaim hozták a papíro-

kat, láttam ott az egyik katonát dzsippel, ő – állítólag – egy csomó dokumentumot föl vitt Mindszentynek a Várba. Hogy később mi lett az iratok sorsa, arról különféle legendák vannak – valószínűleg kikerült az anyag Svájcba Mindszentynek keresztül. A társaim hoztak olyan gépelt papírokat, amelyek bizonyítják, hogy már az egri szemináriumban is figyeltek, minősítettek bennünket, kispapokat. Később beszélhetünk majd arról, hogy akik kikerültek Rómába, a Pápai Magyar Intézetbe, azok közül is be voltak építve, rólam is jelentettek.

November végén, amikor világossá vált, hogy visszatért a diktatúra, jezsuita előjáróink tanácsára, mi, fiatalok Nyugatra szöktünk, hogy külföldön folytathassuk tanulmányainkat. Én is „*elindultam szép hazámból*”.

- *Nehéz, kalandos út volt, ropogtak a fegyverek.*

- Igen, kalandos volt, de hál' Istennek sikerült. Akkor már többen mentünk. Az első exodus 48 után volt, vonat alatti ládába bújtatva is szöktek a skolasztikusaink. 1956 novemberében az volt a szerencsénk, hogy fölszedték az aknákat. Pécsi, aki velem jött, vissza akart fordulni, mikor fegyverropogásokat hallottunk. Mire én: „*Te mehetsz, de én még ma meg akarok érkezni Ausztriába.*” Háromszor csaknem a határőrök csapdájába estünk. Később csatlakozott hozzánk három eltévedt „diszszidáló” fiú is. Reggel 4-kor indultunk Óriszentpéterről, a rokonaimtól, és este nyolckor érkeztünk meg egy kis osztrák faluba. A falu szélén álló fészület elé térdeltünk a hóba, hogy hálát adjunk Istennek a sikeres szökésért. Berchmans Szent János jezsuita skolasztikus napja volt.

- *Nem láttál már lehetőséget Magyarországon maradni?*

- Tudtuk, hogy mindennek vége, amikor november 4-én visszajöttek a szovjet tankok, és mindenhol lőttek. Külföldön volt a provinciálisunk, Varga Andor¹⁰. Ő tudta, hogy jövünk ki. Bécsben jelentkeztünk nála, és akkor már megvolt az ukáz, hogy ki, hova megy tanulni. Többünknek az ausztriai Sankt Andräba kellett mennünk, Karintiába, hogy befejezzük a noviciátust. És ott végeztük el a harmincnapos lelkigyakorlatot. 1957. június 29-én letettük első (örök) jezsuita fogadalmunkat. Megkaptam a diszpozíciót Leven-Eegenhovenbe, a vallonoknál folytattam a filozófiát, teológiát. Most eszembe jutott az, hogy a Varga Andor, aki a New York-i jezsuita Fortham Egyetemen tanított mindig nagyon kedves volt velem, az első könyvemet ő lektorálta. Ez volt *A Mai írók és gondolkodók. Világnézetek harca*¹¹. Visszatérve Sankt

Andrába, tulajdonképpen az volt az érdekes, hogy hat novíciusuk volt az osztrákoknak, és mi megérkeztünk a forradalomból.

- *Fel voltak ott erre készülve? Tudták, hogy mi van itt Magyarországon?*

- Persze, vártak bennünket, nagyon kedvesek voltak. Ott is meg Belgiumban is fogadtak ötvenhatosokat. Mikor elbúcsúztam Sankt Andrásban, az előljáró azt mondta nekem, jó, hogy ide jöttek, egy kis életet hoztak a Noviciátusba. Olyan szigorú volt a rend náluk, hogy amikor kirándultunk az Alpokba, akkor is reverendában kellett kimenni a kisvárosból, és mielőtt elkezdünk mászni fölfele, akkor tettük be a hátizsákba a reverendát. Szóval ilyen merev volt minden.

- *Azok közül, akik itthon maradtak, a társaid közül vagy akiket már felszenteltek, volt akit letartóztattak az 56-os forradalom után?*

- Volt egy-kettő, aki kilépett, tehát nem lett jezsuita, igen, volt besúgó is az itthon maradtak között.

- *Olyan volt, akit meghurcoltak azért, mert részt vett az 56-os forradalomban?*

- Páran igen. Már egyszerűen azért is letartóztatták őket, mivel velünk kapcsolatban voltak. Ilyen volt pl. Bali Gyurka, akivel együtt voltam Pécsen. Ő később megnősült. Kaposváron él. Ma már súlyos beteg szegény.

- *Amikor bejöttek az oroszok, akkor féltél, hogy valami retorziója lesz annak, hogy részt vettél ezeken a felvonulásokon, vagy egyszerűen úgy láttad, hogy itt Magyarországon nincs tovább lehetőség?*

- Erről eszembe jut valami. Én mivel már a szemináriumban tanultam teológiát, filozófiát, ezért érdekelt a marxista szeminárium is. Az Idegen Nyelvek Főiskoláján marxizmusórán nagyon aktív voltam, vitatkoztam a tanársegéddel, vallási kérdésekről. Ez később folytatódott az ELTE-n is. És egyszer csak hívtak a marxista tanszékre, Szabó elvtárs, hallottuk, mennyire aktív, átvehetné a szeminárium vezetését a tanársegédtől. Rögtön arra gondoltam, hogy na, ezek figyeltek rám. Tudtuk, hogy az ÁVO figyel bennünket. Elmentek a Tanulmányi Osztályra is, de nem mondták meg kik vagyunk, csak érdeklődtek rólunk. Behívtak engem is a Fő utcára, az ÁVO-ra. Azzal kezdte a vallató, hogy vegyem le a szemüvegemet, azt hittem, lekever egy marha nagy pofont, de nem. „Maga népi származású, mellettünk lenne a helye!” Fölidézte az egerszegi Szilvási¹²-ügyet. Ez egy külön eset, Szilvásival, aki író lett, együtt laktunk Egerszegen.

1948-ban önképzőköri előadást tartott Petőfiről, amit mint hivatalos bíráló megdicsértem. A Petőfi-centenáriumot ünnepeltük, az előadás utáni vitában az 1919-ben elhunyt Adyt is emlegetve gyalázta a Tanácsköztársaságot. Feljelentették, rögtön internálták. A felelős magyar tanárt, Kékesit és engem, a dicsérő bírálót is kihallgattak, a vádlottak padjára ültettek. De a tárgyalást elnapolták, mert a fővádlott, Szilvási Lajos „megtért”, kommunista lett. Tehát a Fő utcára felkerült ez a dokumentáció is. Megmagyaráztam, hogy nem vagyok felelős azért, amit Szilvási az előadás utáni vitában mondott. Az ÁVO-s igazából ki akarta szedni belőlem egy-két fiatal jezsuita nevét, mert akkor már letartóztatták Pálost, a főnökünket, akitől a titokban felvett és képzett tagok „hálózatát” akarták felderíteni.

- *Tehát megfigyeltek benneteket.*

- Megfigyeltek. Tőlem azt akarta, mert akkor már láttam, hogy egy-két nevet mondjak. De aztán kivágtam magam. „*Nézze, nálunk, jezsuitáknál úgy van, mint a kommunistáknál, sejtrendszer van. Én egy-kettőt ismerek, aki velem van, de hogy az előjárók kiket vesznek fel más csoportokba, azt nem kötik az orromra.*” És ezt elfogadta.

PAPPÁ SZENTELÉS, LEUVEN, PÁRIZS

- *56 novemberében kikerültél Ausztriába, Sankt Andräba, letetted az első jezsuita fogadalmadat, és 1957 őszén Belgiumban, Leuvenben folytattad filozófiai tanulmányaidat.*

- Igen, 1957-ben Péter-Pálkor Sankt Andräban az oda menekült novíciustársaimmal letettem a szerzetesi fogadalmat, és akkor a külföldi tartományfőnökünk, Varga Andor mindenkinek megadta azt a jezsuita főiskolát, ahol folytathatja rendi tanulmányait. Mivel Budapesten francia-magyar szakos tanárnak készültem – mint zugnovícius –, P. Varga Andor megkérdezte: akarom-e folytatni a francia irodalmat a Sorbonne-on? Mire én határozottan azt válaszoltam, hogy teológiát akarok tanulni. Így engem elküldött Leuvenbe, Egenhoven-Leuvenbe, a vallon skolasztikátusba. 1957-ben Pierre Teilhard de Chardin¹³ sajátos fenomenológiájáról írtam a licenciátusomat. Volt egy nagy disputa, ott védtem meg. Akkor kezdtem írni Teilhard de Chardinról a már említett első könyvemben, meg a *Katolikus Szemlébe* is.

1965 nyarán találkoztam Párizsban a bencés Rezekkel¹⁴, a Magyar Misszió vezetőjével, az *Ahogy Lehet* c. folyóirat szerkesztőjével. Ő Sartre egzisztencializmusával foglalkozott. Lelkesen beszéltem neki Teilhard de Chardin víziójáról. Mondtam neki, hogy nagyon fontos lenne a nem hívőkkel, marxistákkal folytatandó bárbeszéd számára Teilhard de Chardin keresztény evolucionizmusának és az evilági valóságokat „konszekrálni” akaró lelkiségének megismertetése. Ezt az éppen befejezett II. Vatikáni zsinaton is hangsúlyozták. Három hónap múlva újra megyek Párizsba, akkor már az *Isteni miliót* lefordította, együtt átnéztük, kiadtuk. Én írtam hozzá bevezetőt. A könyv és a kis kék füzetem megjelent Bécsben az OMC-nél. Rezek ezután lefordította Teilhard de Chardin főművét, *Az emberi jelenséget* is, amelyet szintén együtt átjavítottunk. Hazafelé pedig terjesztettem.

Ha már Teilhard de Chardinról beszélünk, megemlítek két magyar fordítót. Rónay György író, akivel 1965-ben ismerkedtem meg Párizsban, miként kicsit korábban ugyanott Dienes Valériával. Mindkettő Teilhard de Chardinnal foglalkozott, de nem tudtak egymásról. Én hoztam össze őket. Budapesten 1968-ban megjelent a *Hit az emberben* című kötet a Szent István Társulatnál, Vali néni azokat a tanulmányokat fordította, amelyeket Párizsban együtt kiválasztottunk.

- *Térjünk vissza még Belgiumba, amikor még nem kezdted el a párizsi doktorátust!*

- Még egyszer sorrendben. Két év filozófia, meg Teilhard de Chardin, aztán Rahner halálteológiájáról írtam a licenciátusomat. Eljártam már mint teológus Leuvenben az egyetemre, hallgattam Ricoeur előadásait Freudről. És a flamandok meghívták Karl Rahnert¹⁵, aki már a nagy témáit fel-alá járkálva előadta, ezeket is megismertem, őt is hallgattam. 1962-ben volt a szentelés Brüsszelben, a harmadik év után. Meghívtak a belgák, hogy tanítsak teológiát, és már applikáltak a belga provinciába.

- *Akkor jelent meg az első könyved is, 1963-ban, az említett Világ-nézetek harca. Ebben már hosszabb tanulmányt írtál Teilhard de Chardin eszmevilágáról, továbbá az egzisztencializmusról, J. P. Sartre és Lukács György itthon nem ismert vitájáról, valamint francia és magyar írók is-tenkereséséről.*

- Igazából én már itthon, 1955-ben kezdtem megismerni Teilhard de Chardin eszméit. Ő is gyanús volt, pontosan az új teológia miatt, de

Szabó
Ferenc SJ
Karl
Rahnerrel
SJ.

akkor már megbarátkoztam vele. Eegenhovenben volt Maréchalnak az iskolája, aki megírta a *Le point de Départ de la Métaphysique*¹⁶ köteteit, amelyekben a kanti ellenvetésre válaszolt és a szellem dinamizmusával foglalkozott. Ennek az „iskolának” a megismerése nagyon meghatározó volt későbbi gondolkodásomra. Gaston Isaye SJ filozófiatanáromat rávettem, hogy tartsunk szemináriumot Theillard de Chardinról. Az általa kedvelt H. Bergson nézeteinek folytatóját ismerte fel benne. Bár ott akkoriban főleg Maréchal, Blondelt és Marcelt tanították, tanulmányoztuk. Az itthoni merev skolasztika után ez egészen más világ volt, teljesen más. De ezeket mind olyan mohón asszimiláltam, szívtam magamba, annyira benne voltam. Megbecsültek, amikor elvégeztem a teológiát, javasolták a provinciálisunknak, és meghívtak, hogy a főiskolájukon tanítsak teológiát. Én, a cselédgyerek, a magyar, aki odakerültem. És így is lett. Később így kerültem Párizsba, az Institut Catholique-ra, hogy teológiából doktoráljak.

- *Brüsszelben 1962. augusztus 6-án pappá szenteltek.*

- Szentelésem után már némi lelkipásztori munkát is végeztem a nagyobb ünnepek körül, például Liège-ben és Charleroi-ban.

- *És akkor volt a „de universa” vizsgád, amit említettél.*

- A jezsuitáknál kétórás nagy vizsga van az egész filozófiáról, teológiáról. Négy tanár jelenlétében, latinul kell vizsgázni. Énnekem a latin nem jelentett különösebb nehézséget, de ezt az új filozófiát mégiscsak franciául szívtam magamba. Mondtam, ahogy a tanáraink, néhány mondatot latinul, utána gyorsan elkezdtem franciául, de akkor mindig rám szóltak, hogy latinul kérjük. Jól levizsgáztam, és utána mentem Párizsba. A doktorátus elkészítésére Párizsba kerültem. Hallottunk az egzisztencializmusról, az említett Gabriel Marcelről. Beültem oda, abba a kávéházba, ahol Sartre-ék vitatkoztak. Én olyan boldog voltam. Chantilly-ben laktam, az Párizstól északra van, egy óra vonattal. Egy kastély, amit a zsidóktól a jezsuiták olcsón megkaptak, mert mentették őket. Nagyon jó könyvtárunk volt. Innen jártam be Párizsba. Mégis gyanús volt az új teológia. Az Institut Catholique-on legkedvesebb tanárom a domonkos Chenu¹⁷ volt, akinek Szent Tamásról tartott előadására jártam.

- *Neki ki is adták magyarul a Szent Tamásról írt könyvét. Doktoridat Szent Ambrus krisztológiájáról írtad. Miért választottad Szent Ambrust?*

- Egyházatyáról akartam írni, mégpedig azzal a szándékkal, hogy kutatom Teilhard de Chardin páli krisztológiájának patrisztikai gyökereit. Amikor megjelent a tézisémmek egy-egy fejezete, Chenunak is elküldtem, és volt egy kedves válasza, hogy emlékszik arra, milyen aktív voltam a szemináriumon. Ambrus nem volt eredeti, viszont nagyon érdekes, ezt aztán megmutattam, és tetszett Henri de Lubacnak¹⁸ meg másoknak is. Rávilágítottam, hogy nemcsak moralista volt, hanem fontos teológiai meglátásai voltak a szentháromságról, meg a teremtésről, amit átvett a görögöktől. Az említett Henri de Lubac atyával Párizsban ismerkedtem meg. Jó barátok lettünk.

- *A Sorbonne-on a filozófia fakultásra is jártál?*

- Nem, csak teológiára. Például O. Cullmann krisztológiakurzusát hallgattam, a protestáns teológus ott tartott előadást. Aztán ami a tézisémben vágott.

- *Nem gondolkodtál, hogy esetleg irodalomelméletet is hallgass?*

- P. Varga, a provinciálisom följánlotta nekem, mivel francia irodalmat tanultam, hogy a Sorbonne-on befejezzem. Én azt mondtam, hogy nem, teológiát akarok tanulni. Sokszor később visszajött az álmaimban, hogy az irodalmat kellett volna tovább tanulnom. Most öregkoromban meg azt gondolom, hogy lehet, hogy akkor meg elkallódtam volna, mert mégis a jezsuita környezet meg a teológia más volt.

- *Megírtad a doktori disszertációd.*

- A kritikai kiadását a bécsi kiadó végezte, de az egyik szakember a jezsuita Otto Valler volt, akihez elmentem Németországba, megvoltak neki a cetlik, kigyűjtve a kulcsszavakkal. Az nagyon sokat segített nekem, meg hát a kritikai kiadások is. Mindaz, ami a teremtő Krisztusra vonatkozik Szent Ambrusnál. Elkészültem az írással, 1966 december derekán megvédtem doktori disszertációm: „*A teremtő Krisztus Szent Ambrusnál*”. A zsűri tagjai P. Henry, P. Daniélou és az exegéta André Feuillet¹⁹ voltak. Bejött az Institut rektora, Mgr. Hauptmann is, aki elolvasta a tézisemet. Dicsérte témaválasztásomat, nagy élvezettel olvasta, és azt mondta, hogy ilyen témákat kell kidolgozni, a földi valóságok teológiája és így tovább. Az nagy dicséret volt, és akkor megadták a szót Daniélou-nak, lehet, hogy miatta kaptam Magna Cum Laudét, nem Summát. Utána pezsgőzünk, és a Daniélou akkor már tudta, hogy megyek a Vatikáni Rádióhoz. Akkor már eldőlt, hogy nem megyek tanítani Belgiumba, hanem a rádiónál folytatom, ideiglenesen. Amiből 25 év lett. Pezsgőzünk, azt mondja: „*Nehogy a kritikám miatt följelentsen engem a Vatikánban.*” Ő, aki haladó, „új teológus” volt Henri de Lubac mellett, aztán egyre inkább alkalmazkodott a Vatikán tanításához (például a *Humanae vitae* körlevél értelmezése), ki is érdemelte, hogy bíboros lett.

- *Sikeresen megvédted a disszertációd.*

- Megvédtem a tézisemet Szent Ambrus ünnepe körül.

- *Milyen nyelven jelent meg?*

- Franciául.

- *Tehát Rómában kiadták franciául.*

- Igen. Ott az Augusztiniánumban patrisztikus szövegeket adtak ki. De benne vannak az indexek. Például a Szent Ambrus és más egyházatyák műveire való hivatkozások, nevek, fontosabb témák, például a Szentháromságrol.

RÓMA, A VATIKÁNI RÁDIÓ MAGYAR ADÁSA ²⁰

- Rómába való átköltözésed után még visszatértél Belgiumba, a doktori védésed után?

- Igen, belga állampolgárságom ügyének intézése végett. 1957-től menekültútlevellem volt. Kértem az állampolgárságot a belgáktól, de ahhoz tíz év kellett. Nem telt le a tíz év, és én már Rómába kerültem, és az ottani belga vatikáni követséghez tartoztam mint pap. Most is oda tartozom, megvan a kártyám, kettős állampolgár vagyok.

- Megkaptad a belga állampolgárságot tíz év után.

- Igen. Csak azért nem kapok nyugdíjat, mert nem dolgoztam Belgiumban egy hónapot sem, a Vatikánban dolgoztam, onnan viszont nem adtak nyugdíjat 25 év után sem. Mikor hazajöttem, hoztam egy Ford Fiestát, annak a felét kifizette a rádió, többet semmit.

- Hogyan kerültél Feri bátyám a Vatikáni Rádióhoz?

- Még a tézisemet készítettem, amikor P. Orbán meghívására 1965 nyarán egy hónapot Rómában töltöttem. Helyettesítettem őt a Rádiónál, mert P. Szabó János tragikus halála után egyedül maradt. Tetszett az Örök Város, tetszett a munka. Így aztán Orbánnak nem volt nehéz meggyőznie, hogy Belgium helyett Rómában maradjak. Említettem, hogy P. Orbán P. Szabó rendtársunk, jó barátom tragikus halála után egyedül maradt. Szegény Szabó vakációja alatt Ausztriában a hegyekben lezuhant, és szörnyethalt. P. Orbán aztán elment Kanadába, előtte 21 évet töltött a rádiónál. Mindig azt mondtam, hogy én annyit nem fogok eltölteni...

Először azt kérték, hogy „ideiglenesen” vállaljam el a szerkesztést, de végül is 25 év lett ebből. A doktorátus után, 1966 karácsonya előtt érkeztem meg Rómába, az Írók Házába, ahol a rádiósok és a rendtörténészek laknak. 1967. január 1-jén kezdtem meg a rádiós munkát P. Orbán szárnyai alatt, és 1992 augusztusában mondtam búcsút az Örök Városnak.

- Feri bátyám, több visszaemlékezésedből hiányzik, viszont én nagyon fontosnak tartanám bemutatni, hogy 67-ben létrejött a külföldön dolgozó magyar jezsuiták Koordinációs Bizottsága a te részvételeddel. Mi volt ennek a célja?

- A hazafelé irányuló munkák megszervezése. Felmerült egy „koordinátor” kinevezésének a gondolata, aki összehangolná a Magyarországon

Küldetését P. Morel így összegezte:

- 1) Kiegészítő funkciót végezni a magyar egyház javára. A „magyar egyház” elsősorban a magyarországi egyház, ennek javát akarjuk szolgálni. Munkánk csak kiegészítő lehet, mivel az ottani fejlődés jórészt kívül esik hatókörünkön. Funkcióvá kell fejlesztenünk tevékenységünket: szerves részévé kell tenni a magyar egyház életének.
- 2) Az európai magyar jezsuitáknak egységes, speciálisan magyar programot. Azért beszéltünk elsősorban „európai” jezsuitákról, mivel itt voltak az otthonaikat segítő, a „hazamenő” kezdeményezések (Vatikáni Rádió, Magyar Papi Egység, amely 1969-ben Szolgálatá alakult át, Egyházszociológiai Intézet, a leuveni magyar kollégium, kapcsolat a turistákkal). Természetesen nem feleltük az amerikai plébániákat, az ottani cserkészetet, *A Szívet...* De akkor ezek elsősorban az emigrációt szolgálták. (Igaz, az anyagi alapokat jórészt az amerikaiak teremtették meg.)
- 3) Meg kell határozni a gyakorlati lépéseket: hogyan segítheti a külföldi magyar provincia a magyar egyházat?
- 4) Jogi síkon létező provinciából funkcionálisan létező provinciát kell fejleszteni.

felé irányuló munkákat, akciókat. Boros Laci, sokat emlegetett három l-jéről beszélek: információ: vagyis rendszeresen tájékozódni a magyar helyzetről; infiltráció: „lefölözve” a kintiek munkáit, szellemi támogatást nyújtani már mostantól kezdve a hazaiaknak; institutum: közös intézet valahol. Talán a határ közelében...

- *Megfogalmaztátok azt, hogy valójában a magyarországi egyházon, az elnyomás alatt élő keresztényeken kellene segíteni. Ezt nagyon fontosnak látom a későbbi életeredre vonatkozóan.*

- Igen. Mi először is nem azért mentünk külföldre, hogy lébecoljunk a dolce vitában, hanem hogy elvégezzük a tanulmányainkat, és többen

közülünk külföldi egyetemeken lettek tanárok. Boros László Svájcban volt híres, nagyon befolyásos jezsuita. Az első ötlet az volt, hogy gyűjt-sünk adatokat a magyarországi helyzetről, hogy a Nyugatot kellőképpen tájékoztassuk. Ezt csinálta aztán a Morel Gyula- és András Imre-féle intézet. Később Münchenbe, aztán Bécsbe került a Vallásszociológiai Intézet, ami nagyon idegesítette a kommunistákat.

Szóval lefölozzük a kinti munkánkat, és azt hazaküldjük. Ebből született meg a *Teológiai Kiskönyvtár*. Ugyanígy a Xavier Léon-Dufour-féle *Biblikus Teológiai Szótár* fordítása, újraszerkesztése és postázása más vallásos könyvekkel együtt. Például az én rádiós sorozataimat is kiadtuk könyvben. Mindezeket küldtük haza. A rádiós munka mellett egy évtizeden keresztül a könyvkiadásunk hazaküldésében nélkülözhetetlen volt idén elhunyt rendtársam, Nagy Ferenc SJ. És megjelent a *Szolgalat*, miként a Münchenben megjelenő *Mérlegnek* is főmunkatársa voltam 25 évig. A könyvkiadás és a rádiós munka összekapcsolódott, egyik segítette a másikat, amit a római szerkesztőségünkbe beérkezett hazai köszönőlevelek tömege tanúsította.

A Vatikáni Rádió adásai. Most is mondják az idősebb papok, hogy abból ismerték meg a vatikáni zsinat tanítását. Mert ugye vasfüggöny volt, de én a rádió adásain keresztül mindennap hazajöttem. Cserháti püspök jött le Valentiny Géza bécsi preláttal, aki segített nekünk, adott pénzt is. Bár a Cserháti azért hintás volt, mégis elintézte, hogy a *Teológiai Kiskönyvtárt* hat kötetben kiadják. Összesűritették, és *Teológiai Vázlatok* néven jelent meg.

- *A Vatikáni Rádió magyar tagozatának működése a te vezetéseddel intézménynek tűnik számomra. Szellemi értelemben. Azzal a misz-szióval, amit felvállalt. A Távlatokkal Magyarországon folytattad ezt a tevékenységet. Most a Pápa Rádiójának nevezett Vatikáni Rádió magyar szerkesztőségéről, adásáról szeretnék kérdezni, ahol 25 évet töltöttél el. A szerkesztőségéről, hogy mik voltak azok a csomópontok, hírek és események, amiket közvetítettél?*

- Nehéz ezt röviden elmondani azért is, mert a római rádiós munka és a könyvírás, kiadás, hazaküldés mellett számos más munkát is végeztem. Például fordításokat vatikáni hivataloknak, tolmácsolásokat a pápáknak, erről majd még beszélünk. És mint említettem, cikkek és re-

cenziók a *Szolgalatban* és a *Mérlegben*, meg a római *Katolikus Szemlében*, a kanadai *Szív* újságban, sőt egy idő után a Vigiliában és más hazai lapokban, előadások és lelkigyakorlatok Európa-szerte, sőt 1977 elején pár hónapig Kanadában is.

Ami a Vatikáni Rádiót illeti. A II. Vatikáni Zsinat után voltunk, és óriási erjedés indult el az egyházban. Ezeket mind átéltem, a krízist is és mindazt, ami örömet okozott. Technikailag sokat fejlődött az adó, főleg az eljövetelem után, mikor a Palazzo Pióba átkerültünk. A kezdet kezdetén egész primitív volt, URH-sávon regisztráltunk.

- Szóval egész kezdetleges körülmények voltak?

- Kezdetleges, de aztán lassan fejlődött. Sok mindent mi csináltunk, a beolvasást, a keverést, a zenét alá, meg mindent. Ma már teljesen készen kell fellőni az anyagot, és még a honlapra is föl kell tenni. A kezdet kezdetén mi megírtuk a szöveget, fél hétkor beolvastuk és kész. Leadtuk a szalagot, de utána még duplaannyi munka volt vele, azt is magunk csináltuk. Elsősorban a pápa megnyilatkozásai, a szentszéki hírek hangzottak el, ez volt mindenekelőtt. Főleg a zsinatnak a tanítását ismertettük. Voltak sorozataim. Általában a rádiós sorozatok és könyv alakban való megjelentetésük „támogatták” egymást.

Az *ember és világa* című könyvem a „*Gaudium et Spes*”, *Az egyház és a mai világ viszonya* című konstitúciónak kommentárját tartalmazza. Az ateizmusból indulok ki, belevittem Teilhard de Chardint, meg de Lubac-nak a keresztény humanizmusról, a világi valóságokról szóló tanításait. Ez olyan sikeres volt, hogy kétszer kiadtuk. Könyvakciónk nélkül bizonyára nem lett volna olyan sikere az adásainknak, a rádió pedig „reklámozta” a könyveket. Sorban megjelentek a saját könyveim, és azok is jöttek haza.

- A rádióra térjünk vissza! A Vatikán részéről ki felügyelte az adásokat?

- Mindig jezsuita volt az igazgató, kezdettől fogva. Kivéve most, hogy jezsuita pápa van. Ez azért paradoxon. Előbb P. Tucci, aki később bíboros lett, a *Civiltà Cattolica* című jezsuita folyóirat igazgatója volt. Amikor XXIII. János pápa meghirdette a zsinatot, behívta többször, és akkor kérte, hogy a folyóirat álljon a reformok mellé. Amikor Tucci II. Já-

nos Pál külföldi útjait kezdte szervezni, P. Borgomeo lett az igazgatónk, akivel egy időben doktoráltunk Párizsban.

„KATALIZÁTOR VOLTAM, SZELLEMI ÉRTELEMBEN, A KÜLFÖLDI ÉS A HAZAI ÉRTELMISÉG KÖZÖTT.”

- Nem tudtam megtagadni az irodalmi elkötelezettségemet, amikor Magyarországról Rómába ment egy író vagy költő, akkor te meginvitáltad a Vatikáni Rádió magyar adásába és bemutattad. A visszhangból és jelentésekből tudom, hogy az akkori Magyarországon lévő sötét légkörből, sötét időből kiszakadva, az íróknak, költőknek milyen megtiszteltetést és elismerést jelentett az, hogy beszélgethetek veled, Feri bátyám. Az itthoni magyarok pedig hallgathatták, mert másként nem jutottak nyilvánossághoz. A te missziód volt ez is, mert a rádióban azelőtt nem volt ilyen műsor.

- Elkezdtem felvenni a kapcsolatot az itthoniakkal. 1968-ban meghívtam Rónay Györgyöt²¹, hogy tartson négy előadást. Elvittem őt a „kocsmába” Szőnyi Zsuzsáékhoz, megírta a *Tündér Rómában* című jegyzetét. Említettem, hogy Rónayval én már 65-ben Párizsban megismerkedtem, eljött a Keresztény értelmiségiek hetére. Ugyanabban az évben jött Dienes Valéria²² is Párizsba. Ő Bergson tanítványa volt. Mihelics Vid népszerűsítette a fordításait, sokan olvasták.

A rádió, a Triznya-kocsmá, a Szőnyi Zsuzsáéknál lévő találkozások nagyon fontosak voltak. Pilinszkyvel csináltam három interjút, majd Weöres Sándorral. Őket is elvittem a kocsmába, meg Vas Istvánékat. Bejártam a Pápai Magyar Intézetbe, ott is tartottam előadásokat, de ott a rektorok, akik püspökök lettek, azok a besúgóim is voltak. Katalizátor voltam, szellemi értelemben, a külföldi és a hazai értelmiség között. Meg kell említenem a Békés Gellértet²³, aki a bencések főnöke volt, rendszeresen járt Zsuzsáékhoz. A *Katolikus Szemle* szerkesztősége is Triznyáéknál volt. Békés szerkesztette, Zsuzsa is segített neki. Szerkesztőségi megbeszélést is tartottunk, én írtam a vatikáni híreket, de Teilhard de Chardinról, irodalmárokról is írtam a *Szemlé*be. Talán jobban tájékozott voltam a többieknél. Gellért egy kicsit álmodozó volt, egy kicsit költői,

Szabó
Ferenc SJ
Szőnyi
Zsuzsával
és a vendé-
gekkel a
Triznya-
kocsmában.

256

de nagy érdeme, hogy Dalos Patrikkal lefordították az Újszövetséget. Én most is azt használom.

A TRIZNYA-KOCSMA ²⁴

- Rómába érkezésed után egy évig nem kerested föl Szőnyi Zsuzsáékát²⁵, akkor még nem tudtál róluk?

- Tudtam róluk, már amikor megjelent Párizsban a könyvem, *Az ember és világa* második kiadása. Szőnyi Zsuzsa könyvakciókkal is foglalkozott, vitték a „bomlasztó irodalmat” haza, és az én könyveimből is rendelt. Amikor Rómába megérkeztem, már hallottam róla. Tehát tulajdonképpen ősszel, valamikor októberben kerültem hozzájuk, 1967-ben. Ipacs Katit is ott ismertem meg, ő lett az állandó főmunkatársnőm.

- *A magyar értelmiség színe-javával kerültél kapcsolatba Szőnyi Zsuzsánál, Triznya Mátyásnál²⁶ ahol összejöttek a római magyarok. A Triznya-kocsma milyen gyakorisággal működött?*

- Hetente jöttünk össze. Kezdetben szombaton, később vasárnap. Nem kocsma volt, a bolognai professzor, Várady Imre nevezte el így. A története dióhéjban: Huszárik Zoli elmesélte az életét mikor ott volt, asztalhoz ültünk, Matyi kínálta a bort, erre mondta: „*az én gyomromban az is fröccsé változik*”. Akkor született a kocsma elnevezés.

- *Beszéljünk ottani találkozásaidról, mint például Kerényi Károly²⁷ ókortudóssal. A Hamvas Intézet egyik könyvsorozatát a Kerényi Károly és Hamvas Béla által alapított Sziget folyóiratról neveztük el. Ő az emigrációja után elég sokat tartózkodott Rómában is, és találkozottál vele. Ha felelevenítenéd ezt az egy-két alkalmat, amikor találkozottál vele, az egyik legnagyobb ókortudósunkkal.*

- Kerényi Károly és felesége ismerték Triznyáékat. Megjelentek párszor a kocsmában, és még mielőtt jött a közönség, a vacsora előtt tudunk beszélgetni. Triznya Mátyás²⁸ sokat olvasott, foglalkoztatták a görögök is. Kerényivel a görögségről beszélni nem volt olyan egyszerű. Kérdeztük, hogyan születik a költészet vagy a mítoszok, beszélgettünk a mitológiáról. Kerényi használta az arréton [kimondhatatlan] ógörög szót. Amikor ki akarjuk mondani a kimondhatatlant, akkor szimbólumokat, jelképeket teremtünk. A mítoszoknak is van jelentése, amit nem tudunk kifejezni szavakkal. Hasonlóan a költőkhöz, akik kimondják a kimondhatatlant. Erről beszélgettünk Kerényivel is, hogy kimondjuk, amit a dolgok nem tudnak kifejezni, mi nevet adunk és helyettük kimondjuk, vagyis értelmessé tesszük a dolgokat, a mindenséget, szimbólumokat alkotunk. Engem szóhoz hagyott jutni Kerényi, egy verssort idéztem neki: „*az éjjel hazafelé mentem, éreztem, bársony nesz inog, a szelőlőzködő, lágy melegben tapsikolnak a jázminok*”. „*Jaj, de szép ez!*” – mondta. József Attila írta, akkor elnémult, de később megtudtam, hogy volt Pilinszkyvel egy nagy vitája, leszólta József Attilát, mert nem is ismerte. Ő Berzsenyit szerette, meg Németh Lászlót. De így van, mikor valaki nem is ismer valamit, és mégis ítéletet mond.

- *Találkozottál Feri bátyám más alkalommal is Kerényivel?*

- Az év elején jött el, mert rendszeresen volt Rómában egy nemzetközi konferencia a görögségről. Beszámolt utána róla. Beszéltünk Tho-

mas Mann-nal való kapcsolatáról, nekem úgy tűnt, nem volt ez olyan meleg barátság, a levelezésük megjelent Magyarországon is. Kerényi a kocsmában mesélte el, hogy együtt járt az egyetemre Heidelbergben Lukács Györggyel. Lukács lóháton járt oda, a csicskásának otthagytta a lovat. Lukácsnak volt egy korszaka, amikor még a Rajna-vidéki misztikusokkal is foglalkozott, Dosztojevszkijről volt egy szép tanulmánya, Madách Ember tragédiájáról is írt.

- *A kommunista fordulat után Kerényi Lukács Györgynek „köszönhettem”, hogy nem kapott katedrát itthon.*

- Találkoztam Kerényiékkel egy általam szervezett konferencián, az Albanói-tó mellett a jezsuita központban. Megérkezett Kerényi meg a felesége, fogadtam őket. Az egyik első előadást tartotta Kerényi, többek között a halálról is szó volt benne. Mielőtt megkezdhetette volna az előadást, egy autóbaleset történt a bevezető útnál, szerencsére csak könynyebben sérültek meg. Kerényi így késve kezdett. Kellemetlen volt, hogy utána a hozzászóló egyetemistákat lebarmolta, borzasztó stílusban. Volt benne gőg és beképzeltség.

- *Ha megengeded, Feri bátyám én is tudok egy-két példát erről a személyiségvonásáról. Nagy vitája volt Szentkuthy Miklóssal, aki kritikát mondott róla a Mítosz mítosza című írásában. Holott korábban jóban voltak egymással, a kritikája után, amikor egymással találkoztak a Múzeum körúton, akkor Kerényi átment a másik oldalra, és még véletlenül sem köszönt neki. Aztán utána rendeződött a kapcsolatuk. A másik ilyen eset Kerényi habitusáról Hamvas Bélával, felesége, Kemény Katalin mesélte, hogy olyan volt Kerényi, mintha ezt a kis szobát, ahol éppen volt, két lépéssel lépné át, ami azt jelenti, hogy volt benne egy hatalmas nagy hírnévvágy. Magyarországon viszont nem lehetett kiejteni a nevét ötven éven keresztül. De eszembe jut más: Rómában kalauzoltad Weöres Sándort, akit én a XX. század egyik legnagyobb költőjének tartok, remélem, hogy nem egyedül vagytok ezzel. Hogy emlékszel vissza erre?*

- Weöres Sándort nagyon szerettem. Párizsban a Magyar Műhelyesek adták ki a *Tűzkút* című könyvét, itthon nem jelenhetett meg, és nagy élvezettel olvastuk. Én akkor még Párizsban voltam. 1970-ben megtudtam, hogy kint vannak Rómában, és bementem a római Magyar Akadémiára, ahol akkor laktak Károlyi Amyval. Az igazgató kegyesen

megengedte, hogy készítsek vele interjút, de jelen volt, amíg kérdeztem őt. A felvétel végén Amy a frissen írt versét beolvasta. Leközöltem a szöveget. Másnap Weöres Sándort meghívtam egy vacsorára, a Cancelleriával szemben, az első emeleten volt egy vendéglő. Vacsoráztunk, sok mindenről beszéltünk, keleti misztikáról például, *Upanisádok*, *Bhagavad-gíta*. A Biblia is szóba került, Weöres azt mondta: *„Valóban a katolicizmust – az egyetemesség értelmében – mindig sajátomnak éreztem. A katolicizmusból mindig igyekeztem sokat meríteni. Hogy ez mennyiben sikerült, az megint más kérdés.”*

Mondtam neki, most már menjünk haza, mert Amy aggódik majd. *„Az nem számít, igyunk meg még egyet!”* Rendeltem még egy fél litert a könnyű olasz fehérborból. Támogattam a lépcsőn lefelé, kiléptünk az ajtón a térre, *„érdekes, otthon nem szoktam ilyen hamar becsiccsenteni”*, mondta. Ilyen is tudott lenni Weöres Sanyi.

- *Pilinszky Jánossal hogyan történt a személyes találkozásod?*

- Pilinszky költészetéről röviden már írtam a *Mai írók és gondolkodók* című könyvemben, amely 1965-ben jelent meg. 1968-ban ott volt Rómában, a bencéseknel lakott. Meghívtam, és három előadást olvasott be a Vatikáni Rádió magyar műsorába. Az első Juhász Ferencről, Rónay Györgyről, Weöres Sándorról, szóval három költőről szólt. A második a szakrális színházról, a harmadik Simone Weilről. Ő mondta, Simone Weil nyomán, hogy *„a Tér és az idő keresztjére vagyunk fölfeszítve”* – nagyon szép rész volt, amit én fordítottam le, ő olvasta be. Nekem mesélt az életéről is. A rádióban néhány versét hangszalagra is olvasta, amelyet később felhasználtam.

- *Vas István a feleségével, Szántó Piroskával együtt volt kint a kocsmában. Őrájuk hogyan emlékszel? Mit őriztél meg magadban?*

- Ők tiszteltek engem. Piroskának volt egy kiállítása Rómában, amiről írtam. Piroska ezt sosem felejtette el. Megismertedtem velük a kocsmában, de megmaradt a kapcsolatunk később is, elküldtem Vas Istvának a könyveimet. Mondta nekem, hogy *„látom, te is verseket írsz, de csak most értem, milyen jó költő vagy”*.

- *Vas Istvánék többször is jártak kint Rómában ebben az időben?*

- Nem, csak egyszer. Mikor először hazajöttem, találkoztam velük.

- *Mikor és milyen alkalomra jöttél akkor haza Magyarországra?*

- Akkor már belga állampolgár voltam. 1981. augusztus 10-11-én Pesten tartották az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust. Ekkor vettek fel Klaniczayék a társaság tagjai közé.

Vas Istvánékra visszatérve, amikor Hubay Miklós²⁹ megtudta, hogy itthon vagyok, felkeresett, és kivitt Szentendrére Vasék villájába. Beszélgettünk a kertben, nagyon kedvesek voltak hozzám.

BESÚGÓK A KOCSMAVENDÉGEK KÖZÖTT

- *A Triznya-kocsmáról rendszeresen jelentettek, ezt ma már jól tudjuk. A levéltárban meg is találtam azokat az aktákat, amik rólad szólnak. Beszéltek-e erről Szőnyi Zsuzsával, hogy őt hogyan érintette a dolog?*

- Őt sehogy se. Nem izgatta. Amit én megtudtam, azt leadtam a Jezsuita Levéltárba. Megnéztük Zsuzsával, és rájöttünk, hogy már el is felejtettük, hogy kik voltak a besúgóink. Végül összefoglaltam a jelentéseket és a besúgók jellemzését megírtam.

- *Ezt szívesen leközzölnék.*

„Ez a rövid jegyzet szintén a »Kocsma« történetéhez tartozik. Voltak ugyanis olyan látogatók, akik a Zsuzsáéknál megfordult vendégekről és erről a »viperafészekről« - ahogyan az egyik állami vezető jellemezte az összejöveteleket - jelentéseket küldtek a kommunista hatóságoknak. Ennek következményei lettek: főleg a magyarországi látogatóknak vagy ösztöndíjasoknak jelentett rossz pontot, megbélyegzést, vagy akár az útlevel megvonását az a tény, hogy a »reakciós« emigráns társaság körében megfordultak.

N. Karola = „Nárcisz” jelentései a Kocsmáról

Az utóbbi években egyre szaporodott a kutatás az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Történészbarátaim révén hozzájutottam saját beszerzési dossziémhoz: »**Tengler Georg**« lett volna a fedőnevem.

1964-től 1977-ig figyeltek, jelentettek rólam. De a K-2630/77-es dosszién kívül még sok anyag (részben ismétlés) került hozzám más részlegektől is.³⁰

Itt csupán a Triznya-kocsmá összejöveteleiről bőven jelentgető (főleg 1972-ben) »Nárciszt« említem. Rengeteg anyag van nálam a jelentéseiből. Mint ösztöndíjas megkért, hogy legyek lelki vezetője. Kezdeti beszélgetéseinkről hetente jelentett. Az instrukciók szerint kérdezgetett rádiós munkámról, az emigránsokkal való kapcsolataimról. Azután elvittem a Kocsmába, amelynek rendszeres látogatója lett más ösztöndíjasokkal. Lelkesen részt vett az éjjeli nótázásokban. Zsuzsával a jelentéseit nézve olyan látogatók nevét is láttuk, akiket már rég elfelejtettünk.

Ismerem szegény Karola egész történetét, szerencsétlen házasságát H. Zsolttal. Nem vetek rá követ, nem is kívánom itt részletezni tragikus sorsát. Az ő esetében is, miként az egész ügynökhistóriában, elsősorban az elnyomó kommunista hatalom embertelen rendszerét kell kárhoztatnunk.

Az Állambiztonság fontos informátora lett még »Braun Franz«, Wöllner Frigyes volt ciszter pap, aki megnősült, és Rómából »Bojtár István« néven a Szabad Európa Rádió vatikáni tudósítója volt.

W. Fricivel jó barátságban voltam. Ismertem már mint ciszter szerzetest, követtem krízisét, kilépését; akkor is tartottam vele a kapcsolatot, amikor megnősült, és római magyar papokkal nem érintkezett. Később – mikor már közismert lett kilépése a rendből és házassága – eljárt a Triznya-kocsmába.

2011-ben kaptam az Állambiztonság Történeti Levéltárából olyan rólam szóló jelentéseket, amelyek »Braun Franztól« származnak. E dokumentumok szerint Frici 1968-ban már biztosan ügynök volt. Csak most döbbsentem rá, hogy barátom milyen buzgó besúgóm volt.

Zakar Polikárp rendfőnöknek végül sikerült elintéznie a szentszéki felmentést, nálam volt a dokumentum. Próbáltam rendezni ügyét, mikor már kevésbé volt agresszív hit- és egyházellenes. Valójában német protestáns felesége nem akarta ezt a rendezést. Így halt meg. (Ezzel helyesbítem, pontosítom a Magyar Katolikus Lexikon róla szóló cikkét.) Egy taxiban lett rosszul 1992. május 7-én, amikor orvoshoz vitte egyik lányát. A Via dei Penitenzieri 20. alatti házunkkal szemben van a Szentlélek Kórház. Mikor megtudtam, hogy idehozták és itt halt meg, átszaladtam. Mielőtt koporsóját lezárták volna, láttam holttestét, megáldottam.”

VI. Pál
pápa és
Kádár János
mellett
Szabó
Ferenc SJ,
a pápa
tolmácsa.

TOLMÁCSOLÁS VATIKÁNBAN A PÁPÁKNAK

– *Kádár János kilátogatott a Vatikánba. Feri bátyám, te voltál a tolmácsa a pápának. Hogyan történt a felkérésed?*

– Már előzőleg ott járt Lázár György, a Minisztertanács elnöke és Péter János külügyminiszter, akkor is én voltam a tolmács. Ismertek az államtitkárságon, tudták, hogy a Vatikáni Rádió magyar szekciójánál van valaki, akit hívhatnak. Hívtak is mindig, amikor jöttek a magyar politikai vezetők, hogy tolmácsoljak a pápának. 1977. június 9-én volt Kádár János látogatása, VI. Pál pápa tolmácsa voltam. Casarolival³¹, aki akkor még csak monsignore volt, kapcsolatban álltam. Ő kérte, hogy menjek, vegyem föl a reverendát, mert tolmácsolnom kell. Korán reggel indultam, és láttam, a falra mésszel föl volt festve: „Kádár a gyilkos”.

VI. Pál ajtaja előtt Casaroli már várt, föl-alá járkált. Azt mondja nekem: „nem tudom, jól tettük-e, hogy fogadtuk Kádárt, de ő kérte a találkozót, majd a történelem ítélni fog fölöttünk”. Együtt bementünk VI. Pálhoz, ott volt már a titkára. Bejött Kádár a delegáció élén, neki megvolt a saját tolmácsa, az ajtóban odamentünk eléje, és kezét fogtak. Leültünk. A pápával szemben Kádár, a pápa jobbján Casaroli, balján én, velem szemben Nagy János a külügyminiszter-helyettes. Egy-két udvarias szó után a pápa átadta Casarolinak a beszélgetés irányítását. Nekem megvan még valahol az a jegyzetem. Folyamatosan jegyzeteltem, mindazt, ami elhangzott, de franciául írtam, mert az jobban ment, ezt adtam át Casarolinak. Elsősorban Kádár beszélt, de amikor a pápa azt mondta, hogy az egyháztól nem kell félni, akkor velem szemben Nagy János megszólalt: „Nem félünk!”, csak úgy, a bajsza alatt.

- Milyen érzések keringtek közben benned? Utólag hogyan értékelted ezt a találkozót? Sokakat megosztott.

- Sokakat megosztott, valóban. A később hozzáférhetővé váló iratokból, nyilatkozatokból és visszaemlékezésekből állítottam össze a Vatikán keleti politikájáról szóló könyvemem,³² amelyben részletesen írtam a találkozó megítéléséről is pro és kontra.

- A találkozó után volt a fogadás.

- Az nem fogadás volt, hanem bejött Kádár kísérete. Ott álltam VI. Pál mellett, reverendában, megkaptam a beszédet, előző este lefordítottam és szakaszról szakaszra olvastam. Utána jött az ajándékok kicserélése. Egy Kovács Margit-kerámiát hoztak. Casarolival beszélgetek, már oszlott a társaság, akkor valaki hátulról a vállamra teszi a kezét, Kádár volt. Megköszönte a tolmácsolást. Ennyire figyelmes volt.

- Tudta, hogy ki vagy?

- Tudta, bizonyosan jól informáltak. Mielőtt elment, szólt hozzám, kezét fogott velem.

- A beszélgetésünk elején már szó volt II. János Pál pápáról az 1956-os forradalommal kapcsolatban. Rómában aztán több alkalommal is találkoztál vele.

- II. János Pál 1978. október 22-ei székfoglalójára emlékszem, az ünnepi mise alatt mondott híres homíliájára: „Ne féljete!... Nyissátok ki, tárjátok szélesre a kapukat Krisztusnak!...” Az első személyes találkozásra

Kádár János,
Casaroli,
VI. Pál pápa
és Szabó
Ferenc SJ.

néhány nappal ezt követően került sor, amikor a pápa fogadta az újságírókat. Fontosabb volt azonban az 1981. februári találkozónk, amikor a Vatikáni Rádió 50. évfordulójára emlékeztünk. A szentatya végigjárta a nyelvi tagozatokat, bejött a magyar szekcióhoz is, mindenkivel kezet fogott. Február 12-én együtt miséztünk a pápával a Vatikáni Rádió 50. évfordulója alkalmából a Sixtusz-kápolnában. Beszédében az evangelizálás elsősorú feladatát jelölte ki továbbra is a „Pápa rádiójának”.

- *Feri bátyám, ha jól tudom, II. János Pál pápának is több alkalommal voltál a tolmácsa.*

- Valóban, a magyar vezetők látogatásai alkalmával, mint például Horn Gyula vagy Pozsgay Imre. A pápa olasz szavait, beszédeit kellett magyarra fordítanom. Fontosabb alkalmakkor a beszélgetésekről francia összefoglalókat is készítettem.

- *Közelebbi munkakapcsolatra, ha jól tudom, a szentatya magyarországi látogatását megelőzően került sor.*

- A találkozásaink akkor lettek gyakoribbak, amikor 1991-ben készült apostoli útjára. Hetekkel előtte már a szerdai általános kihallgatás előtt a magyar zarándokok köszöntéséhez készítettem rövid szövegeket, melyeknek a kiejtését a pápa dolgozószobájában gyakoroltuk. Az 1991-es és az 1996-os látogatások előtt már Castel Gandolfóban is találkoztunk. Háromszor jött értem az autó, és vitt ki a rezidenciára. Magyarországról, a magyar történelemről sok információt adtam a pápának. Jól ismerte a történelmet. Egy alkalommal abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy együtt ebédelhettem II. János Pállal. Erre 1991-ben került sor. Ebéd közben is a magyar-lengyel kapcsolatokról beszéltünk, tőlem hallotta először, amit korábban már idéztem a forradalom lengyel összefüggéseiről. Amikor 1991. augusztus 20-án Budapesten a magyar püspökökkel találkozott, éppen azt mondta el.

A Vatikáni Rádió volt francia munkatársával előző évben összeállítottuk a *Missi* című képes folyóirat Magyarországról szóló különszámát. Odaadtam neki ezt, és a magyar költészet francia antológiájának a bevezetőjét is, Cs. Szabó László írását.

1996-ban második útja előtt is kérték a segítségemet, addigra meggyőztem a szentatya környezetét, hogy csak rövidebb magyar beszédrészeket olvasson fel. Amikor a pápával személyesen találkoztam, mindig megragadott közvetlensége, baráti kedvessége. Néha viccelődött is. Amikor már jól ismertük egymást, egyszer például úgy jött be a szobába, hogy az ajtóban pukedlizett rám mosolyogva. Munkatársaim többször is megjegyezték: *„Nocsak, valahányszor a szentatyával találkozol, mindig lelkesedsz érte.”* Utólag, úgy látom ma is, hogy Krakko bíboros érseke, miután a pápai székbe került, valóban katolikus lett: egyetemes, planetáris távlatokban gondolkodott és kormányozott, még ha - érthetően - Európa jövője állt is érdeklődése homlokterében.

- *A későbbiekben személyesen már nem találkoztál II. János Pál pápával?*

- Utolsó éveit Magyarországról figyeltem. Csodáltam a nagy türelmét, ahogyan a szenvedést és a betegségét viselte. 2014-ben is ott voltam Rómában, amikor őt és XXIII. János pápát is április 24-én ünnepélyesen szentté avatták.

JEGYZETEK

- 1** Dr. Szabó Ferenc SJ (1931): jezsuita szerzetes, teológus, költő, rádió- és folyóirat-szerkesztő, műfordító.
- 2** Szabó Ferenc SJ: „Örömben életem, köszönöm!” - *Egy jezsuita hivatás története*, Jezsuita Kiadó, Budapest, 2016.
- 3** Pálos Antal SJ (1914–2005) jezsuita szerzetes, tartományfőnök. 1933-ban lépett a rendbe, 1943-ban Szegeden pappá szentelték. 1949-ben társaival együtt az ÁVH Mezőkövesdre hurcolta. 1951-től tartományfőnök, hamarosan illegalitásba kényszerült, 1954-ben letartóztatták. 1955-ben Jónás Béla tanácsa „folytatólagosan elkövetett hűtlenségért” 17 év börtönre ítélte. A Gyűjtőfogházban, a csolnoki szénbányában, Pécsen, magánzárkában, szabadulásáig Vácott (gombüzemi munkásként) fogva tartották. 1957-ben újra letartóztatták, a Gyűjtőfogházba került, 1958-tól Márianosztrán, 1962 őszétől a Gyűjtőfogházban fogoly, 1963-ban engedték szabadon 5 év próbaidőre. Lásd még: Szabó Ferenc SJ – Lázár Kovács Ákos (szerk.): *Pálos Antal emlékezete*, Szent István Társulat, Budapest, 2009.
- 4** Kaszap István (1916–1935) jezsuita novícius. Betegségei alatt a türelem és a felebaráti szeretet erényét hősiek fokon gyakorolta. Boldoggá avatási eljárását a székesfehérvári egyházmegye 1941-ben megindította, de a háború közbeszólt. A pert az egyházmegye nemrég újra megindította. Idézett mű: Endrődy László: *Életet Krisztusért*. „Kaszap István lapja” Kiadása, Budapest, 1936.
- 5** Mindszenty József (1892–1975) Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros, esztergomi érsek. Mint zalaegerszegi apátplébános egy negyedszázadon át a város és egész Zala megye lelkipásztorlását, egyházi intézményeit felvirágoztatta.
- 6** Csávossy Elemér SJ (1883–1972) tanár, író, jezsuita tartományfőnök. Rése volt a kínai misszió fölvirágoztatásában, Szegeden a retorika tanára, Kalocsán tanár, rektor, gimnáziumi igazgató, Budán a Manréza vezetője. 1937–38: megalapította a szemlélődő és tevékeny életformát egyesítő Unum Testvérek társulatát. 1949 őszétől ismét a rendtartomány főnöke. 1951-ben letartóztatták, összeesküvés vádjával 7,5 évre ítélték. 1956-ban Vácról szabadult. A budapesti tartózkodástól eltiltották, 1961 tavaszától a pannonhalmi szociális otthonban élt. Sokat tett Bogner Mária Margit boldoggá avatásáért. Elindította Kaszap István, Batthyány-Strattmann László és Apor Vilmos boldoggá avatását. Az egyik legtermékenyebb újkori magyar jezsuita író.
- 7** Czapi Gyula (1887–1956) érsek. Az 1950/34. tvr. kiadása után szorgalmazta 5-6 ezer nővér és 100-150 szerzetes szociális otthoni elhelyezését. Kezdeményezte 7 személyes papi otthon létrehozását; igyekezett a szerzetes papokat egyházmegyei szolgálatba állítani. Részt vett az állam és egyház viszonyát rendezni kívánó tárgyalásokon és a nemzetközi békemozgalomban. 1951–56: az MKPK (Magyar Katolikus Püspöki Kar) elnöke, 1945–56: az AC elnöke; a személyi kultusz éveiben az adottságokhoz alkalmazkodva vezette a magyar katolikus egyház ügyeit.
- 8** Brenner János (1931–1957) pap, vértanú. 1957. 12. 15-én éjjel máig sem tisztázott körülmények között sürgős betegellátás ürügyén kicsalták plébániai lakásából. Kísérőjével Zsida felé tartva a két falu között megtámadták, és 32 késszúrással megölték. 2018. május 1-én Szombathelyen megtörtént a boldoggá avatása, több mint tizenötezer hívő

- jelenlétében, Angelo Amato olvasta fel Ferenc pápa hivatalos levelét.
- 9** Szent II. János Pál pápa, született: Karol József Wojtyła (1920–2005): 1978-tól haláláig a katolikus egyház feje.
- 10** Varga Andor SJ (1917–1994.): egyetemi tanár. 1935-ben lépett a Jézus Társaságba. Rómában a Gregorianán filozófiából doktorált. 1951-től Torontóban (Kanada) a Regis College etika, 1955-től a New York-i Fortham Egyetem filozófiatánára. Közben 6 évig Rómában a generális mellett volt.
- 11** Dr. Szabó Ferenc SJ művei időrendben: <http://tavlatok.hu/net/bibliografia.htm>.
- 12** Szilvási Lajos (1932–1996) író, újságíró.
- 13** Teilhard de Chardin SJ (1881–1955): francia jezsuita teológus, filozófus, paleontológus. Főbb művei: *Világmindenségem* (1924), *Benne élünk - Az isteni millió* (1926), *Az emberi jelenség* (1947).
- 14** Rezek Román Sándor OSB (1916–1986): szerzetes pap. 1934-ben belépett a rendbe. A teológiát Pannonhalmán végezte, 1940-ben pappá szentelték, a Pázmány Péter Tudományegyetemen magyar-francia szakos tanári oklevelet szerzett, 1941-ben doktorált. Teilhard de Chardin kutatója, befejezte az életmű teljes magyar fordítását (28 kötet; 40 kötet magyar és francia magyarázat).
- 15** Karl Rahner SJ (1904–1984): német jezsuita szerzetes, a XX. század kiemelkedő teológusa.
- 16** Joseph Maréchal SJ (1878–1944): belga jezsuita teológus, filozófus, biológus és pszichológus. Hivatkozott műve: *A metafizika kiindulópontja*.
- 17** M. D. Chenu: *Aquinói Szent Tamás és a teológia*, Szent István Társulat, Budapest, 1999.
- 18** Henri de Lubac SJ (1896–1991): francia jezsuita pap, a XX. század egyik legmeghatározóbb teológusa. Lásd Szabó Ferenc SJ: *„Krisztus fénye”*. Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe. JTMR, Budapest, 2014.
- 19** André Feuillet, *Le Christ sagesse de Dieu d'après les Épîtres pauliniennes*, Paris, 1966.
- 20** A Vatikáni Rádió, a Szentszék rádióállomása 1931. február 12-én indult. A megnyitóműsort az állomás megteremtőinek egyike, Guglielmo Marconi (1874–1937) olasz fizikus vezette be, utána XI. Pius pápa (1922–1939) beszélt. Először történt, hogy a katolikus egyház feje rádión szólalt meg. 1948-tól 19, később 34 nyelven szólt, és 170 országban fogták az adását. Magyarul kezdetben heti 3 alkalommal, 1950-től mindennap este jelentkezett. 1949–1956 között a béketábor országaiban más nyugati rádiókhoz hasonlóan a Vatikáni Rádiót is zavarták. Az első magyar rádiós Gallus Tibor SJ volt. 1972–1992 között Szabó Ferenc SJ vezette, aki már 1967-től a magyar műsor munkatársa volt; több új műsor-számot honosított meg az adásokban. (Bővebben: Szabó Ferenc: *„A Vatikáni Rádió történetéhez: 50 éves a rádió magyar tagozata.”* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1999, 11/12. sz.)
- 21** Rónay György (eredeti neve: *Morócz György*) (1913–1978) költő, író, műfordító, a Vigilia felelős szerkesztője.
- 22** Dienes Valéria (született *Geiger Valéria*) (1879–1978) író, táncpedagógus, filozófus, műfordító.
- 23** Békés Gellért O. S. B. (eredeti neve: *Bruzer József*) (1915–1999) bencés szerzetes, Széchenyi-díjas teológus, költő, irodalmár. 1946 és 1992 között a római Szent Anzelm és a Szent Gergely Egyetemen professzora.
- 24** Szőnyi Zsuzsa: *A Triznya-kocsmá*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2006, *Római terrorsz (Emigráció innen és túl)*.
- 25** Szőnyi Zsuzsa (1924–2014), Szőnyi István festőművész lánya, a Vatikáni Rádió magyar munkatársa, több önéletrajzi munkája is megjelent. Férjével, Triznya Mátyás festőművésszel öt évtizeden át tartotta fenn Rómában a Triznya-kocsmá néven ismert irodalmi szalon. 1999-ben Ciampi olasz államelnök a Köztársasági Érdemrend parancsnoki fokozatának aranykeresztjét adományozta Szőnyi Zsuzsának az olasz-magyar kultúrkapcsolatok ápolásában szerzett érdemeiért.
- 26** Részletes élménybeszámoló olvasható Szabó Ferenc SJ: *Találkozások*

- című könyvében. Szent István Társulat, 2016.
- 27** Kerényi Károly (1897–1973) ókortudós, klasszika-filológus, vallástörténész, egyetemi tanár.
- 28** Triznya Mátyás (1922–1991) festő, díszletfestő, látványtervező, operatőr.
- 29** Hubay Miklós (1918–2011) drámaíró, műfordító, hosszan tartó hazai állástalanság után pályafutása 1974–1988 között Firenzéhez kötődik, ahol a magyar irodalmat rendkívül népszerűvé tette az egyetemen.
- 30** Besúgóiról Szabó Ferenc atya – a birtokában levő dokumentáció alapján – bővebben írt az *Élő évgűrűk* első kötetében. „Sokat jelentett rólam már
- Párizsban Bene Ede (»Sümege«), volt tanárom az Idegen Nyelvek Főiskoláján; Rómában a Pápai Magyar Intézet első négy rektora (később püspökök) és egyes ösztöndíjasai, továbbá Wöllner Frigyes, volt ciszter pap, aki meg nősült, és Rómából »Bojtár« álnéven a Szabad Európa Rádió tudósítója lett.”*
- 31** Agostino Casaroli (1914–1998) érsek, bíboros államtitkár (1979-től), a Szentszék és a kommunista országok közötti párbeszéd és a diplomáciai kapcsolatok főszereplője 1963–1989 között.
- 32** Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán kelet politikája közelről. Az ostpolitik színe és visszája*, Jezsuita kiadó, Budapest, 2015.

„A valóság még nem az igazság.
A valóság csak részlet.”

(Márai Sándor)

VERES ILDIKÓ

Életvilág és bölcsélet

– kapcsolódási pontok Brandenstein
Béla és Hamvas Béla eszmevilágában

269

Talán meglepő, hogy Márai Sándor mondatát idézem egy olyan tanulmány előtt, amelyik nem róla szól, de mégsem az, ha ezután kérdések következnek, különösen akkor, ha nemzedékének sorseseeményeit s a kirajzolódó szellemi korszakot gondoljuk át. A kor e három kiváló személyisége egy nemzedékhez tartozott, szellemi életviláguk sok közös vonást mutat fel, s a fizikai, térbeli és időbeli együtt létezés, a közösen átélt események tudatosan vagy sem, de többnyire rögzültek a szellemi objektivációikban, s mint ilyenek, kordokumentumokként is üzenetet hordoznak a ma embere számára. Nem tűnik egyértelműnek, hogy Brandenstein Béla és Hamvas Béla milyen kapcsolatban állt Máraival a korabeli szellemi és fizikai életvilágban. Vajon gyakorta találkozhattak-e az életszálak, a sorseseemények 1945 előtt? Vajon mik azok a tudatosan vagy tudattalanul elfedett titkok, amelyek a történelmi és életrajzi narratívákban nem jelennek meg? S ezt felvetve kérdés lehet az is például, miért nem vett részt Márai az Athenaeum vitaülésein? Minden bizonnyal ismerték egymást, de Bran-

denstein valamilyen oknál fogva nem akarta meghívni? Vagy Márait nem vonzották e disputák? Kérdések sokasága vár még válaszra, de itt és most nem az a feladatunk, hogy válaszalternatívákat keressünk, ez egy másik történet, egy másik tanulmány témája. Az ok, amiért idéztem a fenti mondatot az az, hogy valójában összesűrítve, néhány szóval fogalmazza meg Márai azt az elgondolást, amely az alábbiakban értelmezendő valóságfogalommal kapcsolatban jelen tanulmány szerzőjének álláspontját is kifejezi. Vagyis: „*A valóság még nem az igazság. A valóság csak részlet.*”

Ha a hazai filozófia történetében barangolunk, s határozott utakat keresünk, akkor nem haszontalan a párhuzamos sorsok, sorseseemények, s az ebbe ágyazódó, illetve az ebből kinövő bölcseleti opuszok összevetése. Az alábbiakban két olyan filozófus életének sorsdöntő eseményeire pillantunk rá, amelyek meghatározták gondolkodói pályájukat, akik ebből következően is alapvetően különböző habitusúak. E rövid írásban csupán jelezni lehet néhány életrajzi adatot, amelyek alkalmasak arra, hogy megmutassák a különböző háttérrel és életvilágbeli helyzetekkel, a korabeli történelmi események döntő hatásait, s azt, hogy az eltérő filozófiai koncepciók, a több vonatkozásban eltérő elméleti-szellemi gyökerek ellenére hogyan találhatunk közös kapcsolódási pontokat.

A bölcseletük közötti különbség nem elsősorban a katolikus és protestáns világnézeti háttér miatt alakul ki, hanem a filozófia feladatának definiálásában, a módszerekben, az írói stílusban. Brandenstein Béla központi szerepet játszik a második világháború előtt a hazai filozófiai közéletben, s úgy tűnik, az a szándéka, hogy a bölcselete a philosophia perennis, az örök érvényű filozófia neokatolikus vonulatába illeszkedjen. Ezzel ellentétben Hamvas Béla új utakat keres és talál, amíg Brandenstein filozófiai rendszert épít, Hamvas elutasítja a rendszerközpontú filozófiát. Az írói stílust tekintve Brandenstein az értekező, időnként nehezen értelmezhető, új szóalkotásokkal tűzdelt módozatot választja, Hamvas az esszéisztikus, kevésbé elvont, könnyebben érthető kifejezés-módot. 1945-ben Brandenstein Németországba emigrál, Hamvas belső emigrációba kényszerül a negyvenes évek végétől.

Brandenstein Béla

Hamvas Béla

Mindkettőjük eszmevilága a tradicionálist, a hagyományt szervesen magába foglaló gondolatiság térképén alakul. Brandenstein elsősorban a klasszikus európai és a neokatolikus, Hamvas a status absolutushoz, az ősi szent könyvekhez és a keresztény, valamint a korabeli tradicionalista eszmekörhöz is fordul.

HOGYAN ALAKULT 1945 ELŐTT A KÉT ÉLETPÁLYA?

Annak érdekében, hogy megtaláljuk a kapcsolódási pontokat a két bölcslő között, látnunk kell, hogy a korabeli történelmi szituációban hogyan alakultak a sorsesemények. Brandenstein Béla¹ elszegényedett bárói családból származik, s kora gyerekkorát (1906-tól 1911-ig) Bécsben töltötte, ott végezte az elemi iskola három osztályát, de Budapesten is tett magánvizsgát. 1911-től 1919-ig a budapesti Trefort utcai Gyakorló Fő-

gimnázium („Mintagimnázium”) rendes tanulója, ott érettségizett 1919-ben, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcséleti karának hallgatója lett, és 1923-ban ott tett doktori szigorlatot. Berlinben a Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként 1924/25-ben két félévet töltött. Ezután a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári irodájának vezetője lett, 1927-ben egyetemi magántanár. Tagja volt az Aquinói Szent Tamás Társaságnak, a Magyar-Német Társaságnak, a Magyar Paedagogiai Társaságnak és elnöke a Magyar Psychologiai Társaságnak, elnökségi tagja a Prohászka Ottokár Munkaközösségnek és igazgatótanácsi tag a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdánál. Az egyetemen ő vezette a Lélektani Intézetet. Az Athenaeumnak 1927-től volt munkatársa, majd az 1927/28-as tanév téli szemeszterében megkezdte előadásait a Pázmány Péter Tudományegyetemen „*A metafizika alapvetése*” címmel. 1929-ben nevezték ki a bölcsészkar III. (gyakorlati) filozófia tanszék nyilvános rendkívüli, majd Pauler Ákos halála után, 1934. július 18-án nyilvános rendes tanárává. 1938. május 14-én a Magyar Filozófiai Társaság egyhangúlag választotta elnökévé, s e megbízás alapján az 1944. január-júliusi számig irányította Kornis Gyula közreműködésével az Athenaeum szerkesztését, amelyet gróf Révay József végzett.

1944 márciusában Budapestet családjával együtt elhagyta, Veresegyház közelében laktak, onnan járt be a fővárosba egyetemi előadásaira. Előbb az egyetem birtokában lévő balatonszemesi üdülőbe, majd onnan őszszel Balatonfüredre, végül az ország nyugati szélére, Körmendre költöztek. Utoljára 1944. november 30-tól december másodikáig tartózkodott Budapesten, ahol gellérthegyi lakásából lelátott az orosz csapatoktól megszállt Csepel-szigetre. A telet családjával Körmenden töltötte. Az ezt követő néhány embertelen hónapról és emigráns éveiről így írt: 1945. március 30-án, „...amikor az ágyúdörgés² közeledett és besötétedéskor a torkolati tüzek is már meg-megvillantak, feleségemmel és öt gyermekemmel lovasszekéren elindultunk és egy hónapos szekerezés után csaknem egész Ausztrián keresztül, Vorarlbergbe, Feldkirchbe érkeztünk. Azon a címen, hogy engedély nélkül külföldre távoztam, Budapesten egyetemi tanári állásom elvesztésére ítélték. Három és fél évig éltünk Vorarlbergben, de Innsbruckban, Mainzban és Svájcban is. 1948 őszén

távirati meghívást kaptam az akkor alapított saarbrückeni egyetem egyik bölcseleti tanszékére: elfogadtam és negyvenegy szemeszteren át mint ny.r. tanár adtam elő; hatvannyolc életévem betöltése után 1969 április 1. óta az egyetemi törvénynek megfelelően »emeritálhattam«, ami azt jelenti, hogy továbbra is tarthatok akármeddig előadást, de nem vagyok arra kötelezve. Azóta már csak vendégelőadásokat szoktam tartani és télen túlnyomóan Münchenben, nyáron a svájci Tessinben élek.»³ Saarbrückenben halt meg. Munkássága igen gazdag emigrációjában is, amelyeket magyar és német nyelven jelentet meg.⁴

Hogy mennyire aktív, természetesen nem legális kapcsolatot tartott a hazai üldözött filozófusokkal, arra egy fontos adalék az, hogy Hamvas Béla *Karnevál*, *Scientia Sacra*, *Patmosz* című opuszainak egy-egy gépirata Brandensteinnél volt, amely a múlt század hetvenes éveiben Kemény Katalinnal, Dúl Antallal, Fáj Attilával folytatott levelezéséből kiderül.⁵ Arra, hogy miként kerültek hozzá e gépiratok, nem tudunk teljes hitelességgel beszámolni.⁶

*Hamvas Béla*⁷ 1945 előtti élete nem volt ilyen nyugalmas és élvonalbeli, mindkét világháborúban részt vett. Maradandó sebesülést szerzett 1916-ban Szlovéniában egy bombatalálat következtében, majd a második világháború alatt háromszor hívták be katonának. 1928 és 1948 között könyvtáros a Fővárosi Könyvtárban, közben 1935-ben Kerényi Károllyal megalapították a Sziget-kört. 1936–1945 között az Esztétikai Társaság, 1940–1944 között a Magyar Társadalomtudományi Társulat tagja. 1945-ben a bevonuló orosz alakulatok elfogták, és Szibériába akarták hurcolni, de Hamvas megszökött. A harcok során a budai hegyoldalba épült, Remetehegyi úti bérelt lakásukat bombatalálat érte, ott tárolt kézíratai és könyvei megsemmisültek. 1944. március 19-én fejezte be a *Scientia Sacra I.* című könyvét.

Hamvas belső emigrációba kényszerül a kommunista hatalom alatt, de száműzetése nem szegte meg alkotói erejét. 1948-ban könyvtári állásából felfüggesztik és „B”-listázzák, nem jelenhetnek meg írásai a korabeli kommunista kultúrpolitika, különösen Lukács György tiltása miatt.

Ennek ellenére jelentős munkáit megírja, s a második nyilvánosság jól ismeri azokat, hiszen kézről kézre terjednek nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is. Fáj Attila például kifejezetten Hamvas-gépiratokat kért volna el 1977-ben Brandensteintől azért, hogy egy római Kerényi Károly-konferencián bizonyítsa azt, hogy Hamvasra milyen hatással volt Kerényi.⁸ Mint a levélváltásból kiderül, Brandenstein semmilyen hatást nem vél felfedezni.

BRANDENSTEIN ÉS HAMVAS AZ 1945 ELŐTTI HAZAI FILOZÓFIAI KÖZÉLETBEN

A Magyar Filozófiai Társaság vitaüléseit a hazai szellemi életben a háborús évek alatt igen jelentős eseményekként tarthatjuk számon. A résztvevők, az előadók és a hozzászólók között nemcsak filozófusok, hanem más tudományterületek jeles képviselői is jelen voltak. Néhányat említünk közülük: Bay Zoltán fizikus, Bibó István jogtudós, Entz Géza zoológus, Kerékjártó Béla matematikus, az MTA tagja, Kosáry Domokos történész, az MTA volt elnöke, Ortutay Gyula néprajztudós, az MTA tagja, volt kultuszminiszter, Ranschburg Pál elme- és ideggógyász, Zemplén György segédpüspök. Három kivételtől eltekintve Brandenstein Béla vezetésével folytak a disputák, amelyeken mindig meghatározták a tematikát, s az ülések végén összefoglalta a vitát.

A háború kellős közepén járunk. Két jellemző filozófusi attitűd bontakozik ki a disputák során. Egyrészt a korabeli valóságot s az emberi egzisztenciális lehetőségeket többnyire figyelmen kívül hagyó szemléletmód, amely a kor által felvetett kérdések megoldásában csak teoretikus szinten kíván részesülni. A rendszerszemlélet, a filozófia klasszikus kérdéseinek újragondolása, a philosophia perennis számukra járható út a zaklatott világban, de a klasszikus bölcséleti hagyomány és a korabeli filozófia, például a Heideggeré is napirendre került. E viták során körvonalazódik egy másik filozófusi mentalitás is, amelynek központi eleme a „veszélyeztetett lét” kérdéseinek megfogalmazása s az egzisztenciális kiütkeresés. Hamvas több dispután is aktívan jelen volt, amelyekből ket-

tőt kiemelek, hiszen ezekből kiderül, miben értettek egyet és miben nem Brandensteinel.

A mai filozófia címmel Halasy-Nagy József tartott bevezető előadást (1941. október 7-én), s egy metaforával indított: korunknak nincs olyan Napja, amely mindnyájunknak egyformán világítana, mint például az antik világnak az Ész, a középkornak a Hit. Az újkor szakított a transzcendens világgal, ezért nagy sötétségben botorkál, vagy mesterséges fényforrásokat használ, amelyek világánál csak kisebb csoportok bújhatnak össze. Felvázolta a korabeli filozófiai térképen megjelenő áramlatok kavalkádját, amelyek gyakran a bizonytalanságok és az útvesztők lehetséges változatai, és nem adnak biztos kapaszkodókat a korabeli életvilágban élő, reményvesztett individualitás számára. Az örök filozófiai kérdés újra fölmerült: *Mi az ember?* Halasy Hartmant tartotta filozófiai és antropológiai vonalon egyaránt olyan gondolkodónak, aki hidat jelent a jövő filozófiájához, aki szerint értéktudatunk különböző erkölcsi normákhoz igazodik, s az ember élethelyzetének változásával más és más értékcsoportok válnak centrális értékévé és lesznek aktuálisak.

Hamvas Béla hozzászólásában amellet érvelt, hogy a filozófia esszé-szerűsége, az epigrammatikus filozófia alkalmas csupán a bizonytalan, válságos lét megközelítésére, az, amely Schopenhauernél jelenik meg először. A rövid, esszészzerű megfogalmazások a huszadik században is többet mondanak ki, mint a terjedelmes filozófiai művek. Ilyen Heidegger *Was ist Metaphisik?* című munkája vagy a Hölderlin-tanulmánya. Brandenstein összefoglalójában, szemben Hamvassal és egyetértve Halasyval, azt a véleményt képviseli, hogy a filozófia tárgyi természete szerint a végső létösszefüggéseket kell hogy vizsgálja, és ezért csakis rendszeralapú lehet. Tulajdonképpen ilyen is volt minden nagy filozófia, nemcsak az európai, hanem az igen jelentős keleti bölcselet, a hindu is.

A filozófia jövőjéről tartott vitaindító előadásában (1943. május 4-én tartották) Brandenstein úgy vélte, hogy a megfelelő módszer a tárgyi meghatározottság után/közben tisztulhat le, és módszertanilag prioritást élvez a fenomenológiai-tárgyelméleti lényegszemlélet és a regresszív-re-

duktív analízis. A valóság és a lét mélyreható, analitikus vizsgálata szükséges, hiszen a jelenben a létfogalom sokkal kevésbé kidolgozott, mint az értékfogalom. Meglátása az, hogy a modern bölcselet központi tárgykörei a következők: a léttan (ontológia) és a valóságtan (metafizika), amelyeknek a szaktudományok által nem vizsgált tárgya van, tulajdonképpen a szaktudományok tárgyainak egyetemes alapja, a szaktudományos megismerést logikailag megelőzi. Egy ilyen megalapozás egyúttal a különféle szaktudományok, főleg a természettudományok és a kultúratudományok elvi összehangolását is biztosítja, mivel a természet és az emberi kultúra összehangolását maga az ember végzi el, és ebben a feladatkörben az egyetemes lételméletre építő bölcséleti embertanra vár a legfontosabb szerep. Nem szól saját koncepciójáról, de az egyértelmű, hogy a „filozófiai embertan” is rendszerelméleti alapon konstruálódik nála.

276 Hamvas a rendszerelvű filozófiát többnyire elutasítva egy sajátos egzisztenciális állapotot, az *éberséget* tartja a jövő filozófusától elvárható alapvető igénynek. Mit is jelent ez a hamvasi fogalomhasználatban? Megszokhattuk tőle, hogy mindig is a lét egzisztenciális állapotát ragadja meg egy lényeges lételméleti kérdés átgondolásakor. Ő is abból a tényből indul ki, hogy az újkori bölcseletben a valóság szemlélet elhanyagolt állapotba került, és a művészet, az irodalom, a regény, a költészet többet mondott a valóságról, mint a bölcselet. A filozófiának azt kell megmondania, hogy mi az, ami van, és a valóság, a létvilág megközelítésekor ne használjon spekulatív rendszereket. Úgy véli, hogy a kollektív szenvedélyekből, világnézetekből a filozófus nem tudott az évszázadok folyamán kilépni. Mi ennek az oka? Hamvas válasza: az éberség hiánya. A jövő filozófusa ne szolgáljon olyan szenvedélyeknek, amelyek hatására különböző világ-szemléleteket konstruál, hanem olyan legyen: *„Aki az Olajfák hegyén, az utolsó éjszakán, mikor az áruló a fegyveresekkel már közeledik, ne képzeletével és álmaival szundikáljon, hanem lássa azt, ami: van. Aki ismeri a valóságot. Tudja, hogy mi történt és mi történik. Ez az egyetlen igény, az egyetlen várákozás, az egyetlen követelés. Ez az egy szó: az éberség.”*¹⁹

Brandenstein zárszavában Hamvassal egyetértésben vallja, hogy a *filozófiai éberség*, a létet látó szellem ébersége tulajdonképpen vá-

laszkeresés a felelet kutatása a lét örök kérdéseire. De amellet érvel, hogy a filozófiai igazság mélysége és teljessége a létrend összefüggő átlátásában tárulhat fel, és konzekvensen azt jelzi, hogy „*Valami-lyen mértékben talán mindannyiunknak csak a halál jelenti a teljes létreébredést.*”¹⁰

AZ EMBER MIKROKOZMOSZ ÉS/VAGY MIKROTHEOSZ?

Az alábbiakban felvázoljuk, hogy a valóság és az ember milyen koordinátákban fogalmazódik meg a két bölcseletben. Brandenstein Bélánál a mikrokozmosz-Makrokozmosz és az Abszolútum, Hamvasnál a mikrotheosz/psziché-Makropsyché, az isteni lélek fogalmi hálójában értelmeződik a Mindenség és az ember bonyolult összefüggés- és kapcsolatrendszere, amely más-más szellemi és nyelvi diskurzusban, de lényegét tekintve sok hasonlóságot mutat.

Brandenstein Béla egy sajátos *teodíceai-ontológiai* konstrukciót dolgoz ki, és új nyelvi megoldásokat is keresve az *univerzalitás igény*vel fellépő rendszerét a fennálló és a valóságban létezők teljességére építve bontja ki.¹¹ Ontológiájában elsődleges az ún. *triadikus* elv, a három-egy logikai alap következetes alkalmazása, a másik az *okság* elv, amelynek eddigi értelmezéseit átgondolva alakítja ki saját álláspontját. De mindennek alapja az *Abszolútum*, az isteni „összellelem”, az *ősválóság*, amiből minden ered, s amihez minden visszaárad. Brandenstein rendszerében az immanens mérték az ember, a *mikrokozmosz*, aki a transzcendens mértékkel együtt, illetve a transzcendens mérték megnyilvánuló teremtő erejének következtében szervezi és alkotja a másod- és a harmadrendű valóságot, a tárgyi rendszert, a mindennapok élet- és cselekvésvilágát, a tudományt, a művészetet s mindezeket átszövő erkölcs világát; vagyis tudomány-rendszertanilag a *pragmatikát*, a *teoretikát*, a *poétikát*, valamint az *etikát*.

Amellet érvel, hogy a tapasztalati östényekből kell kiindulni a valóság problémáinak elemzésekor; egyrészt a vizsgálódó szellem valóságaiból,

tudatfolyamataiból, másrészt a változásból, az időtartamból, egymásutániság tényéből. A *változó valóság* az a világ, az a másod- és a harmadrendű valóság, amelyet az ember teremt, a változatlan ősválóság maga Isten.

Értelmezésében a változó valóságban az *emberi szellem* a tudatos és nem tudatos aktusok szövevénye, s a konkrét emberi és az ún. „teljes tudat” együttléte a személyes szellemben, a *személyiségben olyan* öszszetett képet mutat,¹² amelynek *teljességére* jellemző a zártság, az önállóság, a szabadság, a céltudatosság és a célirányúság. A személyes szellemnek két sarkpontja van: önmaga és önmagán túl lévő isteni szellem. Az Én a kezdete és középpontja minden lelki történésnek, s aktusai lehetnek önmagára vagy a Másra irányulóak, tárgyiasak. Ez a lelki struktúra határozza meg az emberi élet és tevékenység fő ágait, amelyek az ösztöntevékenységgel együtt működnek.¹³

Ezzel a koncepcióval sok tekintetben nem tud azonosulni Hamvas Béla, hiszen a fentiekben jelzett bölcséleti beállítottságára jellemző módon mellett érvel a filozófia feladatának átgondolásakor, hogy az élet szellemi megalapozása, a stabil szellemi életrend megteremtése kell legyen a feladata a jelen valóságában, a konkrét élet teljességében. Tehát a *szellem és élet egységének* értelmezését kell mindenkor elsődlegesen szem előtt tartania, s ennek az egységnek megértése közben feladata annak alakítása. A filozófia ebben a megvilágításban nemhogy mint rendszer, de mint tudomány sem lehetséges, hiszen a konkrét itt-létre, a lét konkrét megnyilvánulásaira irányuló reflexió kell legyen. Nem időtlen érvényességeket kell átfognia, nem elvont és a létteljesség számára használhatatlan alapelveket és rendszereket kell hogy konstruáljon, hanem a konkrét jelenlét és a konkrét személyiség teljes létének kell a fókuszába kerülnie, hiszen a szellem és az élet gyökeresen megváltozott kapcsolódási pontjaira és az ebből következő kérdésekre kell a megfelelő és használható válaszokat megtalálni.

Hamvas azt tartja szem előtt, hogy a gondolati törvényszerűségek alapján végrehajtott redukciók alkalmatlanok a jelen-való lét „itt és most-jának” érzékelése/megélése folyamán a reflexív megragadásra. Az *Unicornisban* (1948) a *summa philosophiae normalist* úgy határozza meg mint állapotot, és nem mint tanítást, amelynek feladata az, hogy a normális, ép, egészséges, nem rongált embert megtalálja, aki „[...] *nem kis világ (mikrokosmos), hanem kis Isten (mikrotheos)*”.¹⁴ De az első és legfontosabb feladat az alapállást, a „status absolutust” megkeresni.

A központi tétele tehát az, hogy az ember lehetőségeit tekintve *mikrotheosz*, márpedig ha az, akkor isteni adottságokkal rendelkezik. Vagyis a kis lélek a Nagy léleknek része olyan értelemben, hogy létezési struktúráját tekintve azonosak? – kérdezhetjük. Itt meg kell jegyeznünk, hogy alapvetően ez Böhm Károly,¹⁵ az első magyarországi filozófiai rendszert alkotó bölcselelnk kérdésfeltevése is. Hamvast a Böhm által értelmezett ember és világa meg sem érinti, mondhatnánk azt is, hogy nincs „tudáshorizontjában” a böhmi megoldás, aki az ind bölcselet, a Veda, az Upanisadok szellemiségéből, szövegeiből is építkezik.¹⁶

Hamvas *valóság-realitás-szélmalomvalóság* koordinátáiban értelmezi az embert, aki status absolutusból, a valóságból a létbe belesüppedt, maszkokkal benépesítve azt a világot, amely a realitás. Kábaságában nincs tudomása a valóságról. Ezt a realitást a hatalmon lévők fogadtatják el valóságnak, de ténylegesen ez az álarcok világa. Lehetőség van az álarcok levételére, az autentikus lét megteremtésére, csak meg kell találni az oda vezető utakat, amelyeknek három forrása lehet, s amelyek elvezetnek a kábaság világából, a rongált létből az *éber-lét*hez. Az első forrás az archaikus szintézis, az univerzális metafizikai jelképrendszer, amely az aranykor könyveiben, tanításaiban jelenik meg (Tao, az Upanisadok, a Szánkhja, mint univerzális metafizikák, Thalész, Platón, Homérosz, a Gilgames, a Rámájana); a második a zseniális ember megnyilatkozása az írott szóban, aki rejtélyes kapcsolatban áll a léttel (Nietzsche, Tolsztoj, Kierkegaard); végül a misztikus intuíció (intuition intellectuelle), amely képes arra, hogy az emberi lelket az életből a létbe emelje. A nem-éber-lét, az avidya nem vakságot jelent, nem tudatlanságot, hanem kába álmodást. Lefokozott létet. Zárt létet.¹⁷

Három szintje van: a mély, álom nélküli alvás, az álom és az ébrenlét, amelyben az ember lát és tud, de még nem éber. Az éberség a megértéshez vezető döntő és utolsó lépés, amely segít a „nem-igaz”, a realitás világában eligazodni. Ebbe a realitásba született ember egyben, egészben kapja az életet, benne van az egzisztenciális lehetőségek tárháza, amellyel csak az Én gazdálkodhat. *„Az egész lét számunkra egyszerre van adva: mindenes-től, egy időben és egy darabban. De nemcsak a mi létünk, hanem az egész emberiségé s az egész földé s az egész történeté. Életünket nem részletre kapjuk, hanem egy összegben.”*¹⁸ Az egészben kapott létben realizálni kell a lehetőségeket. A *Szellem és egzisztenciában* így ír: *„A kívülről tapasztalható realizálást minden esetben megelőzi a kívülről nem tapasztalható belső realizálás. A belső realizálás következménye, hogy a hatásossá vált tartalmak kifelé tettekben és művekben nyilatkoznak meg. E tettek és művek azonban az embertől nem válnak el, hanem reá visszahatnak, és az emberrel egy szövevényt, csaknem egyetlen lényt jelentenek.”*¹⁹ És alább így folytatja: *„Realizálni pedig annyit tesz, mint a szétterített létet, az időt, a lehetőséget, az egzisztenciát a tömör egyetlenségbe, a létezőbe, a valóságba, az esszenciába visszaemelni.”*²⁰ Ha az autentikus létrealizálás megvalósul, a normális ember paraméterei valósulnak meg, amely az igaz, az éber és az egészséges egyben. A normális ember *„...a morál, az esztétika és a logika síkján is ép, testben, lélekben, szellemben”*.²¹ A normális ember az autentikus személyiség, s a lehetőségeit tekintve mikroethosz.

Bölcseletében azonban ténylegesen nem tud elszakadni a klasszikus filozófiai diszciplínáktól, vannak határozott ontológiai, metafizikai, ismeretelméleti és etikai koordinációs pontjai és összefüggései felfogásának. A primordinális egész, a valóság visszaállításának elemzésekor a reintegráció folyamatában három egységet gondol át, az esztétikait, a logikait és a morálist. Ezt, a klasszikus filozófiákban is domináns hármas egységet értelmezi a filozófia résztudományai és az azokhoz kapcsolódó emberi megismerő tevékenységek összefüggései kapcsán.²² Tudományrendszertanilag ez azt jelenti, hogy a lételméleti és metafizikai értelmezések magukban rejtik az értékelmélet klasszikus hármasát: a logikát, az etikát és az esztétikát, s az emberi testi-lelki-szellemi képességeket e struktúrában körvonalazza.

Az univerzális orientáció és a transzparens egzisztencia, az autentikus, az átlátszó, a nyitott ittlét összefüggéseinek összegzése a *Scientia Sacra* harmadik könyvében fogalmazódik meg. Alapállása szerint az *igazság szelleme*, a *Szent Szellem*, aki az igazságba beavat, nem más, mint a *pneuma tész alétheiasz*, „[...] az univerzális orientáció és a transzparens egzisztencia egysége. Az első fokozat az igazságot felismerni, a második az igazságban lenni, a harmadik az igazságért lenni. Az igazságnak olyan légkörében élni, hogy az embernek külön bizonyítékra ne legyen szüksége [...]. Aki az egésznek megnyílik, önmaga átlátszóvá lesz. A rejtkehelyből kilép, a biztosítást feladja. [...] Nincsen szüksége védelemre, sem vallásra, sem elméletekre, mert nem könnyíteni akar magán, és magát nem akarja kivonni, hanem éppen belevetni, és önmaga és a világ valóságát akarja helyreállítani. Minden homályt eloszlatott. Fedetlenül áll és nem takar el magában és magából semmit. Mindenki számára állandóan készen és nyitva. Alétheia, ez a fedetlenség. Részesülni az igazságból, amely teljes egészében mindig itt van. Csak aki megnyílt, az tud megnyilatkozni.”²³

Felhasznált irodalom:

- Athenaeum-tár 1938–1944, *A mai filozófia* (1941. október 7.)
 Athenaeum-tár 1938–1944, *A filozófia jövője*, 1943. május 4.
 Brandenstein Béla: *A teljes tudat, tudatvilágunk lelki alapja*. In: Athenaeum, 1930.
 Brandenstein Béla: *Még egyszer a teljes tudatról*. In: Athenaeum, 1931. 91–93.
 Brandenstein Béla: *Bölcseleti alapvetés*. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1935.
 Brandenstein Béla: *Bölcseleti alapvetés*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1936.
 Brandenstein Béla: *Az ember a mindenségben I–III*. Budapest, MTA, 1936–1937.
 Hamvas Béla: *Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis*. Budapest, Vigília, 1987.

Hamvas Béla: *Az öt géniusz. A bor filozófiája*. Szombathely, Életünk Könyvek, 1988.

Hamvas Béla: *Wordsworth vagy a zöld filozófiája*. In: Hamvas Béla: *A láthatatlan történet*. Budapest, Akadémiai, 1988.

Hamvas Béla: *Szellem és egzisztencia*. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, Pannónia könyvek, 1988.

Hamvas Béla: *Sciencia Sacra*. Budapest, Magvető, 1988.

Hamvas Béla: *Inerview*. In: *Patmosz Esszék, 1. rész, Patmosz I-II. – Esszék, 1. rész (1958–1964)*, 1. kiadás. Szombathely, Életünk Szerkesztősége – Magyar Írók Szövetsége. Nyugat-magyarországi Csoport Életünk Könyvek, 1992.

Hamvas Béla: „*Regényelméleti fragmentum.*” Hamvas Béla Művei 7. In: *Arkhai*. Szentendre, Medio, 1994/273.

Hamvas Béla: *Tabula smaragdina (1947–1950) – Mágia szutra (1950)*. Szombathely, Medio, 1994.

Hamvas Béla: *Sciencia Sacra III*. Medio, 2006.

Veres Ildikó: *Mikrokozmosz a Makrokozmoszban – Brandenstein Béla filozófiájának szegmensei 1944-ig (Mikrokosmos im Makrokosmos – Segmente der Philosophie Béla Brandensteins bis 1944)* magyar–német, Böröndi Lajos (szerk.) Wien.

Veres Ildikó: *Hiány és léttelenség – Fejezetek a magyar filozófia történetéből*. L'Harmattan Kiadó, 2017.

Veres Ildikó: *Nőképek a magyar protestáns gondolkodók koncepcióiban*. In: *Nők és normák a hazai protestáns bölcseletben és életvilágban*. Veres Ildikó (szerk.), Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2017.

UNIVERSITÀ DI GENOVA

Arenzano, 1977.VIII.5.

FACOLTÀ DI LETTERE E FILOSOFIA

Prof. Dr. Béla von Brandenstein
 CH-6911 Brusino Arsizio
 Ticino,
 Svizzera.

Mélyentisztelt Professzor Úr!

Elnézését kérem, hogy soraimmal felkeresem, de erre Hamvas Béláné Kemény Katalin levele bátorít fel. Azt írja, hogy az Ön birtokában van néhai férje Karnevál c. regénye, valamint egy három kötetből álló esszéesorozat, a Patmos.

Nekem szükségem lenne ezekre a munkákra /elsősorban a Karneválra/, mivel november elején Luganoban Kerényi Károly tanulmányi napokat tartanak és ezeken Kerényi hatásáról tartok előadást, mégpedig a magyar szépírókra gyakorolt hatásáról és, okkal-móddal, Hamvas is ebbe a kategóriába tartozik, viszont szépirodalmi műveihez itt kint alig lehet hozzájutni, és úgy látszik, Hamvasné fél őket postára adni. Nagyon kérem tehát Professzor Urat, amennyiben még birtokában van a Karnevál és a Patmos, szíveskedjék feladni laktímre:

Prof. Dr. Attila FÁJ
 Via Michelangelo Buonarroti 24/A
 16011-ARENZANO /GENOVA/ Italia.

Szívélyes és tiszteletteljes
 üdvözléssel,

híve

/Fáy Attila/

p.s. Természetesen olvasás után azonnal vissza-
 küldöm Önnek a könyveket.

Brusino Arsizio, 1977 augusztus 1

Kedves Professzor Uram!

Ma érkezett aug. 5.-i levélre sietek válaszolni. A "Karnevál" című nagyvas Béla-regény gépelt kézírata itt van nálam. Ez kb. 3 kiló súlyú, többszáz lapos csónka kézirat, amelyből egy részt olvastam: szerintem modern jellegű, ironikus-szatirikus mű, nem könnyű értelmezni; aligha tudok benne Kerényi-hatást elképzelni. A kéziratot az olvas postára 1973-74 évi római tapasztalataim nyomán nem merem rábírni. Kérjem Parnvasnétől sürgősen egy írást, amelyben fölment engemet a kézirat őrzése alól, és küldje el nekem. Ez esetben legjobb lenne a kéziratot vagy itt, Luganótól félóránnyira kocsin, vagy egy órára hajón, tölten átvenni, vagy olyan címet Luganóban megadni, amelyre esetleg személyesen el tudom juttatni. Kerényiné nyilván nem is tud ehkora kéziratokat Magyarországról postán kiküldetni, személyesen uton is alighanem csak rajta. En néhány napi megszokással még szeptember 18.-ig beáránlak leszek itt.

A Patmos és az esetleges Kerényi-hatás szempontjából aligha kevésbé érdekes Scientia sacra kéziratok körülbélül szintén ott vannak, mint a Karnevál; a "Sc. sacra" elég jól ismerem, a Patmosba csak belenéztem. Értékes, műveltségváltás- és általános kultúrtörténeti és -filozófiai műveknek tartom, amelyek meg az Értékes művek Magyarországra című kézikönyvben is a két kézirat, amelyet szintén nem bírnék olvas postára, nincs itt, hanem müncheni lakásomban, azaz jelenleg valószínűleg Borbándi Gyula, Redakción "Tűzűtővár", D-8 München 90, Gentlinweg 4 címen, ahová Parnvasné tudtával, esetleges kiadás költségeinek megállapítása és valamely kisebb rész költsége végett került. Alighanem, bár már visszakértem, még mindig nem jutott vissza müncheni lakásomba, ahová én talán csak márciusban megyek. A művek kiadási költségei különben magyar nyelven 12-15.000 márkára tehetők egyenként, nyugati nyelvre történő fordításuk talán még a nyolcvanánál is többbe. Ezt a két művet is csak Parnvasné írásos felmentésére adhatnám ki őrizetben alól, és akkor leányommal, aki müncheni lakásomban lakik, kellene meggyezni: a cím volna Frein v. Brandenstein, D-8 München 40, Harnotstr.4. Levélnek egy aláírt másolatát mellékelem, azt elküldheti neki, ha érintkezésbe lép vele.

Mint hogy a megirt költségek miatt egyelőre nem sikerült kiadási lehetőséget találnunk és a kiadást a közelebbi jövőben kilátástalannak is vélem, magam pedig már 77-ik évemben vagyok, mindenképp szeretnék egy megbízható helyet találni a kéziratoknak Parnvasné-tudtával történő gondos elhelyezésére. Tud-e alkalmas olvasmányi intézetet vagy intézményt? Én a müncheni Magyar Intézetre gondolok; a címből Boggyay Jánoshoz kellene fordulni, címet: Dr. Thomas Boggyay, D-8 München 70, Gaisacher Straße 23.

Szívveljesen Köszönet

B. B.

JEGYZETEK

- 1** Budapest, 1901. márc. 17. – Saarbrücken, 1989. aug. 24.
- 2** A szovjetek a fővárosban „szabadítanak fel” 1945 februárjától. Eközben Tolbuhin lovassága lerohanta Szombathelyt, majd Vasvár és Körmend elfoglalása után, március 31-én Pinkamindszent térségéig haltak előre. 1945. április 4-én az oroszok kezére került Nemesmedves, és ezzel a szovjet parancsnokság Magyarország területét felszabadítottak nyilvánította a fasiszta uralom alól.
- 3** *Brandenstein Béla önéletrajza*. Kézirat, in: Veres Ildikó: *Mikrokozmosz a Makrokozmoszban – Brandenstein Béla filozófiájának szegmensei 1944-ig* (Mikrokozmosz im Makrokozmosz – Segmente der Philosophie Béla Brandensteins bis 1944) magyar–német, Böröndi Lajos (szerk.).
- 4** Lásd uo.
- 5** Lásd uo. Brandenstein Béla bibliográfia.
- 6** Hipotézisek: 1. Lánya, Brandenstein Mária emlékezete szerint, amikor menekültek Magyarországról, vitt magával leveleket, kéziratokat, s elképzelhető, hogy néhány könyv között lehetett a *Scientia Sacra* gépirata is (szóbeli közlése, 2018. március 5.). A hagyatékában 1942-ből is található levele (Veres Ildikó a hagyaték kezelője). Brusinói villájában később megsemmisült több levele, elázott a mosókonyha, ahol tárolták az iratokat. 2. Találkozhattak Pesten 1945. 03. 19. és 30. között, Hamvas adhatott egy példányt a *Scientia Sacra* gépiratából, közel van egymáshoz a Gellért- és a Remetehegy, ahol a lakásaik voltak. Brandenstein 1944 márciusától bejárt Budapestre egyetemi előadásaira, tehát feltehető a találkozásuk. 3. Valószínű az is, hogy kivitte illegálisan valaki az országból a *Karnevállal* és a *Patmoszsal* együtt.
- 7** Eperjes, 1897. március 23. – Budapest, 1968. november 7. Az ő életeseményeire nem térek ki olyan részletességgel, mint a Brandensteinére, annál az egyszerű oknál fogva, hogy e folyóirat olvasói minden bizonynyal részletesen ismerik azt.
- 8** Lásd a leveleket mellékletben.
- 9** Athenaeum-tár 1938–1944, 663. (*A filozófia jövője*) 1943. május 4.
- 10** Athenaeum-tár 1938–1944, 663. (*A filozófia jövője*)
- 11** Brandenstein Béla: *Bölcseleti alapvetés*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935. 548. o. 2. kiad. 1944
- 12** lásd erről: Brandenstein Béla: *A teljes tudat, tudatvilágunk lelki alapja*. In: Athenaeum, 1930. erről Veres Ildikó: *Mikrokozmosz a Makrokozmoszban – Brandenstein Béla filozófiájának szegmensei 1944-ig* (Mikrokozmosz im Makrokozmosz – Segmente der Philosophie Béla Brandensteins bis 1944) magyar–német, Böröndi Lajos (szerk.) Wien: Integratio, 2014. 242. p.
- 13** *Az ember mint természeti és társadalmi lény a több száz oldalas Az ember a mindenségben* (1. köt. I. Az emberi test. II. Az emberi kultúra. 2. köt. III. Az emberi lélek. 3. köt. IV. Az ember világhelyzete.) című munkájában (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1936–37.) részletes elemzésre kerül.
- 14** Hamvas Béla: *Silentium*. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis. Budapest, Vigília, 1987. 191.
- 15** Böhm Károly (1846, Besztercebánya – 1911, Kolozsvár)
- 16** Lásd erről részletesebben: Veres Ildikó: *Hiány és léttelenség – Fejezetek a magyar filozófia történetéből*. L'harmattan Kiadó, 2017.
- 17** Hamvas Béla: *Szellem és egzisztencia*. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, Pannónia könyvek, 1988., 35–36.
- 18** Uo. 117–118.
- 19** Uo. 118.
- 20** Uo. 120.
- 21** Hamvas Béla: *Tabula smaragdina (1947–1950) – Mágia szutra (1950)*. Szombathely, Medio, 1994. 337.
- 22** Uo. 256.
- 23** Hamvas Béla: *Scientia Sacra III*. Medio Kiadó, 2006. 122–123.

LAKATOS ARTUR

„A költő életéhez a halála is hozzátartozik”

Szabédi László tragikus életútja

Szabédi László magyar irodalom szakos egyetemi tanár, költő, műfordító hosszú utat járt be 1944-es antifasiszta tevékenységét követően. Egyike azoknak, akik soha nem váltak a mindenkori hatalom feltétlen kiszolgálójává, ugyanakkor munkássága elnyerte környezeté tiszteletét. Amiatt, hogy az 1959-es egyetem-egyesítés alkalmával felemelte szavát az intézkedés ellen – még ha ezt mérsékelt módon és hangvétellel is tette –, kivívta Nicolae Ceaușescu személyes haragját, és a Securitate célkeresztjébe is került. Ez okozta rövid időn belül bekövetkező öngyilkosságát is, ami a kolozsvári közélet szemében mártírrá emelte.

Nem tervezek komplex életrajzot írni, egyrészt terjedelmi okokból, másrészt ezt már megtették Mózes Huba, Cseke Péter, Kántor Lajos és mások.¹ Inkább arra próbálok meg reflektálni, mi volt ennek az egy időben elismert és tisztelt, ugyanakkor magányos lelki alkatú embernek életében az, ami sorsát meghatározta, hogyan és miért küzdött élete folyamán, és melyek azok a tulajdonságai, amelyek posztumusz módon nem egyszerűen áldozattá, hanem szimbólummá is emelték. Ennek során elsősorban primer forrásokra fogok támaszkodni, jelentős részben Szabédi László hagyatékának gazdag iratanyagára, kisebb mértékben pedig

más dokumentumokra, visszaemlékezésekre, amelyek Szabédi személyiséget árnyalják, megérthetőbbé teszik.

A későbbiekben Szabédi Lászlóként ismertté vált nyelvész, műfordító, egyetemi tanár és kisebbségi magyar gondolkodó Székely Lászlóként látta meg a napvilágot 1907. május 7-én, a Maros-Torda vármegye területén található Sáromberkén. Édesapja, Székely Sándor szabédi származású vasúti tisztviselő volt, ekkor állomásfőnök, édesanyja, Rédiger Emília pedig a korábban ugyancsak Szabéd községben szolgáló Rédiger Géza unitárius papnak a leánya.² A hagyatékban fellelhető családtörténet szerint a szabédi Székely család a község alapító családjai közé tartozott, egyik ősük, Székely Márton Bethlen Gábor fejedelemtől armálist, azaz nemességet is kapott.³ Munkahelyéből kifolyólag az idősebb Székely bizonyos társadalmi presztízsnak és a kor paraszti-munkási-mesteremberi társadalmában elég jó jövedelemnek örvendhetett, ugyanakkor ki volt téve a földrajzi mobilitásnak is, családja pedig mindenhová követte. „Kb. négyéves lehettem, amikor Zernyestre, hétéves, amikor onnan Kolozsvárra költöztünk, ahol azóta is lakunk”, írta Szabédi 1946-ban megírt önéletrajzában.⁴ A nagy családban – Székely Sándornak és Rédiger Emíliának összesen hat gyereke született, közülük László a második volt – sorsát a hit és hitetlenség kettőssége már kicsi gyerekkora óta meghatározta, mivel a lelkészfelmenőkkel rendelkező édesanyja vallásos, az apa pedig határozottan antiklerikális személyiség volt.⁵ Iskolai tanulmányait a már ekkor színvonalasnak tartott Unitárius Kollégiumban végezte el. Keveset tudunk iskolás éveiről, az azonban bizonyítványaiból kitűnik, hogy a tehetséges, jó tanulók közé tartozott. Így például az 1918. évi bizonyítványa értelmében első osztályos főgimnazistaként minden oktatott tárgyból jeles minősítést szerzett, magaviselete pedig jó volt.⁶ 1925-ben sikeresen érettségizett, ami kisebbségi magyarként, főleg egyházi iskolában, nagy tettnek számított, mivel a Nemzeti Liberális Párt ekkori minisztere, Constantin Angelescu, az oktatás románosítása érdekében hozott reformjai jelentősen megnehezítették a nem román anyanyelvűek számára az érettségi sikerét.⁷ Ezt követően Franciaországban próbált szerencsét, ahol a strasbourgi egyetem két fakultására párhuzamosan iratkozik be (Faculté des lettres és Faculté de Théologie protestante).

„Tájékozatlanul és irányítás nélkül merültem el a számomra éppen hozzáférhető francia könyvekben. Racine, Molière, Ronsard, Diderot és főleg Voltaire, az újak közül Baudelaire, Verlaine, az élők közül André Gide érdekelt legjobban. De tanulmányoztam Montaigne-t, Taine-t és másokat. A biológusok közül Delage, Goldsmith és főleg a filozófáló monista materialista Le Dantec műveit, az empiriokriticista fizikus-filozófusok közül Poincaré-ét tanulmányoztam” – írta ekkori időszakáról 1949-ben.⁸

Két évet bírt ki Strasbourgban, majd anyagi okokból kifolyólag kénytelen volt hazatérni. Kolozsváron ugyancsak a Franciaországban megkezdett tanulmányait próbálja folytatni, de mindkét vonalon – úgy a Ferdinánd Király Egyetem filológia karán, mint pedig a teológián – viszonylag hamar kellemetlen élmények érik.

Annak érdekében, hogy strasbourgi filológiai tanulmányai ne számítsanak elvesztegetett időnek, ottani vizsgáit el kellett ismertetni a kolozsvári egyetemen. Ennek során Nicolae Drăgan, az irodalmi kar dékánja megalázta: mikor a strasbourgi évek elismertetése kapcsán kellett beszéljenek, Székely László, mivel még nem tudott jól románul, franciául próbált beszélni, a dékán reáordított, hogy aki nem tud románul, annak nincs helye román egyetemen.⁹ A teológián pedig nem nyelvi, hanem hozzáállásbeli problémák mentén különbözött össze feletteseivel. *„Ők azt mondták, hogy az egyházak hibái miatt nem lehet magát a vallást támadni, én azt mondtam, hogy ellenkezőleg: a vallásnak ellene vagyok, de az egyházakat szükségesnek tartom”* – idéz egy ilyen lényeges, álláspont-különbözőségből származó okot életrajzírója, Kántor Lajos.¹⁰ Egy későbbi életrajzában pedig Szabédi a következőképpen ír konfliktusairól:

„A teológiát magam hagytam ott: az a híre járt, hogy kitiltottak. Egyetemi tanulmányaim megszakítása után Kovács Kálmán, püspöki titkár, azt kérdezte tőlem bizalmasan, igaz-e, hogy én vagyok a kommunista párt titkára. Én azt sem tudtam, hogy van-e Kolozsvárt kommunista szervezet.”¹¹ Ezzel párhuzamosan ugyanakkor naplójából kitűnik, hogy a fiatal Székely László egyre inkább foglalkozik – ez idő tájt még csak társadalmi lelkében vívódva – a magyarság mint közösség sorsával. Néha elmél-

kedve, néha szinte gyerekes lelkesedéssel ír arról, ekkori énje mit változtatna, mihez kezd, ha lehetőséget kap majd valaha erre – és optimizmus árad soraiból ez utóbbi lehetőségre vonatkozóan. Álljon itt erre egy-egy bejegyzéstöredék naplójából, melyek közül az elsőben a magyarság nemzetközi téren való meg nem értettségére reflektál:

„A magyar nagyoknak néha az a bajuk és ismeretlenségük oka (ti. nevüket ismerik csupán), hogy mindenki csak dicsérettel mer megemlékezni róluk. Nálunk hiányzik a reprise szenvedélye. Nem ennek a magyarázata, hogy hiányzik a kapocs köztünk és múltunk között? Keserves, ha úgy van. Akkor mink Európa bolondjai, rosszabb: satelitái vagyunk. Talán az is közrejátszik, hogy – egyszerre – igen kicsire és igen nagyra tartjuk magunkat. Kicsire – félünk nagyjainknak bonckéssel nekimenni, a széltől is féltjük őket, hogy megárthat nekik egy erősebb szó; nagyra – ha magunk szidjuk magunkat (véljük) beléakaszkodnak az idegenek saját kritikánkba, így magunk alatt vágtuk el a fát, pedig: törődik is az idegen velünk? Mink e tekintetben még mindig a magyar glóbus áldozatai vagyunk és azt véljük: egész Európa szeme rajtunk van.”¹²

Más alkalommal pedig szinte gyerekes rajongással ír Andor barátjával kötött elhatározásáról, mely által a magyarság felemelkedését tervezték szolgálni:

„Én úgy érzem, nagy dolgokat teszünk. Hiresztelést teszünk a magyaroknak. Nem azért jöttünk, hogy a munkát eltöröljük, hanem hogy kedvessé tegyük. Nem az emberi találmányokra építünk, hanem az igazságokra. A végtelenbe vesző energiákat lekötjük.

A Darwin elve: ahol megterem 100 szem búza, ott megteremhet 60 szem búza és 60 repceszem egészben 120 szem. Ez a 20 szem se munkát nem követel a földtől, csak az (embertől), se szegényebbé nem teszi a földet. A társadalom elesett lányait összegyűjtjük és új erkölcsöt oktattunk nekik. Anyákká tesszük. A magyarok fiai lesznek a fiai. Magyarország fiai. Ezek lesznek a magyar janicsárok. A sportot munkává alakítjuk. A játékot munkává alakítjuk. A kedvtelést munkává alakítjuk. Mindenből áldozunk

Magyarországnak. A természet törvényét: a természetben semmi sem vész el, javunkra kitágítjuk: Magyarországon semmi sem vész el.

A hozzákészülés nehéz. A cél: Magyarország régió hirének visszaállítása. A függetlenséget javunkra használjuk ki. Ha Magyarország szegény, az emberek két kezét felhasználjuk...

Mi érdek áll ellenünkbe? A hamisan megfogalmazott hazafiasság. A hazafiasság célja nagy legyen. A meddő formákat ítélje el. Az emberek kényelmesek. De mindenki dolgozik. A többség dolgozik. A többség akkor is dolgozik, ha más célja sincs, mint a mindennapi kenyér. S ezért a munkája keserű, mert vannak dúsak. Nem érti meg, hogy miért legyen egyik dús, a másik szegény.

A kommunizmus ezt nem magyarázza meg, de lázít az »urak« ellen. Meg kell mutatni, hogy az a munka, ami keserű, mert meddő, mert más hasznát mozditja el, édes lehet, ha Magyarország hasznát mozditja elő.¹³

A stílusból is látszik, hogy a későbbi megkérdőjelezhetetlen nyelvtani tekintélynek hosszú utat kellett bejárjon ahhoz, hogy az ötvenes évekbeli érett stílusa kikristályosodjon, másrészt pedig kiviláglik belőle az is, hogy Székely László ekkor nem igazán kedveli a kommunizmust. Nagy kérdés, hogy 1948-at követően mennyire változott meg ténylegesen a véleménye ifjúkori önmagához képest, de azt is látnunk kell, hogy Szabédi, habár igazi karrierről esetében 1950-et követően tudunk beszélni, sohasem vált a gyászos emlékü rendszer élharcosává, még ha keretei között hosszú ideig – elsősorban munkájának, a tudományba fektetett energiáinak köszönhetően – viszonylag az átlag fölött is élt.

Minden hasonló lelkes tervezgetés ellenére – vagy éppenséggel e mellett – élete 1929-re láthatóan és általa is érzékelt módon hullámvölgybe kerül. Ő maga a már fentebb is idézett önéletrajzában erről a következőképpen ír: „Egy lelki válság következtében, melyet felesleges volna részletezni, egy-két év után kereskedelmi pályára mentem s az aradi *Transport și Comerț* cégnél vállaltam alkalmazást.”¹⁴

Amennyiben az ez idő tájt születő naplóbejegyzéseit olvassuk, egy, a depresszióval és a hangulatingadozással is küzdő ember képe rajzolódik ki előttünk. Ezt a legjobban talán a következő bejegyzése érzékelteti:

„Most nagyon jól érzem magam. Napok óta már. Semmi sem bánt. Mindennel rendbe jöttem. Magammal is. Magammal is?”

Természetesen semmi sem változott meg körülöttem. A tegnap kimentem a szászfenesi útra. Hó és jég borított mindent. Vigan csikorgott a cipőm talpa. Nem bántott a tél. Azelőtt miért bántott? Nem tudom. Anyyira nyugodt voltam, hogy nem is igyekeztem gondolkozni ezen.

Hazajöttem. Gondolom, füttyölhettem is, mert néhányan nagyon csudálkozva néztek meg. Nem bántam...

Nem hiszem, hogy mindenki beteg. A század betegségéről akartam könyvet írni, hogy mi a mai ember baja, ami az én bajom is. Már nem nagyon tudom, mit irtam volna. Valami efféle: igen sokat töprengünk, magunkra gondolunk. Nem azzal törődünk, amit látunk, hanem azzal, hogy milyen fontosságú reánk nézve a lótás. Cselekvés helyett okoskodunk. Hetvenhét változatban csinálunk végig mindent gondolatban, és semmit sem valósítunk meg. Azt hisszük, hogy az akaratunk kötött. Búsulni nem tudunk, mert figyeljük magunkat. Örülni nem tudunk, mert figyeljük magunkat. Az önmegfigyelés soha sem aktuális, csak emlékeinket analizálhatjuk. De mi az önmegfigyelést életünkké tesszük. [...]

De hiszen mindenki cselekszik, mindenkinek van célja. A gyógyulás a betegség felismerése. Én meggyógyultam, mert felismertem a betegségemet. Mindenkit sajnáltam magammal együtt. Ma senkit sem sajnálok. Magamat se. Nagyon jól érzem magamat. Akármit csinálunk, mindenki csinál valamit. Csupa erő vagyok. Cselekszem...¹⁵

Szabédi – és az egyetemes magyar kultúra – szerencséjére ez az időszak nem tartott sokáig, a harmincas évekre megtalálván élethivatását, az írást. Ez a válság tanulmányi eredményein is meglátszott – vagy éppen

azok okozták a lelki válságot? Ez jó ideig még kérdéses marad, ugyanis 1929-ben az Unitárius Teológián az első két év végén elégséges minősítéssel végezte el az alapvizsgálatot, annak ellenére, hogy az alaptantár-
gyak nagy részéből máskülönben minősítése jeles volt.¹⁶ Ahhoz képest, hogy milyen kiváló tanulónak bizonyult iskolai tanulmányai során, ez úgy jelként, mint következményként is figyelemre méltó.

1933-ban visszatér az egyetemre, és további négy félévet hallgat, de a tanulásnál jobban érdekli az alkotói irodalmi tevékenység, így végül ezúttal sem szerzi meg a diplomát. Rengeteget ír azonban, verseket, novellákat, de legtöbbjükét csak 1939–1940-ben sikerül megjelentetnie, Budapesten, a Bolyai Akadémia segítségével. *„E könyveimet Schöpflin Aladár, mint a Baumgarten-alap kurátora, 2000 pengő jutalomban részesítette”*¹⁷ – írja önéletrajzában, melyből az is kiderül, hogy igazából ekkor fordul érdeklődése a nyelvészet elméleti és gyakorlati szépségei felé is. Ekkori levelezése ugyancsak töprengő, saját sorsán túl a magyarság sorsával törődő, illetve az irodalmi irányzatok jellemző tulajdonsága-
in elmélkedő értelmiségi jellemet ismerhetünk fel. Egyik Szemlér Ferenc költőhöz címzett levelében többek között a transzszilvanizmusról mint szellemi-irodalmi irányzatról a következőképpen fogalmaz:

„1918 óta elszakadtunk Magyarországtól. Az elszakadással keletkezett helyzet természetesen nyomot hagy életünkön, gondolkozásunkon, irodalmi megnyilvánulásainkon. És hogy éppen az első nemzedék volt transzszilvanista, az a nemzedék, amelynek nagy élménye ez az elszakadás volt, tisztán mutatja, hogy a transzszilvanizmus hajszálgököreit nem Erdélyben kell keresni, hanem abban a történelmi Magyarországbán, amelyben nyerték iskoláztatásukat az első nemzedék tagjai.

*Remélem, érthető, amit mondani akarok. A transzszilvanizmus kitalálói az unió szellemi fegyverzetével szakadtak el Magyarországtól, tehát ha más úton is nem jutnánk erre az eredményre már eleve gyanakodnunk kellene, hogy a transzszilvanizmus voltaképpen az unió madárnyelve.”*¹⁸ Ebből a két bekezdésből is kiviláglik Szabédi László komplex gondolkodásmódja.

1953-as életrajzában arról is beszél, hogy 1932-ben választotta a Szabédi László írói nevet, hogy meg lehessen különböztetni Székely László költőtől, valamint a budapesti kulturális tudósítótól, akiket ugyanúgy hívtak. Máskülönben ebben a hivatalos életrajzban – mely a Román Munkáspárt által kezelt párttagsági dossziéjába is bekerült – az 1933–1945-ös időszakról mindössze annyit ír, hogy különböző folyóiratoknak dolgozott, független íróként, és nem kerül sor ezek nevesítésére. Lehet, hogy csak terjedelmi okokból kifolyólag, de a summázásnak más, taktikai okai is lehettek, utólag így nehéz megállapítani, mi járhatott ekkor Szabédi fejében. Az 1936-os év még egy súlyos sorscsapást hoz családjába életében: meghal édesapja, Székely Sándor.¹⁹

Életének másik jelentős momentumja a katonai szolgálat volt. A dokumentumokból úgy tűnik, ez sem ment zökkenőmentesen. Egy halálát követő, aláíratlan, Szabédit jól ismerő névtelen szerző által írt életrajz beszél arról, hogy mivel 1939-ben nem jelentkezett katonai szolgálatra, a hadbíróság 1 hónap elzárásra is elítélte, ezt követően kezdte csak meg katonai szolgálatát a román hadseregben.²⁰ A második bécsi döntést követően Észak-Erdéllyel együtt Magyarországra került, kis ideig magyar állampolgár lett. „1940–41-ben tanítóként működtem egy Kolozs megyei román községben, ahonnan 1941 végén berendeltek a kolozsvári egyetemi könyvtárhoz. Egyidejűleg Kemény János hívására a kolozsvári Nemzeti Színházhoz is elszegődtem lektor-dramaturgnak. A színháztól azonban megváltam annak a reményében, hogy az egyetemi könyvtár státusában rendes kinevezést kapok. Ez azonban közel kétévi szolgálat után sem következvén be, magam váltam meg állásomtól”²¹ – írja 1946-os önéletrajzában. Ezenkívül továbbra is sokat publikál, elsősorban a saját maga által alapított *Termés* című folyóiratban. Mivel a későbbiekben pályafutását meghatározták az ott megjelentetett cikkek, az ezekben kifejtett gondolatok tartalma és minősége, önéletrajzában külön bekezdést szentelt annak, miért is érezte úgy annak idején, hogy szükség van a *Termés* folyóiraatra:

„1942 őszén, főként Kiss Jenővel és Asztalos Istvánnal folytatott beható megbeszélések után alapítottuk meg a *Termés* című időszaki évnegyedes kötet sorozatot. Két teljes évfolyam (8 kötet) jelent meg belőle; az utolsó néhány nappal a Vörös Hadsereg bevonulása előtt. Alig szükséges fejtegetnem, mi volt a célunk vele. Noha a szociáldemokrata párt képviselőivel nem egyszer vitáztunk, mindenesetre az volt az álláspontunk, hogy valami módon meg kell próbálnunk Erdélyben is hanghoz juttatni a magyar társadalmi és állami élet kibontakozásait illető elképzeléseiket. A *Korunkat* beszüntették, a *Helikon* és a *Pásztortűz* pedig nem mutatkoztak eléggé rugalmasoknak. A *Termés*ben szabad véleménynyilvánítás formájában így juttattuk szóhoz Erdélyből Nagy Istvánt és Jordáky Lajost, és Erdélyben Erdei Ferencet, Kovács Imrét, Veres Pétert, Darvas Józsefet, Vasas Mihályt. Próbáltuk szolgálni a magyar–román közeledés ügyét is, talán nem tökéletes politikai felkészültséggel. A magunk álláspontját Asztalos István, Böződi György és jómagam igyekeztünk – nem egészen egységesen – megfogalmazni. Főleg a *Termés*ben megjelent tanulmányaimat tartalmazza az 1944 elején megjelent »Ész és bűbáj« c. tanulmánykötetem.

*Egészében véve a Termés szabad fórum volt, amelyben a »népi« gondolkozás és a »szocialista« gondolkozás pólusait igyekeztünk egyeztetni.*²²

A *Termés* tehát egyfajta intellektuális vitafórumként kellett működjön elképzelése szerint, legalábbis helyi szinten. A folyóirat alkalmat adott Szabédinek és társainak úgy kifejtetni a magyarság sorskérdéseire vonatkozó véleményüket, preferenciáikat, hogy ne legyenek kénytelenek elkötelezni magukat valamely politikai erő vagy irányzat mellett sem, és az anyaországi és erdélyi magyar értelmiséget közelíteni, egymás álláspontjainak jobb megismerése érdekében. A *Termés* – már csak rövid megjelenési időszakából kifolyólag sem – nem vált országos jelentőségű folyóirattá Magyarországon, ugyanakkor érdekes és értékes adalékot szolgáltathat a második világháborús évek szellemi irányzatainak jobb megismeréséhez. Erre egy rövid, konkrét példát érdemes felhozni. Habár Szabédi nem vállalt partizánszerepet a népi-urbánus vitában, álláspontját eléggé markánsan kifejtette a vidék és a vidéki kultúra szerepét

illetően egyik terjedelmes cikkében, melyet *Népi írástudók vagy írástudó nép?* címmel jelentetett meg, és amelyből idézünk egy rövid részletet:

„Hol lelhető fel az a saját műveltség, melyről egyszerre állítják azt is, hogy van, és azt is, hogy elsikkadt? Nos, csak a felsőbb rétegeinkben, helyesebben csak városi lakosságunkban sikkadt el, a nép mai is őrzi. A magyar műveltség nem polgári rétegeink nemzeti műveltsége, hanem parasztságunk népi műveltsége. Ezt kell uralkodóvá tenni a közoktatásban, ezt kell elsajáttatni a polgársággal is.”²³

Egy másik jelenség Szabédi életében, ami későbbi karrierjét gyökeres módon meg fogja határozni, hogy egyre jobb – nem túl közeli, ugyanakkor korrekt – viszonyt alakít ki az erdélyi magyar baloldal több olyan személyiségével, mint többek között Gaál Gábor, Balogh Edgár vagy Jordáky Lajos. Ezek a kapcsolatok elsősorban szakmai jellegűek voltak, de nézeteik terén is kezdték egyre inkább megtalálni a közös hangot. A szociáldemokrata és kommunista eszmék között ingadozó Jordáky Lajos egyfajta elégedettséggel jegyzi 1943 augusztusában naplójában: *„A Termés írói a szocializmus felé fordulnak. Szabédi kritikával, de szolgálni fogja a szocializmust, meg vagyok róla győződve.”²⁴* Kántor Lajos ezt egyik, a *Korunkban* megjelent cikkében a következőképpen foglalja össze: *„Szabédi tehát a maga nemzetpolitikai alapállásához híven nem kötelezi el magát 1942–43-ban, sem még 1944 nyarán valamely pártnak – ezt a magatartást volt szokás harmadikutasnak nevezni, ahogy Szabédi kapcsán Balogh Edgár ezt később meg is fogalmazta. Közvetett bizonyítékaink vannak rá, hogy a háború végéhez közeledve a Termés-szerkesztő úgy érzi, az erdélyi magyar érdekeket a baloldalhoz közeledve lehet, kell szolgálni, a pártkatona magatartást azonban elutasítja.”²⁵*

A szovjet bevonulást követően a frissiben – ugyanakkor meglehetősen hatékonyan, rövid időn belül megszervezett – Magyar Népi Szövetség (MNSZ) hivatalos szócsövének, a *Világosságnak* lesz munkatársa, melynek szellemiségét, hangvétélét ekkor elsősorban Balogh Edgár határozta meg. 1945 tavaszán belépett a Kommunista Pártba is, és a Népi Szövetségnek is lelkes szervezője volt.²⁶ Részt vesz különböző – manapság

civilnek nevezett – közművelődési egyesület tevékenységeiben is, így például 1944. december 14-én az EME meghívására *A népi írók* címen tart előadást, ugyanezen a napon az EMKE választmányi tagjává választotta.²⁷ 1946-ban a Romániai Magyar Írók Szövetsége alelnökének is megválasztották.²⁸ Ekkortájt válik igazán Székelyből Szabédivá. Levelezéséből kitűnik, hogy 1944-ben még felváltva címezik Szabédinak és Székelynek, olykor Szabédi Székely Lászlónak levelezőtársai, 1945-öt követően azonban egyre inkább csak a Szabédi László név használata fordul elő.²⁹

Több forrás szerint ekkor politikai karrierben is gondolkodott. 1944 szeptemberében neve már ott található az erdélyi értelmiségiek által Horthy Miklóshoz intézett memorandum aláírói között, melyben ezek a háborúból való kilépést és Magyarországnak ügyét a Németország ügyétől való elválasztását kérték.³⁰ Végül is nem szerzett semmiféle jelentős politikai funkciót sem a pártban, sem pedig a szövetségben, habár különböző testületekben jelen volt, és a programokban fellépést is vállalt. Így például, mivel ekkorra már jól tud románul – erről tanúskodnak hivatalos iratai, román nyelvű jelentései, jellemzései is –, saját gyűjtésű román népdalok fordításait olvasta fel az „*Élő Román Irodalom*” című, Brassóban 1947. május 10-én megtartott, az MNSZ és a Romániai Magyar Írók Szövetségének közös estélyén.³¹ Mindezek ellenére vezető politikus nem vált belőle.

Hogy miért nem, arra talán barátja és a *Termés* szerkesztésében munkatársa, Bözödi György naplója adhat feleletet. A frontátvonulást követően a Marosvásárhelyről Kolozsvárra kerülő Bözödi Szabédi Lászlóhoz költözik be, „*hogy szobájukat ne foglalja le a katonaság*”, és ezúttal megismerkedik Szabédinak a *Világosság* újságírójaként végzett munkásságával is. Sajátos humorával Bözödi többek között a következőképpen ír – enyhe humoros túlzással, de alapvetően korrekt meglátással – a hetilap ekkori tevékenységéről és irányvonaláról:

„*Hamarosan láttam azonban, hogy ez furcsa baloldal. Magyarok ezreit fogdosták össze és hurcolták³² el innen, de a Világosság erről nem tud,*

általában semmi magyar sérelme nincs. [...] És mindenki fasiszta, aki nem esküszik rájuk. Soha annyi fasisztát nem láttam, mint amennyi most egyszerre lett, mióta bevonultak az oroszok és a baloldal uralomra jutott. [...] Persze a demokrácia jegyében nagy a román- és zsidóbarátkozás, de csak papiroson végeredményében, mert a románok még jobban gyűlölnék, mint amíg nem volt demokrata világ.”³³

Bözödi természetesen esténként régi barátjával ezekről hosszas eszmecseréket folytatott, amelyek kimenetele kezdetben távolról sem volt konszenzusos, később azonban Bözödi kezdte úgy érezni, hogy Szabédi egyre inkább távolodik, részben valószínűleg saját belátásai szerint is, a Balogh Edgár-féle vonalvezetéstől. *„Három héten keresztül egész estéket vitatkozunk és veszekedtünk emiatt, nyitogattam a szeméit, de nem akarta felnyitni, már csak azért se, hogy ne nekem legyen igazan.”* Majd ugyanezen az oldalon: *„közben mérséklő veszekedéseim némi eredménnyel járnak. Kb. egy héttel ezelőtt Edgárra háborodik fel, hogy diktátor, a lapban is, a pártban is. [...] majd most ott tartunk, hogy Laci esténként, mikor hazajövünk, egyre másra áll elő olyan dolgokkal, amiket én hetekkel ezelőtt mondtam neki. Akkor nagy osztozkodás lett belőle, az én érthetetlen okoskodásomnak nevezte, most pedig sajátjaként áll elő vele.”³⁴*

Szabédit tanulmányozva, túlzás lenne azt állítani, hogy Bözödinek sikerült volna döntő mértékben befolyásolnia, ezt ő maga sem állítja, az viszont igaz, hogy ez utóbbi szeme láttára ment végbe barátja lelkében egyfajta mérsékelt metamorfózis, egyfajta korai csalódás az erdélyi magyar baloldali politikusok által képviselt eszmékben, amellett, hogy ezzel nem járt egyfajta látványos, teátrális elhatárolódás, nyílt támadás. Annál is inkább, mivel ez a jelenség kiviláglik levelezésében, barátainak vagy csak simán harcostársainak címzett gondolataiban, melyek közül a következőkben pár bekezdés idézése szükségeltetik ahhoz, hogy jobban megérthesse bárki Szabédinek a magányosságig önálló, sok esetben pesszimistának tűnő, de a mai napig aktuális problémákat feszegető, ars

politicáját, politikai credóját. „Szabédi gondja a kisebbségben élő magyarság magyarként való megmaradása, anyanyelvének megőrzése”³⁵ – írja egyik tanulmányában Dávid Gyula ennek kapcsán, és e téren egyet tudunk érteni vele.

Visszanézve, kielemezve Szabédinak az átmeneti években barátaihoz írt leveleinek visszatérő motívumait, elmélkedéseinek fő elemeit, világosan kirajzolódik belőlük a kisebbségi magyar közösség sorsa iránti aggodalom, az a félelem, hogy a kontrollálhatatlan román nacionalizmus, amelyet a román kommunisták csak enyhíthetnek – vagy még azt sem tettek megfelelően, ahogy ezt ő is érzékelte –, egyértelműen a magyarság tervésztéséhez fog vezetni. Más fő visszatérő motívum ezekben az írásokban a kisebbségi magyarság politikai egységének a hiánya – és e téren a „haladó” baloldalt ostorozza elsősorban, mivel érzései szerint olyan erős túlzásokba esnek a tisztogatások során, hogy ez a magyarságnak mint közösségnek meggyengülését fogja eredményezni. Így többek között Püski Sándornak is megírta, hogy az ilyenfajta belső tisztogatásokkal elsősorban a román nacionalistáknak tesznek szívességet.³⁶ Ritka jó szemmel látta meg azt a fajta belterjességet is, amely a romániai magyar kisebbségi elit jelentős részét jellemzi, és ami nemcsak hogy sokakat megfoszt az érvényesüléstől, akik máskülönben tehetségesek, de nem részei a kedvezményezetteknek, hanem a közösség is kárát szenved, hiszen a képességek hiánya azt eredményezi, hogy az érdekképviselő ereje csökken. Ezt a meglátást többek között egy, Jordáky Lajoshoz intézett, 1946-ban íródott levelében a következőképpen fogalmazta meg: „Csupa provinciális ember mindenütt, akinek se egy barátja, se egy ismerője a magyar vagy a román társadalmon kívül. Sehol egy nemzetközi név! És befelé a legsilányabb irigység, a legelítélendőbb hiúság, és gyakran érdek nélkül minden vonalon.”³⁷ Vagy talán Szabédi nem is koráról, hanem a jövőről írt ilyen esetekben? Ezeknek a szövegeknek eléggé Cassandra-jellegük van, mint ahogyan az ugyanezen levélből származó másik idézetnek is:

„A felszabadulás után a független Észak-Erdély bővületében feladtuk azt a jól-rosszul kikovácsolt magyar egységet, mely az események nyomásá-

ra 1944 folyamán valahogy kialakult, persze – a dolog természetéből kifolyólag – a konzervatív elemek javára, de hát ez Romániában sem történt másként. [...] Úgy széttagoltuk a magyarságot, mintha önálló állami létet élnék. Ez már magában véve is súlyos hiba volt. De még súlyosabb volt az, hogy a széttagolás alapjául azokat a kereteket fogadtuk el (Romániai Kommunisták Párt, Romániai Szocdem Párt, Romániai Magyar Népi Szövetség) melyek elvben nem is ismerték el azt az észak-erdélyi függetlenséget, amely pedig egyedül tehetné indokolttá ezt a széttagoltságot.”³⁸

Hasonló szókimondó stílusban írta meg fenntartásait Kurkó Gyárfásnak, a Magyar Népi Szövetség elnökének is, mikor az MNSZ és a kommunisták viszonyát, valamint a magyar egység hiányát elemzi kritikus hozzáállással:

„Mind több aggodalommal látom, hogy a romániai MNSZ nem tudja beváltani az egy évvel ezelőtt hozzá fűzött reményeket. Nyíltan szólok. A nehézségeket nem a fasiszták támasztják. Lakatos, Wolf fasiszták-e? Nem azok.³⁹ Az MNSZ -nek nem a fasiszták bojkottja miatt nem sikerült mindmáig a népi egységet. Az MNSZ éppen a demokrata magyarok egységfrontját nem tudta máig sem megteremteni.”⁴⁰

„Olyan helyeken, mint Brassó és mint Kolozsvár talán kevésbé szembe-tűnő a baj. De szembe-tűnő olyan helyeken, mint amilyen pl. Háromszék vármegye. [...] Hát hol legyen politikai talaja az MNSZ-nek, ha tiszta magyar nemzeti területen ötödrésznyi politikai befolyása van, és még csak az is papirforma szerint?! Pokoli játék, – de mivel hogy mi, magunk csínáljuk, pokoli ostobaság, pokoli bűn.”⁴¹

„...A kommunista tömegek távol állanak az MNSZ-től és a magyar kommunista vezető politikus, a nyílt kommunisták nem az MNSZ-en belül, hanem a Román Kommunista Párton belül fejtik ki politikai működésüket. Ezen nem segít az, hogy az MNSZ-i vezető posztokat legtöbb esetben kriptokommunisták foglalják el, sőt! Ezek a kommunisták többnyire másod, vagy harmadrangú elvtársak, akik többet ártanak, mint használnak, s szerepüket a magyar nemzeti érdekek védelme helyett inkább abban

látják, hogy magyaráztatják a román demokrácia nehézségeit, bizalomra ösztökélnek, fékeznek, s általában szájkosár-politikát űznek. Nagymértékben hozzájárulnak a kommunizmus megutáltatáshoz és ahhoz, hogy az MNSZ-et mindenki a kommunista párt (most már persze a román Kommunisták Párt) fiókvállalatának tekintse.”⁴²

Nem látta ezt másképpen később sem, amikor azt várta volna el az MNSZ vezetőitől, hogy a Kommunisták Pártján belül lépjenek fel a magyar érdekérvényesítés érdekében, hogy erős tárgyalópartneri pozíciókkal rendelkezzenek a román kommunisták országos szintű vezetőségével szemben:

„A magyar kommunistának az MNSZ-ben a helye! Ezt Gyárfás, nagyon élesen végig kell vinni; sokkal hatásosabb, mint az MNSZ-en kívül (a Román Kommunisták Pártban) dolgozó kommunista magyar kedvéért s értelmében támadni Márton Áront vagy akárkit. Ki kell nyíltan mondani ezt: mi a Román Kommunisták Párt szövetségeseiként harcolunk az ország demokratizálásáért, de mi a Román Kommunisták Párttal közvetlenül Lucán, Pătrășcanun stb. keresztül tartjuk a kapcsolatot a nem magyar nemzetiségű exponenseiken keresztül. Nem akarjuk azt, hogy akár Luca, akár Pătrășcanu magyar nemzetiségű kommunisták véleményére, mint komoly magyar csoport véleményére támaszkodva, utasíthassa vissza jogos nemzeti igényeinket. Magyar nemzeti kérdésben egyetlen kompetens fórum az MNSZ. Ezeknek az elveknek a tisztázása éppen a négy székely megyében elsőrendű fontosságú: most még inkább mint eddig.

Azt talán nem kell magyaráznom, hogy azzal, ha valaki, aki velem a fentiekben nem ért egyet, és ezért engem reakciónak vagy mit tudom én minek bélyegez, igazán nem törődöm. És Kossuthtól, Petőfitől – és Lenintől tanultam politikát.”⁴³

Nem kevésbé erősek azok a sorok, amelyekben a belső tisztogatások agresszivitására hívja fel a figyelmet, ezúttal egy Balogh Edgárhoz valamikor 1925 januárjának második felében írt levelében:

„Rossz politika – már ti. magyar részről rossz politika – románok szája íze szerint dolgozni ki pártprogramot, román füleknek kedves jelszavakat hangoztatni magyarok felé, román szemeknek szerkeszteni magyar újságot.

Az a helyes, amit Deheleanu csinál. Nem felejtí, hogy kiket akar megnyerni. Nagy dologról van szó, Edgár, nem babra megy a játék. Emlékezz, mit mondtam neked, mikor augusztus 23. után Budapestről jöttél haza diákos lelkesedéssel, mint akit »igazolt a történelem«, mint aki most már »szerephez« jut a dolgok intézésében.

Figyelmeztetek, hogy nem az örvendetes dolog a lényeg, hogy a baloldal szerephez jut, hanem az a tragikus dolog a lényeg, hogy a magyar nép rendkívül súlyos helyzetben van. Nem lehet az a baloldal feladata, hogy örömmel nézze a sírt, hol a nemzet süllyed el, hanem az, hogy megakadályozza a nemzet elsüllyesztését. Ez alól a feladat alól nem oldja fel az, hogy nem ő ásta meg a nemzet sírját. Ezt nagyon könnyű megérteni, de mégis csak akkor értheted meg, ha leteszel arról a gyermekes képzelségről, hogy az én politikai felfogásomnak azzal teszel koncessziót, ha felajánlod Bécsnek Magyarországhoz való csatolását. Ezt a sületlen viccet valóban elsütötted, azt a kínos érzést keltve bennem, hogy soha ebben az életben nem fogsz megérteni, s nem is akarsz...

Értsük meg egymást. Az egyáltalán nem kívánható egyetlen romántól sem, a demokrata vagy a marxista romántól sem, hogy egy nem szakmájába vágó tudományos kérdésben inkább hitelt adjon a magyar tudósok, mint a magyar tudósok állításainak. De mi történjék a kontinuitás elméletében hívő román és kontinuitás elméletében nem hívő magyar marxista viszonyában? Különösen, ha ezeket a hiedelmeket a román és a magyar tömegek is osztják? Végső cél természetesen az igazság, a valóságos igazság felderítése kell hogy legyen, de addig is, amíg mindkét fél felismeri az egy igazságot, milyen alapon történjék a megegyezés? Úgy, ahogyan Nagy István gondolja. Ki kell küszöbölni a valódi vagy a vélt igazsághoz fűződő hamis következtetéseket. Egy azonban bizonyos. Az semmi esetre sem lehet helyes megoldás, hogy »az okosabb enged« jelígével a magyar marxista

*magáévá teszi a román marxista hitét. Nem azt mondom én, hogy Deheleanu ne higgye és hirdesse a kontinuitás elméletét. De a vele való meg egyezés semmi esetre sem történhetik azon az alapon, hogy a magyar marxista egyszerűen magáévá teszi a Deheleanu felfogást.*¹⁴⁴

Ugyanakkor ezek a levélrészletek elhalványulnak a mellett a dokumentum mellett, amely másolatban található meg a Szabédi-hagyatékban, és amely a román erdélyi terjeszkedés veszélyére reflektál, és a benne foglalt gondolatok ma is aktuálisak lehetnek. Mintha látnokszerepet is játszott volna itt, mivel azok a jelenségek, melyek veszélyét felvázolja, igazán a Ceaușescu-korban, majd az ezt követő kilencvenes években értek igazán be. Ennek fényében írásunkban nem tartjuk túlzásnak a dokumentum egész tartalmát közölni:

„A Groza-kormány hatalomra jutása után megindult:

- 1. A román közigazgatás, a román intézmények bevonulása Észak Erdélybe (hadsereg, igazságszolgáltatás, pénzügy, itt Kolozsvárt egyetem, színház, stb.)*
- 2. Ezzel párhuzamosan a helyi (főleg magyar) tisztviselők központi megerősítése vagy eltávolítása.*
- 3. Nem véletlenül, hanem szoros kapcsolatban ezekkel a személyi – kinevezési – kérdésekkel jelent meg az állampolgársági rendelet.*
- 4. A román közélet tisztogatása (a román államgépezet – az antonista – a fegyverszüneti egyezmény következtében helyén maradt s tisztogatása igazában csak most indult meg.)*
- 5. Erélyes továbbtisztoztogatás a már hét hónapja a megfelelő román rétegeknél fokozatosabban tisztogatott – öntisztuláson is átment! – magyar polgári és értelmiségi, de parasztrétegekben is!*

- Még ha nem volna célzatos, akkor is zavaróan hatna, hogy a magyar nem igazolt, helyükről eltávolított személyek helyét románok foglalják el. De éppen az állampolgársági rendelet megjelenése lehetetlenné teszi, hogy ne gyanítsunk célzatossgot. Nyugat felé, a magyar tömb felé, a trianoni határon leeresztett sorompók, délkelet felé a román tömb felé, a történelmi erdélyi határon teljes átvándorlási szabadság. Végeredményben románizálás folyik, románizálásról van szó. Kolozsvárt például (az oroszok 84 százalékos magyar többséget állapítottak meg - a 20-30 000 menekült távollétében!)⁴⁵ a román egyetem és román színház ide hozatala magában véve is kb. 10000 román értelmiségi ideözönlését jelenti (diákok, tanárok, művészek, de iparosok, munkások is - a vásárlótömegeknek örvendező kereskedő-réteg őszinte öröme!). Hát még a hadsereg, a vasút, a posta, a pénzügy, a törvényszék, a középiskolák stb.! Falun hasonló folyamatot eredményez a földreform (abszenteizmus címén a hadbavonultak, az elhurcoltak, a manisták atrocitása elől elmenekültek földjét elveszik.) A magyarság képviselőire hivatott baloldali politikusok (más persze nincs is) - abból a kétségkívül igaz megállapításból indulva ki, hogy ma Romániában a legdemokratikusabb erőt a kormány jelenti - a kormány, vulgo a hatalom teljes, fenntartás-nélküli támogatását tűzték ki célul (áll ez nemcsak a kommunista és a szociáldemokrata pártra, hanem a Magyar Népi Szövetségre is) noha a hatalomban nem részesülnek. A nemzetközi alkatú pártokon belül meg kell elégedniük azzal a nemzetiségi irányvonalal, melyet e pillanatban az erősen nacionalista román tömegek megnyerésére törekvő romániai kommunista pártközpont vállalni mer vagy akar - s így az a veszély fenyegeti őket, hogy - inkább tetszvéen román, mint magyar érdekek képviselőinek - elvesztik a román kommunisták számításiban kisebb fontosságra méltatott magyar tömegek bizalmát.

De ugyanez a helyzet a romániai kommunista párt ellenőrzése alatt álló Magyar Népi Szövetségen belül is. Ennek következtében az első hónapokban nagy lendülettel indult radikalizálódási folyamat a magyar társadalom rétegeiben elakad és felszítódik a nemzeti érzés, egészen a szűkkeblű nacionalizmusig. Nehéz megállapítani, kit terhel a felelősség: a magyar kommunistákat-e (mert nem elegendő súllyal jelentkeznék a központban), vagy a román elvtársakat-e (mert túlságosan engedékenyek saját tömegeik naci-

onalizmusával szemben). Lenin világos felismerése szerint a többségi nemzet proletariátusa volna hivatott a kisebbség nemzeti igényeit támogatni? Erdélyben a magyar proletariátussal támogattatják a többség nemzeti igényeit. (A valós helyzetet palástolgató *vicinális* jelszavak is születtek, pl: Itt Kolozsvárt mi vagyunk az erősebbek, nekünk kell a gyengébb románságon segíteni. Igen, de nem úgy képzelik, hogy a helyi, monostori románságon, hanem a gyarmatosításra feszülő románságot kell a gyarmatosító munkában segíteni. Ilyen jelszó az is: ne gondolkozzunk úgy, mintha kisebbség volnánk, mert nem vagyunk kisebbség, egyenlő jogaink vannak. Igaz, de valójában kisebbség vagyunk, s mégis csak úgy kellene gondolkoznunk, ahogyan valóságos helyzetünk diktálja. Ez az utóbbi brassói jelszó, a rettenetes nyomás alól felszabadult kisebbségi idegzet délibábja szülte, az egyenjogúság csaló hamarsággal feltűnt délibábja.)

Nagy tévedésünk tehát ez:

A hatalomban nem részesülő, nemzeti önrendelkezésének birtokában nem lévő magyar nép politikájának irányvonalát pillanatnyilag úgy szabták meg a magyarság nevében politizáló személyek, mintha a magyar nép máris önrendelkezésének birtokában volna? Mintha például maga szabná meg azt, hogy az állásából kidobott magyar tisztviselő helyett – akit kidobni maga segít – kit helyezzenek. A nemzeti egység szükségét érzik, de oly szűken értelmezik, hogy abból kivetik mindazokat a polgári és értelmiségi – sőt: paraszt – elemeket, akik ellen panaszt tesz az elkeseredett zsidó, vagy a honfoglaló román – de csak ha magyarról van szó: saját maguk felé a mérték sokkal tágabb. Nem értik meg (vagy nem akarják ezt a felfogást magukévá tenni) hogy a kisebbségi magyarság a nemzeti önrendelkezés megnyerésénél távolabbi célt **fenntartás nélkül** mindaddig nem tűzhet maga elé, amíg ezt az önrendelkezést valószínűleg nem nyeri. Túl szigorúan elzárkózni a magyar polgári és értelmiségi rétegek sérelmeinek vállalása elől annyit jelentene, mintha egy gyarmati sorban élő nép gyarmati sorban akarná megkezdeni osztálytalan társadalmának kiépítését. (Rikító példa: mintha az egyiptomi kommunisták az angol szocialistákkal szövetkeznének az egyiptomi nacionalisták ellen.)⁴⁶

Fontos megjegyeznünk, hogy a tisztánlátás távolról sem jelentett románellenességet. Szabédi ekkor – mint ahogy hivatalos beszámolóiból, az általa írt jellemzésekből⁴⁷, román közösség előtt tartott beszédeiből is kiderül – nagyon jól írt és beszélt románul. Ezenkívül román népdalokat gyűjtött, román szerzőket fordított magyarra – közöttük a kor román írófejedelmét, Mihail Sadoveanut is –, és ahogy az későbbi, egyetemi káderdossziájából is kiderül, számos közös programot, szakszemináriumot is szervezett a Bolyai Tudományegyetemen a román, az orosz és a lélektani tanszékekkel.⁴⁸ Valamint a Babes román egyetem szakembereivel is tartotta a szakmai kapcsolatot. Nem kellett azonban xenofóbnak lenni ahhoz, hogy hitelesen érzékelje azokat a folyamatokat, amelyek az erdélyi magyarság térvesztését illusztrálták, és amelyekre összerdélyi szinten – kapcsolati hálójának, valamint kolozsvári és sepsiszentgyörgyi munkatársainak köszönhetően – is jó rátekintéssel rendelkezett.

1945-ben nevezték ki a sepsiszentgyörgyi – manapság hivatalos nevén Székely Nemzeti Múzeumként ismert – múzeum élére, igazgatóként, vagy ahogy Szabédi fogalmaz saját szövegeiben, *igazgató-örként*. Ennek kapcsán Tiboldi Zoltán és Boér Hunor jól dokumentált tanulmányát tudom az olvasó figyelmébe ajánlani, melyből kiderül, hogy Szabédi milyen erőfeszítéseket tett, nemcsak magának a Székely Nemzeti Múzeumnak mint intézménynek, hanem a múzeumi hálózatnak is, többek között törvénykezdeményezések révén is.⁴⁹ Szentgyörgyi évei alatt a Magyar Népi Szövetség regionális lapjába, a *Népi Egység*be írt,⁵⁰ és aktív az MNSZ szervezésében is. Ugyanakkor sepsiszentgyörgyi tartózkodása viszonylag rövidre sikerül. A háborút követően Kolozsváron elindított új magyar egyetem, a Bolyai ugyanis a szakoktatók hiányával küszködött, több nagy műveltségű, de ezt autodidakta úton elért oktatója mellé sok munkatársat vidékről hívtak be. Az ekkor már viszonylag jó névvel rendelkező Szabédi László meghívása sem okozhatott sokak számára különösebb meglepetést. Sepsiszentgyörgyi barátja és kollégája, Tiboldi Béla a következő szavakkal örvendezett Szabédihoz írott levelében a jó hírnek:

„A szele már napokkal ezelőtt eljutott Szentgyörgyre, de csak most letünk felőle bizonyosak, ahogy leveledet megkaptuk, hogy itt hagysz

bennünket. Végre egy ember megtalálta ebben az életben az őt legjobban megillető helyet! Valamennyiünk részéről fogadd, kérlek szívből jövő legőszintébb szerencsekívánatainkat, mert ha a Bolyai Egyetem valaha jól választott, most aztán már igen! Osztatlan és őszinte örömünkbe azonban öröm is vegyült. Attól a munkatárstól szabadultunk meg, akivel szívesen dolgoztunk volna akár egy életen keresztül is.”⁵¹

Kezdetben helyettesítőként veszik fel⁵², a Magyarországra átköltözött Benedek Marcell helyébe, majd miután beváltja a hozzá fűzött szakmai reményeket, véglegesítik. Az 1947/48-as oktatási évben az új népiesség, valamint a romanticizmus és a realizmus kérdéseiről adott elő, és stíluselemző gyakorlatokat vezetett. A következő években ezen kívül fokozatosan rábízták az egyetemes irodalom, a művészettörténet, az esztétika, a népköltészet, majd pedig az irodalmi nyelvtörténet és a történeti mondattan tanítását is. Egy ideig a művészeti intézetben is órákat tartott.⁵³ Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy kiváló munkája ellenére – melyről a későbbiekben még esik szó, elsősorban egykori tanítványainak elmondásain keresztül – Szabédi nem minden fronton örvendett igazi népszerűségnek, munkáját kritikák is érték, elsősorban a pártdoktrinerek részéről. Így például 1949-ben Gaál Gábor az *Utunk* augusztus 20-i számában közöl az „*Utunk és az elvszerű, pártos műbírálát*” címmel cikket, melyben Szabédi munkásságát minősíti korszerűtlennek és korellenesnek,⁵⁴ máskor pedig egy rákosista szellemben megfogalmazott magyar diplomáciai jelentés, amely az erdélyi kisebbségi magyar irodalom helyzetét ismerteti, oly módon fogalmaz vele kapcsolatban, hogy „*Még olyan kiváló képességű kritikus is, mint Szabédi László is sok esetben negativista, erőltetetten hibákra vadászó hangot üt meg.*”⁵⁵ Mindezek a kritikák azonban, úgy tűnik, későbbi karrierjét nem befolyásolták negatívan, Szabédi lényegében véve szerencsésen úszott meg minden tisztogatási hullámot, melybe nála a rendszernek sokkal elkötelezettebb kiszolgálói áldozatul estek.

Adminisztratív vonalon 1952-ben, Gaál Gábor bukását követően – akivel együtt olyan ígéretes embereket távolítottak el a sztálini szellemű leszámolások során, mint Bajor Andor és Benkő Samu, Nagy István volt rektorral pedig közös megegyezéssel bontottak szerződést – először

Antal Árpádot, majd kis idő múlva Szabédi Lászlót nevezi ki az egyetem vezetősége a magyar irodalomtörténeti tanszék vezetőjének,⁵⁶ amelynek 1952 és 1956 között kisebb-nagyobb megszakításokkal eleget is tesz.⁵⁷ Fentebb már esett szó arról, hogy ebben a minőségében hogyan igyekezett a szakmai együttműködés, az akkor még fogalomként sem igazán ismeretes interdiszciplinaritás és általában véve a tudományos nyitottság szellemében más tanszékekkel együtt dolgozni, és a dokumentumokból az derül ki, hogy Szabédi őszintén hitt a „magas” tudomány népszerűsítésében és ennek hatékonyságában, valamint abban, hogy aktív szerepet kell vállalni a társadalmi élet minden területén a közjó érdekében. „*A katedra munkája természetesen nem szigetelhető ki a kultúrforradalom általános feladatai köréből, s különösen nem szigetelhető ki a kultúrforradalom felvetette nyelvtudományi és nyelvművelő feladatok köréből*” írja egyik 1952-es, az általa vezetett tanszék munkájáról szóló jelentésében.⁵⁸ Egy ugyancsak 1952-es, *A képviselő a nép szolgálatában* című cikkében pedig a következőképpen biztatja a kor választópolgárait: „*Polgárok, támogassátok munkátokkal, javaslataitokkal és bírálataitokkal a képviselők tevékenységét, teljes lélekkel járuljatok hozzá a néptanácsok munkájához...*”⁵⁹ Ez utóbbi akkor is dicséretes, ha tisztába vagyunk vele, hogy ebben a korban milyen sorsra juthattak az egyéni kezdeményezések a közigazgatás terén.

Szakmai érdeklődése ekkoriban egyre inkább a nyelvészet felé fordult, egyre többet közölt e téren, ugyanakkor teljesen az irodalomkritikát sem hanyagolta. Mikor 1955-ben teljes jogú professzorrá terjesztik fel, Márton Gyula dékán méltatásában többek között azt írta: „*Szabédi László elvtárs előadásai modelljei a tudományos dokumentációnak és a nyelvészeti és irodalmi jelenségek marxista interpretációjának. Széles és megalapozott egyéni kultúrája révén kiemelkedik.*”⁶⁰

Amennyiben a rendelkezésre álló dokumentumok tükrében szeretnénk megismerni Szabédi szakmai credóját, a tanügyi inspekciókról, érettségiztetésekről adott jelentései alapján egy alapjában véve jóindulatú, de

a szakma – vagyis a magyar nyelv – iránt igényes és kritikus ember képe rajzolódik ki. Mikor kollégák tevékenységét jellemzi, igyekszik a kifejtett tevékenységekre helyezni a hangsúlyt, a politikai tevékenység kapcsán igyekszik általános és pozitív áthallású közhelyekbe bocsátkozni.⁶¹ A részletekig menő igényesség, a precizításra való törekvés kiderül az alábbi jegyzőkönyvrészletből is, melyben az 1952. október 27-én tartott tanszéki ülésen például a következőképpen bírálja Gálffy Mózes jelenkori magyar nyelv című jegyzetét:

„A nemzeti nyelv és az irodalmi nyelv viszonyának magyarázatakor Vinogradov megállapításait vegye alapul. Az idézeteket sokszor objektívista módon alkalmazza, egyforma súllyal idéz például Benedek Marcelltól és Petőfitől. A stílus meghatározása nem egészen helyes. A stílusban nem az egyéni a fontos, hanem a nyelvi kifejezés és a tartalom viszonyának a sajátossága. A szó értelmének magyarázatakor igen nagy jelentőséget tulajdonít a szóhasználatnak. A szó értelmét nem a szó használata adja. A mondatból származtatja a szót, a szóból a hangot, helytelenül. A fejlődés mindig az egyszerűtől az összetett felé halad. A szinonima jelentőségének magyarázatakor tévesen állítja, hogy a szinonimák jelentősége abban áll, hogy sok fogalmat ki tudunk fejezni segítségükkel. Ellenkezőleg, a szinonimák abban van, hogy pontosan a nekünk szükséges fogalmat tudjuk kifejezni a segítségükkel. A jelentésváltozás eseteit jobban el kell különíteni. Ne hozzon fel olyan példákat, amelyek más területre terelhetik a hallgatók figyelmét. A gyermeknyelvi szók jelentőségét nem az adja meg, hogy csak egy családon belül használják.

Igen jók a szólásokról és a szótárakról szóló fejezetek. A jegyzetben nagy és rendkívül értékes anyag van összegyűjtve, a legújabb nyelvészeti kutatások eredményei alapján van megírva, nagyon alkalmas az előadásra.”⁶²

Tanári munkájának értékelését, módszereit évtizedek távlatából a cikk szerzőjének Kozma Dezső, Szabédi egykori tanítványa, jelen pillanatban ő maga is nyugalmazott egyetemi tanár, végezte el egy interjú során. Kozma Dezső a következőképpen emlékszik Szabédi tanítási módszereire:

„Szabédi László órái elsősorban eredeti észrevételeivel, közvetlen előadasmódjával hatottak ránk. Gyakran előttünk, a »hallgatói segítségével« születt meg egy műalkotás titkát elénk táró, széleskörű ismeretekre valló értelmezése. Mindez igényes, színes beszédmóddal társult. Azt is mondhatnám esztétikai magyarázatai a »poeta doctus« költői érzékenysége is vonzóvá tette számunkra. Jelképesen emlékeztethetnék egyik önjellemző versére is, amelyben egy olyan »került kerékhez« hasonlítja magát, amelyik »gyors iramban hasztalan halad«, hozzátapad »szilárd tengelyéhez«, menekülne, mégis egy helyben marad. Így lett két világ közt harmadik. Úgy is fogalmazhatnák: a valóságot szövi át a képzelet színeivel.

Egyéniségét illetően sok évtized távlatából ilyen szavak kívánkoznak tollamra: töprengő, érzékeny, közvetlen, tiszteletet parancsoló ember volt tanárként és kollégaként is.”⁶³

Szabédi erőfeszítésekkel teli és egyben eredményes munkája meghozta a környezet és a hatóságok elismerését is. Ennek eredményeképpen 1956-ban, az egyetem tízéves fennállásának alkalmából III. osztályú munkaérdemrendet, 1957 tavaszán pedig II. osztályú állami díjat kapott 1955-ös megjelenésű verseskötetéért, ötvenedik születésnapjára pedig megkapta az I. osztályú munkaérdemrendet is.⁶⁴ Érdekes módon 1959-ig nem váltotta ki a rendszer haragját, habár alkalom lett volna rá. 1956-ban például úgy tűnik, Szabédinak is – sok más tanártársához hasonlóan – tudomása volt a Dobai István-féle memorandumról,⁶⁵ valamint nem hagyta hidegen a Kolozsvár elrománosítását célzó folyamat sem.⁶⁶ Ennek kapcsán, 1956 őszén a következő írás születik meg tollából,⁶⁷ melynek főbb gondolatai akár a napjainkban zajló kisebbségi nyelvi jogokért folytatott küzdelemben is referenciapontokat képezhetnének:

„...lehetetlen a két hivatalos nyelv demokratikus elve helyett a két anyanyelv magyarokat sújtó, hazug, sivár, antidemokratikus elvét hirdetni.

Ami a kolozsvári – és egyebüvé való – magyar nyelvű feliratok máig tartó eltűnését illeti, annak okát még senki kielégítő módon meg nem magya-

rázta. Takarékoskodás nem lehet az ok, hiszen meglévő kétnyelvű feliratokat távolítottak el, hogy egynyelvűekkel cseréljék ki. Egyesek arra hivatkoznak, hogy a kétnyelvű feliratok sértik a román dolgozók nemzeti érzését. Ez azonban nézeteim szerint nem több a román dolgozók emberségét sértő feltevésnél. Egyébként furcsa okoskodás az, amely szerint a kétnyelvű felirat sértheti a román nemzeti érzést, a kizárólagosan román nyelvű viszont nem sértheti a magyar nemzeti érzést.

Tudom, hogy Kolozsvár román lakosai közt sok az olyan Bukovinából, Moldvából, Munténiából, Olténiából stb. idetelepedett román, aki egyrészt megszokta a színromán környezetet, s akinek másrészt soha senki nem magyarázta, hogy Erdélybe jöve ősi magyarság közé, magyar történelmi környezetbe jön, olyan ország részbe, ahol a magyar nem vendég, hanem gazdatárs, ahol a múltban is volt és a jövőben is lesz magyar szív és szó. E magyarázat elmaradása súlyos mulasztás, melyet azonban én, magyar értelmiségi, csak megállapítani tudok, orvosolni nem. Viszont a népek jogai mellett való kiállást nem is halaszthatom arra az időre, amikor ez a mulasztás orvosolódni fog.

Egy másik magyarázat szerint arról van szó, hogy az állami üzemek, vállalatok, hivatalok stb. – az állam nyelvét használják. Teljesen megértem, hogy az RNK-ban a román nyelv az állam nyelve, azt is, hogy használati köre szélesebb, mint pl. a magyar vagy a szerb vagy a német nyelv. De már azt nem értem meg, hogy miért ne volna nyelve az államnak a magyar nyelv is, mikor az országban minden 9-10-ik, Erdélyben pedig minden 3-4-ik ember magyar, Kolozsvárról nem is beszélve. Ha egyenlőségi jelet teszünk állami és román közé, akkor hogyan értessük meg az erdélyi magyar dolgozókkal például azt, hogy a felszabadulás óta végrehajtott államosítás nem jelent románosítást, hogy a magyar egyházak vagy más magyar volt testületek, egyesületek (mint pl. az EME) javainak államosítása nem jelenti e javak román tulajdonba vételét. Persze vannak román nacionalisták, amelyek minden eszközzel azt a látszatot akarják kelteni, hogy az államosítás igenis románosítást jelent, és azt akarják elérni, hogy az államosítás igenis románosítást jelentsen. Ha a magyar kommunisták – de természetesen a román kommunisták is – térdet hajtanak román nacionalista körök

*e törekvése előtt, a magyar lakosságban szükségszerűen ellenérzés támad az államosítás ténye iránt, visszavágyakozás azok iránt az idők után, amikor ezek a javak magyar egyházak tulajdonába voltak, hitetlenség abban, hogy a népi demokratikus Románia biztosítani tudná Erdély magyar lakosságának virulását. Hiszen ha egyenlőségi jelet teszünk állami és román közé, akkor Erdély magyar lakossága ma csiga-nép, mely annyit mondhat magáénak, amennyit magán hord, amennyi magánvagyonra van. Ezért én antidemokratikusnak, politikailag elhibázottnak és végeredményben nem csak a magyar, hanem a román nemzeti érdeket is veszélyeztetőnek ítélek minden olyan törekvést, mely egyrészt egyenlőségi jelet tesz állami és román közé, másrészt ellentmondást lát és láttat állami és magyar között és a nemzeti kultúra bizonyos területeiről azzal az érveléssel akarja száműzni a magyar nyelvet, hogy az nem az »állam nyelve«.*⁶⁸

Mialatt a Szabédinál sokkal elkötelezettebb magyar közéleti személyiségek – mint például Nagy István, Balogh Edgár, Demeter János, Jordáky Lajos, az MNSZ-elnök Kurkó Gyárfás, a szociáldemokrata Lakatos István és sokan mások – mind megszenvedték a rendszer retorzióit, Szabédi ezeket viszonylag hosszú ideig sikeresen megúszta. Az egyéni sorstratégia azonban nem sokkal az 1959-es kolozsvári egyetem egyesítéskor bekövetkezett.

1956-ot követően a román kommunista vezetés szakított azzal az addigi gesztuspolitikával az identitását megőrizni próbáló magyar kisebbség felé – habár több bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy ez addig a pillanatig sem volt igazán tökéletes, lásd akár e tanulmány esetében is a fentebb említetteket –, és nekilátott megvalósítani az önálló magyar intézményrendszer lebontását. 1957-ben Kolozsváron két líceumot, a magyar nyelvű Ady Endrét és a román nyelvű Gheorghe Șincait vonták össze, Ady-Șincai név alatt, ma már ezek közül csak a Șincai működik. 1959-ben pedig megtörtént a két kolozsvári egyetem egyesítése is, vagyis a Bolyai beolvasztása a Victor Babeșről elnevezett román egyetembe.⁶⁹ A folyamat a gyakorlatban nem ment zökkenőmentesen, a nyilvánosság szeméi elől elzárva komoly

viták zajlottak, és még a kirakatgépezetbe is gyakran került porszem, mint amint azt Szabédi felszólalásának esete is bizonyítja.⁷⁰

A helyzet komolyságát illusztrálja, hogy a bukaresti pártvezetés Nicolae Ceaușescut, az erőszakosként és kitartóként számon tartott kádert delegálta a folyamat megszervezésére és végrehajtására. Elsősorban a Bolyai Egyetem felelős tanárai kerültek hatalmas nyomás alá, mivel szembenemenni a párt kifejezett óhajával komoly kockázatokat jelenthetett – még élt az ötvenhatos forradalmat követő megtorlások emléke. Szabédi akár ki is maradhatott volna – sok más tanártársához hasonlóan – a folyamatból, mivel akkori tanszékvezetői beosztása önmagában véve még nem tette volna kötelezővé, hogy felszólaljon az egyesítési gyűlésen – felszólalásában jelzi is, hogy nem az intézmény nevében, hanem tanárként beszél. Ugyanakkor úgy tűnik, fontos volt mások számára, hogy ez megtörténjen. Mózes Huba életrajzírója a következőképpen rekonstruálja a felszólalás előzményeit:

„A volt tanártárs⁷¹ emlékiratában felidézi, hogy Szabédi László az 1959 február 27-i tanári naggyűlés szünetében a körülötte állók egyikének kérdésére válaszolva megfogalmazza: nincs szándékában felszólalni, mert esetleg olyasmit mondana, »ami nem lenne a felsőbbtség tetszésére«, majd megjegyzést fűz ahhoz (a nem véletlenül munkás szájába adott) szónoki fordulathoz, amely szerint »az üllőnek, a kapalácsnak és a megmunkált fémnek teljesen közömbös az, hogy milyen nyelven beszél a munkás«. Szabédi László szerint a példázat aligha lehet érvényes abban az esetben, amikor a munkának »eszköze és anyaga éppenséggel a nyelv«.

A beszélgetésnek sok tanúja volt, érthető tehát, hogy a tartamáról értesülő szervezők fontosnak tartották a társai körében nagy tekintélynek örvendő Szabédi Lászlót szándéka elleni felszólalásra készíteni.⁷²

És valószínűleg nem ez volt az egyetlen ilyfajta megnyilvánulása, legalábbis minden utólagos jel afelé mutat, hogy magánbeszélgetések során elhangozhatott olyasmi is, ami átlépte az eseményeket koordináló Ceaușescu ingerküszöbét. Kérdés az, hogy a valóságban melyik tábornak állott inkább Szabédit nyíltan szóra bírni a kirakatgyűlés színe

előtt. Szabédi beszédének átírásban megtalálható szövegét ezúttal nem közöljük, életrajzírói elég sokszor hivatkoznak rá, és emelnek ki belőle részleteket. A szöveget olvasva úgy tűnik, Szabédi egyfajta kiegyensúlyozott, de ugyanakkor elemeiben, szóvirágokban részzigazságok elrejtésével próbálta meg úgy köszönteni, színleg üdvözölni az egyesítés elkerülhetetlen eseményét, hogy ugyanakkor előre is próbál menekülni, utalván a Bolyai Egyetem jelentőségére, és arra, milyen fontos az ez által képviselt értékek megőrzése, fejlesztése és továbbvitele.⁷³ Ennek tükrében kell értékelni például a beszéd záróbekezdését is, mely szerint *„tehát teljes bizalommal, előlegezett szeretettel üdvözölöm új egyetemünket, a kolozsvári román magyar egyetemet, a Babeş és Bolyai egyetemek törvényes utódát, a román magyar testvériség nagyszerű eszközét”*.⁷⁴

Maga Ceauşescu is tisztában volt azzal, hogy a retorika mögött más is rejlik, és ebből születhetett meg az incidens – vagy ennek alapján lett előre megtervezve –, ami Szabédi lelkét végzetesen megtörte. Habár a beszéd első ránézésre behódolónak is tűnhet, mivel a Bolyai jelentőségét és továbbfejlesztésének lehetőségét emelte ki egy nagyobb struktúra keretei között, egyfajta erkölcsi győzelmet is jóvá lehet írni a beszéd mellett. Vagy ezt érzékelve, vagy pedig mert a forgatókönyv előre meg volt írva, Ceauşescu közbeszólt, ráripakodva az éppen szónokló Szabédire.⁷⁵ Az események szemtanúja, Kozma Dezső, a következőképpen emlékszik erre a momentumra:

„A Bolyai és Babeş Tudományegyetem egyesítésekor a Bolyai Egyetem tanáraként elhangzott beszédében a Bolyai Egyetem hasznosságát, jelentőségét hangsúlyozta felsőoktatásunkban. Az ülést vezető Nicolae Ceauşescu azonban közbekiáltott. Láthatóan megroggyant ugyan, de megkísérelte folytatni beszédét. Ezt követően Ceauşescu azt is szemére vetette, hogy bizalmas körben mást is mondott, és erre tanú is akadt. Talán nem kell bizonygatnunk, hogy az egyébként is kivételesen érzékeny Szabédi számára milyen lelki összeroppanást jelentettek a tanártársai és diákjai előtt elhangzó megalázó szavak.

*Nemsokára tudomásul kellett vennünk tragikus halálát.”*⁷⁶

A Bolyai Egyetem történetének bizonyos aspektusait feldolgozó doktori dolgozatában a kolozsvári Pop Adrian-Gabriel arról ír – Faragó József munkájára hivatkozva –, hogy Szabédi magyar nyelven előadott beszédét Nagy Lajos rektorhelyettes tolmácsolta a gyűlésen részt vevő, magyarul nem tudó román hallgatóság számára, és Ceaușescu fellépése megszakította a beszédet.⁷⁷ Így utólag nehéz megállapítani, miért pont Szabédit szemelte volna ki Ceaușescu elrettentő példaként. Ha az lett volna a célja, hogy azonnali megtorlást alkalmazzon, megtehetette volna, mivel a Securitate helyi szervei mindenben engedelmeskedtek volna neki. Az sem kizárt, hogy spontánul alakultak az események végső soron így, habár ismervén a rendszer működésének mechanizmusait, ennek valószínűsége csekély. Kántor Lajos is – Tompa István egykori pártfunkcionáriusra hivatkozva – az üldöztetést Ceaușescu személyes akaratának tudja be.⁷⁸

Mindenesetre az egyetemek egyesítése lezajlott, Szabédi László hátralevő rövid élete pedig már nem olyan volt, mint rég. Szembe kellett néznie a Securitate zaklatásaival, amelyek valószínű, hogy előbb-utóbb letartóztatással értek volna véget, és érzékeny lelki alkata különösen megnehezítette dolgát. Ha látszólag nem is változott nagyon – továbbra is bejárt tanítani az egyetemre –, közvetlen környezete számára nem volt kérdéses, hogy mi a valós állapot. A Szabédihoz közel álló egykori tanítvány, ekkor már fiatal kolléga, Józsa Nagy Mária egyik írásában a következőképpen emlékezik:

„Amikor 1959 kora tavaszán, egy pénteki napon megállított a folyosón, és áthatóan kék tekintetét rám villantva, kedvesen munkám felől érdeklődött, majd kézfogással búcsúzva továbblépett, nem sejtettem, hogy mindez megtervezett végső elköszönés volt. Nem sejtettem, hogy miközben engem hallgat az akkor divatos »Tarts lépést az élettel« elnevezésű ifjúsági verseny szervezési gondjairól, ő már lábaít a halálhoz igazítva, lélekben útban van ama »>fekete kerekék« elébe, hogy két nap múltán tragikus valósággá súlyosul a versbeli »sín-mese«. Április 18-án tanszékünk ablakában érte feketéllett a zászló. Nem sejtettem, bár ekkor másokkal együtt már én is aggódtam Szabédi Lászlóért, az embernek és tanárnak egyaránt kiváló kollégáért. Aggód-

tam, mert nagyon közelről kísértett mindnyájunkat az inkvizíciós hangulatú egyetemegyesítési közgyűlés dermesztő óráinak az emléke, a professzor emberi méltóságába gázoló jelenet, amelyben a későbbi diktátor diverzionistának bélyegezve őt megkérdőjelezte jogát a katedrához az új egyetemen, a kierőszakolt Babeş-Bolyain. Ma is a torkomba gyűl a riadalom, amikor felidézem a pillanatot: a gyűlés végén az erkélyről lepillantva láttam, hogy Szabédi mellől mindenki kifele igyekszik, ő egy darabig magában áll, majd tétován elindul a rá váró bizonytalanságba. Beléfojtották jó szándékú szavait arról, hogy bizonyos garanciák és feltételek mellett elfogadható a Bolyai önállóságának a feladása. Elhallgattatták, mert az egyébként románul is kitűnően beszélő professzor jelzésértékű gesztussal a szónoki emelvényre lépve magyarul szólalt meg.⁷⁹

A Szabédi hangulatában beállt változásra reflektált Fodor Sándor író is, aki a következőképpen írja le ezzel kapcsolatos élményét:

„Ezerkilencszázötvenkilenc tavaszán – már a hírhedt »egyesítési« nagygyűlés után – a Bolyai egyetem színjátszó csoportjának utolsó előadását néztem meg a sétatéri épület aulájában. Szabédi is ott volt, a közelében ültem. Hazafelé menet elkísértem, mint vizsga után, első beszélgetésünkkor, tizenkét évvel előbb.

- Ott volt a gyűlésen? – kérdezte Szabédi. Nem kérdeztem, melyiken.

- Nem voltam ott, hisz nem vagyok egyetemi ember. De mindent tudok, professzor úr.

- Iszonyú volt. Engem az életben még így meg nem alázott senki. (A Kárpátok harminc év múlva feleségestül kivégzett Géniuszának a viselkedésére célzott.) És mindezt kollégáim, diákjaim előtt. Még csak nem is válaszolhattam kedvemre, sőt, »önkritikám közben is úgy ripakodott rám, mint egy rossz cselédre!«

- Azt hiszi, professzor úr, ezzel valamit is csorbult az ön tekintélye? Számárbögés volt, amelyik nem hallszik a... hiszen tetszik tudni.

Legyintett:

- Kérem, amikor Hitler átvette a Humboldt egyetemet, akkor Göbbelst küldte oda, nem egy SA-őrmestert!

Ebben maradtunk volna, de elváláskor, amikor kezét nyújtotta, még ezt mondta nekem:

- Tudja, mi Petőfi legfontosabb tanítása?! Nos, ez: a költő életéhez a halála is hozzátartozik!

Nem egészen értettem, miről jutott ez neki éppen most eszébe.

*Egy hét múlva már tudtam.*⁸⁰

Szabédi utolsó levelét egy bizonyos „titkár elvtárshoz” intézte – valószínűleg Tompa Istvánról lehet szó, de meglehet, hogy más kisebb-nagyobb rangú párttitkárról van szó – melyben addigi fájalmát összefoglalja. A levél sajátos ötvözete a kétségbeesésnek, a büszkeségnek és az önfeláldozásnak, mely által egyrészt beletörődik az igazságtalanságba – habár végig érzékelteti, hogy szavait félreértelmezték –, és sorsával szembenézve mindössze annyit kér, hogy elkészült munkái ne szenvedjék meg az ő emberi sorsát. „A kolozsvári két egyetem egyesítésével kapcsolatos gyűlés alkalmával meggyőződtem, hogy körül vagyok véve besúgó szemekkel és fülekkel, hogy egyes nyilatkozat-töredék alapján ítélnék meg, kiragadva a természetes összefüggésekből, és újráfűzve egészen más értelemben. Ebben a jóvátehetetlen helyzetben nem lévén abban az állapotban, hogy új kulturális értékeket alkossanak nincs más aggodalmam, mint az általam eddig alkotott értékek. Az életem értelmét és értékét fel lehet mérni rajtuk keresztül és csakis rajtuk keresztül.”⁸¹ Ezt követően nemsokára bekövetkezett öngyilkossága, a szamosfalvi negyeden átvezető vasúti síneken vetette magát a vonat elé, 1959. április 19-én.⁸² Azt is meg kell jegyezzük, hogy öngyilkosságával a Bolyai tanárai közül nem volt egyedül. Csak a jogi karról Csendes László és Molnár Miklós követett el öngyilkosságot.⁸³

Szabédi Székely László hosszú utat járt be. Felfogás- és környezetbeli változások állandóan érték, mint a fejlődőképes embereket általában, de végső soron mindvégig következetes maradt önmagához. Nem célunk és jogunk akár irodalmi, akár tudományos munkásságát megítélni, ezt megtették és megteszik mások, de észre kell venni azt, hogy Szabédi ez irányú tevékenységei távolról sem voltak öncélúak, mindvégig úgy érezte, hogy a társadalom és közössége javát hivatott ezek által is szolgálni. Ritka az, amikor az eredeti szövegek nem szorulnak magyarázatra, Szabédi szövegei pedig ilyenek, világosan kirajzolódik belőlük szerzőjük egyénisége. A következtetések helyett pedig egyes, mai napig aktuális gondolatai saját magukért beszélnek.

JEGYZETEK

- 1** Lásd: Mózes Huba: *Az egészet akartam*, Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1984; Cseke Péter (szerk.): *Szabédi napjai*, Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 1998; Kántor Lajos: *Erdélyi sorskerék. Szabédi László és a történelem*, Budapest, Balassi Kiadó, 1999. Ezekon kívül még számos olyan tanulmány született, mely Szabédi sorsára reflektál, különböző irodalmi és egyéb szakfolyóiratokban.
- 2** EMKE kézirattára. Szabédi László hagyatéka (a továbbiakban: SZL) 2. Doboz, H tétel. f 163.
- 3** SZL. 2. Doboz, H tétel. f 1.
- 4** SZL. 2. Doboz, H tétel. f 163.
- 5** Kántor Lajos, *Erdélyi sorskerék. Szabédi László és a történelem*, Budapest, Balassi Kiadó, 1999. 19. o.
- 6** SZL. 3-as doboz a. tétel. számozatlan.
- 7** Kiss Pál, a marosvásárhelyi református kollégium tanára ezt az Anghelescu nevével fémjelzett reformokat magába foglaló jelenséget a következő érzékletes allegóriával írja le: „A legképtelenebb intézkedésekkel, vizsgákkal és egyéb akadályokkal akarta a kisebbséget a kultúrától távol tartani Anghelescu miniszter, a humanus orvos, aki többszáz asszisztensével érzéstelenítés nélkül operált.” Kiss Pál: *A Marosvásárhelyi Református Kollégium évkönyve. Az 1939–1940 és 1940–1941 iskolai évről*. Marosvásárhely, 1941. 42. o.
- 8** SZL. 2. Doboz, H tétel. f 167.
- 9** Kántor: *Erdélyi sorskerék...*, 32–33. o.
- 10** Kántor Lajos: „Honnan induljunk? Másság, erdélyi nézet, Szabédi-paradigmával”, in *Korunk*, 2015, 9. sz., pp. 20–25. 24. o.
- 11** SZL. 2. Doboz, H tétel. f 167.
- 12** Bartha Katalin Ágnes (szerk.): *A Lázár utcától a Postakert utcáig. Szabédi László naplófeljegyzései (Diarium), önéletrajzai, válogatott levelezése*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó, 2007. 1928. január 10., 40–41. o.
- 13** Uo. 1928. május 18. 53–54. o.
- 14** SZL.
- 15** Bartha, 1929. március 7. 113–114. o.
- 16** SZL. 3-as doboz. A tétel. sz. n.
- 17** SZL. 2. Doboz, H tétel. f 163.
- 18** Bartha, *i. m.*, Szabédi László Szemlért Ferenchez 1937, 224. o.
- 19** SZL. 2. Doboz. E tétel. f 1.
- 20** SZL. 2. Doboz H tétel. f 171.
- 21** SZL. 2. Doboz. H tétel. f 163.
- 22** Uo.
- 23** SZL. 12-es doboz. 12/9 b. Tétel. Termésben megjelent irodalomkritikai kéziratok. „Népi írástudók vagy írástudó nép?” *Termés*, 1943. október. 9. o.
- 24** Erdélyi Múzeum egyesület levéltára. Jordáky Lajos hagyatéka. 1. Sz doboz. 2. sz. tétel. Jordáky Lajos naplója. 4 (5) füzet. 1941. augusztus 2. – 1943. szeptember 6. Bejegyzés dátuma: 1943. augusztus 14.
- 25** Kántor Lajos: „*Szabédi útja (Strasbourgától Szamosfalváig)*”, in *Korunk*, 2009, 7. sz. 75–81. o.
- 26** SZL. 2. Doboz. H tétel. f 172.
- 27** Bartha, *i. m.*, 287–288. o.
- 28** SZL. 2. Doboz. H tétel f 163.
- 29** Az állítást bizonyító levelezés elérhetősége: SZL. 4. Sz doboz. 4d tétel.
- 30** A memorandum elérhető a Transindex internetes portál Adatbankjában (www.adatbank.ro), valamint anyagi formájában a következő helyen: Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltára, Nagy Györgyhagyaték, Demeter János archívum, közéleti dokumentumok-csomó, sz. n.
- 31** SZL. 4. sz. doboz. 4d tétel.
- 32** Becslések szerint Kolozsvárról kb. tízezer magyar, nagyon kis részben német férfit hurcoltak el a szovjetek a bevonulást követően malenkij robotra a Szovjetunióba. Erre vonatkozóan lásd: Lakatos

Artur: „A szovjet katona képe az 1944–1945-ös kolozsvári emlékezetben” in: Korunk, október 2010, 10. szám, 70–76. o.

- 33** EME levéltára. Bözödi György-hagyaték. 1 sz. doboz. 5. sz. tétel. Naplói. 54. o.
- 34** Uo. 55–56. o. Meg kell jegyeznünk, hogy habár a kézirat besorolása napló, és ténylegesen az események kronologikus sorrendben, jelen időben kerülnek bemutatásra, nincsenek napok szerint tagolva, így több esemény.
- 35** Dávid Gyula: „*Отthonunk a tudás – anyanyelven. Szabédi László emlékezete*”, in Hitel, 2009, 11. sz. 92–98. o. 93. o.
- 36** *Autonomisták és centralisták: Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember–1945. március)* Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Nagy Mihály Zoltán, Vincze Gábor, Kolozsvár-Csíkszereda, 2004, Erdélyi Múzeum Egyesület, Pro-Print Könyvkiadó. 82. o.
- 37** Szabédi László levele Jordáky Lajoshoz 1946. április 17. Apud Bartha, i. m., 318. o.
- 38** Uo. A levélrészletet még idézi: Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák* II. kötet. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003. 51. o. Máskülönben nem véletlen, hogy a független Észak-Erdély motívuma e helyütt, ily módon felmerült, mert Jordáky Lajos volt az egyik fő kezdeményezője ennek a tervnek, és a megszervezője a Bukaresttől független, a szovjet hatóságokkal együttműködő északerdélyi adminisztrációnak.
- 39** Lakatos István és Wolf Sándor szociáldemokrata vezetőkről van szó. Hosszú ideig a Szociáldemokrata Párt magyar vonala is, csakúgy, mint a kommunisták, engedélyezték az MNSZ-szel való kettős tagságot, később azonban viszonyuk az MNSZ-szel fokozatosan megromlott.
- 40** Szabédi László levele Kurkó Gyárfás-hoz, Sepsiszentgyörgy 1945. december 9. Apud Bartha, i. m., 295–296. o.
- 41** Uo. 296. o.
- 42** Uo. 299. o.
- 43** Szabédi László levele Kurkó Gyárfás-hoz, Sepsiszentgyörgy, 1946. augusztus 29. Apud Bartha, i. m., 329. o.
- 44** Szabédi László levele Balogh Edgárhoz, 1945. január, Apud Bartha, i. m., 289–291. o.
- 45** Ezekhez a hiányzókhöz lehet sorolni a szovjetek által malenkij robotra elhurcoltakat is.
- 46** SZL. 4. sz. doboz, 4 a-c tétel. sz. n.
- 47** Fontos megjegyezni, hogy a jellemzés más műfaj, mint az ügynökjelentés. Míg a jelentéseket beszervezett ügynökök írták, egy adott cél érdekében, a jellemzések megírása egy felettes szerv, akár a párt, akár a bíróság vagy munkáltató (gyár, egyetem) felkérésére történik. A jellemzést végző mindig köztisztviselőnek örvendő ember, és megbízhatónak számít a rendszer szempontjából. A jellemzés sokat segíthetett a jellemzettnek, vagy épp ellenkezőleg, sokat tudott ártani. Ugyanakkor a jellemzéseket írók a legtöbb esetben nem voltak ügynökök. A vezető értelmiség nagy részét – ide értve Szabédit is – beszervezés nem fenyegette. Ugyanakkor elvárás volt a párt részéről a „jó kommunistához méltó felelős viselkedés”, aminek vagy sikerült eleget tenni, vagy nem. Konjunkturális problémákból fakadóan a legkeményvonalasabb marxisták is sokszor áldozataivá válhattak a rendszernek.
- 48** Román Országos Levéltár, Kolozs megyei fiók (a továbbiakban: ROLCJ). Fond Universitatea Bolyai. Dosar nr 14/1952–1953. f 86.
- 49** Tiboldi Zoltán, Boér Hunor: „*Szabédi László és az önálló erdélyi magyar múzeumi hálózat ügye (1946–1947)*”, in Acta Siculica, 2003/3, 133–160. o. Többek között a szerzők a következőképpen jellemzik Szabédi László igazgatói munkáját: „*Igen nehéz időszakban kerül a Múzeum élére, amikor a rendszerváltozáshoz, a háború utáni nehézségekhez az aszályos évek nyomorúsága is társul. Az akkori igazgató választmány elismerésre méltó ügybuzgalommal áll ki a Múzeum mellett. Többségük nem szakember ugyan, de saját székely múltjuk emlékeit gondololják és akarják megőrizni a múzeum támogatásával.*” 134. o.
- 50** Dávid Gyula, i. m., 95. o.
- 51** Tiboldi Béla Szabédi Lászlóhoz, Sepsiszentgyörgy 1947. október 8., in Bartha, i. m. 350. o.

- 52** Szabédi ekkori káderdossziája megtekinthető a kolozsvári levéltárban, a következő adatokkal: ROLCJ. Fond Universitatea Bolyai, Dosar 636 1946-1948. F 338-343.
- 53** Mózes Huba: *Az egészség akartam*, Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1984. 26. o.
- 54** Mózes: *Az egészséget...* 30. o.
- 55** Magyar Országos Levéltár, Küm, Románia. XIX-J-1-j 1969. 79-es doboz, III/2-es csomó.
- 56** SZL. 25-ik doboz. 14 sz. tétel. Tanszéki iratok. Sz. n.
- 57** Így például 1952 végén Márton Gyula lesz a tanszékvezető, aki ebből a pozícióból lesz dékán, Szabédi ezt követően visszakapja a tanszékvezetőséget.
- 58** SZL. 25-ik doboz. 14 sz. tétel. Tanszéki iratok. F 1.
- 59** SZL. 12-ik doboz. 9 c. csomó, 18-ik tétel.
- 60** SZL. 4-ik doboz. 4e tétel. Önéletrajzok, Szabédi László publikációi. Egyetemi - és pártügy. F 1.
- 61** Például Szabó György adjunktus docenssé történő előléptetése esetében: párttag, ilyen minőségében részt vesz az egyetem és a város társadalmi életében stb. In: SZL. 25. doboz, 14-es tétel. Tanszéki iratok.
- 62** ROLCJ. Fond Universitatea Bolyai. Dosar nr 14/1952-1953. F 89.
- 63** Kozma Dezsővel készített interjú. Kolozsvár, 2018. március 21.
- 64** SZL. 2-es doboz. H tétel. f 173.
- 65** Erről bővebben ír Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai*. Vol. III. *A Dobai-Csoport*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2009.
- 66** A jelenségről bővebben: Lakatos Artur: „*Szocialista iparosítás, demográfiai változások. Kolozsvár, Nagyvárad és Marosvásárhely fejlődési irányai (1945-1989)*”, in *Belvedere Meridionale*, nr. 2/2017, pp. 27-53.
- 67** Kántor Lajos már idézett könyvében 1956 nyarára datálja ezt a felszólalást. *Erdélyi sorskerék...*, 166. o. Dávid Gyula pedig 1956 kora őszére, *Otthonunk a tudás...* 95. o.
- 68** SZL. 13-ik doboz. 10 b csomó. F 9-10.
- 69** A magyar felsőoktatás leépítési folyamatának szimbolikus csúcspontja 1982-ben következett be, amikor a Babeş-Bolyai nevét Dacia Superiorra változtatták, Ceauşescu személyes akaratából kifolyólag. A Superior ez esetben nem felsőbbrendűt, hanem földrajzilag magasabban fekvő - északibb - helyet jelöl, utalván a római Dacia provinciában Napoca város által betöltött szerepre. Ennek az átnevezésnek külön története van, amiről léteznek forrásaim, és amint adatszolgáltatóimat nem érheti kellemetlenség ebből kifolyólag, szintén tervezek megírni.
- 70** Ennél is látványosabbnak bizonyult Nagy István egykori rektor kiállása és a nyilvánosság előtt zajló szóváltása Nicolae Ceauşescuval. Ez azonban egy másik történet.
- 71** Antal Árpádról van szó.
- 72** Mózes Huba: „*A beváltott ígélet tragikumja. Szabédi László és a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem.*”, in *Magyar Napló*, 2007, 1. sz. 14-15. o.
- 73** Felmerül a kérdés, hogy Szabédi menyire gondolta őszintén az egyesítést üdvözlő beszédet. Kántor Lajos arra gondolt, hogy Szabédi meggyőzte magát, hogy elhiggye. *Erdélyi sorskerék...* 166. o.
- 74** Szabédi László beszéde. Elhangzott 1959. február 28-án, az egyetemegyesítő gyűlésen. SZL. 13-ik doboz. 13b csomó. F 3.
- 75** Eddigi vizsgálataim alapján csak valószínűsíthető, mit is mondott Ceauşescu olyan súlyosat, ami Szabédi összeomlásához vezethetett. Egyes emlékek szerint a Bolyai egyetem létjogosultságát kérdőjelezte meg közbeszólásában, ennek létét a párt tévedésének minősítve. Más forrás szerint Szabédinak szemére vetette, hogy mást is mondott. Van olyan emlékezés is, mely szerint a Szabédi-beszédet követő technikai szünetben zajlott le a szóváltás Ceauşescu és Szabédi között, amikor is a pártvezető szemére vetette Szabédinak magánbeszélgetések során elhangzott szavait, és amikor a tanár védekezett, a gyűlés újrakezdését követően Ceauşescu tanút - Kelemen Bélát - szólított állításainak igazolására, amit ez meg is tett. Egy általános és átfogó oral historys kutatás talán részleteiben is képes lenne az ese-

mény rekonstruálására, annak ellenére, hogy az esemény szemtanúi közül ma már kevesen élnek, és hogy a szem- és fültanúk a máskülönbben fontos részletek helyett sokkal inkább emlékeznek magára a lényegre: arra, hogy Ceaușescu megalázta, mai szóhasználatlál élve befenyítette Szabédit.

- 76** Kozma Dezsóvel készített interjú.
- 77** Pop Adrian-Gabriel: *Universitatea Bolyai din Cluj (1946-1949). Compoziția socio-profesională a cadrelor didactice și a studenților*. Doktori dolgozat, Cluj-Napoca, 2] 14. 111. o. A forrás, melynek alapján a doktorandusz dolgozott, a következő: Faragó József: *A Kolozsvári „Bolyai” Tudományegyetem, 1945-1959*, Budapest, Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete, 1999. 299. o.
- 78** Kántor: *Erdélyi sorskerék...* 168-169. o.
- 79** Józsa Nagy Mária: „Szabédi a katedrán”, in *Korunk*, 2002. június 6. sz., 103-105. o.

- 80** Fodor Sándor: „Vázlatok egy Szabédi-portréhoz”, in *Kortárs*, 2001, 9. sz., elérhető: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00050/fodor.htm>. megtekintve: 2018. március 20.
- 81** Szabédi László levele „Titkár elvtárhoz”, 1959. Bartha, i. m., 422. o.
- 82** Habár az öngyilkosság ténynek tűnik, voltak és vannak hangok, amelyek nem zárták ki a Securitate segítő kezét sem ez irányban. Bizonyíték erre vonatkozóan nem ismert, ugyanakkor ismervén a Securitate későbbi módszereit - tömbházak tetejéről „leugró” emberek, temetői magas fákra „önmagukat felakasztó” öngyilkosok, stb. -, teljesen ezt a változatot sem lehet kizárni, még akkor sem, ha a hivatalos és a valószínűbb az öngyilkosság.
- 83** Veress Emőd, Kokoly Zsolt: *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945-1959*, Kolozsvár, Sapientia EMTE-Forum Iuris, 2016. 271. o.

Az Arc és Álarc folyóirat az alábbi könyvesboltokban vásárolható meg:

ANIMA - MAMMUT

II. kerület, Lövőház utca 2-6.

Földszint 13-15.

Telefon: 06-70-370-8760

ANIMA - SZÉLL KÁLMÁN TÉR

II. kerület, Széll Kálmán tér, Támfal épület 5.

(A 61-es villamos megállójával szemben)

Telefon: 70-370-8759

ANIMA - MOM PARK

XII. kerület, Alkotás utca 53.

Földszint (Telekossal szemben)

Telefon: 06-70-370-8761

ANIMA - FERENCIEK KÖNYVESBOLT

V. kerület, Kossuth Lajos u. 1. (bent az udvarban)

Telefon: 06-70-370-8768

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Telefon: +36 1 322 1645

Fax: +36 1 461 0702

E-mail: irokboltja@irokboltja.hu

Little Litea - Budai Krónika Könyvesbolt

1014 Budapest, Hess András tér 3.

Telefon: +36 1 375 69 87

SZÁMUNK SZERZŐI

Borvendég Zsuzsanna történész, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának tudományos kutatója.

Hankiss Ágnes, a Hamvas Intézet igazgatója, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem címzetes docense, az NKE Nemzetbiztonsági Intézet Terrorelhárítási Tanszékének oktatója.

Kaszvár Attila biztonságpolitikai szakértő, NKE Nemzetbiztonsági Intézet, Terrorelhárítási Tanszék, megbízott vezető.

Lakatos Artur történész, közgazdász, Babes-Bolyai Tudományegyetem, a történettudományok doktora.

Laufer Balázs PhD, tanársegéd, NKE, Nemzetbiztonsági Intézet Terrorelhárítási Tanszék.

Mező Gábor kutató, a Hamvas Intézet munkatársa.

Molnár Márton teológus, esztéta, kulturális menedzser, a Hamvas Intézet főmunkatársa.

Orbán-Schwarzkopf Balázs történész-levéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa.

Pál István történész-politológus, egyetemi adjunktus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Takács Gergely, PhD-aspiráns, PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola.

Taller János teológus, kulturális menedzser, a Hamvas Intézet munkatársa.

Veres Ildikó filozófiatörténész, habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, CSc. A filozófia tudomány kandidátusa.